

L 66-3
413

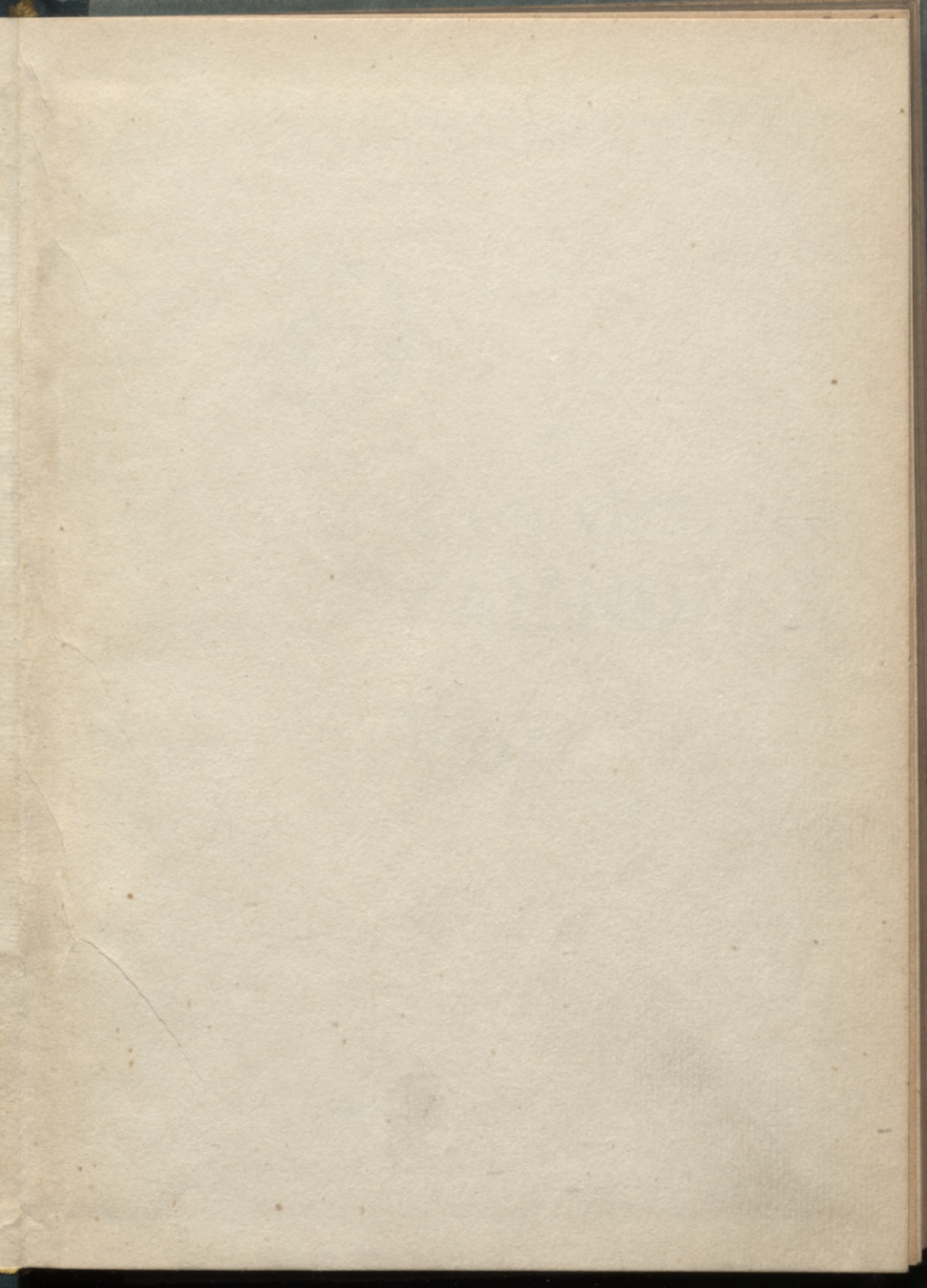
1917

1917

DABAS UN
VĒSTŪRES
KALENDĀRS

66-3
L 413

Dubl.
57

LATVIJAS PSR ZINATŅU AKADEMIJA
LATVIJAS PSR VĒSTURES UN KULTŪRAS PIEMINEKĻU
UN DABAS AIZSARDZĪBAS BIEDRĪBA

DABAS UN VĒSTURES
KALENDĀRS
1967

IZDEVNIECĪBA «ZINĀTNE»

RĪGA 1966

L-4
B-1
20

5(059)
Da 025

Vija Lāča ietv. PSR
Valsts bibliotēka

~~72-54.015; 6/4~~
030504 9514

Redakcijas kolēģija:

K. Arons, V. Būmeisters, A. Caune, L. Dumpe, V. Grāvītis
(atb. red.), J. Kļavsons, M. Kundziņš, J. Ruberts (atb. red.
vietn.), Z. Spuris, E. Vimba.

*Izdots saskaņā ar Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas
Redakciju un izdevumu padomes 1966. g. 16. marta lēmumu.*

Prieks un veselība pavada cilvēku, kas uzturas brīvā dabā. Kalendāra 6. gadagājums palīdz katram lasītājam racionālāk izmantot dabas apstākļus un bagātības savas **veselības labā**.

Bet kultūras un dabas pieminekļi vajadzīgi ne tikai vienam cilvēkam, tie kalpo visai tautai. Tāpēc pieminekļi jāsaudzē, jāsargā un jākopj. Mazāka izmēra kultūras un dabas objekti, kuriem arī var būt pieminekļu nozīme un vērtība, saglabājami tikai muzejos, bet tautas bagātā pieredze un atmiņas — tikai pierakstītā veidā arhīvos. Visas šīs vērtības ir neatsveramas mūsu zinātniekiem. Tai skaitā arī ziņas medicīnas vēsturē — par dabas dziedinošo faktoru izmantošanu senāk.

Mūsu visu pienākums ir palīdzēt šeit minēto uzdevumu veikšanā. Lasītāji! Saudzējiet kultūrvēsturiskos un dabas pieminekļus un ziņojiet par postīšanas gadījumiem! Sūtiet ziņas par atradumiem un atmiņu pierakstus! Redakcijas kolēģijas un Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības adrese ir **Rīgā, Skārņu ielā 22, tālrunis 212377.**

Redakcijas kolēģija

JANVĀRIS

Da- tums	Vārda dienas	S a u l e			Sa- tumst	Dienas garums	M ē n e s s		
		lec	kul- minē	riet			lec	riet	fāzes
Sv 1	Laimnesis	st m 10 02	st m s 13 26 51	st m 16 52	st m 18 32	st m 6 50	st m 23 10	st m 12 53	
P 2	Indulis	10 02	27 20	16 53	18 33	6 51	—	13 00	
O 3	Miervaldis	10 02	27 48	16 55	18 34	6 53	0 42	13 08	☾
T 4	Spodra	10 01	28 15	16 56	18 35	6 55	2 13	13 13	
C 5	Šīmanis, Zintis	10 00	28 42	16 57	18 36	6 57	3 46	13 20	
P 6	Spulga	10 00	29 09	16 59	18 37	6 59	5 20	13 31	
S 7	Rota	9 59	29 36	17 00	18 39	7 01	6 55	13 46	
Sv 8	Gatis	9 58	30 02	17 02	18 40	7 04	8 26	14 13	
P 9	Kaspars	9 58	30 27	17 04	18 41	7 06	9 44	14 54	
O 10	Dorisa, Tatjana	9 57	30 52	17 05	18 43	7 08	10 40	15 56	☾
T 11	Smaida, Franciska	9 56	31 16	17 07	18 44	7 11	11 15	17 16	
C 12	Reinis, Reinholds	9 55	31 40	17 09	18 46	7 14	11 36	18 40	
P 13	Harijs, Āris	9 54	32 04	17 11	18 47	7 17	11 48	20 04	
S 14	Roberts, Raitis	9 53	32 26	17 13	18 48	7 20	11 57	21 25	
Sv 15	Fēlikss, Felicīta	9 52	32 48	17 15	18 50	7 23	12 04	22 42	
P 16	<u>Lidija, Lida</u>	9 51	33 09	17 16	18 51	7 25	12 09	23 58	
O 17	<u>Tenis</u>	9 50	33 30	17 18	18 53	7 28	12 14	—	
T 18	<u>Antons, Antis</u>	9 48	33 49	17 20	18 55	7 32	12 18	1 13	☾
C 19	<u>Andulis, Alnis</u>	9 47	34 08	17 22	18 56	7 35	12 24	2 30	
P 20	<u>Olģerts, Alģirds</u>	9 46	34 27	17 24	18 58	7 38	12 31	3 50	
S 21	<u>Agnese, Agnija</u>	9 44	34 44	17 26	19 00	7 42	12 43	5 13	
Sv 22	<u>Austris</u>	9 42	35 01	17 28	19 02	7 46	13 01	6 39	
P 23	Grieta	9 41	35 17	17 31	19 03	7 50	13 33	8 02	
O 24	Krišs, Ksenija	9 39	35 32	17 33	19 05	7 54	14 28	9 13	
T 25	Zigurds	9 37	35 47	17 35	19 07	7 58	15 50	10 02	
C 26	Ansis	9 35	36 00	17 37	19 08	8 02	17 26	10 32	☾
P 27	Ilze, Ildze	9 34	36 13	17 39	19 10	8 05	19 07	10 50	
S 28	Kārlis	9 32	36 25	17 41	19 12	8 09	20 47	11 01	
Sv 29	Aivars, Aiva	9 30	36 36	17 44	19 14	8 14	22 24	11 09	
P 30	Valentīna, Pārsla	9 28	36 47	17 46	19 16	8 18	23 58	11 16	
O 31	Tekla	9 26	36 56	17 49	19 18	8 23	—	11 21	

	Saules apakšējā kulminācija	Uzaust	Saules maksī- mālais aug- stums	Saules lēkta azimuts	Mēness fāzes
	st m	st m			st m
1. I	1 27	8 22	10°	134°	☾ 3. I pl. 17 19
10. I	1 31	8 19	11	132	☾ 10. I „ 21 06
20. I	1 34	8 12	13	128	☾ 18. I „ 22 42
30. I	1 37	7 58	15	122	☾ 26. I „ 9 41

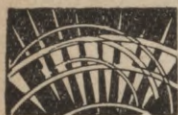
1. Jaungada diena.
18. Pirms 55 gadiem (1912) atklāta KSDSP Viskrievijas VI (Prāgas) konference.
21. 1924. gadā miris V. I. Leņins.
22. (9.) 1905. gada revolūcijas sākums.
25. Pirms 35 gadiem (1932) miris Pēteris Stučka, ievērojamais Komunistiskās partijas darbinieks, viens no Latvijas komunistiskās partijas dibinātājiem. Dzimis 1865. g.
27. 1959. gadā atklāts PSKP ārkārtējais XXI kongress.

Hronoloģiskie dati novadpētniekiem

1. Pirms 10 gadiem (1957) mirusi aktrise, LPSR Nopelniem bagātā mākslas darbiniece Tija Banga. Dzimusi 1882. g.
2. Pirms 25 gadiem (1942) fašisti nodedzina Audriņu sādžu un nošauj tās iedzīvotājus.
4. Pirms 100 gadiem (1867) dzimis gleznotājs Arturs Baumanis. Miris 1904. g.
9. Pirms 60 gadiem (1907) Koknesē nošauts leģendārais 1905. g. kaujinieks Ferdinands Grīniņš.
17. Pirms 145 gadiem (1822) Jelgavā sāk iznākt pirmais laikraksts latviešu valodā «Latviešu Avīzes».
17. Pirms 50 gadiem (1917) dzimis diriģents, LPSR Tautas mākslinieks Edgars Tons.
20. Pirms 90 gadiem (1877) dzimis ievērojamais padomju ķīmiķis, akadēmiķis Erhards Bricke; beidzis Rīgas politehnisko institūtu un strādājis tajā par pasniedzēju un profesoru. Miris 1953. g.
22. Pirms 10 gadiem (1957) miris izcilais ķīmiķis Pauls Valdēns; strādājis Rīgas politehniskajā institūtā no 1881. līdz 1919. gadam. Dzimis 1863. g.
27. Pirms 70 gadiem (1897) dzimis ievērojamais militārais darbinieks, PSRS Kara Gaisa Spēku priekšnieks Jēkabs Alksnis. Miris 1937. g.
27. Pirms 135 gadiem (1832) dzimis ievērojamais Baltijas geologs, ordovika un silūra nogulumu pētnieks, akadēmiķis Fridrihs Smids. Miris 1908. g.
28. Pirms 90 gadiem (1877) miris gleznotājs Kārlis Hūns. Dzimis 1830. g.
31. Pirms 80 gadiem (1887) dzimis ievērojamais gleznotājs, LPSR Tautas mākslinieks Kārlis Miesnieks.

Augšējā zīmējumā jūs, protams, redzat ledus kristālu puķes uz stikla. Kas gan nav tās redzējis... Un tomēr mēs ieraugām arvien jaunas skaistas un neparastas formas, kuras veido pati daba...

Planētas. Venēra saskatāma vakaros zemu pie apvāršņa janvāra sākumā Strēlnieka, vidū — Mežāža, bet beigās — Ūdensvīra zvaigznājā. Janvāra beigās Venēras redzamības apstākļi sāk uzlaboties, jo tā sāk pacelties augstāk virs apvāršņa.

Marss redzams nakts otrā pusē. Tas atrodams Jaunavas zvaigznājā.

Jupiters labi novērojams visu nakti. Tas atrodas opozīcijā 20. janvārī un meklējams Veža zvaigznājā.

Saturns redzams vakaros Ūdensvīra zvaigznājā. Saturna gredzens, kas iepriekšējā gada beigās bija pagriezies tieši ar malu pret Zemi un tādēļ kādu laiku nebija nemaz redzams, tagad jau saskatāms kā taisna svītriņa.

Saule ieiet Ūdensvīra zīmē (♊) 20. janvārī pl. 21st.

Zeme perihēlijā (vistuvāk Saulei) atrodas 2. janvārī pl. 9st25^m. Šis attālums tad ir ap 147 miljoni km.

1967. gadā tropiskā gada sākums ir 1. janvārī pl. 3st58^m.

Sīkāki astronomiskie dati atrodami «Astronomiskajā kalendārā 1967. gadam» (izdevniecība «Zinātne», Rīgā, 1966.).

Janvāris ir ziemas aukstākais mēnesis. Minimālās temperatūras jūras piekrastē novērotas līdz -32 , -34° , bet republikas austrumos (Dagdā, Daugavpilī) pat līdz -43° . Tas ir aukstums, kas svilina seju un rokas. Tomēr Baltijas apstākļos janvāris ir arī mēnesis, kad no rietumiem uz austrumiem pa Atlantijas okeānu bieži pārvietojoties cikloni atnes mitras un samērā siltas gaisa masas. Aktīvie cikloni saistīti ar bagātīgu, bieži slapju sniegu vai pat lietu, ar miglām, stipru vēju, ar laiku, ko tautā sauc par slapjdraņķi. Maksimālās temperatūras jūras piekrastē janvārī sasniegušas $+8$, $+9^{\circ}$, bet republikas austrumos $+6^{\circ}$. Sniega sega, kura janvārī vidēji ir 10—20 cm bieza, tādās reizēs nokūst, augsne atlaižas, parādās dubļi. Upēs nereti ceļas ūdeņi, iet ledus.

Ciklonu nestās jūras gaisa masas ir mitras; relatīvais mitrums tajās ir 80—90%, tādēļ mitro dienu skaita ziņā (mitrums plkst. 13 lielāks par 80%) janvāris aiz decembra, kad ir vairāk nekā 20 mitro dienu, ieņem otro vietu gadā. Tā kā ciklonu iespaidā pastiprinās vēji, tad janvārī bieži novērojami puteņi, vidēji 3—5 dienas mēnesī. Biežs viesis ir arī miglas, un tās atkarojas 4—8 reizes.

Maz, pavisam maz janvārī spīd saule — vidēji tikai 40 stundas, nemaz jau nerunājot par ultravioleto radiāciju, kuras daudzumi ir pavisam niecīgi.

Janvārī sākas visgrūtākais periods savvaļas zīdītājdzīvniekiem. Daudzi iet bojā barības trūkuma un plēsēju uzbrukumu dēļ. Sevišķu ļaunumu nodara vilki, lūši, lapsas un jenotsuņi, kas viegli tiek klāt citu dzīvnieku mazuļiem. Tāpēc šajā laikā, kad sniegā labi saskatāmas pēdas, sevišķa uzmanība pievēršama plēsēju iznīcināšanai. Jāsāk zaķu, stirnu, briežu un meža cūku piebarošana.

Asinssūcēji divspārņi (dzelējodi, dunduri u. c.) atkarībā no sugas pārziemo gan kā oliņas, gan kā kāpuri vai pieauguši kukaiņi. Dunduri ziemo kā kāpuri augsnē vai ūdensbaseinu dūņās. Vairumam dzelējodu sugu ziemo oliņas, tomēr dažas šīs sugas reizēm ziemo arī kā nepieauguši kāpuri. Tikai viena suga vienmēr ziemo kāpura fāzē (sk. februāri). Dažas sugas ziemo pieaugušas (sk. martu).

Atļauts medīt zaķus *, meža cūkas, caunas, vāveres, ūdrus, mežzirbes, rubeņu gaiļus * un lapsas *.

Atļauts zvejot visas zivis.

* Skat. galvenos medību noteikumus šajā lpp.

Galvenie noteikumi, kas regulē medības republikā

Aļņus, briežus, meža cūkas, stirnas, medņus un rubeņus drīkst medīt tikai noteiktā limita robežās ar speciālām Latvijas PSR Mežsaimniecības un mežrūpniecības ministrijas atļaujām.

Visas pārējās medības drīkst notikt tikai ar ikreizēju rakstisku atļauju.

Jebkuras medības jāpiesaka valsts mežu sardzei, un kolektīvām medībām jānotiek tās uzraudzībā.

Par visām nelikumīgām medībām jāziņo tuvākajam valsts mežu sardzes pārstāvim.

Visu gadu aizliegts medīt un iznīcināt briežu un aļņu teļus, kas jaunāki par vienu gadu, dambriežus, lāčus, bebrus, lidvāveres, Sibīrijas vāveres, gulbjus, medņus un rubeņu vistas, visas pūces, visus ērgļus, visus stārķus, trīspirkstu dzeņus, visus sīkos dziedātājputņus, ežus un sikspārņus.

Visu gadu atļauts noteikumu kārtībā medīt un iznīcināt vilkus, lūšus, jentosuņus, zvirbuļvanagus, vistu vanagus, niedru lijas, pelēkās vārnas, žagatas, siļus.

* Sloku, zosu, rubeņu, medņu, piļu, zaķu un lapsu medību sākumu un beigu termiņus ik gadus precīzē Latvijas PSR Mežsaimniecības un mežrūpniecības ministrija, par ko iepriekš paziņo republikas laikrakstos.

Mūsu republikā janvārī ievāc tikai dažus ārstniecības augus, proti — alkšņu augļkopas (tās ievāc no oktobra līdz aprīlim) un melno piepi jeb čagu.

Alkšņu augļkopas (sk. att.) no-
rauj kopā ar īsajiem kātiņiem vai zariņiem, kas nedrīkst būt garāki par 1 cm. Tās izžāvē siltā telpā. Alkšņu augļkopas satur miecvielas (ap 30% tanīna un 4% gallusskābes). Lieto iekšķīgi pret caureju, akūto un kronisko enterītu un kolītu, arīgi — mutes un kakla skalošanai. Valsts standarts noteic, ka ievācamas tikai baltalkšņa augļkopas, bet parasti ievāc arī melnalkšņa augļkopas, kurās tāpat ir tanīns un gallusskābe.

FEBRUĀRIS

Da- tums	Vārda dienas	S a u l e			Sa- tumst	Dienas garums	M ē n e s s		
		lec	kul- minē	riet			lec	riet	fāzes
T 1	Brigita, Indra	st m 9 24	st m s 13 37 05	st m 17 51	st m 19 20	st m 8 27	st m 1 31	st m 11 29	
C 2	Spīdola	9 22	37 13	17 53	19 22	8 31	3 07	11 38	☾
P 3	Aīda, Ida	9 20	37 20	17 55	19 24	8 35	4 41	11 52	
S 4	Daila, Veronika	9 18	37 27	17 57	19 26	8 39	6 13	12 13	
Sv 5	Agate, Selga	9 16	37 33	17 59	19 28	8 43	7 34	12 49	
P 6	Dore, Dace	9 14	37 37	18 02	19 30	8 48	8 38	13 44	
O 7	Nelda, Rihards	9 12	37 41	18 04	19 32	8 52	9 18	14 57	
T 8	Aldona	9 10	37 45	18 07	19 34	8 57	9 42	16 20	
C 9	Apolonija	9 08	37 47	18 09	19 36	9 01	9 56	17 45	☉
P 10	Paulina, Paula	9 05	37 49	18 11	19 38	9 06	10 05	19 07	
S 11	Laima, Laimdota	9 03	37 50	18 14	19 40	9 11	10 13	20 26	
Sv 12	Karlina, Lina	9 00	37 50	18 16	19 42	9 16	10 18	21 42	
P 13	Malda, Melita	8 58	37 49	18 18	19 44	9 20	10 22	22 51	
O 14	Valentīns	8 56	37 48	18 21	19 46	9 25	10 25	—	
T 15	Alvils, Olafs	8 53	37 46	18 23	19 48	9 30	10 32	0 13	
C 16	Jūlija, Juliāna	8 51	37 43	18 25	19 50	9 34	10 38	1 32	
P 17	Konstance, Donāts	8 48	37 39	18 27	19 52	9 39	10 47	2 53	☾
S 18	Konkordija, Kora	8 46	37 34	18 30	19 54	9 44	11 01	4 15	
Sv 19	Zane	8 44	37 29	18 32	19 56	9 48	11 25	5 39	
P 20	Vitauts, Smuidra	8 41	37 24	18 35	19 58	9 54	12 07	6 56	
O 21	Eleonora, Kurbads	8 39	37 17	18 37	20 00	9 58	13 16	7 55	
T 22	Ārija, Ariadna	8 36	37 10	18 39	20 02	10 03	14 45	8 31	
C 23	Haralds, Almants	8 34	37 02	18 41	20 04	10 07	16 25	8 54	
P 24	Diāna, Dina	8 31	36 54	18 43	20 06	10 12	18 08	9 06	☉
S 25	Alma, Zalga	8 28	36 45	18 45	20 09	10 17	19 49	9 16	
Sv 26	Evelina, Mētra	8 26	36 35	18 48	20 11	10 22	21 30	9 23	
P 27	Līvija	8 23	36 25	18 50	20 13	10 27	23 08	9 29	
O 28	Skaidrīte, Justs	8 21	36 14	18 53	20 15	10 32	—	9 37	

	Saules apakšējā kulminācija	Uzaust	Saules maks- mālais aug- stums	Saules lēkta azimuts	Mēness fāzes		st m
1. II	1 37	7 55	16°	121°	☾	2. II pl.	2 03
10. II	1 38	7 38	19	116	☉	9. II „	13 44
20. II	1 37	7 18	22	109	☾	17. II „	18 57
28. II	1 36	6 59	25	104	☉	24. II „	20 44

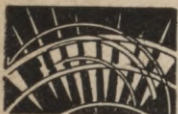
3. Pirms gada «Luna-9» nolaižas uz Mēness.
- 14.—25. 1956. gadā notiek PSKP XX kongress.
21. 1904. gadā dzimis Aleksejs Kosigins, PSRS Ministru Padomes priekšsēdētājs.
23. Padomju Armijas un Jūras Kara Flotes diena.

Hronoloģiskie dati novadpētniekiem

2. Pirms 40 gadiem (1927) miris literatūrkritiķis un žurnālists Ernests Pīpiņš-Vizulis. Dzimis 1873. g.
3. Pirms 75 gadiem (1892) dzimis revolucionārs, pilsoņu kara varonis Eižens Bergs. Angļu interventu un baltgvardu noslepkavots 1918. g.
3. Pirms 60 gadiem (1907) dzimusi LPSR Nopelniem bagātā skatuves māksliniece Alma Ābele.
3. Pirms 60 gadiem dzimis LPSR Tautas skatuves mākslinieks Luijs Smits.
7. Pirms 70 gadiem (1897) dzimis profesors, ģeogrāfijas zinātņu doktors, LPSR Zinātņu akadēmijas viceprezidents Matvejs Kadeks. Miris 1950. g.
9. Pirms 70 gadiem (1897) dzimis latviešu padomju rakstnieks Voldemārs Branks.
9. Pirms 60 gadiem (1907) dzimusi padomju dzejniece, LPSR Nopelniem bagātā kultūras darbiniece Mirdza Ķempe.
10. Pirms 80 gadiem (1887) dzimusi LPSR Tautas māksliniece Mirdza Smithene.
10. Pirms 50 gadiem (1917) dzimusi LPSR Nopelniem bagātā skatuves māksliniece Elza Radziņa.
11. Pirms 60 gadiem (1907) dzimis pazīstamais latviešu padomju ģeologs un paleontologs Pēteris Liepiņš. Miris 1964. g.
13. Pirms 90 gadiem (1877) dzimis komponists, LPSR Nopelniem bagātais mākslas darbinieks Jāzeps Mediņš. Miris 1947. g.
17. Pirms 25 gadiem (1942) miris viens no pirmajiem latviešu mežu zinātniekiem Krišs Melderis. Dzimis 1880. g.
19. Pirms 25 gadiem (1942) miris tēlnieks Kārlis Zāle. Dzimis 1888. g.
20. Pirms 30 gadiem (1937) miris rakstnieks Pāvils Rozītis. Dzimis 1889. g.
27. Pirms 90 gadiem (1877) dzimis publicists, literatūrkritiķis un aktīvs 1905. gada revolūcijas dalībnieks Jānis Asars. Miris 1908. g.
27. Pirms 60 gadiem (1907) Rīgā, Matīsa kapos nošauti 17 notiesātie Tukuma 1905. gada bruņotās sacelšanās dalībnieki.
27. Pirms 60 gadiem (1907) dzimis latviešu padomju gleznotājs un grāmatu ilustrators Kārlis Sūniņš.

Augšējā attēlā nav atainotas ne ozola lapas, ne dekoratīvi arhitektūras veidojumi. Dabā tie ir 1—2 milimetru gari ornamentēti izcilniši uz seno, nedaudz zivim līdzīgo t. s. vairodžu Weigeltaspis alta Brotzen kaula vairoglem, kas kļuva šos vairodžus līdzīgi brunurpučiem. Šādī vairodži dzivoja sekā jūrā un tās plekrastē pirms vairāk nekā 300 miljoniem gadu. Katrai sugai raksturīgs citāds ornaments.

Planētas. Venēra redzama vakaros Ūdensvīra zvaigznājā, bet pēc 19. februāra — Zivju zvaigznājā.

Marss redzams nakts otrā pusē Jaunavas zvaigznājā.

Jupiters novērojams gandrīz visu nakti. Februāra sākumā tas atrodas Vēža zvaigznājā, bet, sākot ar februāra vidu, — Dvīņu zvaigznājā.

Saturns vēl saskatāms vakaros pēc Saules rieta. Līdz 7. februārim tas meklējams Ūdensvīra, pēc tam — Zivju zvaigznājā. 23. februārī Venēra priet Saturnam garām apmēram 1° attālumā.

Saule ieiet Zivju zīmē (♓) 19. februārī pl. 11st.

Temperatūras režīma ziņā februāris maz atšķiras no janvāra. Ar anticikloniem saistītās zemās temperatūras reizēm nomaina atkušņi, kurus no Atlantijas joprojām uznes cikloni. Tādās reizēs bieži sākas atkala, ielas un ceļi kļūst slideni, gājējiem un braucējiem jābūt ļoti uzmanīgiem. Ja mitro gaisa masu temperatūras tomēr ir negatīvas, turpinās snigšana, un parasti februāra beigās sniega sega sasniedz ziemas maksimumu: piekrastē vidēji ap 20 cm, bet augstienēs 30—40 cm, Gaižņkalna apkārtnē ap pusmetru.

Vēji februārī nemazinās, tāpēc snigšana bieži ir saistīta ar puteņiem. Mazāk to ir jūras piekrastē — 2—3 reizes mēnesī, vairāk republikas austrumu daļā, kur februārī vidēji puteņo 8 dienas.

Visumā tomēr apmākušos dienu skaits samazinās, saules spīdēšanas ilgums pieaug līdz 70 stundām mēnesī. Ultravioletās radiācijas intensitāte ir vismaz divreiz lielāka nekā janvārī. Reizē ar to mitro un apmākušos dienu skaits samazinās līdz 15—19.

Upes un ezerus klāj ledus sega. Upēs tā ir 25—35 cm, bet ezeros ap 40 cm bieza. Tomēr vietām krācainajos posmos Daugavā, Gaujā u. c. upēs pat mēreni bargās ziemās paliek vaļēji lāsmeņi.

Jūrā vērojams malas ledus, aiz kura ir klejojošs ledus. Ledus biežumi dažādi, jo parasti tas veidojas pakāpeniski atsevišķās zonās. Ja tā biežums pie krasta sasniedz 30—40 cm, tad dziļāk jūrā var strauji mazināties, un atsevišķās joslās ledus var būt tikai dažus cm biezs.

Februārī parasti notiek mūsu lielāko plēsēju — vilka, lūša, arī lapsas un jenotsuņa riests, kura laikā tēviņi nikni cīnās. Turpināmas šo dzīvnieku medības. Tāpat jāturpina briežu, stirnu, zaķu u. c. piebarošana. Ja sniegs ir dziļš, parastākās stirnu uzturēšanās vietas jāizvago ar sniega arklu, lai stirnas varētu piekļūt mētrām un ierīkot guļas vietas uz zemes.

Seklos, augiem bagātos ūdeņos sastopami dzelējoda *Mansonia richiardii* kāpuri, kas lieliski piemērojušies dzīvei zem ledus. Tā kā ūdeņi ir aizsaluši un kāpuri nevar pie līmeņa ieelpot gaisu, vēdera galā atrodošos elpcaurulīti tie iedur ūdens augos un elpo to gaisa ejās esošo gaisu. Arī to kūniņas izmanto augu gaisu. Šai ziņā minētā suga krasi atšķiras no pārējiem dzelējodiem, kuru kāpuri un kūniņas gaisu uzņem pie ūdens līmeņa.

Līdz 15. februārim turpinās tikai meža cūku, lapsu *, caunu un ūdru medības. Ar 15. februāri derīgo zvēru un putnu medības aizliegtas, atļautas tikai plēsīgo un kaitīgo zvēru un putnu medības. Turpinās visu zivju zveja.

Vai jūs zināt, ka ...

... arī Latvijā tālā senatnē līdztekus daudzām seno dzīvnieku sugām dzīvojuši daži milzīgi dzīvnieki? No vislielāko dzīvnieku pārstāvjiem Latvijā senākā ir bruņu zivju *Heterostius* ģints. Šo zivju garumu vērtē no 6 līdz 15 metriem un vecumu — ap 300 000 000 gadu. Tās konstatētas pēc samērā retām atsevišķām skeleta atliekām, kas atrastas devona perioda smilšakmeņu iežos Salacas un Burtnieku ezera apkārtnē.

Kā otrais minams jūras plēsoņa pliozauris no *Peloneustes* ģints. Pliozauru vairums bijuši milzīgi zvēri, pēc lieluma līdzīgi iepriekš minētajam bruņu zivim, pēc formas — pleziozauriem un atšķirušies no tiem ar lielāku galvu (garāka par 1 metru), stiprāk attīstītiem zobiem un īsāku kaklu. Vienu mazāku zobu atradis Liepājas acu ārsts G. Išreits Ventas pietekas Zaņas krastos jūras perioda nogulumos, kuru vecums ir ap 150 000 000 gadu. Šo zobu izpētījis paleontologs F. Hīne, kas 1937. gadā publicējis secinājumu, ka šis atradums ir *Peloneustes* ģints zaura zobs.

Kā jaunākie minami mamuti, kas dzīvojuši pie mums tikai pirms vairākiem simttūkstošiem gadu, galvenokārt starpledu laikmetā. Tie bijuši ap 3 m augsti dzīvnieki, ne lielāki par tagadējiem ziloniem, pārtikuši no augu barības. Viņu atliekas daudzkārt atrastas Latvijā, visbiežāk iejauktas pēdējā ledu laikmeta nogulumos.

Melno bērzu piepi jeb čagu ievāc visu gadu. Visbiežāk tā sastopama uz bērziem (sk. att.). Aktīvo vielu visvairāk ir tās ārējā melnajā un vidējā brūnajā slānī. Piepes drīkst ievākt tikai no dzīviem kokiem, vislabāk no tādiem, kas aug sausās vietās. Piepi nocert ar cirvi vai nogriež ar asu nazi, sagriež 3—6 cm lielos gabaliņos un izžāvē 50—60°C temperatūrā. Fizioloģiski aktīvo vielu sastāvs vēl nav noskaidrots. Atrasti komplikēti polifenolu savienojumi un organiskās skābes, nav konstatēti alkaloidi un glikozīdi. Lieto dažu jaundabīgu audzēju ārstēšanai. Izmēģinājumi liecina, ka ča-gas ekstrakts uzlabo slimnieka ēstgribu un miegu, stimulē nervu sistēmu, palīdz atgūt un saglabāt darba spējas.

* Skat. galvenos medību noteikumus 7. lpp.

MARTS

Da- tums	Vārda dienas	S a u l e			Sa- tumst	Dienas garums	M ē n e s s		
		lec	kul- minē	riet			lec	riet	fāzes
T 1	Ivars, Ilgvars	8 18	13 36 03	18 55	20 17	10 37	0 46	9 44	
C 2	Lavize, Laila	8 16	35 51	18 57	20 19	10 41	2 24	9 56	
P 3	Tālis, Marts	8 13	35 39	18 59	20 22	10 46	4 00	10 15	☾
S 4	Alise	8 11	35 26	19 01	20 24	10 50	5 27	10 46	
Sv 5	Austra, Aurora	8 08	35 13	19 03	20 26	10 55	6 36	11 34	
P 6	Vents, Centis	8 05	35 00	19 06	20 28	11 01	7 22	12 44	
O 7	Ella, Elmīra	8 03	34 46	19 08	20 30	11 05	7 49	14 05	
T 8	Dagmāra, Marga	8 00	34 31	19 10	20 32	11 10	8 06	15 29	
C 9	Evalds, Ausmis	7 57	34 17	19 12	20 34	11 15	8 16	16 52	
P 10	Silvija, Laimrota	7 55	34 02	19 15	20 37	11 20	8 23	18 12	
S 11	Konstantīns, Agita	7 52	33 46	19 17	20 39	11 25	8 28	19 29	☽
Sv 12	Aija	7 49	33 31	19 19	20 41	11 30	8 32	20 44	
P 13	Ernests, Balvis	7 46	33 15	19 21	20 43	11 35	8 37	22 00	
O 14	Matilde, Ulrika	7 43	32 58	19 23	20 46	11 40	8 41	23 17	
T 15	Amilda	7 41	32 42	19 25	20 48	11 44	8 46	—	
C 16	Guntis, Guntars	7 38	32 25	19 27	20 50	11 49	8 53	0 36	
P 17	Ģertrūde, Gerda	7 35	32 08	19 29	20 52	11 54	9 06	1 59	
S 18	Ilona, Adelīna	7 33	31 50	19 32	20 55	11 59	9 24	3 22	
Sv 19	Jāzeps, Daris	7 30	31 33	19 34	20 57	12 04	9 56	4 41	☾
P 20	Made, Madara	7 27	31 15	19 36	20 59	12 09	10 52	5 46	
O 21	Una, Vidmants	7 24	30 57	19 38	21 02	12 14	12 10	6 31	
T 22	Tamāra, Dziedra	7 22	30 39	19 40	21 04	12 18	13 45	6 57	
C 23	Mirdza, Zanete	7 19	30 21	19 42	21 06	12 23	15 26	7 14	
P 24	Kazimirs	7 17	30 03	19 45	21 09	12 28	17 06	7 24	
S 25	Māra, Marita	7 14	29 45	19 47	21 11	12 33	18 47	7 31	
Sv 26	Eiženija, Zenija	7 11	29 26	19 49	21 13	12 38	20 28	7 38	☽
P 27	Gusts, Gustavs	7 08	29 08	19 51	21 16	12 43	22 10	7 43	
O 28	Gunta, Ginta	7 05	28 50	19 53	21 18	12 48	23 52	7 51	
T 29	Aldonis	7 02	28 31	19 55	21 21	12 53	—	8 01	
C 30	Nannija	7 00	28 13	19 58	21 23	12 58	1 36	8 16	
P 31	Detlavs, Gvido	6 57	27 55	20 00	21 26	13 03	3 10	8 42	

	Saules apakšējā kulminācija	Uzaust	Saules maksimālais augstums	Sauls augstums 30°		Saules lēkta azimuts	Mēness fāzes	
	st m	st m		st m	st m		st m	
1. III	1 36	6 56	25°	—	—	103°	☾ 3. III pl.	12 11
10. III	1 34	6 33	29	—	—	96	☽ 11. III „	7 30
				st m	st m		☽ 19. III „	11 32
20. III	1 31	6 04	33	12 02	15 00	89	☽ 26. III „	6 21
21. III	1 31	6 01	33	11 57	15 04	88		
30. III	1 28	5 35	37	11 11	15 45	82		

8. Starptautiskā sieviešu diena.
12. (27. II) Pirms 50 gadiem (1917) gāzta cara patvaldība.
14. 1883. gadā miris Kārlis Markss.
18. Parīzes Komūnas diena.
18. 1965. gadā padomju kosmonauti Pāvels Beļajevs un Aleksejs Leonovs veic lidojumu kosmiskajā telpā ar kuģi pavadoni «Voshod-2». Lidojuma laikā pirmo reizi pasaulē kosmonauts A. Leonovs iziet kosmiskajā telpā.
19. Pirms gada (1966) sākas PSKP XXIII kongress.
27. Pirms 45 gadiem (1922) noticis KK(b)P XI kongress.

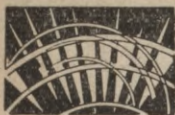

kosmonauts A. Leonovs iziet

Hronoloģiskie dati novadpētniekiem

1. Pirms 25 gadiem (1942) LKP CK birojs pieņem lēmumu par partizāņu kustības izvēšanu okupētajā Latvijā.
3. Pirms 95 gadiem (1872) dzimis gleznotājs Vilhelms Purvītis. Miris 1945. g.
10. Pirms 75 gadiem (1892) miris mikrobiologs parazitologs, Luija Pastēra līdzstrādnieks Kristaps Helmanis. Dzimis 1848. g.
11. Pirms 20 gadiem (1947) pieņemts LKP CK lēmums par V. I. Ņeņina rakstu izdošanu latviešu valodā.
18. Pirms 50 gadiem (1917) Rīgā notiek strādnieku un kareivju masu mītiņi. No cietumiem atbrīvo politiskos ieslodzītos.
18. Pirms 95 gadiem (1872) dzimis viens no pirmajiem latviešu marksistiem, izcilais literatūrkritiķis Janis Jansons-Brauns. Gājis bojā 1917. g.
19. Pirms 75 gadiem (1892) dzimis bioķīmiķis, LPSR ZA akadēmiķis, profesors Aleksandrs Smīdts.
20. Pirms 50 gadiem (1917) ievēlēta Rīgas Strādnieku deputātu padome.
20. Pirms 50 gadiem (1917) laikraksts «Cīņa» pirmo reizi iznāk legāli.
23. Pirms 50 gadiem (1917) notiek plašas tautas demonstrācijas Rīgā; Cēsīs, Madonā u. c. Latvijas vietās.
23. Pirms 75 gadiem (1892) dzimis gleznotājs Voldemārs Tone. Miris 1958. g.
- 16.—24. Pirms 125 gadiem (1842) Rīgā koncertē ievērojamais pianists un komponists Ferencs Liszt.
25. Pirms 100 gadiem (1867) dzimis mūzikas teorijas profesors, LPSR Nopelniem bagātais mākslas darbinieks Jēkabs Kārklīņš. Miris 1960. g.
25. Pirms 60 gadiem (1907) miris ievērojamais ķirurgs Ernests Bergmanis, kas izpētījis lepras izplatīšanos Vidzemē. Dzimis 1836. g.
26. Pirms 145 gadiem (1822) miris Kurzemes zinātnieks, viens no elektroķīmijas un fotoķīmijas pamatlicējiem, Teodors Grothuss. Dzimis 1785. g.
27. Pirms 70 gadiem (1897) dzimis Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas prezidents, akadēmiķis Kārlis Plaude.
27. Pirms 25 gadiem (1942) Rīgas Centrālcietumā fašisti nogalina revolucionāro dzejnieku Ēriku Drēziņu. Dzimis 1914. g.
28. Pirms 50 gadiem (1917) sāk iznākt Rīgas Strādnieku deputātu padomes laikraksts «Ziņotājs».

Kladoniju ģints ķērpji bieži sastopami uz celmīem, koku pamatnes un pat uz kūdras. To lapopī atgādina mazas taurītes.

Planētas. Venēra redzama vakaros Zivju zvaigznājā, bet pēc 20. marta — Auna zvaigznājā. Tā novērojama ar katru mēnesi labāk, jo tuvojas Zemei. Turklāt pakāpeniski palielinās Venēras deklinācija, līdz ar to tā aizvien augstāk paceļas virs apvāršņa.

Mars lec pirms pusnakts un redzams visā nakts otrā pusē Jaunavas zvaigznājā.

Jupiters novērojams nakts pirmajā pusē Dvīņu zvaigznājā.

Saturns nav novērojams. Tas atrodas tieši aiz Saules — t. s. konjunkcijā — 23. martā.

Saule ieiet Auna zīmē (γ) 21. martā pl. 10st37^m. Šo brīdi astronomijā uzskata par pavasara sākumu. Tas nozīmē, ka Saule beidzot atstājusi dienvidpuslodi un pārgājusi ziemepuslodē. Pie mums dienas kļūst garākas par naktīm, turklāt dienu garumi pieaug ļoti strauji — gandrīz par 5 minūtēm katru dienu.

Marts dažreiz ir ziemas, bet dažreiz jau pavasara mēnesis. Tāpēc temperatūras var diezgan krasi novirzīties uz vienu vai otru pusi.

Ja Atlantijas ciklonu aizmugurē veidojas anticikloni vai to atzari, tad Baltijā laiks ir auksts un samērā sauss. Jāņem vērā, ka «sauszeme» martā it kā palielinājusies, jo Baltijas jūras līči (Rīgas, Somu, Botnijas), kā arī daļa pašas jūras klāta ar ledu un vaļējais ūdens jūras centrālajā daļā jau krietni atdzisis (līdz +1, +2°). Minimālās temperatūras mēneša sākumā bijušas -28, -32°, bet maksimālās mēneša beigās sasniegušas Ziemeļvidzemē +13, Kurzemē pat 18°.

Gaisa mitrums periodos, kad jūru klāj ledus, ir mazāks nekā gadījumos, kad Rīgas jūras līcis ir brīvs, bet arī tad relatīvais mitrums ir mazāks nekā ziemas mēnešos, parasti ap 70—80%.

Marts ir mēnesis ar vismazāko nokrišņu daudzumu: parasti nokrišņu summa piekrastē nepārsniedz 20 mm, bet augstienēs 40 mm mēnesī. Tomēr apmākušos dienu skaits vēl ir 10—12. Mēneša sākumā nokrišņi parasti ir sniega, bet beigās lietus veidā. Martā ir bijis pat pērkons.

Vēji martā ievērojami vājāki nekā iepriekšējos mēnešos.

Saules spīdēšanas ilgums pieaug līdz 140 stundām, pie kam ievērojami pieaug ultravioletās radiācijas intensitāte, tāpēc saulpošanās marta beigās ir efektīga.

Mēneša trešajā dekādē diennakts vidējā gaisa temperatūra republikas rietumu daļā pārsniedz 0° robežu. Sākas sniega kušana, ūdens līmeņa celšanās upēs, ledus iešana Bārtā, Ventā, Lielupē. Daugavā parasti ledus sega vēl saglabājas.

Pakāpeniski ledus uzlūst Rīgas jūras līci.

Arī martā ieteicams piebarot dzīvniekus, it īpaši stirnas un zaķus. Stirnām sevišķi kaitīga ir sērsna, kas izveidojas pēc atkušņiem. Dažiem plēsējiem — āpsim un vilkam — jau atnesas mazuļi. Par to uzturu pagaidām rūpējas vienīgi māte.

Kā pieauguši spārnoti kukaiņi pie mums ziemo tikai nedaudzas dzelējodu sugas, to skaitā malārijas odi (ģints *Anopheles*). Visvieglāk ziemojošus dzelējodus atrast neapkurinātos pagrabos. Tajos ziemo pagrabu dzelējods (*Culex pipiens*), kas zemās temperatūrās ir pilnīgi sastindzis un nosarmojis. Malārijas odi ziemo šķūņos, kūtiņos, bēniņos, koku dobumos, spraugās zem koku saknēm, alās u. tml. vietās.

Mežā valda klusums, medīt drīkst tikai plēsīgos un kaitīgos zvērus un putnus. Agros pavasaros līdz ar atlidošanu sākas sloku un zosu medības.

Ar 15. martu aizliegts zvejot alates.

Vai jūs zināt, ka ...

... pirmais zināmais urbums Latvijas PSR teritorijā izdarīts 1833. gadā (iesākts 1. jūnijā pēc vecā stila) Allažu apkārtnē pie Pullēniem, lai atrastu sāli vai vismaz bagātus sālsūdens avotus. Urbums sasniedza 71,32 m dziļumu. Urbšanas darbus organizēja kopīgi Vidzemes Ekonomiskā biedrība un Krievijas Kalnu inženieru korpus.

Ap 1900. gadu Smārdes apkārtnē tika izdarīti urbumi, lai atrastu naftu. Urbumi sasniedza ap 200 pēdu dziļumu. Tālāk minami urbumi Jelgavā 1917. g. — 208 m, Valmierā 1928. g. — 242 m, Ķemeros 1931. g. — 302 m un Daugavpilī 1934. g. — 566 m.

Senais kristālais pamatklintājs pirmo reizi uzurbts 1949. gadā Pļaviņu urbumā, kura dziļums 1038 m. Tam sekoja urbums Bauskā — 1102 m, tad urbums Piltēnē 1960. g. — 1348 m. Latvijas nafta pirmo reizi uzurbta 1963. g. 827—999 m dziļumā Adzē, kur urbuma kopīgais dziļums sasniedza 1138 m.

Pagaidām dziļākais Latvijā ir 1965. gada urbums Priekulē — 1546 m, bet kalendāra iespiešanas laikā Priekulē sākts vēl dziļāks urbums.

Marts ārstniecības augu ievācējiem ir viens no tukšākajiem mēnešiem. Var ievākt dažu ārstniecības augu saknes un sakneņus, mizas un pumpurus. Saknes un sakneņus tomēr ieteicamāk vākt rudenī, mizas — sulu laikā aprīlī un maijā.

Agros pavasaros martā var sākt bērzu pumpuru (sk. att.) ievākšanu. Parasti gan labākais ievākšanas laiks tiem ir aprīlī īsi pirms izplaušanas, kad tie vissmaržīgākie un tajos visvairāk ēterisko eļļu. Pumpurus ievāc ar visiem zariem, sasiens slotiņās un žāvē līdz 25—30° C temperatūrā. Pumpurus nolauž no zariņiem, kad tie izžuvuši. Var izmantot arī nezāvētus. Lieto kā diurētisku, žultsdzinēju un sviedrēšanas līdzekli. Ārīgi bērzu pumpuru tinktūra ar labiem panākumiem izmēģināta izgulējumu brūču un dažu ādas iekaisumu dziedināšanai. Tautas medicīnā iekšķīgi lieto pret artēriju sklerozi, ārīgi — matu kopšanai u. c.

Islandes ķērpji ievāc martā, aprīlī, maijā, kā arī vēl rudenī. Dati par ievākšanas laiku stipri pretrunīgi. Islandes ķērpis satur ķērpju cieti lihenīnu (30—70%), cukuru, rūgtvielu cetrārskābi, ēteriskas eļļas, antibiotisku vielu usnīnskābi u. c. Lieto ēstgribas un gremošanas veicināšanai, pret klepu, arī pret caureju un diabētiķu uzturam.

APRĪLIS

Da- tums	Vārda dienas	S a u l e			Sa- tumst	Dienas garums	M ē n e s s		
		lec	kul- minē	riet			lec	riet	fāzes
S 1	Teodora	6 55	13 27 37	20 02	21 29	13 07	4 30	9 25	☾
Sv 2	Irmgarde	6 52	27 19	20 04	21 31	13 12	5 25	10 29	
P 3	Daira, Ferdinands	6 49	27 01	20 06	21 33	13 17	5 57	11 50	
O 4	Valda, Herta	6 46	26 43	20 08	21 36	13 22	6 16	13 14	
T 5	Vija	6 44	26 26	20 10	21 38	13 26	6 26	14 38	
C 6	Zinta, Vilīps	6 41	26 09	20 12	21 41	13 31	6 35	15 59	
P 7	Zinaīda, Helmutis	6 38	25 52	20 14	21 44	13 36	6 40	17 16	
S 8	Edgars	6 36	25 35	20 16	21 47	13 40	6 44	18 32	
Sv 9	Valērija	6 33	25 18	20 18	21 49	13 45	6 48	19 47	
P 10	Anita, Zīle	6 30	25 01	20 20	21 52	13 50	6 52	21 05	☾
O 11	Hermanis, Vilmārs	6 28	24 45	20 23	21 55	13 55	6 57	22 24	
T 12	Jūlijs, Ainis	6 25	24 29	20 25	21 57	14 00	7 02	23 46	
C 13	Egils, Justīns	6 23	24 14	20 27	22 00	14 04	7 12	—	
P 14	Strauja, Gudrīte	6 20	23 59	20 29	22 03	14 09	7 27	1 09	
S 15	Aelita, Gastons	6 17	23 44	20 31	22 06	14 14	7 53	2 29	
Sv 16	Mintauts	6 15	23 29	20 33	22 08	14 18	8 38	3 40	
P 17	Rūdolfis, Viviāna	6 12	23 15	20 35	22 11	14 23	9 49	4 31	☾
O 18	Laura, Jadviga	6 09	23 01	20 37	22 14	14 28	11 16	5 02	
T 19	Vēsma, Fanija	6 07	22 47	20 40	22 17	14 33	12 51	5 21	
C 20	Namejs, Nameda	6 04	22 34	20 42	22 20	14 38	14 30	5 31	
P 21	Mārgers	6 02	22 21	20 44	22 23	14 42	16 08	5 40	
S 22	Armands	5 59	22 09	20 46	22 26	14 47	17 46	5 47	
Sv 23	Jūrgis, Juris	5 57	21 57	20 49	22 30	14 52	19 26	5 53	
P 24	Visvaldis	5 54	21 46	20 51	22 33	14 57	21 09	5 59	☾
O 25	Līksma	5 52	21 35	20 53	22 36	15 01	22 54	6 06	
T 26	Alina, Rūsiņš	5 49	21 24	20 55	22 39	15 06	—	6 20	
C 27	Tāle, Klementīne	5 47	21 14	20 57	22 42	15 10	0 38	6 39	
P 28	Gundega, Terēze	5 44	21 05	20 59	22 46	15 15	2 11	7 14	
S 29	Vilnis, Raimonds	5 42	20 56	21 01	22 49	15 19	3 18	8 12	
Sv 30	Lilija, Liāna	5 40	20 47	21 04	22 53	15 24	4 00	9 30	

	Saules apakšējā kulminācija	Uzaust	Saules maksī- mālais aug- stums	Sauls augstums 30°		Saules lēkta azimuts	Mēness fāzes		
	st m	st m	37°	st m	st m		st m	pl.	
1. IV	1 28	5 28	41	11 00	15 52	81°	☾	1. IV	23 59
10. IV	1 25	4 58	44	10 28	16 21	74	☾	10. IV	1 21
20. IV	1 23	4 26	44	9 58	16 47	68	☾	17. IV	23 48
30. IV	1 21	3 51	48	9 33	17 09	61	☾	24. IV	15 04

2. Ģeologu diena.
3. 1966. gadā pirmo reizi pasaulē Padomju Savienībā palaists Mēness mākslīgais pavadoņs — «Luna-10».
12. 1961. gadā pirmo reizi pasaulē padomju kosmiskais kuģis «Vostok-1», ko vada kosmonauts majors Jurijs Gagarins, sekmīgi veic lidojumu ap zemeslodi un nolaižas Padomju Savienības teritorijā. Kosmonautikas diena.
17. Pirms 50 gadiem (1917) V. I. Ļeņins nolasa referātu «Par proletariāta uzdevumiem šīnī revolūcijā» (Aprīļa tēzes).
17. Pirms 55 gadiem (1912) cara karaspēks apšauj strādniekus pie Ļenas.
22. 1870. gadā dzimis V. I. Ļeņins. V. I. Ļeņina piemiņas diena.
24. Starptautiskā jaunatnes solidaritātes diena pret koloniālismu, par mierīgu līdzaspastāvēšanu.
30. Pirms 60 gadiem (1907) atklāts KSDSP V kongress.

Hronoloģiskie dati novadpētniekiem

- Pirms 65 gadiem — 1902. gada aprīļa sākumā nodibināta Baltijas Latviešu sociāldemokrātiskā strādnieku organizācija.
2. Pirms 100 gadiem (1867) iznāk pirmā latviešu profesionālā grāmatizdevēja Indriķa Alunāna pirmā grāmata — Jura Alunāna «Tautas saimniecība».
  3. Pirms 45 gadiem (1922) miris rakstnieks Augusts Deglavs. Dzimis 1862. g.
  5. Pirms 725 gadiem (1242) Ledus kaujā Aleksandra Ņevska vadītie karapulki uz Peipusa ezera sakauj vācu bruņiniekus.
  5. Pirms 75 gadiem (1892) dzimis literatūrvēsturnieks un folklorists, profesors Jānis Alberts Jansons.
  9. Pirms 100 gadiem (1867) dzimis ievērojamais farmakoloģijas profesors, Gruzijas PSR Nopelniem bagātais zinātnes darbinieks Eduards Abols. Miris 1959. g.
  9. Pirms 50 gadiem (1917) Rīgā sanāk Latviešu strēlnieku pulku apvienotās deputātu padomes I kongress, kas ievēlē Latviešu strēlnieku pulku apvienotās deputātu padomes Izpildu komiteju (Iskolastrelu).
  14. Pirms 75 gadiem (1892) dzimis revolucionārās kustības dalībnieks, partijas darbinieks Fridrihs Linde. Miris 1961. g.
  15. Pirms 130 gadiem (1837) dzimis sabiedriskais darbinieks, pedagogs un valodnieks Kronvaldu Atis. Miris 1875. g.
  23. Pirms 50 gadiem (1917) iznāk Latviešu strēlnieku pulku Izpildu komitejas (Iskolastrela) laikraksta «Brīvais Strēlnieks» pirmais numurs.
  25. Pirms 105 gadiem (1862) dzimis izcilais grāmatnieks Jānis Misiņš. Miris 1945. g.
  - 25.—30. Pirms 55 gadiem (1912) notiek plaši Rīgas strādnieku politiskie streiki, protestējot pret strādnieku apšaušanu pie Ļenas.
  29. Pirms 50 gadiem (1917) Valmierā sanāk Vidzemes bezzemnieku kongress.

Nokaltušiem kokiem zem mizas var atrast skaistus ornamentus. Tas ir mizgraužu mātiņas un tās kāpuru darbs.

Planētas. Venēra labi novērojama vakaros. Tā atrodas līdz 10. aprīlim Auna, pēc tam — Vērša zvaigznājā. Spožuma ziņā Venēra pārspēj visas zvaigznes un visas pārējās planētas.

Mars redzams visu nakti. 15. aprīlī Mars atrodas opozīcijā. Minimālais attālums no Zemes līdz Marsam ir 90 miljoni kilometru, tātad samērā daudz, salīdzinot ar t. s. lielajām opozīcijām, kad šis attālums kļūst apmēram 55 miljoni kilometru. Mars atrodas Jaunavas zvaigznājā.

Jupiters redzams vakaros Dvīņu zvaigznājā. Jupiters ir nedaudz spožāks par Marsu.

Saturns nav redzams.

Saule ieiet Vērša zīmē (♋) 20. aprīlī pl. 22st.

Aptumsumi. Pilns Mēness aptumsums 24. aprīlī redzams Antarktīdā, Āzijas austrumu daļā, Austrālijā, Klusajā okeānā un Ziemeļamerikas rietumu daļā. Latvijā nav redzams.

Meteori. Lirīdas novērojamas no 15. līdz 26. aprīlim. Maksimuma laikā — 21. un 22. aprīlī — parādās līdz 10 meteoru stundā.

Aprīlī jau saskatāms, ka pavasara norises republikā izvēršas rietumu un austrumu virzienā. Mēneša sākumā Kurzemē sniegs parasti jau nokūsis un kušanas fronte pakāpeniski pārvietojas uz austrumiem. Tomēr aprīlis var būt arī samērā auksts, ar minimālām temperatūrām rietumos -12° , austrumos pat -20° . Siltos pavasaros temperatūras mēneša beigās var būt īsti vasarīgas, līdz $+25^{\circ}$, $+26^{\circ}$. Parasti vidējā diennakts temperatūra virs $+5^{\circ}$ paceļas mēneša vidū. Nakti temperatūras bieži ir negatīvas, dienā pozitīvas.

Nokrišņu daudzums, salīdzinot ar martu, palielinās, un parasti tie nonāk lietus veidā, atsevišķās dienās ar pārkonu.

Aprīlis raksturīgs ar to, ka pēc ledus izkuššanas Rīgas jūras līcī gaisa mitrums jūras piekrastē ir lielāks nekā dziļāk zemes iekšienē. Parasti relatīvais mitrums Rīgas jūras līča piekrastē ir 75—80%, bet iekšzemes rajonos 65—70%. Mitro dienu skaits mēnesī samazinās līdz 8. Apmākušās ir 10—12 dienas mēnesī.

Saules spīdēšanas ilgums sasniedz 200 stundas. Ultravioletās radiācijas intensitāte, salīdzinot ar martu, ir nedaudz lielāka.

Upēs un ezeros aprīlis ir ūdeņiem bagātākais mēnesis. Daugavā un Gaujā ledus iešana parasti sākas aprīļa pirmajās dienās, bet maksimālie palu ūdeņi uz jūru tiek nesti ap mēneša vidū. Ledus iešana nereti saistīta ar ledus sastrēgumiem un lielākiem applūdumiem, piemēram, Daugavā — Daugavpils—Līksnas—Nīcgales rajonā un ap Jēkabpili, Gaujā — pie Carnikavas u. c.

Rīgas jūras līča rietumu daļa no ledus atbrīvojas mēneša pirmajā pusē, bet ziemeļu daļā un Pērnavas līcī atsevišķi peldoši ledus gabali parasti saglabājas līdz mēneša beigām.

Aprīlī jau daudziem dzīvniekiem ir mazuļi. Tādēļ cīņa ar kaitīgiem plēsējiem organizējama tā, lai netiktu traucēti pārējie meža iemītnieki. Uz saulē sasīlušiem cīņiem pagozēties izlien pirmās odzes. Pārējie rūpuļi vēl uzturas savās ziemas slēptuvēs.

Aktīvas kļūst asinssūcējas ērces, kas visbiežāk sastopamas

egļu un jauktos mežos ar labi attīstītu pamežu, mežmalās, krūmainās pļavās. Aprīļa sākumā no ziemošanas vietām sāk izlidot malārijas un citi pieauguši ziemojošie dzelējodi. Mēneša otrā pusē pavasara peļķēs un stāvoša ūdens grāvjos pie ūdens līmeņa atrod jaunus, 2—3 mm garos dzelējodu kāpurīņus. Malārijas odu kāpuri uzturas pie ūdens līmeņa, tam piekļāvušies, pārējo sugu kāpuri «karājas» slīpi zem līmeņa ar galvu uz leju.

Medī rīstos medņu un rubeņu gaiļus*, kā arī slokas* un zosis.*

Visu mēnesi aizliegts zvejot līdakas, ālantus, alates, bet ar 15. aprīli nēģus.

Vai jūs zināt, ka...

...pirms 110 gadiem, 1857. gada 6. maijā pl. 11, no Lielirbes līdz Mazirbei Ziemeļkurzemē novērota zemestrīce? Sajā un daudzos citos apvidos nelielas zemestrīces ir iespējamās, jo arī Baltijā mūsu dienās turpinās ļoti lēnas zemes garozas kustības — no dažām desmitdaļām milimetra līdz pāris milimetriem gadā.

Aprīlī ievāc gaiļbiksišu saknes un agros pavasaros arī lapas un ziedus. Saknes satur saponīnu. Lieto kā atklepošanas līdzekli. Izgatavo preparātu *Primulenum*. Gaiļbiksišu lapās daudz C vitamīna (pat līdz 3,14%), karotīna, saponīna. Lieto pret skorbutu.

Aprīļa beigās var sākt meža retēju (sk. att.) sakneņu ievākšanu. Tos nomazgā, sagriež ap 3 cm garos gabaliņos un izžāvē. Sakneņi satur tanīnus, tormentilsarkano pigmentu, ēteriskās eļļas u. c. Tiem, tāpat kā citām šī auga daļām, piemīt baktericīdas īpašības. Lieto pret caureju, gremošanas trakta iekaisumu, pret asiņošanu; ātri lieto mutes un rīkles skalošanai, iekaisušu smaganu apzišanai u. c.

Priežu un egļu pumpurus ievāc kopā ar jaunajiem dzinumiem, kamēr pumpuri vēl nav sākuši plaukt. Tie satur ēteriskās eļļas, C vitamīnu, sveķus u. c. Ātri lieto aromātiskajām vannām (slimojot ar reimatismu, nervozitāti, bezmiegu), iekšķīgi kā diurētisku un atklepošanas līdzekli (priežu pumpurus). Priežu skuju C vitamīna dzērienam ievāc visu gadu, taču visvairāk C vitamīna jauno dzinumu skuju ir agrā pavasarī.

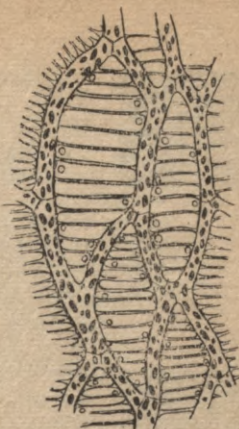
* Skat. galvenos medību noteikumus 7. lpp.

MAIJS

Da-tums	Vārda dienas	S a u l e			Sa-tumst	Dienas garums	M ē n e s s		
		lec	kul-minē	riet			lec	riet	fāzes
P 1	Ziedonis	5 37	13 20 39	21 06	22 56	15 29	4 23	10 55	☾
O 2	Zigmunds, Visvaris	5 35	20 32	21 08	23 00	15 33	4 36	12 22	
T 3	Gints	5 32	20 25	21 10	23 03	15 38	4 44	13 44	
C 4	Vizbulīte, Viola	5 30	20 19	21 12	23 07	15 42	4 51	15 03	
P 5	Ģirts, Gederts	5 28	20 13	21 14	23 10	15 46	4 55	16 19	
S 6	Gaidis, Didzis	5 26	20 08	21 16	23 14	15 50	4 59	17 35	
Sv 7	Henriete, Jete	5 24	20 03	21 18	23 18	15 54	5 02	18 51	
P 8	Staņislavs, Ievalts	5 21	19 59	21 20	23 22	15 59	5 07	20 10	
O 9	Klāvs, Ervīns	5 19	19 56	21 23	23 26	16 04	5 13	21 32	☾
T 10	Maija	5 17	19 53	21 25	23 30	16 08	5 21	22 54	
C 11	Milda, Karmena	5 14	19 51	21 27	23 34	16 13	5 35	—	
P 12	Vallija, Ināra, Ina	5 12	19 49	21 29	23 39	16 17	5 57	0 17	
S 13	Irēne, Irīna, Ira	5 10	19 48	21 31	23 43	16 21	6 35	1 32	
Sv 14	Krišjānis	5 08	19 48	21 33	23 48	16 25	7 37	2 30	
P 15	Sofija	5 06	19 48	21 35	23 52	16 29	8 59	3 06	
O 16	Edvīns	5 04	19 48	21 37	23 57	16 33	10 30	3 27	
T 17	Herberts, Dailis	5 03	19 49	21 39	—	16 36	12 06	3 40	☾
C 18	Inese, Eriks	5 01	19 51	21 40	0 02	16 39	13 41	3 48	
P 19	Teika, Sibilla	4 59	19 53	21 42	0 07	17 43	15 15	3 57	
S 20	Venta	4 57	19 56	21 44	0 12	16 47	16 51	4 02	
Sv 21	Ernestīne	4 55	19 59	21 46	0 18	16 51	18 29	4 08	
P 22	Emīlija, Mile	4 53	20 03	21 48	0 25	16 55	20 12	4 14	
O 23	Lonija, Ligiņa	4 52	20 07	21 50	0 32	16 58	21 57	4 24	☾
T 24	Ziedone, Marlēna	4 50	20 12	21 52	0 39	17 02	23 36	4 40	
C 25	Anšlavs	4 49	20 17	21 54	0 49	17 05	—	5 06	
P 26	Eduards, Varis	4 47	20 23	21 55	1 02	17 08	1 00	5 53	
S 27	Dzidra	4 46	20 29	21 57	—	17 11	1 54	7 04	
Sv 28	Vilīs, Vilhelms	4 44	20 36	21 58	—	17 14	2 25	8 31	
P 29	Maksis, Daugots	4 43	20 44	22 00	—	17 17	2 43	9 59	
O 30	Vitolds, Lolita	4 41	20 52	22 01	—	17 20	2 53	11 26	
T 31	Alīda, Jūsma	4 40	21 00	22 03	—	17 23	3 00	12 46	☾

	Saules apakšējā kulminācija	Uzaust	Saules maksimālais augstums	Saules augstums 30°		Saules lēkta azimuts	Mēness fāzes		
	st m	st m	°	st m	st m	°	st m	pl.	
1. V	1 21	3 47	48°	9 32	17 10	60°	☾	1. V pl.	13 33
10. V	1 20	3 14	51	9 15	17 26	55	☾	9. V „	17 56
20. V	1 20	2 32	53	8 59	17 41	50	☾	17. V „	8 18
30. V	1 21	—	55	8 50	17 53	45	☾	23. V „	23 23
							☾	31. V „	4 52

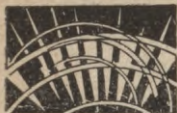
1. Darbaļaužu starptautiskās solidaritātes diena.
2. Maskavā sanāk LSD XIII konference.
5. 1818. gadā dzimis Kārlis Markss.
5. Preses diena.
7. Pirms 50 gadiem (1917) Petrogradā atklāta KSDS(b)P Viskrievijas VII (Aprīļa) konference.
7. Radio diena.
9. Uzvaras svētki.
28. Robežsargu diena.
28. Ķīmiķu diena.

Hronoloģiskie dati novadpētniekiem

9. Pirms 50 gadiem (1917) Rēzeknē sanāk Latgales kongress (Zemes sapulce), kas ar balsu vairākumu izsakās par Latgales apvienošanu ar pārējo Latviju.
11. Pirms 35 gadiem (1932) publikas apskatei atklāj tagadējo Latvijas Etnogrāfisko brīvdabas muzeju.
13. Pirms 70 gadiem (1897) miris dzejnieks Vensku Edvarts. Dzimis 1856. g.
13. Pirms 135 gadiem (1832) dzimis latviešu nacionālās dzejas pamatlicējs, jaunlatviešu publicists Juris Alunāns. Miris 1864. g.
13. Pirms 105 gadiem (1862) dzimis rakstnieks Pēteris Sarkis. Miris 1895. g.
19. Pirms 85 gadiem (1882) dzimusi aktrise, LPSR Nopelniem bagātā mākslas darbiniece Tija Banga. Mirusi 1957. g.
24. Pirms 75 gadiem (1892) miris revolucionārais dzejnieks Eduards Veidenbaums. Dzimis 1867. g.
24. Rīgas Strādnieku deputātu padome pieņem LSD CK izstrādāto boļševistisko rezolūciju par neuzticību Pagaidu valdībai, visas varas pāreju padomju rokās, demokrātiska miera noslēgšanu.
25. Pirms 70 gadiem (1897) dzimis padomju rakstnieks Alvils Cepelis. Miris 1937. g.
- 25.—30. Pirms 50 gadiem (1917) Rīgā notiek Latviešu strēlnieku pulku apvienotās deputātu padomes II kongress, kas nosoda buržuāziskās Pagaidu valdības kara politiku un nosūta apsveikumu V. I. Leņīnam, tādējādi apliecinot latviešu strēlnieku pāriešanu boļševiku pusē.
30. Latviešu strēlnieku pulku deputātu padomes II kongress pieņem galīgā redakcijā LSD CK iesniegto rezolūciju par neuzticību Pagaidu valdībai, prasot visu varu nodot padomēm.

No šādām mazām stīpotām «muciņām» veidotas mūsu balto purvu sūnu — sfagnu zaru lapas. Šīs «muciņas» ir 0,1—0,15 mm garas un piesūkušās ar ūdeni. Tādā kārtā ūdens var veidot līdz 95% no šo purvu sūnu masas kopsvara. Sfagnus var izmantot ievainojumu pārslēšanai — tie uzsūc no ievainojuma nevēlamos šķidrumus.

Planētas. Venēra labi novērojama vakaros. Tā atrodas Vērša zvaigznājā līdz 10. maijam, bet pēc tam — Dvīņu zvaigznājā.

Marss redzams gandrīz visu nakti Jaunavas zvaigznājā.
Jupiters redzams vakaros līdz 6. maijam Dvīņu, vēlāk —

Vēža zvaigznājā.

Saturns vēl arvien nav saskatāms.

Saule ieiet Dvīņu zīmē (♃) 21. maijā pl. 21st.

Aptumsumi. Daļējs Saules aptumsums 9. maijā novērojams Ziemeļamerikā, Arktikā, Grenlandē un Eiropas ziemeļu daļā. Latvijā nav redzams.

Pēc sniega nokušanas gaisa un augsnes temperatūru nosaka saules radiācijas pieplūdums, kas maijā tuvojas savam gada maksimumam. Intensīvi sāk zaļot augu valsts — maijs ir lapu mēnesis.

Ja iepriekšējos mēnešos gaiss bija siltāks jūras piekrastē, tad maijā tas ir otrādi. Piekrastē gaisa temperatūru vēl iespaido vē-

sās, nesasilušās Baltijas jūras ūdens masas. Tāpēc arī 10° robežu temperatūra republikas dienvidrietumu daļā pārkāpj jau maija sākumā, bet jūras piekrastē tas notiek tikai mēneša beigās. Salsnas parasti vērojamas jau mēneša pirmajā pusē.

Nokrišņu daudzums maijā lielāks nekā aprīlī. Arī pērkona negaisi jau ir 3—4 reizes mēnesī. Toties vēja ātrumi maijā parasti ir vismazākie. Vētra jūrā ir tikai 1—2 reizes mēnesī.

Apmākušos dienu skaits samazinājies līdz 8. Saules spīdēšanas ilgums pieaug līdz 250 stundām. Ultravioletās radiācijas intensitāte tuvojas gada maksimumam.

Gaisa mitrums joprojām mazinās. Jūras piekrastē relatīvais mitrums ir 70—75%, iekšzemes rajonos 55—65%, tātad gaiss tiek aizvien mazāk piesātināts ar ūdens tvaikiem. Mitro dienu skaits mēnesī sarūk, pie kam samērā liela ir starpība starp jūras piekrasti un republikas austrumu daļu. Ja Ventspili mitro dienu skaits sasniedz 13, tad Jaungulbenē to ir tikai 4.

Diezgan strauji paaugstinās ūdens temperatūra upēs un ezeros, parasti no 10° mēneša sākumā līdz 18° mēneša beigās. Reizēm mēneša otrā pusē ezeros un upēs jau var peldēties. Jūrā gan maijā reti kad temperatūra ir augstāka par 12—13°.

Jūrmalā maijā iespējamās dažas tā saucamās komfortās dienas, t. i., dienas, kad cilvēks labi jūtas vasarīgi vieglā apģērbā, kad nav ne auksti, ne karsti. Šī labsajūta atkarīga ne tikai no gaisa temperatūras, bet arī no mitruma un vēja iedarbības. Tādas dienas maijā Jūrmalā vidēji ir 6.

Maijā jaunajiem meža dzīvniekiem vislielāko ļaunumu nodara malu mednieki, pārāk ziņkārīgi tūristi un plēsīgie dzīvnieki, kas sāk barot savus mazuļus ar gaļu.

Sākas ērcu lielākās aktivitātes periods. Pavasara ūdeņos pieaugušie (apm. 1 cm gari) dzelējodu kāpuri un kūniņas reizēm sastopami tik lielā daudzumā, ka gandrīz pilnīgi noklāj pelķes un lāmas. Maija otrā pusē no kūniņām masveidā izlido *Aedes* ģints dzelējodi, vispirms no sekļākiem un saules labāk apspīdētiem ūdeņiem, jo tādos kāpuri ātrāk pieaug. Pāris dienas pēc izlidošanas tie jau sāk uzbrukt cilvēkam. Maija pēdējās dienās parādās pirmie dunduri.

Līdz 10. maijam vēl turpinās medņu un rubeņu gaiļu*, sloku* un zosu* medības.

Ar 1. maiju noliegta jebkāda rūpnieciska zveja ezeros, bet ar 5. maiju upēs. Visu mēnesi aizliegts zvejot nēģus, alates, ālantus, plaužus, vimbas, zandartus, kā arī ķert vēžus. Līdz 10. maijam drīkst zvejot līdakas un līdz 20. maijam raudas.

Maijs ir daudzu ārstniecības augu lapu ievākšanas laiks, jo lapas jāievāc, vai nu augam ziedot, vai pirms ziedēšanas (ja tās satur ēteriskas eļļas). Maijā var ievākt bērzu, puplakšu, melleņu, milteņu, pelašķu, upeņu u. c. augu lapas, kreimeņu lakstus un ziedus, struteņu lakstus, kā arī daudzu ārstniecības augu saknes un sakņņepus.

Bērzu lapas satur ēteriskas eļļas (visvairāk to ir purva bērza lapās, tādēļ to bieži sauc par smaržīgo bērzu), miecvielas, C vitamīnu (līdz 550 mg%), saponīnu, rūgtvielas u. c. Bērzu lapas lieto kā žultsdzinēju, diurētisku un sviedrēšanas līdzekli. Svaigu lapu uzlējums ir labs C vitamīna avots. Arīgi izmanto matu kopšanai.

Puplakšu (sk. att.) lapās ir vairāki glikozīdi (no tiem svarīgākais — rūgtviela meniantīns), miecvielas, ēteriskas eļļas u. c. Puplakšu lapas lieto ēstgribas un gremošanas veicināšanai. Puplakšu lapu ekstraktu lieto, lai atradinātu no alkohola lietošanas: pieliekot to pie alus vai degvīna, rodas pretīgums pret šiem dzērieniem.

Melleņu lapās ir glikozīds arbutīns un mirtilīns, miecvielas, C vitamīns. Izmanto diabētiķu ārstēšanai, urīnceļu slimībās, pret caureju.

Milteņu lapas satur arbutīnu, vairākas organiskas skābes, C vitamīnu. Lieto kā diurētisku un antiseptisku līdzekli nieru un urīnpūšļa kronisku (ne akūtu) slimību ārstēšanai. Nedrīkst lietot grūtniecības periodā.

Ļoti labs C vitamīna avots ir upeņu lapas. Lapu novārijums (tēja) ir patīkami aromātisks, nesatur rūgtvielas. Medicīnā izmanto diurēzes veicināšanai un kā sviedrēšanas līdzekli, kad notikusi saaukstēšanās. Tautas medicīnā lieto pret reimatismu, podagru, kā vieglu caurejas līdzekli. Ļoti plaši izmanto kā garšvielu (gurķu skābēšanai u. c.).

Struteņu lakstus ievāc ziedu laikā. Satur vairākus alkaloidus, organiskas skābes, ēteriskas eļļas u. c. Struteņu alkaloidi iedarbojas apmēram tāpat kā magoņu alkaloidi — paralizē centrālo nervu sistēmu, gludo muskulatūru un sirds darbību. Lieto kā nomierinošu, sāpes remdinošu un diurētisku līdzekli u. c. Tautas medicīnā lieto «vēža» ārstēšanai. Indīgs augs. Lietojams tikai ar ārsta ziņu. Saindēoties jūtams nelabums, sākas vemšana, caureja, smagāki gadījumi elpošanas paralīzes dēļ var beigties ar nāvi.

* Skat. galvenos medību noteikumus 7. lpp.

JŪNIJS

Da-tums	Vārda dienas	S a u l e			Sa-tumst	Dienas garums	M ē n e s s		
		lec	kul-minē	riet			lec	riet	fāzes
		st m	st m s	st m	st m	st m	st m	st m	
C 1	Biruta, Astrīds	4 38	13 21 08	22 04	—	17 26	3 06	14 04	
P 2	Emma	4 37	21 17	22 06	—	17 29	3 09	15 20	
S 3	Inta, Ineta	4 36	21 27	22 07	—	17 31	3 14	16 36	
Sv 4	Elfrīda, Gaigala	4 35	21 37	22 09	—	17 34	3 18	17 53	
P 5	Margots, Igors	4 34	21 47	22 10	—	17 36	3 23	19 13	
O 6	Ingrīda	4 33	21 58	22 12	—	17 39	3 29	20 38	
T 7	Gaida, Arnis	4 32	22 09	22 13	—	17 41	3 42	22 02	
C 8	Fridis, Frīda	4 31	22 20	22 14	—	17 43	4 01	23 21	☉
P 9	Ligita, Gita	4 31	22 31	22 15	—	17 44	4 34	—	
S 10	Malva, Anatols	4 30	22 43	22 16	—	17 46	5 30	0 25	
Sv 11	Vidvuds	4 30	22 55	22 17	—	17 47	6 47	1 08	
P 12	Nora	4 30	23 07	22 18	—	17 48	8 17	1 34	
O 13	Zigfrīds, Ainārs	4 29	23 20	22 18	—	17 49	9 51	1 49	
T 14	Tija, Klitija	4 29	23 32	22 19	—	17 50	11 24	1 58	
C 15	Baņuta, Zermēna	4 29	23 45	22 20	—	17 51	12 57	2 06	☾
P 16	Justīne, Jūta	4 28	23 58	22 20	—	17 52	14 29	2 11	
S 17	Arturs, Artis	4 28	24 11	22 21	—	17 53	16 04	2 17	
Sv 18	Alberts, Madis	4 28	24 23	22 21	—	17 53	17 41	2 22	
P 19	Viktors, Vaironis	4 28	24 36	22 21	—	17 53	19 21	2 31	
O 20	Rasma, Rasa	4 28	24 49	22 22	—	17 54	21 03	2 44	
T 21	Emīls, Manvids	4 28	25 02	22 22	—	17 54	22 35	3 04	☉
C 22	Ludmila, Paija	4 28	25 15	22 22	—	17 54	23 42	3 40	
P 23	Līga	4 29	25 28	22 22	—	17 53	—	4 40	
S 24	Jānis	4 29	25 41	22 22	—	17 53	0 24	6 01	
Sv 25	Millija, Maiga	4 29	25 54	22 22	—	17 53	0 47	7 32	
P 26	Ausma, Inguna	4 30	26 07	22 22	—	17 52	1 00	9 01	
O 27	Malvīne	4 30	26 19	22 22	—	17 52	1 08	10 27	
T 28	Viesturs, Kitija	4 31	26 32	22 22	—	17 51	1 14	11 46	
C 29	Pēteris, Pauls	4 31	26 44	22 21	—	17 50	1 19	13 03	☾
P 30	Tāivaldis	4 32	26 56	22 21	—	17 49	1 23	14 19	

	Saules apakšējā kulminācija	Saules maksimālais augstums	Saules augstums 30°		Saules lēkta azimuts	Mēness fāzes	
	st m	55°	st m	st m	45°		st m
1. VI	1 21	55°	8 48	17 55	45°	☉	8. VI pl. 8 14
10. VI	1 23	56	8 43	18 02	42	☾	15. VI „ 14 12
20. VI	1 25	56,5	8 43	18 07	41	☉	22. VI „ 7 57
22. VI	1 25	56,5	8 43	18 07	41	☾	29. VI „ 21 40
30. VI	1 27	57	8 46	18 08	42		

1. Starptautiskā bērnu aizsardzības diena.
11. Vieglās rūpniecības darbinieku diena.
- 14.—19. 1963. gadā padomju kosmonauti Valerijs Bikovskis un Valentīna Tereškova, pirmā sieviete kosmonaute pasaulē, ar kosmiskajiem kuģiem «Vostok-5» un «Vostok-6» veic ilgstošu grupveida lidojumu kosmiskajā telpā.
16. Pirms 60 gadiem (1907) Londonā notiek LSD II kongress, kurā runā V. I. Ļeņins.
21. Medicīnas darbinieku diena.
22. 1941. g. fašistiskā Vācija uzbrūk Padomju Savienībai. Lielā Tēvijas kara sākums.
25. Padomju jaunatnes diena.

Hronoloģiskie dati novadpētniekiem

2. Pirms 80 gadiem (1887) dzimis bibliogrāfs un tulkotājs, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Kārlis Egle.
4. Pirms 75 gadiem (1892) dzimis aktieris, LPSR Nopelniem bagātais mākslas darbinieks Emīls Mačs. Miris 1958. g.
5. Pirms 20 gadiem (1947) atklāts Latvijas padomju rakstnieku II kongress.
12. Pirms 30 gadiem (1937) miris rakstnieks, Padomju Armijas komandieris Roberts Eidemans. Dzimis 1895. g.
13. Pirms 140 gadiem (1822) dzimis izcilais biokīmiķis, Tērbatas universitātes profesors, Pēterburgas Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis Kārlis Šmits. Miris 1894. g.
17. Pirms 50 gadiem (1917) Rīgā sanāk darba jaunatnes kongress, kas nodibina LSD Jaunatnes savienību.
19. Pirms 25 gadiem (1942) sākas partizāņu pulka «Par Padomju Latviju» reids.
21. Pirms 100 gadiem (1867) miris «Pēterburgas Avižu» līdzstrādnieks, rakstnieks Jēkabs Zvaigznīte. Dzimis 1833. g.
22. Pirms 70 gadiem (1897) dzimusi revolucionārā dzejniece Marta Mende. Mirusi 1926. g.
22. Pirms 60 gadiem (1907) dzimis dzejnieks Eriks Adamsons. Miris 1946. g.
23. Pirms 75 gadiem (1892) dzimis ievērojamais revolucionārās kustības darbinieks Kārlis Pečaks. Miris 1941. g.
26. Pirms 25 gadiem (1942) partizāņu pulks «Par Padomju Latviju» izcīna sīvu kauju ar vācu fašistiem pie Sorokino sādžas.
26. Pirms 90 gadiem (1877) dzimis pilsoņu kara varonis Jānis Fabriciuss. Gājis bojā 1929. g.
28. Pirms 60 gadiem (1907) dzimis LPSR Nopelniem bagātais skatuves mākslinieks Pēteris Lūcis.
28. Pirms 5 gadiem (1962) miris ievērojamais vēsturnieks, PSRS ZA korespondētājloceklis, LPSR ZA akadēmiķis Jānis Zutis. Dzimis 1893. g.
30. Pirms 50 gadiem (1917) miris gleznotājs Rūdolfs Pērle. Dzimis 1875. g.

Lapa, Apbrīnojami vītenmērīgs ir tās tīklojums.

Planētas. Venēra atrodas Vēža zvaigznājā, izņemot pašas pirmās jūnija dienas, kad tā ir vēl Dvīņos, un arī pēdējās dienas, kad jau tā pārvietojas Lauvas zvaigznājā. Visu mēnesi Venēra novērojama ļoti labi kā vakara zvaigzne. Tā noriet apmēram 2 stundas pēc Saules rieta. 21. jūnijā Venēra sasniedz t. s. vislielāko elongāciju — 45° no Saules uz austrumiem. Apskatot Venēru teleskopā, tā izskatās kā Mēness pirmajā ceturksnī — Saule apgaismo tieši pusi no redzamā Venēras diska.

Marss redzams nakts pirmajā pusē. Tas meklējams Jaunavas zvaigznājā. Jupiteris vēl saredzams vakaros Vēža zvaigznājā. 9. jūnijā Jupiteram paiet garām Venēra.

Saturns mazliet jau saskatāms no rītiem Zivju zvaigznājā.

Saule ieiet Vēža zīmē (♋) 22. jūnijā pl. 5st23^m. Šo brīdi astronomijā uzskata par vasaras sākumu.

Jūniju vai vismaz daļu no tā jau var pieskaitīt pirmajam vasaras mēnesim. Ja par vasaras sākumu pieņem gaisa temperatūras paaugstināšanos virs +15°, tad Daugavpils rajonā tas notiek ap 7., Rīgā ap 11., Jelgavā ap 15., bet Liepājā ap 28. datumu.

Jūnijs ir arī mēnesis, kad gaišā diena ir visgarākā — gandrīz 18 stundas. Saule spīd apmēram 280 stundas, tātad zeme saņem gada maksimuma siltuma daudzumu. Jūnijs ir ziedu mēnesis.

Jūnijā notiekošā tomēr ir cikloniska darbība, cikloni nāk no rietumiem vai dienvidiem. Tad bieži intensīvi liet, bieži ir pērkons.

Apmākušos dienu Rīgā un Ventspilī ir 8, Daugavpilī 10. Mīgla 4—5 reizes mēnesī klāj Baltijas jūras piekrasti, bet republikas augstienēs jūnijā tā daudzkārt netiek novērota. Relatīvais mitrums jūras piekrastē ir 75—80%, bet iekšzemē 60—65%. Mitro dienu skaita svārstības atsevišķās vietās ir diezgan lielas: Baltijas jūras piekrastē to ir ap 13, Zemgales līdzenumā 7, bet Vidzemes augstienē tikai 4—5.

Jūnijā upēs, ezeros un jūras piekrastē atklāj peldsezonu, jo ūdens temperatūra strauji kāpj un mēneša beigās upēs un ezeros ir ap 20°, bet jūras piekrastē 16—17°.

Jūrmalā komforto dienu skaits pieaug līdz 10—15. Atsevišķas dienas mēneša beigās reizēm var būt pat karstas, tad cilvēku nogurdina lieks karstums, smacējoša sajūta. Tomēr vairāk par karstajām jūnijā ir vēl atsevišķas vēsas dienas, kad krasta vēji aizdzien silto ūdeni, kad peldēšanās nav iespējama (ūdens temperatūra ir zem 10°) un kūrortnieku labsajūtu nosaka attiecīgs apgērbs.

Jūnijā pieaugušie vilcēni un lapsēni pārtiek no vecāku pienestajiem medījumiem. Lai apmierinātu mazuļu izsalkumu, lapsas nereti uzbrūk arī mājuputniem. Āpšu māte savus mazuļus jau ņem līdzī medībās, kas visbiežāk aprobežojas vienīgi ar dažādu kukaiņu un kāpuru ķeršanu vai izrakšanu no zemes. Līdz ar to āpši iznīcina daudz mežsaimniecības un lauksaimniecības kaitēkļu.

Dzēlējodu skaits sasniedzis maksimumu, tādēļ tie uzbrūk cilvēkam visintensīvāk. Gandrīz visi jūnijā uzbrūkošie dzēlējodi pieder *Aedes* ģintij. Asinis sūc tikai mātiņas. Ap mēneša vidu vai tā otrā pusē sākas dunduru masveida lidošanas periods. Galvenokārt šajā mēnesī sastop briežu dunduru (*Tabanus tarandinus*), kam raksturīgas platas zelta dzeltenas šķērsvītras uz vēdera.

Mežā valda klusums. Izdevīgākais laiks vilku midzeņu atklāšanai un iznīcināšanai.

Visu mēnesi turpinās rūpnieciskās zvejas aizliegums visos ezeros, bet upēs tas izbeidzas 15. jūnijā. Visu mēnesi aizliegts zvejot līņus, plaužus, vimbas, karūsas, zandartus, līdz 10. jūnijam asarus un 15. jūnijam nēģus. Ar 15. jūniju atļauts ķert arī vēžus.

Vai jūs zināt, ka...

...senāk 23. jūnijā Rīgā, Daugavmalā rikoja zāļu tirgu, kurā aptiekāri iepirka ārstniecības augus visam gadam?

Ists «siena laiks» ārstniecības augu ievācējam ir jūnijs, kad zied lielākais vairums savvaļas augu, kad pēdējais laiks ievākt daudzu ārstniecības augu lapas un lakstus.

Smaržīgo kumelišu ziedus ievāc pilnziedā, t. i., kad mēlziedi stāv horizontāli. Noplūktie ziedu kurviši bez kavēšanās jāžāvē ēnainā vietā laukā vai telpā. Tie satur azulēnu, rūgtvielas, gļotvielas, organiskas skābes, glikozīdus u. c. Ķīmiskais sastāvs vēl arvien nav visā pilnībā noskaidrots. Kumelišu ziedi ir viena no vissvarīgākajām drogām «mājas aptiekā». Tos lieto kā iekaisumu un sāpes remdinošu līdzekli, slimojot ar gremošanas trakta iekaisumu, kā savelkošu un nomierinošu līdzekli (pret nervozitāti, bezmiegu), pret vēdera aizcietējumu un gāzu uzkrāšanos zarnās (vāju kumelišu tēju), pret caureju (stipru tēju), kā vieglu sviedrēšanas līdzekli, kad notikusi saaukstēšanās, u. c. Ārīgi lieto mutes un kakla skalošanai, slimojot ar angīnu vai mutes gļotādas iekaisumu, inhalācijām, ja ir iesnas un deguna blakus dobuma iekaisums, klizmām, vannām; kosmētikā izmanto blondu matu kopšanai (pēc izskalošanas kumelišu novāriņumā mati kļūst mīksti un zīdaini spīdīgi), sejas ādas atsvaidzināšanai (kumelišu novāriņuma kompreses padara sejas ādu tīru, maigi samtainu, «atpūtina» to). Kumelītes savvaļā sastopamas diezgan bieži, taču reti kad lielākā vairumā.

Tāds pats ķīmiskais sastāvs un iedarbība kā smaržīgajām kumelītēm ir maura kumelītēm.

Ārstniecības augu lapas parasti ievāc pirms augu ziedēšanas, turpretī māllepju lapas ievāc, kad augs jau noziedējis, jo māllepēs zied ļoti agri pavasārī un šajā laikā tām lapu vēl nav. Māllepju lapas satur rūgtvielu tusilagīnu, inulīnu, gļotvielas, ēteriskas eļļas, organiskas skābes u. c. Lieto pret klepu, ēstgribas veicināšanai, ārīgi mutes skalošanai un vannām.

Jūnijā var sākt plavas dedestīņu lakstu (sk. att.) ievākšanu (dedestīņas zied līdz augustam). Tie satur alkaloīdus un rūgtvielas. Kā liecina Tomskas medicīnas institūta izmēģinājumu dati, dedestīņas ir efektīvs, maigs atklepošanas līdzeklis (slimojot ar akūtu bronhītu, tuberkulozi), kam nav nevēlamu blakus parādību.

JŪLIJS

Da-tums	Vārda dienas	S a u l e			Sa-tumst	Dienas garums	M ē n e s s		
		Iec	kul-minē	rīet			Iec	rīet	fāzes
		st m	st m s	st m		st m	st m	st m	
S 1	Imants	4 33	13 27 08	22 20		17 47	1 27	15 35	
Sv 2	Lauma	4 34	27 20	22 20		17 46	1 32	16 55	
P 3	Benita	4 35	27 31	22 19		17 44	1 39	18 17	
O 4	Uldis	4 36	27 42	22 19		17 43	1 48	19 41	
T 5	Andžs, Edite	4 37	27 53	22 18		17 41	2 03	21 03	
C 6	Anrijs, Arkādijs	4 38	28 03	22 17		17 39	2 30	22 15	
P 7	Alda, Maruta	4 39	28 13	22 16		17 37	3 17	23 06	☉
S 8	Antra, Adele	4 41	28 23	22 16		17 35	4 30	23 37	
Sv 9	Zaiga, Asne	4 42	28 33	22 15		17 33	5 58	23 56	
P 10	Lija, Sigute	4 44	28 42	22 14		17 30	7 33	—	
O 11	Varaidotis	4 45	28 51	22 12		17 27	9 09	0 06	
T 12	Indriķis, Ints	4 46	28 59	22 11		17 25	10 43	0 14	
C 13	Margrieta	4 47	29 06	22 10		17 23	12 15	0 21	
P 14	Oskars	4 49	29 13	22 09		17 20	13 48	0 26	☾
S 15	Egons	4 50	29 20	22 08		17 18	15 22	0 32	
Sv 16	Hermīne	4 52	29 26	22 06		17 14	17 01	0 39	
P 17	Aleksis, Aleksejs	4 53	29 32	22 05		17 12	18 39	0 49	
O 18	Rozālija, Roze	4 55	29 37	22 03		17 08	20 14	1 06	
T 19	Jautrite, Kamilla	4 56	29 41	22 01	st m	17 05	21 30	1 34	
C 20	Ritma, Ramona	4 58	29 45	22 00	1 04	17 02	22 20	2 24	
P 21	Melisa, Meldra	5 00	29 49	21 58	0 53	16 58	22 49	3 37	☽
S 22	Marija, Maira	5 02	29 52	21 57	0 45	16 55	23 05	5 05	
Sv 23	Magda, Magone	5 03	29 54	21 55	0 38	16 52	23 16	6 35	
P 24	Kristīne, Kristis	5 05	29 56	21 54	0 32	16 49	23 23	8 02	
O 25	Jēkabs	5 07	29 57	21 52	0 26	16 45	23 28	9 26	
T 26	Anna	5 09	29 57	21 50	0 20	16 41	23 32	10 45	
C 27	Marta, Dita	5 10	29 57	21 48	0 15	16 38	23 36	12 01	
P 28	Cilda, Cecilija	5 12	29 57	21 46	0 10	16 34	23 40	13 18	
S 29	Edmunds	5 14	29 56	21 44	0 05	16 30	23 45	14 36	☾
Sv 30	Valters	5 16	29 54	21 42	0 00	16 26	23 53	15 56	
					23 56				
P 31	Rūta, Angelika	5 18	29 52	21 40	23 52	16 22	—	17 19	

	Saules apakšējā kulminācija	Uzaust	Saules maksimālais augstums	Saules augstums 30°		Saules lēkta azimuts	Mēness fāzes	st m
	st m		°	st m	st m			st m
1. VII	1 27	—	56°	8 47	18 07	42°	☉ 7. VII pl.	20 01
10. VII	1 29	—	55	8 53	18 04	44	☾ 14. VII „	18 53
		st m					☽ 21. VII „	17 40
20. VII	1 30	2 00	54	9 04	17 56	47	☾ 29. VII „	15 15
30. VII	1 30	3 00	52	9 17	17 43	52		

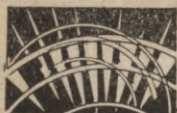
9. Zvejnieku diena.
16. Metalurģu diena.
- 16.—17. Pirms 50 gadiem (1917) Petrogradā notiek strādnieku un kareivju demonstrācijas, ar kuru dalībniekiem izrēķinājās Pagaidu valdībai uzticīgās karaspēka daļas.
21. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas dibināšanas diena.
22. Pirms 50 gadiem (1917) atklāts LSD V kongress.
23. Tirdzniecības darbinieku diena.
26. Pirms 50 gadiem (1917) atklāts KSDSP VI kongress.
30. PSRS Jūras Kara Flotes diena.

Hronoloģiskie dati novadpētniekiem

5. Pirms 55 gadiem (1912) miris latviešu teātra tēvs un dramaturģijas pamatlicējs Adolfs Alunāns. Dzimis 1848. g.
6. Pirms 65 gadiem (1902) miris dzejnieks Andrejs Pumpurs. Dzimis 1841. g.
11. Pirms 90 gadiem (1877) dzimis izcilais dārzkopis selekcionārs Pēteris Dindonis.
13. Pirms 20 gadiem (1947) miris komponists Pēteris Barisons. Dzimis 1904. g.
14. Pirms 10 gadiem (1957) miris aktieris, LPSR Nopelniem bagātais skatuves mākslinieks Voldemārs Svarcs. Dzimis 1884. g.
16. Pirms 40 gadiem (1927) miris rakstnieks un LKP darbinieks Ernests Eferts-Klusais. Dzimis 1889. g.
19. Pirms 70 gadiem (1897) dzimis gleznotājs, LPSR Tautas mākslinieks Leo Svemps.
19. Pirms 20 gadiem (1947) pabeigta Ķeguma spēkstacijas atjaunošana, iedarbināts trešais agregāts.
21. Pirms 75 gadiem (1892) dzimis dzejnieks Seimans Pučāns.
- 23.—24. Pirms 155 gadiem (1812) pēc ģenerālgubernatora Esena pavēles nakti nodedzinātas Rīgas priekšpilsētas.
24. Pirms 60 gadiem (1907) dzimis latviešu padomju dzejnieks Pēteris Ķikuts. Miris 1943. g.
25. Pirms 30 gadiem (1937) miris rakstnieks Jānis Akuraters. Dzimis 1876. g.
26. Pirms 105 gadiem (1862) sāk iznākt «Pēterburgas Avīzes».
27. Pirms 65 gadiem (1902) dzimis padomju literatūras un teātra vēsturnieks Kārlis Kundziņš.
30. Pirms 70 gadiem (1897) dzimis padomju rakstnieks Jānis Eiduks. Miris 1943. g.

Sādas un vēl daudz citādu skaistu formu mikroskopiski sīkās mājiņas uzbūvējuši sīki dzīvnieciņi — starenītes jeb radiolārijas, kuras mīt jūras dzelmē un sastāv katra no vienas vlenīgas šūnas. Viņu meistarību un darba smalkumu varētu apskaut dažs labs abstrakcionists, kurš sastāv no miljardiem šūnu...

Planētas. Venēra tagad ir vēl spožāka nekā iepriekšējā mēnesī, jo tā arvien vairāk tuvojas Zemei. Vislielāko spožumu tā sasniedz 24. jūlijā. Otru spožāko planētu — Jupiteru — tā šajā laikā pārspēj spožumā 15 reizes. Kad Venēru novēro teleskopā, tā tagad izskatās līdzīga Mēness zirgim.

Mars saskatāms vakaros Jaunavas zvaigznājā.

Jupiters jūlija sākumā vēl mazliet saskatāms vakaros īsi pēc Saules rieta Vēža zvaigznājā.

Saturns redzams no rītiem Zivju zvaigznājā.

Saule ieiet Lauvas zīmē (Ω) 23. jūlijā pl. 16st.

Zeme afēlijā (vistālāk no Saules) atrodas 5. jūlijā pl. 17st45^m. Šis attālums tad ir ap 152 miljoni km.

Kaut gan saule nepaceļas virs apvāršņa tik augstu kā jūnijā un diena jau mazliet īsāka, jūlijs ir karstākais mēnesis gadā. Iepriekšējā mēnesī vēl nebija pilnīgi paguvusi sasilt augsne un Baltijas jūras ūdeņi, tāpēc arī gaisa temperatūras bija zemākas.

Jūras iespaids jūlijā uzskatāmi atainojas temperatūras izolīnijas (izotermās): tās parasti iet paralēli jūras piekrastei no ziemeļiem uz dienvidiem, turpretim dziļāk kontinentā to virziens ir no rietumiem uz austrumiem, jo temperatūra pakāpeniski pieaug no ziemeļiem uz dienvidiem. Maksimālā gaisa temperatūra jūlijā svārstījies 33—35° robežās.

Gaisa masas plūst galvenokārt no rietumiem uz austrumiem. No dienvidiem nāk atsevišķi cikloni, kuri tad uznes mūsu rajoniem intensīvu lietu, pastiprinās vēji. Nokrišņu summa jūlijā ir lielāka nekā iepriekšējos mēnešos, bet, tā kā gaisa temperatūras ir augstas, ūdens no zemes un augiem ievērojami iztvaiko un augsnes mitrums ir neliels.

Saule spīd 270 stundas mēnesī. Ultravioletās radiācijas intensitāte, tāpat kā jūnijā, joprojām ir augsta.

Gaisa mitrums pakāpe nedaudz palielinās, īpaši iekšzemes rajonos, kur relatīvais mitrums ir ap 65—70%, piekrastē paliek 75—80% robežās. Ar mitro dienu skaitu jūlijs maz atšķiras no jūnija, arī apmākušos dienu ir apmēram tikpat daudz. Jūras piekrastē 4—5 dienas ir migla.

Ūdens temperatūra upēs un ezeros pārsniedz 20°, jūrā ir ap 18—19°. Jūrmalas seklajā piekrastē temperatūra var pieaugt līdz +25, +26°. Vējainā laikā peldētājiem patikami un veselīgi uzturēties piekrastes gāzumviļņu joslā. Pūšot mērenam vējam 4—5 m/sek, gāzumjoslas platums ir ap 150 metriem un viļņu galotnes apvēršas un plīst uz 1,5 m dziļuma, t. i., uz otrā zemūdens vāla. Ja vēja ātrums pieaug līdz 8—10 m/sek, tad gāzumjoslas platums jau ir ap 500 m un viļņi sāk plīst pie 4,5—5 m dziļuma. Stipras vētras laikā gāzumjoslas platums var sasniegt kilometru.

Komforto dienu skaits Rīgas Jūrmalā jūlijā sasniedz 17—18. Karstas dienas vidēji ir divas reizes, bet vēsās — 3 reizes mēnesī.

Jūlijā sākas āpsu riests. Mēneša beigās lapsu un jenotsuņu jaunā paaudze sāk pāriet uz patstāvīgu dzīvi. Tie pagaidām medī galvenokārt dažādus sīkus dzīvniekus — kukaiņus, vārdes, pelveidīgus grauzējus. Riesto arī stirnas.

Galvenais dunduru lidošanas mēnesis. Tveicīgi karstā, t. s.

bula laikā, nereti pirms pērķona lietus sevišķi uzmācīgi kļūst lietus dunduri jeb lietenes (ģintis *Haematopus*, *Chrysozona*) — nelieli, slaidi, pelēki dunduri ar pelēki plankumotiem spārniem. Dzēlējodu skaits strauji samazinās, gados ar sausu pavasari un vasaras sākumu jau jūlija sākumā odu maz, mitros gados tie samērā lielā skaitā lido līdz pat mēneša beigām.

Ar 15. jūliju sākas stirnu āžu medības.

Visu mēnesi turpinās pilnīgs rūpnieciskās zvejas aizliegums ezeros. Līdz 20. jūlijam aizliegts zvejot ruduļus, liņus un karūsas.

Jūlijā pilnā plaukumā ir māršili un raudenes, kas sāk ziedēt jūnijā un zied līdz augustam. Abu šo augu laksti satur ēteriskas eļļas (tajās ir timols, cimols un karvakrols), miecvielas u. c. Lieto kā atklepošanas līdzekli, gremošanas un ēstgribas veicināšanai, pret meteorismu (māršilus), nervu sistēmas spēcīnāšanai, āriģi lieto aromātiskajām vannām un kompresēm. Raudenes senāk ļoti plaši lietotas tautas medicīnā, tagad lieto reti, turpretī māršilus izmanto diezgan bieži un uzpērk arī aptiekas.

Dzeltēno kaķpēdiņu lakstus ievāc tad, kad ziedu kurvīši vēl nav pilnīgi izplaukuši. Ziedkopas nogriež, atstājot klāt 1—2 cm garu kātu. Tās satur ēteriskas eļļas, miecvielas, rūgtvielas, krāsvielas, C vitamīnu, A provitamīnu u. c. Labs žultsdzinējs un diurētisks līdzeklis.

Divšķautņu asinszāles (sk. att.) ievāc pilnziedā, nogriežot zaru galotnes ar ziediem. Tās satur krāsvielu hipericīnu, ēteriskas eļļas, tanīnus, karotīnu, PP vitamīnu, C vitamīnu, saponīnu u. c. Lieto gremošanas trakta un citu iekaisumu, kā arī čūlu ārstēšanai, pret asiņošanu un caureju, kā stimulējošu līdzekli (nervozitātes un vispārējas garīgas depresijas gadījumā), pret zarnu parazītiem (asinszāļu ekstrakts ir labs līdzeklis spalīšu un lenteņu izdzīšanai bērniem); āriģi izmanto ādas iekaisumu, kā arī apdegumu un čūlu dziedināšanai.

Jūlijā pēdējais laiks ievākt piparmētru lapas. Tās ievāc no augiem, kam vēl nav izplaukuši ziedi. Piparmētru lapas satur ēteriskas eļļas, kuru galvenās sastāvdaļas ir mentols, miecvielas, rūgtvielas, ap 120 mg% C vitamīna u. c. Lieto kā nomierinošu līdzekli nervozitātes gadījumā, pret meteorismu (gāzu uzkrāšanos zarnās), kā diurētisku, vieglu caurejas un atklepošanas līdzekli; āriģi izmanto vannām, mutes un rīkles skalošanai. Piparmētrām piemīt stipras baktericīdas īpašības, to šķīdumā neattīstās daudzas baktērijas. Nav ieteicams ilgstoši lietot lielākā daudzumā. Zīdaiņiem un bērniem līdz 4 gadu vecumam vispār neieteic nekādas piparmētru preparātus.

AUGUSTS

Da-tums	Vārda dienas	S a u l e			Sa-tumst	Dienas garums	M ē n e s s		
		iec	kul-minē	riet			iec	riet	fāzes
		st m	st m s	st m	st m	st m	st m	st m	
<i>Krievu</i> 15.08.1918	O 1 Albīns	5 20	13 29 49	21 38	23 47	16 18	0 06	18 42	
	T 2 Normunds, Stefans	5 22	29 45	21 36	23 43	16 14	0 27	20 00	
	C 3 Augusts	5 24	29 41	21 34	23 39	16 10	1 03	21 00	
	P 4 Romāns, Romualds	5 26	29 36	21 31	23 35	16 05	2 07	21 39	
<i>20.08.1918</i>	S 5 Osvalds, Arvils	5 28	29 31	21 29	23 31	16 01	3 31	22 01	
	Sv 6 Aisma, Ivaise	5 30	29 25	21 27	23 27	15 57	5 07	22 14	☉
	P 7 Alfrēds, Madars	5 32	29 19	21 24	23 23	15 52	6 46	22 22	
	O 8 Mudīte, Vladislavs	5 34	29 12	21 22	23 19	15 48	8 23	22 31	
	T 9 Ģedimīns	5 36	29 04	21 20	23 15	15 44	9 57	22 36	
	C 10 Labrensis, Brencis	5 38	28 56	21 17	23 11	15 39	11 32	22 41	
	P 11 Olga, Liega	5 40	28 47	21 15	23 08	15 35	13 08	22 46	
	S 12 Vizma, Klāra	5 42	28 37	21 13	23 04	15 31	14 45	22 56	☾
	Sv 13 Elvīra, Velga	5 45	28 27	21 11	23 00	15 26	16 25	23 11	
	P 14 Zelma, Virma	5 47	28 16	21 08	22 56	15 21	17 59	23 33	
	O 15 Zenta, Dzelde	5 49	28 05	21 06	22 53	15 17	19 22	—	
	T 16 Astra, Astrīda	5 51	27 53	21 03	22 49	15 12	20 20	0 14	
	C 17 Vilibalds, Oļegs	5 53	27 41	21 01	22 46	15 08	20 54	1 18	
	P 18 Liene, Helēna	5 55	27 28	20 58	22 42	15 03	21 14	2 41	
	S 19 Melānija, Imanta	5 57	27 15	20 56	22 38	14 59	21 24	4 12	
	Sv 20 Bernhards, Boriss	5 59	27 01	20 53	22 35	14 54	21 32	5 40	☽
	P 21 Janīna	6 01	26 47	20 50	22 31	14 49	21 37	7 06	
	O 22 Rudīte, Rodzis	6 03	26 32	20 48	22 28	14 45	21 41	8 27	
	T 23 Vitālijs, Ralfs	6 05	26 17	20 45	22 24	14 40	21 45	9 44	
	C 24 Bērtulis, Berts	6 07	26 01	20 43	22 21	14 36	21 49	11 01	
	P 25 Ludvīgs, Ludis	6 10	25 45	20 40	22 18	14 30	21 53	12 18	
	S 26 Natālija	6 12	25 29	20 38	22 14	14 26	21 59	13 37	
	Sv 27 Zanis	6 14	25 12	20 35	22 11	14 21	22 10	15 00	
	P 28 Auguste, Guste	6 16	24 55	20 32	22 07	14 16	22 26	16 23	☾
	O 29 Armīns, Vismants	6 18	24 37	20 30	22 04	14 12	22 54	17 42	
	T 30 Alvis, Jolanta	6 20	24 19	20 27	22 00	14 07	23 45	18 49	
	C 31 Vilma, Aigars	6 22	24 01	20 24	21 57	14 02	—	19 36	

	Saules apakšējā kulminācija	Uzaust	Saules maksimālais augstums	Saules augstums 30°	Saules lēkta azimuts	Mēness fāzes	st m
	st m	st m	51°	st m	st m		st m
1. VIII	1 30	3 10	51°	9 20	17 40	☉	6. VIII pl. 5 49
10. VIII	1 29	3 44	49	9 34	17 24	☾	12. VIII „ 23 45
20. VIII	1 27	4 17	46	9 53	17 01	☽	20. VIII „ 5 27
30. VIII	1 24	4 47	42	10 16	16 32	☾	28. VIII „ 8 35

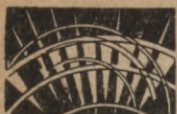
5. 1940. gadā Latvijas PSR uzņemta Padomju Savienības sastāvā.
6. Vissavienības dzelzceļnieku diena.
- 6.—7. 1961. gadā padomju kosmonauts majors Hermanis Titovs veic pirmo ilgstošo lidojumu kosmosā ar kosmisko kuģi «Vostok-2».
- 11.—15. 1962. gadā padomju kosmonauti Andrijs Nikolajevs un Pāvels Popovičs ar kosmiskajiem kuģiem «Vostok-3» un «Vostok-4» veic pirmo grupveida lidojumu kosmosā.
12. Vissavienības fizkultūriešu diena.
13. Celtnieku diena.
18. PSRS Gaisa Flotes diena.
27. Ogļraču diena.

Hronoloģiskie dati novadpētniekiem

5. Pirms 75 gadiem (1892) dzimis mūzikas pedagogs un diriģents, LPSR Nopelniem bagātais mākslas darbinieks Pauls Krūmiņš. Miris 1965. g.
9. Pirms 105 gadiem (1862) dzimis rakstnieks Augusts Deglavs. Miris 1922. g.
12. Pirms 50 gadiem (1917) Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padome ievēlēja savu Izpildu komiteju — Iskolatu.
16. Pirms 80 gadiem (1887) dzimis izcilais Komunistiskās partijas darbinieks Jānis Rudzutaks. Miris 1938. g.
21. Pirms 70 gadiem (1897) miris gleznotājs Ādams Alksnis. Dzimis 1864. g.
22. Pirms 75 gadiem (1892) dzimis aktīvais revolucionārās kustības dalībnieks Nikolajs Allens. Gājis bojā 1919. g.
23. Pirms 80 gadiem (1887) Rīgā dzimis starplanētu lidojumu entuziasts, raķešu būves pionieris Padomju Savienībā Frīdrihs Canders. Miris 1933. g.
25. Pirms 90 gadiem (1877) dzimis rakstnieks Jānis Jaunsudrabiņš. Miris 1962. g.
29. Pirms 75 gadiem (1892) dzimis Komunistiskās partijas un padomju darbinieks Kārlis Baumanis. Miris 1937. g.
30. Pirms 85 gadiem (1882) dzimis gleznotājs Indriķis Zeberīņš.
31. Pirms 150 gadiem (1817) dzimis dzejnieks Jānis Ruģēns. Miris 1876. g.

Zīmējumā attēlots nevis gliemeža, bet gan pie galvkājiem piederošā amonīta vāks. Amonīti pie mums dzīvojuši jūrā pirms apmēram 150 miljoniem gadu. Tiem pie galviņas bija kājiņas jeb taustekliši. Vāks skaisti ornamentēts un saritināts nevis spirālē kā gliemežiem, bet vienā plāksnē. Tos var atrast Zaņas upes krastā Dienvidkurzemē. Daudzi no tiem vizuālo varavīksnes krāsās, jo labi saglabājusies vāka perlamutra kārtiņa.

Planētas. Venēra sāk savā redzamajā kustībā tuvoties Saulei, tāpēc novērošanas apstākļi kļūst neizdevīgāki. Jau augusta otrā pusē Venēru nemaz nevar redzēt, jo tā ir kā pazūd Saules staros. 29. augustā tā atrodas t. s. konjunktijā ar Sauli, tātad tieši starp Sauli un Zemi.

Marss mazliet saskatāms vakaros. Tas atrodas Svaru zvaigznājā.

Jupiters nav redzams. Konjunktijā ar Sauli — tātad aiz Saules — tas atrodas 8. augustā.

Saturns novērojams jau gandrīz visu nakti Zivju zvaigznājā.

Saule ieiet Jaunavas zīmē (♍) 23. augustā pl. 23st.

Meteori. Perseīdas novērojamas no 16. jūlija līdz 20. augustam. Maksimuma laikā — 11. un 12. augustā — novērojami līdz 55 meteoriem stundā.

Lai gan augusts vēl ir silts mēnesis, taņī jau sajūtamas vasaras beigās. Mēneša sākuma temperatūras gan maz atšķiras no jūlija. Temperatūru maksimumi svārstās 30—35° robežās. Daugavpilī pat novērots +36°. Bet augustā temperatūras var būt arī zemas, minimālās jūras piekrastē bijušas +2, +3°, bet atsevišķos zemos,

purvainos apgabalos pat -1, -2°.

Atlantijas cikloni, kā arī cikloni no dienvidiem pāri Balkāniem atnes gaisa masas ar ievērojamu nokrišņu daudzumu, tāpēc augustā nokrišņu summa parasti ir vislielākā gadā. Tomēr intensīvi notiek arī iztvaikošana, tāpēc augsne ir samērā sausa, ūdens daudzumi upēs nelieli.

Saules spīdēšanas ilgums samazinājies līdz 240 stundām. Sāk mazināties arī ultravioletās radiācijas intensitāte. Pieaug, it īpaši rajonos tālāk no jūras, gaisa mitrums. Relatīvais mitrums jūras piekrastē ir ap 75%, bet sauszemē 65—70%. Mitro dienu skaits Ventspilī ir 10, republikas austrumos — 6. Apmākušos dienu mēnesī ir 9—11. Miglas vairāk novērojamas republikas austrumos (Lubānas zemienē), kur tās atkārtojas 5—7 reizes, bet jūras piekrastē tikai 2—3 reizes.

Ūdens temperatūra upēs, ezeros un jūras piekrastē mēneša pirmajā pusē sasniedz gada maksimumu. Vidēji upēs un ezeros tā ir ap 20°, bet jūras piekrastē 17—19°. Maksimālās ūdens temperatūras sasniegušas 28°.

Komforto dienu skaits Jūrmalā saglabājas gandrīz tāds pats kā jūlijā — 17—22 dienas. Vidēji vienu dienu mēnesī var pieskaitīt karstajām, bet 4 dienas vēsajām.

Augustā midzeņos uzturas vēl vienīgi vilcēni, kas klejo tikai tuvāk apkārtnē, gaidot atgriežamies vecākus no medībām. Sai laikā viegli atklāt vilku midzeņa atrašanās vietu ar īpašu gaudošanu, ko nepiedzīvojušie vilcēni notur par savu vecāku saucienu un kam centīgi atbild.

Dunduru skaits strauji samazinās, it īpaši augusta otrā pusē. Starp vēl lidojošiem dunduriem samērā daudz lieteņu. Mēneša otrā pusē sāk izlidot no kūniņām tās dzelējodu sugas, kas pārziemo pieaugušas, to skaitā malārijas odu pēdējās (trešās) paaudzes pirmie īpatņi. *Aedes* ģints dzelējodu ļoti maz. Parādās sīvās mušas (*Stomoxys calcitrans*), kas pēc izskata un lieluma atgādina istabas mušas (*Musca domestica*), bet atšķiras no tām ar garo pārragoto smeceri.

Ar augusta otro sestdienu (1967. g. 12. VIII) sākas piļu* un pārējo ūdens un purva putnu medības.

Ar 14. augustu atļauts medīt baložus un āpšus. Turpinās stirnu āžu medības.

Atļauts zvejot visas zivis.

Vai jūs zināt, ka...

... lielākās lapas Latvijas florā ir dižajai tuskļapei (*Petasites hybridus*)? Tās lapas atgādina rabarberu lapas. Lapu kāti sasniedz 1—1,5 m garumu, bet pati lapas plātne ir ar sirdsveida pamatu, ieapaļa, līdz 80 cm diametrā.

Ļoti svarīga droga ir melnie graudi — sēnes *Claviceps purpurea* sklerociji (sk. att.). Šī sēne parazitē rudzos, kā arī citās graudzālēs. Sklerocijus ievāc sausā laikā pirms labības nopļaušanas vai arī savāc pēc labības vētišanas. Melnie graudi ir ļoti indīgi, satur daudz alkaloidu. Ķīmiskais sastāvs nav vēl pilnīgi noskaidrots, kaut gan šo drogu pazīst un ginekoloģijā lieto jau ļoti sen. Lietojama tikai ar ārsta ziņu. Padomju Savienībā izmanto tikai tāds melnos graudus, kuros ļoti liels alkaloidu daudzums. Tos iegūst kultivējot (lielās platībās melnos graudus kultivē, piemēram, Ļeņingradas apgabala padomju saimniecībā «Ļeņingradskij»).

Augustā jāpasteidz ievākt dumbrāju zaķpēdiņu un māteru lakstus.

Dumbrāju zaķpēdiņas ir necils viengadīgs augs, kas diezgan bieži sastopams pamitros laukos. Ievāc visas auga virszemes daļas (augiem jābūt vismaz 5 cm gariem). Satur alkaloidu gnafalīnu, fitosterīnus, ēteriskas eļļas, B₁ vitamīnu u. c. Iedarbīgās vielas nav noskaidrotas. Tautas medicīnā lietots jau ļoti sen, taču lielāku zinātniskās medicīnas interesi pievērsis tikai šā gadsimta trīsdesmitajos gados. Tagad sekmīgi lieto kuņģa un divpadsmitpirkstu zarnas čūlas ārstēšanai (kopā ar zilo kāpniņu sakneņiem), pret hipertoniju.

Māteres aug sētmalēs, nezālienēs, sastopamas diezgan reti. Ievāc ziedošu augu zaru galotnes ar visām lapām (nav vēlams vākt par 4 mm resnākus zarus). Māteru laksti satur alkaloidus, miecvielas, ēteriskas eļļas, rūgtvielu leonorīnu, organiskās skābes u. c. Ķīmiskais sastāvs vēl nav noskaidrots. Lieto sirds un asinsvadu neurožu, hipertonijas, stenokardijas un citu sirds slimību ārstēšanai. Pēc dažu farmakologu un ārstu domām, iedarbojas līdzīgi baldriānam, tikai 3—4 reizes spēcīgāk. Lietojamas ar ārsta ziņu.

Augustā ievācamas melleņu ogas. Tās satur miecvielas, pektīnu, glikozīdu mirtilīnu, erikolīnu, organiskās skābes, ap 5 mg% C vitamīna u. c. Izžāvētas mellenes lieto pret caureju (svaigi augļi lielākā daudzumā var izraisīt caureju).

* Skat. galvenos medību noteikumus 7. lpp.

SEPTEMBRIS

Da- tums	Vārda dienas	S a u l e			Sa- tumst	Dienas garums	M ē n e s s		
		lec	kul- minē	riet			lec	riet	fāzes
P 1	Ilmārs, Austrums	6 24	13 23 42	20 21	21 54	13 57	1 00	20 05	
S 2	Elize, Lizete	6 26	23 23	20 19	21 51	13 53	2 31	20 21	
Sv 3	Berta, Bella	6 28	23 04	20 16	21 48	13 48	4 09	20 31	
P 4	Dzintra, Dzintars	6 30	22 45	20 14	21 45	13 44	5 50	20 39	☉
O 5	Persijs, Klaudija	6 32	22 25	20 11	21 41	13 39	7 29	20 44	
T 6	Magnuss, Vaida	6 34	22 05	20 08	21 38	13 34	9 06	20 50	
C 7	Regina	6 36	21 45	20 05	21 35	13 29	10 43	20 55	
P 8	Ilga	6 38	21 25	20 03	21 32	13 25	12 24	21 03	
S 9	Bruno, Telma	6 40	21 04	20 00	21 29	13 20	14 06	21 15	
Sv 10	Albertine, Jausma	6 42	20 44	19 57	21 26	13 15	15 45	21 35	
P 11	Signe	6 44	20 23	19 55	21 22	13 11	17 15	22 10	☾
O 12	Erna	6 46	20 02	19 52	21 19	13 06	18 19	23 07	
T 13	Iza, Izabella	6 48	19 41	19 49	21 16	13 01	19 00	—	
C 14	Koknesis	6 50	19 20	19 47	21 13	12 57	19 22	0 27	
P 15	Andra, Gunvaldis	6 52	18 58	19 44	21 10	12 52	19 34	1 54	
S 16	Asja, Asnate	6 54	18 37	19 41	21 07	12 47	19 43	3 23	
Sv 17	Vera, Vaira	6 56	18 15	19 38	21 04	12 42	19 48	4 50	
P 18	Liesma, Elita	6 59	17 54	19 35	21 01	12 36	19 52	6 10	☉
O 19	Verners	7 01	17 32	19 32	20 58	12 31	19 56	7 29	
T 20	Guntra, Muntis	7 03	17 11	19 30	20 55	12 27	19 59	8 45	
C 21	Modris, Matiss	7 05	16 50	19 27	20 52	12 22	20 03	10 02	
P 22	Māris	7 07	16 29	19 24	20 49	12 17	20 09	11 21	
S 23	Vanda	7 09	16 08	19 22	20 46	12 13	20 16	12 43	
Sv 24	Agris, Agrita	7 12	15 47	19 19	20 43	12 07	20 29	14 05	
P 25	Rauls, Vingra	7 14	15 26	19 16	20 40	12 02	20 51	15 26	
O 26	Gundars, Knuts	7 16	15 05	19 14	20 37	11 58	21 30	16 38	
T 27	Ādolfs, Ilgonis	7 17	14 44	19 11	20 34	11 54	22 33	17 33	☾
C 28	Kaira, Sergejs	7 19	14 24	19 08	20 31	11 48	23 57	18 08	
P 29	Miķelis, Mikus	7 21	14 04	19 05	20 28	11 44	—	18 27	
S 30	Elma	7 23	13 44	19 02	20 26	11 39	1 31	18 39	

	Saules apakšējā kulminācija		Uzaust	Saules maks- mālais aug- stums	Saules augstums 30°		Saules lēkta azimuts	Mēness fāzes	st m
	st m	st m			st m	st m			
1. IX	1 24	4 51	41°	10 21	16 27	73°	☉	4. IX pl.	14 37
10. IX	1 21	5 13	38	10 47	15 54	79	☾	11. IX „	6 06
20. IX	1 17	5 38	34	11 26	15 10	86	☉	18. IX „	20 00
23. IX	1 16	5 45	33	11 41	14 42	88	☾	27. IX „	0 44
30. IX	1 14	6 00	30	12 40	13 48	93			

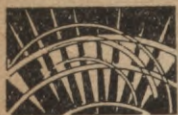
3. Vissavienības naftas un gāzes rūpniecības darbinieku diena.
8. Starptautiskā žurnālistu solidaritātes diena.
10. Tankistu diena.
17. Mežu darbinieku diena.
20. Pirms 15 gadiem (1952) atklāts LKP XII kongress.
24. Mašīnbūves darbinieku diena.
- 25.—27. Pirms 50 gadiem (1917) V. I. Leņins uzraksta KSDS(b)P CK, Petrogradas un Maskavas komitejām vēstuli «Boļševikiem jāņem vara» un KSDS(b)P CK vēstuli «Marksisms un sacelšanās».

Hronoloģiskie dati novadpētniekiem

1. Pirms 20 gadiem (1947) miris leģendārais partizānis, Padomju Savienības Varonis Otomārs Oškalsns. Dzimis 1904. g.
3. Pirms 50 gadiem (1917) ģenerāļa Korņilova nodevības dēļ Rīgu ieņem vācu karaspēks.
3. Pirms 10 gadiem (1957) LKP CK un LPSR Ministru Padome nolemj nodibināt P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzeju.
3. Pirms 75 gadiem (1892) dzimusi revolucionārā dzejniece Klitija (Alvīne Skuja). Mirusi 1931. g.
4. Pirms 85 gadiem (1882) Rīgā atklāj pirmo sabiedrisko transportu — zirgu tramvaju.
5. Pirms 35 gadiem (1932) mirusi dzejniece Austra Skujiņa. Dzimusi 1909. g.
7. Pirms 80 gadiem (1887) nodibināta Misiņa bibliotēka.
11. Pirms 150 gadiem (1817) Jelgavā pasludināta dzimtbūšanas atcelšana Kurzemē.
12. Pirms 225 gadiem (1742) dzimis pazīstamais etnogrāfisko un vēstures materiālu vācējs Johans Kristofs Broce. Miris 1823. g.
15. Pirms 60 gadiem (1907) miris dzejnieks un folklorists Fricis Brīvzemnieks. Dzimis 1846. g.
18. Pirms 70 gadiem (1897) dzimis revolucionārs, žurnālists un tulkotājs Emīls Sudmalis. Miris 1964. g.
18. Pirms 95 gadiem (1872) dzimis Sociālistiskā Darba Varonis, LPSR Nopelniem bagātais zinātnes darbinieks, akadēmiķis, bioloģijas zinātnu doktors Augusts Kirhenšteins. Miris 1963. g.
20. Pirms 20 gadiem (1947) mirusi LPSR Nopelniem bagātā skatuves māksliniece Ludmila Spīlberga. Dzimusi 1886. g.
23. Pirms 80 gadiem (1887) dzimis gleznotājs, LPSR Tautas mākslinieks, profesors Ģederts Eliass.
29. Pirms 80 gadiem (1887) dzimis latviešu padomju rakstnieks un revolucionārs Šimanis Bergīšs. Miris 1943. g.

Garkāju odi. Latvijā sastopamas vairākas sugas. Liels divspārnis ar garām kājām, kuras viegli nolūst un vēlāk ataug. Garkāju odi lido augustā un septembrī; vai nu lido tuvu pie zemes, vai sēž uz zemiem augiem. To kāpuri ir kaitīgi, īpaši pavasarī; tie iznīcina sējumā lielos laukumos augus tā, ka tajos neatjaunojas pat nezāles. Sevišķi cieš zālāji, vasarāji, līni, bietes un kāposti.

Planētas. Venēra septembra sākumā nemaz nav redzama, bet jau septembra vidū tā parādās kā rīta zvaigzne — Auseklis. Tā atrodas Sekstanta zvaigznājā (Lauvas zvaigznāja tuvumā). Septembra pēdējās dienās Venēra ir gandrīz tikpat spoža, kāda tā bija jūlija vakaros.

Marss saskatāms vairs tikai ar grūtībām drīz pēc Saules rieta, jo arī pats ātri pēc tam noriet. Tas meklējams septembra sākumā Svaru, vēlāk — Skorpiona zvaigznājā, pēc 22. septembra — Cūskneša zvaigznājā.

Jupiters mazliet jau saskatāms no rītiem austrumu pusē pirms Saules lēkta Lauvas zvaigznājā.

Saturns redzams visu nakti. Pirmajās septembra dienās tas vēl ir Zivju, bet pēc 4. datuma — Valzivs zvaigznājā.

Kā redzams, planētas bieži vien pārkāpj zodiaka zvaigznāju robežas un «ieskrien» blakusesošos zvaigznājos — Sekstantā, Cūsknesī, Valzivī un citos.

Saule ieiet Svaru zīmē (♎) 23. septembrī pl. 20st38^m. So momentu uzskata par rudens sākumu. Saule šajā brīdī atstāj mūsu ziemeļpuslodi un pāriet dienvidpuslodē. Dienu garumi samazinās ļoti strauji — gandrīz par 5 minūtēm dienā.

Septembrī sākas zelta rudens. Diena un nakts ir vienādā garumā.

Gaisa temperatūras sevišķi pazeminās augstieņu rajonos, tālāk no jūras. Vidzemes Centrālajā augstienē minimālā temperatūra mēneša beigās konstatēta -8, -9°. Vidēji gan septembra temperatūra svārstās +10, +12° robežās. Tomēr dažreiz septembris ir ļoti silts, ar maksimālām temperatūrām līdz 28—31°.

Septembrī pārsvarā ir cikloniska darbība, tāpēc nokrišņu daudzums ir ievērojams, lai gan tas mazāks nekā augustā. Lietus iespajds tomēr ir lielāks, jo sakarā ar zemākām temperatūrām iztvaikošana samazinās, augsne paliek mitrāka, vairāk ūdeņu ieplūst upēs.

Saules spīdēšanas ilgums samazinās līdz 170 stundām. Krasi krit ultra-violetās radiācijas intensitāte.

Gaisa mitrums palielinās, un jūras piekrastē relatīvais mitrums ir 75, bet iekšzemē 70%. Mitro dienu skaits ir ap 8—10, apmākušos 9—11. Miglas, tāpat kā augustā, vairāk atkārtojas austrumos — 7—8 reizes, mazāk rietumos — 4—5 reizes.

Atdziest ūdeņi. Mēneša beigās upēs ūdens temperatūra ir ap 10, bet jūrā ap 12°.

Jūrmalā strauji samazinās komforto dienu skaits, vidēji to ir ap 8. Karsto dienu septembrī tikpat kā nav, toties vēso skaits pieaug līdz 7—8 un vairāk.

Septembrī sākas mūsu lielāko dzīvnieku — aļņu un staltbriežu «auru» laiks. Vēsos, skaidros rītos to raksturīgās balsis tālu sazirdamas. Visiem zīdītājdzīvniekiem veidojas biežais ziemas apmatojums. Apši kārto savas ziemošanas alas. Tikai saulainās dienās var redzēt pa ķirzakai vai čūskai, kas izmanto pēdējo izdevību pasauļoties pirms došanās ilgajā ziemas gulā.

Dunduru vairs praktiski nav. Dažreiz cilvēkam vēl uzbrūk *Aedes* ģints dzelējodu otrās paauzdes īpatņi. Turpina un beidz izlidot no kūniņām pagrabu dzelējodi un malārijas odi. Meklējot ziemošanas vietas, tie ielido dzīvojamās

telpās, kuras tomēr drīz atstāj. Mežos reizēm lielākā skaitā parādās plakanas, «cietas», pelēkbrūnas mušas — briežu kaulmuša (*Liptena cervi*), kas gan kļūst uzmācīgas cilvēkam, tomēr asinis sūc reti.

Ar 15. septembri sākas aļņu un briežu medības, turpinās stirnu āžu, bet ar 15. septembri arī ālavu stirnu kazu medības.

1. septembrī arī sākas meža irbju medības, bet ar 15. septembri izbeidzas lauku baložu medības.

Daugavā aizliegts zvejot vimbas. Aizliegts spinningot Daugavā, Gaujā, Salacā un Ventā.

Pavisam maz ir ārstniecības augu, kas septembrī zied tādā daudzumā, ka būtu iespējams ievākt drogām. Viens no tādiem ir kailās trūkumzāļītes. Tās zied no jūnija līdz septembrim un visā šajā laikā arī ievācamas. Ievāc trūkumzāļīšu lakstus, t. i., visu augu bez saknēm un koksainajām daļām. Trūkumzāļīšu laksti satur herniarīnu, alkaloidu paronihīnu, ēteriskas eļļas, miecvielas u. c. Lieto kā diurētisku līdzekli. Indīgs augs.

Septembrī, bet vislabāk augusta beigās, ievāc sila viršu ziedus. Var nogriezt ziedošu viršu zaru galotnes ar ziediem vai nobraucīt tikai ziedus. Viršu ziedi satur arbutīnu, kvercitrīnu, miecvielas, organiskas skābes, daudz mangāna u. c. Lieto kā diurētisku un sviedrēšanas līdzekli. Tautas medicīnā lieto arī pret artēriju sklerozi un kā miega līdzekli (dzer viršu tēju vakarā pirms gulēt iešanas). Viršu tējai ļoti patīkama medus smarža.

Šajā pirmajā rudenī mēnesī ievāc zīlenes, dzērvenes, pīlādžu un rožu augļus. Visi tie ir labs vitamīnu krājums ziemai. Pīlādžu augļi bez tam satur ļoti daudz karotīna (karotīna tajos ir vairāk nekā burkānos). Pīlādžu augļus lieto kā diurētisku un vieglu caurejas līdzekli. Tos, tāpat kā dažu savvaļas rožu augļus, var uzglabāt izžāvētus, ievārījumā (ievārījumam cukura ņem tikpat, cik ir augļu) vai pasterizētus.

Septembrī un oktobrī ievāc ozolu zīles. Tām noloba augļa un sēklas čaulu un žāvē metāla traukā uz uguns, pastāvīgi maisot. Zīles satur līdz 7% miecvielu, cieti, eļļas un citas vielas. Zīļu dzērienu («kafiju») lieto pret caureju, pret mazasinību un nervozitāti.

Zilo kāpnīšu (sk. att.) saknes un sakneņus ievāc augusta beigās, septembrī vai vislabāk agrī pavasarī — aprīlī, maijā. Zilās kāpnītes nav bieži sastopamas, parasti tās aug krūmājos, upju krastos, pamitrās pļavās. Sakneņi un saknes satur saponīnus, eļļas, cieti u. c. Iedarbīgās vielas maz izpētītas. Pēc profesora Nikolajeva datiem, zilo kāpnīšu preparātiem piemīt sedatīvas (nomierinošas) īpašības. Lieto kā atklepošanas un nomierinošu līdzekli, iekaisumu, kuņģa un divpadsmitpirkstu zarnas čūlas dziedināšanai (kopā ar dumbbrāju zaķpēdīņām). Lietojamas ar ārsta ziņu.

OKTOBRIS

Da-tums	Vārda dienas	S a u l e			Sa-tumst	Dienas garums	M ē n e s s		
		lec	kul-minē	riet			lec	riet	fāzes
Sv 1	Zanda, Lāsma	st m 7 25	st m s 13 13 25	st m 19 00	st m 20 23	st m 11 35	st m 3 10	st m 18 46	
P 2	Ilma, Skaidris	7 27	13 06	18 57	20 20	11 30	4 49	18 54	
O 3	Elza, Ilizana	7 29	12 47	18 54	20 17	11 25	6 28	18 59	☉
T 4	Modra, Francis	7 32	12 28	18 52	20 14	11 20	8 07	19 04	
C 5	Amālija	7 34	12 10	18 49	20 12	11 15	9 49	19 11	
P 6	Monika, Zilgma	7 36	11 52	18 46	20 09	11 10	11 35	19 21	
S 7	Daumants	7 38	11 34	18 43	20 07	11 05	13 20	19 37	
Sv 8	Aina, Anete	7 40	11 17	18 41	20 04	11 01	14 58	20 05	
P 9	Elga, Helga	7 42	11 00	18 38	20 01	10 56	16 16	20 56	
O 10	Arvīds, Arvis, Druvis	7 44	10 44	18 36	19 59	10 52	17 04	22 11	☾
T 11	Monta, Silva	7 46	10 28	18 33	19 56	10 47	17 30	23 39	
C 12	Valfrīds, Lāse	7 48	10 13	18 30	19 53	10 42	17 45	—	
P 13	Irma, Mirga	7 51	9 58	18 28	19 51	10 37	17 53	1 08	
S 14	Minna	7 53	9 43	18 25	19 48	10 32	18 00	2 35	
Sv 15	Eda, Hedviga	7 55	9 29	18 22	19 46	10 27	18 04	3 57	
P 16	Daiga, Dainida	7 58	9 16	18 20	19 43	10 22	18 07	5 15	
O 17	Gaits, Karina	8 00	9 03	18 17	19 41	10 17	18 11	6 31	
T 18	Rolands	8 02	8 51	18 15	19 38	10 13	18 14	7 49	☉
C 19	Elina, Drosma	8 04	8 39	18 12	19 36	10 08	18 19	9 08	
P 20	Leonīds	8 06	8 28	18 10	19 33	10 04	18 25	10 28	
S 21	Urzula, Severīns	8 08	8 18	18 07	19 31	9 59	18 36	11 50	
Sv 22	Irisa, Irida	8 10	8 08	18 05	19 29	9 55	18 54	13 11	
P 23	Daina, Dainis	8 12	7 59	18 02	19 26	9 50	19 26	14 28	
O 24	Renāte, Modriete	8 15	7 51	18 00	19 24	9 45	20 19	15 29	
T 25	Beāte, Beatrise	8 17	7 43	17 57	19 22	9 40	21 34	16 10	
C 26	Amanda, Kaija	8 19	7 36	17 55	19 20	9 36	23 02	16 34	☾
P 27	Lilīta	8 21	7 30	17 52	19 18	9 31	—	16 47	
S 28	Nina, Nira	8 24	7 24	17 50	19 15	9 26	0 36	16 55	
Sv 29	Laimonis	8 26	7 20	17 48	19 13	9 22	2 12	17 02	
P 30	Nadīna, Venēra	8 28	7 16	17 45	19 11	9 17	3 47	17 07	
O 31	Valts	8 30	7 13	17 43	19 09	9 13	5 24	17 13	

	Saules apakšējā kulminācija	Uzaust	Saules maksimālais augstums	Saules lēkta azimuts	Mēness fāzes
	st m	st m			st m
1. X	1 14	6 02	30°	93°	☉ 3. X pl. 23 24
10. X	1 11	6 21	27	100	☾ 10. X „ 15 11
20. X	1 09	6 43	23	108	☽ 18. X „ 13 11
30. X	1 07	7 02	19	114	☾ 26. X „ 15 04

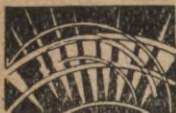
1. Skolotāju diena.
4. 1957. gadā Padomju Savienībā pirmo reizi pasaulē sekmīgi palaists Zemes mākslīgais pavadoņs.
5. Pirms 15 gadiem (1952) atklāts PSKP XIX kongress.
- 6.—7. Pirms 50 gadiem (1917) notiek LSD XIV konference Valkā.
8. Vissavienības lauksaimniecības darbinieku diena.
- 12.—13. 1964. gadā padomju kosmonauti Vladimirs Komarovs, Konstantins Feoktistovs un Boriss Jegorovs pirmo reizi pasaulē veic lidojumu kosmiskajā telpā ar daudzvietu kosmisko kuģi «Voshod».
13. 1944. gadā Padomju Armija atbrīvo Rīgu no fašistiskajiem iebrucējiem.
15. Pārtikas rūpniecības darbinieku diena.
17. 1961. gadā atklāts PSKP XXII kongress.
23. Pirms 50 gadiem (1917) KSDS(b)P CK sēdē pieņem V. I. Leņina rezolūciju par bruņoto sacelšanos un ievēlē Politisko biroju ar V. I. Leņinu priekšgalā.
29. KSDS(b)P CK paplašinātā sēdē apstiprina lēmumu par bruņoto sacelšanos un ievēlē sacelšanās vadīšanai Kara revolucionāro centru, kas ietilpa Kara revolucionārajā komitejā.
29. Valkā notiek LSD ārkārtējā konference, kas izstrādā pasākumus bruņotās sacelšanās atbalstīšanai Petrogradā.
29. Komjaunatnes nodibināšanas diena.

Hronoloģiskie dati novadpētniekiem

3. Pirms 100 gadiem (1867) dzimis revolucionārais dzejnieks Eduards Veidenbaums. Miris 1892. g.
14. Pirms 105 gadiem (1862) nodibināts Rīgas Politehnikums, vēlākais Politehniskais institūts.
14. Pirms 60 gadiem (1907) dzimis LPSR Tautas skatuves mākslinieks Zanis Katlavs.
16. Pirms 70 gadiem (1897) dzimis aktīvais pilsoņu kara dalībnieks Kārlis Poēma. Miris 1933. g.
16. Pirms 40 gadiem (1927) miris ievērojamais revolucionārs, viens no «mežabrāļu» kustības vadītājiem 1905.—1907. gadā Jūlijs Kažmers-Pops. Dzimis 1874. g.
18. Pirms 80 gadiem (1887) dzimis latviešu padomju grafiķis Alberts Kronbergs. Miris 1958. g.
23. Pirms 85 gadiem (1882) dzimis padomju dzejnieks, profesionālais revolucionārs Salkonis (Kristaps Dirīķis). Miris 1957. g.
24. Pirms 60 gadiem (1907) nogalināts 1905. gada legendārais kaujinieks Jēkabs Dubelšteins. Dzimis 1883. g.
27. Pirms 65 gadiem (1902) dzimis latviešu padomju dzejnieks Aleksandrs Čaks. Miris 1950. g.
28. Pirms 85 gadiem (1882) dzimusi mūzikas pedagoge, LPSR Nopelniem bagātā mākslas darbiniece Elizabete Francmane.
31. Pirms 50 gadiem (1917) Valmierā tiek nodibināta XII armijas rajona Kara revolucionārā komiteja.

Sis aprīnējams dzīvnieks ir sīks jūras planktona vēzītis — leptodora. Ar savām spārniem līdzīgajām airkājām tas pārvietojas līdzī straumei.

Planētas. Venēra labi redzama no rītiem pie Lauvas un Sekstanta zvaigznāju robežas. Vislielāko spožumu tā sasniedz 6. oktobrī.

Marss mazliet saskatāms vakaros drīz pēc Saules rieta Čūskneša zvaigznājā, bet pēc 20. oktobra — Strēlnieka zvaigznājā.

Jupiters redzams rītos pirms Saules lēkta Lauvas zvaigznājā.

Saturns atrodas opozīcijā 2. oktobrī. Tas labi redzams visu nakti. Tagad jau labi saskatāms Saturna gredzens, protams, ja to novēro tālskati ar attiecīgu palielinājumu (ne mazāku par 30—40 reizēm). Gredzena redzamiem izmēri ir šādi — lielā ass=44", mazā ass=5". Saturns atrodas Valzivs zvaigznājā.

Saule ieiet Skorpiona zīmē (μ) 24. oktobrī pl. 6st.

Meteori. Drakonīdas novērojamas no 7. līdz 12. oktobrim. Maksimuma laikā — 9.—10. oktobrī — novērojami līdz 18 meteoriem stundā, bet dažos gados daudz vairāk. Tāpēc ieteicams pavērot debesis šajās naktīs!

Aptumsimi. Pilns Mēness aptumsims 18. oktobrī redzams Āzijas austrumu daļā, Arktikā, Amerikā, Austrālijā un Klusajā okeānā. Latvijā nav redzams.

Oktobris ir tipisks rudens mēnesis. Dienas garums strauji samazinās. Pret apvārsni slīpi krītošie saules stari pat pusdienas laikā vāji silda zemi. Tāpēc arī gaisa temperatūras ir ievērojami zemākas nekā septembrī, galvenokārt rajonos tālāk no jūras. Minimālā temperatūra republikas austrumos novērota -15 , -16° , bet Baltijas jūras piekrastē -7 , -8° . Maksimālās temperatūras tādu starpību neuzrāda un svārstās $+20$, $+24^{\circ}$ robežās.

Ievērojami pieaug gaisa mitrums. Relatīvais mitrums gan jūras piekrastē, gan dziļāk zemes iekšienē sasniedz 80—85%. Mitro dienu skaits jau ir 15.

Mitrais, aukstais gaiss, kam laba siltumvadāmība, atņem mūsu ķermeņiem daudz siltuma, īpaši vējainā laikā.

Vēji oktobrī pastiprinās, jo no okeāna uz mūsu rajoniem bieži pārvietojas cikloni.

Puse no mēneša dienām ir apmākušās, pie kam mākoņi ir blīvāki un zemāki nekā iepriekšējos mēnešos. Saule spīd tikai ap 90 stundām. Ultravioletās radiācijas intensitāte krasi krīt. Komforto dienu Jūrmalā vairs nav.

Lai gan nokrišņu daudzums ir nedaudz mazāks nekā septembrī, to iespajds ir ļoti jūtams, jo iztvaikošana joprojām samazinās. Tāpēc augsnes mitrums pieaug, uz ceļiem un laukiem parādās dubļi, upēs un ezeros palielinās ūdens daudzums. Ūdens temperatūra upēs no 10 — 11° mēneša sākumā pamazinās līdz 5° mēneša beigās. Jūrā temperatūra krītas lēnāk — no 11° mēneša sākumā līdz 8° mēneša beigās.

Oktobrī, sākoties nakts salnām, alās apmetas arī klejošanas cienītāji jenotsuņi. Sis laiks ir vispiemērotākais to medībām, atrokokt alas. Visi rūpuļi jau novietojušies ziemošanas vietās zem veciem celmiem, dobumos zem koku saknēm vai ciņiem.

Siltākos rudenos oktobra sākumā dabā retumis atrod dzēlējodus, kas vēl nav devušies ziemot. Parasti visi pieaugušie dzēlējodi jau ir ziemošanas vietās, bet iztraucēti spēj pārlidot uz citu vietu.

Visu mēnesi turpinās aļņu, briežu, stirnu, āpšu, meža irbju, kā arī sloku *, pīļu * un citu ūdens un purva putnu medības.

Ar 15. oktobri sākas ūdru medības, bet ar mēneša pēdējo svētdienu (1967. g. 23. X) sākas zaķu *, meža cūku, lapsu * un rubeņu * medības.

Aizliegts zvejot lašus, taimiņus, sīgas, repšus, foreles, kā arī spinningot Daugavā, Gaujā, Salacā un Ventā.

Vai jūs zināt, ka ...

...vissenākā ārstniecības iestāde Latvijā, par kuru saglabājušās dokumentāras ziņas, ir sv. Georga hospitālis Rīgā, kas dibināts 1220. gadā ar speciālu Rīgas virsbīskapa Alberta rakstu?

Rudens un agrais pavasaris ir laiks, kad ievāc ārstniecības augu saknes un sakneņus. Rudenī tos ievāc, kad augu virszemes daļas sāk dzeltēt un nokalst, pavasarī — kad tās vēl nav izaugušas.

Kalmju (sk. att.) sakneņus ievāc ISI pirms ziemas sākuma vai pavasarī — aprīlī, maijā, vēlākais jūnijā, kamēr nav izaugušas auga virszemes daļas. Sakneņus rūpīgi nomazgā, sagriež 15—20 cm garos gabaliņos un izžāvē 25—30°C temperatūrā. Kalmju sakneņi satur ēteriskas eļļas, rūgtu glikozīdu akorīnu, fitoncīdus, alkaloidu kalamīnu, cieti u. c. Lieto ēstgribas veicināšanai, kā diurētisku un atklepošanas līdzekli; kalmju vannas ieteic vispārējai organisma un nervu sistēmas spēcīnāšanai. Arīgi lieto arī mutes un rīkles skalošanai, pret matu izkrišanu, pret blaugznām. Sāberztu kalmju sakneņu pulveri liek pie zobu pastām un mutes ūdeņiem. Izmanto arī smaržvielu un dzērienu rūpniecībā.

Oktobrī var vākt retēju sakneņus, rožu un pīlādžu augļus, dzērvenes, ozolu zīles, alkšņu augļkopas, melno bērzu piepi. Ja laiks ļoti silts, kā tas, piemēram, bija 1944. gada rudenī, kad oktobra pirmajās nedēļās gaisa temperatūra sakāpa dienā līdz 20°C, var vēl ievākt pelašķu ziedus, trūkumzāļu lakstus, dumbbrāju zaķpēdīņu lakstus vai citus augus, kuri, kā mēdz teikt, «atzied vecu sievu vasarā». Taču lielākas nozīmes šādiem vēliem vākumiem nevar būt.

* Skat. galvenos medību noteikumus 7. lpp.

NOVEMBRIS

Da-tums	Vārda dienas	S a u l e			Sa-tumst	Dienas garums	M ē n e s s		
		lec	kul-minē	riet			lec	riet	fāzes
		st m	st m s	st m	st m	st m	st m	st m	
T 1	Krīvs, Ikars	8 32	13 07 11	17 41	19 07	9 09	7 05	17 18	
C 2	Ritums, Dzile	8 35	7 09	17 39	19 05	9 04	8 50	17 26	☾
P 3	Erika, Dagnija	8 37	7 08	17 37	19 03	9 00	10 39	17 39	
S 4	Atis, Otomārs	8 39	7 08	17 34	19 01	8 55	12 26	18 02	
Sv 5	Sarlote, Late	8 42	7 09	17 32	18 59	8 50	13 57	18 43	
P 6	Linards, Leons	8 44	7 11	17 30	18 57	8 46	14 59	19 51	
O 7	Lotārs, Dauga	8 46	7 14	17 27	18 56	8 41	15 34	21 19	
T 8	Aleksandra, Agra	8 48	7 17	17 25	18 54	8 37	15 53	22 50	
C 9	Teodors	8 51	7 21	17 23	18 52	8 32	16 03	—	☽
P 10	Mārtiņš, Mārcis	8 53	7 26	17 21	18 50	8 28	16 11	0 18	
S 11	Ojārs, Nellija	8 55	7 32	17 20	18 49	8 25	16 15	1 43	
Sv 12	Kaija, Korneļija	8 57	7 39	17 18	18 48	8 21	16 18	3 03	
P 13	Eižens	8 59	7 46	17 16	18 46	8 17	16 21	4 20	
O 14	Fricis, Vikentijs	9 01	7 55	17 14	18 44	8 13	16 25	5 37	
T 15	Leopolds	9 03	8 04	17 12	18 43	8 09	16 29	6 54	
C 16	Banga, Dzirkste	9 05	8 14	17 10	18 41	8 05	16 35	8 12	
P 17	Hugo, Uģis	9 08	8 25	17 09	18 40	8 01	16 45	9 36	☽
S 18	Aleksandrs	9 10	8 36	17 07	18 39	7 57	17 00	10 58	
Sv 19	Elizabete, Līze	9 12	8 49	17 06	18 37	7 54	17 27	12 17	
P 20	Anda, Andīna	9 14	9 02	17 04	18 36	7 50	18 13	13 23	
O 21	Zeltīte, Andis	9 16	9 16	17 02	18 35	7 46	19 21	14 10	
T 22	Aldis, Alfons	9 19	9 31	17 00	18 34	7 41	20 44	14 38	
C 23	Zigrīda, Dabris	9 21	9 47	16 58	18 33	7 37	22 16	14 54	
P 24	Velta	9 23	10 04	16 56	18 32	7 33	23 48	15 03	
S 25	Katrīna	9 25	10 21	16 55	18 31	7 30	—	15 12	☾
Sv 26	Konrāds	9 27	10 40	16 54	18 30	7 27	1 20	15 17	
P 27	Lauris	9 29	10 59	16 53	18 29	7 24	2 53	15 22	
O 28	Rīta, Vita	9 31	11 19	16 51	18 28	7 20	4 27	15 27	
T 29	Ighāts	9 33	11 39	16 50	18 27	7 17	6 06	15 33	
C 30	Andrejs, Andris	9 34	12 00	16 49	18 26	7 15	7 51	15 43	

	Saules apakšējā kulminācija	Uzaust	Saules maksimālais augstums	Saules lēkta azimuts	Mēness fāzes	st m
1. XI	1 07	7 06	19°	115°	☽	2. XI pl. 8 49
10. XI	1 07	7 24	16	121	☽	9. XI „ 4 00
20. XI	1 09	7 42	13	126	☽	17. XI „ 7 53
30. XI	1 12	7 57	11	130	☽	25. XI „ 3 24

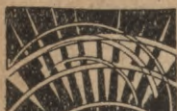
7. Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 50. gadadiena. Pirms 50 gadiem (1917) Petrogradā sanāk Viskrievijas Strādnieku un kareivju deputātu padomju II kongress. Publicēts V. I. Leņina uzrakstītais uzsaukums «Krievijas pilsoņiem!» par buržuāziskās Pagaidu valdības gāšanu.
10. Vispasaules jaunatnes diena.
10. Padomju milicijas diena.
15. Pirms 50 gadiem (1917) Tautas Komisāru Padome publicē «Krievijas tautu tiesību deklarāciju».
17. Starptautiskā studentu diena.
19. Artilērijas diena.
28. 1820. gadā dzimis Fridrihs Engels.

Hronoloģiskie dati novadpētniekiem

1. Pirms 115 gadiem (1852) atklāta telegrāfa sakaru līnija Rīga—Boldeņa — viena no pirmajām Krievijā.
2. Pirms 80 gadiem (1887) dzimusi LPSR Tautas māksliniece Mirdza Smithene.
5. Pirms 50 gadiem (1917) miris rakstnieks un aktīvais 1905. gada revolūcijas cīnītājs Jānis Gulbis (Jānis Bullis). Dzimis 1885. g.
6. Pirms 20 gadiem (1947) Rīgā atklāta pirmā trolejbusu līnija.
9. Pirms 50 gadiem (1917) XII armijas Kara revolucionārās komitejas uzdevumā 1. Daugavgrīvas un 3. Kurzemes latviešu strēlnieku pulks ieņem Cēsis.
11. Pirms 50 gadiem (1917) 6. Tukuma un 7. Bauskas latviešu strēlnieku pulks ieņem Valmieru.
11. Pirms 25 gadiem (1942) miris dramaturgs Lindulis (Jānis Linde). Dzimis 1870. g.
19. Pirms 75 gadiem (1892) dzimis diriģents, kormeistars, LPSR Tautas skatuves mākslinieks Rūdolfs Vanags.
20. Pirms 50 gadiem (1917) 6. Tukuma latviešu strēlnieku pulks ieņem Valku, līdz ar to likvidējot pēdējo kontrrevolūcijas perēkli Latvijas teritorijā.
21. Pirms 50 gadiem (1917) XII armijas Kara revolucionārā komiteja nodod civilo varu Iskolatam, kas proklamē Padomju varu Latvijā.
22. Pirms 85 gadiem (1882) dzimis populārais grāmatnieks, rakstnieks Atis Freināts. Miris 1955. g.
30. Pirms 65 gadiem (1902) dzimis rakstnieks revolucionārs Fricis Demens (Augusts Mende). Miris 1939. g.

Sis izrakstītās ripiņas augšējā attēlā ir ļoti seno paparžveidīgo un citu sporaugu sporu pārstāves. Daudzas no tām pat vairāk nekā 300 miljonu gadu ilgi glabājušās mūsu ležos. Šīs sporas saskatāmas tikai mikroskopā, to lielums ir no dažiem līdz dažiem desmitiem mikronu.

Planētas. Venēra redzama rītos vēl gandrīz tikpat labi kā iepriekšējā mēnesī. 9. novembrī tā atrodas t. s. vislielākajā elongācijā — 47° no Saules uz rietumiem. Līdz 3. novembrim Venēra vēl ir Lauvas, pēc tam — Jaunavas zvaigznājā.

Mars s mazliet saskatāms vakaros Strēlnieka zvaigznājā ļoti zemu pie apvāršņa.

Jupiters redzams nakts otrā pusē Lauvas zvaigznājā.

Saturns novērojams gandrīz visu nakti. Tas atrodas Valzivs zvaigznājā.

Saule ieiet Strēlnieka zīmē (♏) 23. novembrī pl. 3st.

Aptumsumi. Pilns Saules aptumsums 2. novembrī redzams tikai Antarktidā un Dienvidāfrikā. Latvijā nav redzams.

Diena novembrī kļūst īsāka vēl par 2 stundām. Temperatūras joprojām pazeminās. Mēneša vidējā temperatūra republikas austrumos jau ir negatīva -1° , jūras piekrastē ap $+3^\circ$. Sevišķi krasa ir minimālo temperatūru starpība: pie Baltijas jūras tās bijušas -13 , -15° , bet austrumu rajonos -24 , -25° . Maksimālās sadalījušās samērā vienmērīgi un svārstījušās $+12$, $+16^\circ$ robežās.

Turpinās intensīva cikloniska darbība. Baltijai ar stipriem vējiem tiek uznestas mitras, vēsas gaisa masas. Relatīvais gaisa mitrums palielinās līdz 80—90%. Mitro dienu skaits pieaug līdz 20—23. Mākoņainums ir tik liels, ka skaidro dienu parasti ir tikai viena vai divas mēnesī un saule spīd tikai ap 40 stundām, t. i., tikai 16% no novembrī iespējamā saules spīdēšanas ilguma. Ultravioletās radiācijas intensitāte ir minimāla. Arī miglas ir bieža parādība, pie kam republikas austrumos to ir pat vairāk (10 dienas) nekā jūras piekrastē (4—6 dienas).

Pārvietojoties ciklonu frontālajām joslām, nokrišņi var būt lietūs, slapja sniega vai pat sniega veidā. Izтваikošana ir ļoti niecīga, tāpēc visi nokrišņi paliek augsnē vai notek uz upēm un ezeriem. Ja temperatūras ir negatīvas, veidojas sniega sega. Dažreiz mēneša beigās novērojams putenis. Tomēr reģistrēti arī gadījumi, kad novembrī jūras piekrastē bijis pērkons.

Sniega sega novembrī reti kad ir pastāvīga, jo to parasti izkausē atkusnis. Vispār novembris ir dubļainākais mēnesis gadā.

Novembrī turpināmas jenotsuņu medības. Plāna sniega sega vai sarma ļauj labāk izsekot to pēdas. Veicami pēdējie organizatoriskie darbi dzīvnieku piebarošanai.

Dzēlējodi un dunduri, tāpat kā gandrīz visi pārējie kukaiņi, ir neaktīvi. Oliņi, daļēji arī kāpuru attīstībā sācies obligāts nenovēršams miera periods jeb diapauze, kas ir iedzimis un ik gadus atkārtojas. Pieaugušie odi, it īpaši pagrabos ziemojošie, ir fakultatīva miera periodā, kas sākas vienīgi zemās temperatūras, nevis iedzimtības dēļ; nokļuvuši siltumā, tie tūlīt kļūst aktīvi.

Visu mēnesi var medīt aļņus, staltradžus, stirnas, meža cūkas, zaķus, āpšus, lapsas, rubeņu gaiļus, meža irbes un slokas.

15. novembrī beidzas piļu un pārējo ūdens un purva putnu medības.

Aizliegts zvejot tās pašas zivju sugas, ko oktobrī.

AICINĀM TALKĀ LASITAJUS

Laikraksta «Literaturnaja gazeta» 1966. g. 10. marta numurā bija ievietots raksts «Tautas medicīna», kura autori ir 11 ievērojami Padomju Savienības profesori. Rakstā norādīts, ka PSKP XXIII kongresa direktīvas veselības aizsardzības jomā paredz arī palielināt medikamentu ražošanu un paplašināt to asortimentu. Šim nolūkam jāizmanto visas iespējas, arī tās, kuras mums atklāj gadu tūkstošos uzkrātā tautas pieredze medicīnas nozarē. No šī arsenāla aizgūts daudz medikamentu. No 250—300 tagad oficiālajā medicīnā lietojamiem augiem ne mazāk kā 200 dažādos laikos aizgūti no tautas medicīnas.

Tautas medicīna ir zināšanas par dziedniecības līdzekļiem un paņēmieniem, tūkstošgadīgi praktiski novērojumi. Tajās ietverta milzīga tautas pieredze, kas uzkrāta, izmēģinot daudzus plavu un mežu augus, gadsimtu kolektīva pieredze, kas pieder tautas etnogrāfiskajām kultūras vērtībām. Jāuzsver, ka šī pieredze ir neatkarojama. Nav iespējams bez gala atkal no jauna pārbaudīt visus augus — Padomju Savienībā to ir ap 17 000 sugu — pie tam vēl katru no tiem visu slimību gadījumos.

Tautā zināmo ārstniecības augu un to preparātu pētīšana turpinās. Vis-savienības ārstniecības un aromātisko augu institūtā (VILAR) darbinieku grupa vāc, pēti un pārbauda tautas medicīnas datus, lai iegūtu jaunus medikamentus. Tomēr darba ir daudzkārt' vairāk, nekā šis kolektīvs spēj veikt. Tāpēc arī *talkā tiek aicināti mūsu lasītāji.*

Protams, ir slavējami, ka, pateicoties mūsdienu plašajam medicīnisko iestāžu tīklam un ārstu kadru pieaugumam laukos, tautas dziednieki ir pazuduši, ļaudīm nav jāmeklē viņu bieži vien zemu kvalificētā palīdzība, bet tautas dziednieku bērniem un bērnu bērniem, līdzīgi visiem pārējiem, ir brīvs ceļš uz mūsdienu medicīnas institūtiem. Tomēr reizē ar zinātniskās medicīnas augšupeju pašreiz vērojama tautas medicīnas pilnīga izzušana. Līdz ar vecajiem cilvēkiem, savlaicīgi nesavāktas, zūd daudzas vērtīgas tautas atziņas par racionāliem dziedniecības līdzekļiem, kuriem noteikti būtu rodama vieta mūsdienu zinātniskās medicīnas arsenālā. *Tautas zināšanu drumslas ir jāvāc steidzīgi, iekams tās nav zudušas pavisam. Nedrīkst «aizliegt» tautas medicīnu — tas ir neiespējami un kļūdaini pašos pamatos, jo jauc vienu no zinātniskās medicīnas bāzēm.*

Kādus ārstniecības augus senāk lietoja Jūsu novadā, kā tos tautā sauca, kad ievāca, kā sagatavoja un pret ko lietoja? Kādus dzīvnieku valsts produktus un minerālvielas izmantoja dziedniecībā? Kādi atšķirīgi ārstniecības paņēmieni bija dažādiem tautas dziedniekiem, un kā viņus sauca? Vai vārdotāji deva arī zāles? Kādas paražas piekopa, lai saglabātu veselību?

Ārstniecības augu vācēja darbs ir beidzies. Arvien vairāk laukos un mežos jūtama rudens drēgnā elpa, kas vēstī ziemas tuvumu. Labi darīs tas ārstniecības augu ievācējs, kas rudens un ziemas klusajos mēnešos pavērtēs savu pieredzi, savu veiksmi, tāpat kā neveiksmes, padziļinās zināšanas par šo interesanto pielietojamās botānikas nozari, lai jau pirmajās pavasara dienās ar vēl lielāku interesi un uzņēmību sāktu darbu.

DECEMBRIS

Da-tums	Vārda dienas	S a u l e			Sa-tumst	Dienas garums	Mēness		
		lec	kul-minē	riet			lec	riet	fāzes
P 1	Arnolds	9 38	13 12 22	16 48	18 25	7 12	9 39	16 00	☉
S 2	Meta, Sniedze	9 38	12 44	16 47	18 25	7 09	11 22	16 30	
Sv 3	Jogīta, Raita	9 40	13 07	16 46	18 24	7 06	12 42	17 27	
P 4	Baiba, Barba	9 41	13 31	16 45	18 24	7 04	13 30	18 48	
O 5	Sabīne, Sarma	9 43	13 56	16 45	18 23	7 02	13 56	20 23	
T 6	Nikolajs, Niklāvs	9 44	14 21	16 44	18 23	7 00	14 10	21 57	
C 7	Antonija, Anta	9 46	14 46	16 44	18 22	6 58	14 18	23 24	
P 8	Gunārs	9 47	15 12	16 43	18 22	6 56	14 24	—	☾
S 9	Jukums, Sarmīte	9 49	15 38	16 43	18 22	6 54	14 29	0 47	
Sv 10	Guna, Judīte	9 50	16 05	16 42	18 22	6 52	14 32	2 06	
P 11	Valdemārs, Valdis	9 52	16 32	16 42	18 22	6 50	14 35	3 22	
O 12	Otilija, Iveta	9 53	17 00	16 42	18 21	6 49	14 40	4 39	
T 13	Lūcija, Veldze	9 54	17 28	16 41	18 21	6 47	14 45	5 58	
C 14	Auseklis	9 55	17 56	16 41	18 21	6 46	14 52	7 19	
P 15	Johanna, Jana	9 56	18 24	16 41	18 21	6 45	15 06	8 42	
S 16	Alvine	9 57	18 53	16 41	18 22	6 44	15 29	10 03	
Sv 17	Hilda, Teiksmā	9 58	19 22	16 41	18 22	6 43	16 07	11 15	☾
P 18	Kristaps, Jordisa	9 58	19 52	16 41	18 22	6 43	17 12	12 06	
O 19	Lelde, Sarmis	9 59	20 21	16 42	18 22	6 43	18 32	12 41	
T 20	Arta, Minjona	9 59	20 51	16 42	18 23	6 43	20 01	13 01	
C 21	Toms, Saulcerīte	10 00	21 20	16 42	18 23	6 42	21 34	13 13	
P 22	Saulvedis	10 00	21 50	16 42	18 24	6 42	23 04	13 21	
S 23	Viktorija, Balva	10 01	22 20	16 43	18 24	6 42	—	13 27	
Sv 24	Ādams, Ieva	10 02	22 50	16 44	18 25	6 43	0 34	13 31	☾
P 25	Stella, Larisa	10 02	23 20	16 45	18 25	6 43	2 05	13 37	
O 26	Dainuvīte, Gija	10 02	23 50	16 46	18 25	6 44	3 38	13 41	
T 27	Elmārs, Inīta	10 02	24 20	16 47	18 26	6 45	5 17	13 49	
C 28	Inga, Ingus	10 02	24 49	16 48	18 27	6 46	7 00	14 02	
P 29	Solveiga, Ilgona	10 02	25 19	16 49	18 28	6 47	8 44	14 25	
S 30	Dāvids, Dāvis	10 02	25 48	16 50	18 29	6 48	10 16	15 06	
Sv 31	Silvestrs, Kalvis	10 02	26 17	16 51	18 30	6 49	11 10	16 16	☾

	Saules apakšējā kulminācija	Uzaust	Saules maksimālais augstums	Saules lēkta azimuts	Mēness fāzes
	st m	st m			st m
1. XII	1 12	7 59	11°	131°	☉ 1. XII pl. 19 10
10. XII	1 16	8 10	10	134	☾ 8. XII „ 20 58
20. XII	1 21	8 18	9,6	135	☾ 17. XII „ 2 22
22. XII	1 22	8 18	9,6	135	☾ 24. XII „ 13 48
30. XII	1 26	8 23	10	134	☉ 31. XII „ 6 39

1. Āfrikas diena.
2. Pirms 40 gadiem (1927) atklāts VK(b)P XV kongress.
5. PSRS Konstitūcijas diena.
19. 1906. g. dzimis Leonids Brežņevs, PSKP CK ģenerālsēkretārs.
22. Enerģētiku diena.
30. Pirms 45 gadiem (1922) nodibināta Padomju Sociālistisko Republiku Savienība.

Hronoloģiskie dati novadpētniekiem

4. Pirms 25 gadiem (1942) sākas Atsevišķās latviešu partizāņu vienības reids ienaidnieka aizmugurē.
5. Pirms 90 gadiem (1877) dzimis Latvijas PSR Tautas rakstnieks Andrejs Upīts.
9. Pirms 105 gadiem (1862) dzimis ievērojamais revolucionārās kustības un partijas darbinieks Jēkabs Kovaļevskis. Miris 1943. g.
11. Pirms 75 gadiem (1892) dzimis mūzikas pedagogs, LPSR Nopelniem bagātais mākslas darbinieks Nikolajs Vanadziņš.
12. Pirms 110 gadiem (1857) dzimusi aktrise Maija Brigadere. Mirusi 1940. g.
- 16.—17. Pirms 50 gadiem (1917) Rēzeknē notiek Latgales strādnieku, kareivju un zemnieku pārstāvju II kongress, kas ievēlē Latgales Zemnieku, strādnieku, kalpu un kareivju pagaidu padomi.
17. Pirms 20 gadiem (1947) miris literatūrzinātnieks un tulkotājs Rūdolfs Egle. Dzimis 1889. g.
17. Pirms 60 gadiem (1907) dzimis komponists, LPSR Nopelniem bagātais mākslas darbinieks Anatols Liepiņš.
20. Pirms 70 gadiem (1897) dzimis skatuves gleznotājs, LPSR Nopelniem bagātais mākslas darbinieks Arvīds Spertāls. Miris 1961. g.
21. Pirms 40 gadiem (1927) miris kultūras darbinieks Jēkabs Dravnieks. Dzimis 1858. g.
24. Pirms 70 gadiem (1897) dzimis dzejnieks Jānis Ziemeļnieks. Miris 1930. g.
25. Pirms 75 gadiem (1892) dzimis rakstnieks un žurnālists Jūlijs Lācis. Miris 1941. g.
- 29.—31. Pirms 50 gadiem (1917) Valmierā notiek Latvijas strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomju kongress.
31. Pirms 100 gadiem (1867) dzimis rakstnieks Zeibolts Jēkabs. Miris 1924. g.
31. Pirms 15 gadiem (1952) miris padomju dzejnieks Jānis Plaudis. Dzimis 1903. g.

Augšējā zīmējumā redzami ziedi ir no akmens. Minerāla ģipša kristāli nereti veido skaistas tumši brūnas rozetes ar gludām plākšņu virsmām, kas spoži atmirz saulēs stāros. Tādas rozetes var atrast mūsu ģipšakmens laužuuvēs Sauriešos un čitūr.

Planētas. Venēra saskatāma rītos decembra pirmajā pusē Jaunavas zvaigznājā, bet decembra otrā pusē — Svaru zvaigznājā. Novērošanas apstākļi kļuvuši daudz nelabvēlīgāki nekā iepriekšējos mēnešos, jo tagad Venēra ir zemū pie apvāršņa.

Marss saskatāms nedaudz labāk par iepriekšējiem diviem mēnešiem. Tas meklējams Mežāža zvaigznājā.

Jupiters redzams nakts otrā pusē Lauvas zvaigznājā.

Saturns redzams nakts pirmajā pusē Zivju zvaigznājā.

Saule ieiet Mežāža zīmē (♋) 22. decembrī pl. 16st17^m. Šo brīdi astronomijā uzskata par ziemas sākumu.

Decembris ir pirmais ziemas mēnesis. Tomēr nereti mēneša pirmajā pusē turpinās novembra dubļainais, nepatīkamais laiks. Zeme decembrī saņem vismazāk saules enerģijas, jo ir visīsākā diena un garākā nakts. Slīpie saules stari spēj dot tikai 0,5 kkal/cm² summārās radiācijas, t. i., 27 reizes mazāk nekā maijā vai jūnijā.

Temperatūras decembrī var būt dažādas: minimālās jūras piekrastē -21, -22°, republikas austrumos -32°, maksimālās piekrastē +10°, austrumos +7, +8°.

Parasti decembrī turpinās cikloniska darbība. Ciklonu silto fronti nomaina to aizmugurē ieplūstošais aukstais gaiss. Nokrišņi mēneša sākumā un atkušņos parasti ir lietūs vai slapja sniega veidā, aukstuma uzplūdos — sniega veidā. Samērā stabila sniega sega Vidzemes augstienē sakrājas mēneša pirmajā, austrumu rajonos — otrajā, bet rietumos — trešajā dekādē.

Decembris ir vismākoņainākais mēnesis. Apmākušos dienu skaits 20—25. Saule spīd tikai 20 stundas, t. i., 12% no decembrī iespējamā spīdēšanas laika. Decembrī ir arī vislielākais gaisa mitrums. Relatīvais mitrums sasniedz 85—90%, mitro dienu skaits ir 24—26. Ņemot vērā, ka laiks bieži ir vējains, mitrās dienās ļoti izjūtams aukstuma iespaids.

Mēnesī ir arī 5—7 dienas ar miglu, un republikas austrumu daļā 3—4 dienas puteņo.

Aizsalst upes un ezeri. Ledus biezumi vēl nelieli: Daugavā, Gaujā, Lielupē 10—15 cm, Ventā 5—7 cm, austrumu rajonu ezeros ap 20 cm. Jūrā Latvijas piekrastē decembrī ledus vēl neparādās, bet ūdens temperatūras tuvojas 0°.

Decembrī ziemas guļā devušies āpši un daļēji arī jenotsupi. Vilki salasījušies baros. Lapsām šai laikā viskuplākā un skaistākā kažokāda, tādēļ izdevīgi organizēt to medības. Ja sākas liels sals un uzkrīt dziļš sniegs, jāsāk zaķu un stirnu piebarošana.

Decembrī dzelējodu un dunduru ziemošanā nav nekādu principiālu atšķirību, salīdzinot ar novembri vai turpmākajiem trim ziemas mēnešiem (sk. novembri, janvāri, februāri un martu).

Visu mēnesi var medīt tos pašus zvērus un putnus, ko novembrī, izņemot sēskus.

Ar 1. decembrī sākas vāveru un čaunu medības.

Līdz 5. decembrim aizliegta lašu, taimiņu, sīgu, repšu un foreļu zveja.

LASITĀJ, VARBŪT JOS ZINĀT?

Ir norādījumi, ka senāk dažiem tautas ārstiem bijusi pavisam maza koka lēlīte ar asumu zem kājām un garu, lejup izlocītu «asti», kurai galā atsvars. Šāda lēlīte nolikta uz galda malas, ar atsvara palīdzību iešūpota, pie kam šūpošanās ātrums atbilda vesela cilvēka sirds darbības ātrumam un nodēris slimības noteikšanai. Lūdzam ziņot, ja tāda ierīce būtu kaut kur atrodama, jo muzejos tādu nav.

Kāda sevišķa nozīme senāk bija zvaigžņu kopai — Sietiņam un ko pēc tā uzzināja?

Ir ziņas, ka senāk austas īpašas jostas, kuras stingri apsēja ap vidu, kad vajadzēja strādāt smagāku darbu. Šīs jostas nereti izrotātas ar ornamentiem. Tomēr nav skaidri zināms, vai ar dziedniecību saistījušies kādi īpaši ornamentu veidi, kādi tie bijuši un kā tie saukti.

Kurās vietās, kādos mēnešos, stundās un kādos meteoroloģiskajos apstākļos ir novērotas malduguntīņas?

Vai ir novērots, ka pūces vai zaķi svilpo, kādā mēnesī un kādās stundās?

Ko tautā sauc par «čūsku karalieni», kāda tā izskatās un kādos apstākļos tā novērojama?

Kādi ir novērojumi par neparastām stārķu sapulcēm un citām izdarībām?

Kur atrodams lielākais laukakmens Latvijā?

Laukakmeņa tilpumu var aptuveni aprēķināt, sareizinot tā garumu, platumu un augstumu metros un reizinājumu dalot ar divi. Paziņojiet redkolēģijai laukakmeņa tilpumu un precīzu atrašanās vietu!

Ziemā bieži vien mūsu organisms izjūt vitamīnu trūkumu. Tad ir laiks atcerēties rudenī ievāktos mežrožu augļus. Vitamīnu dzērienu no tiem pagatavo šādi. Vispirms katru ēdamkaroti augļu nomazgā aukstā ūdenī, pēc tam aplej ar glāzi verdoša ūdens un 10 minūtes vāra noslēgtā traukā. Vārīšanai var izmantot emaljētus vai arī māla traukus. Novārījumam ļauj diennakti nostāvēties, pēc tam to nokāš. Iegūtajā novārījumā ir daudz C vitamīna. Pusglāze novārījuma satur C vitamīna dienas devu.

LAIKA SKAITISANA LATVIJAS PSR

Latvijas PSR, tāpat kā visā PSRS rietumu daļā, kas atrodas uz rietumiem no $37^{\circ}30'$ meridiāna, lieto 2. joslas laiku — t. s. Maskavas jeb Austrumeiropas laiku. Šīs joslas laiks ir par 2 stundām priekšā t. s. pasaules jeb Grinvičas laikam.

Tā kā 1930. gadā ar PSRS Tautas Komisāru Padomes dekrētu visā Padomju Savienībā pagrieza pulksteņus par vienu stundu uz priekšu, tad faktiski tagad 2. joslā lieto laiku, kas ir par 3 stundām priekšā pasaules laikam, savukārt 3. joslā — laiku, kas ir par 4 stundām priekšā pasaules laikam, utt. Šādu laiku sauc par dekrēta laiku.

Laika apzīmējumi «Dabas un vēstures kalendārā» izteikti Maskavas dekrēta laikā. Saules lēkta, kulminācijas un rieta momenti, rītausmas un satumšanas laiki, dienas garums, Mēness lēkta un rieta momenti un citi dati aprēķināti Rīgai. Saules kulminācija Daugavpilī notiek apmēram par 10 minūtēm ātrāk, Zilupē — par 16 minūtēm ātrāk nekā Rīgā, turpretim, piemēram, Kuldīgā — par 8 minūtēm vēlāk, Liepājā — par 12 minūtēm vēlāk nekā Rīgā. Saules un Mēness lēkti un rieti un citas astronomiskas parādības, kas saistītas ar Zemes griešanos ap asi, novirzās vēl līdz 10 minūtēm uz vienu un otru pusi no minētā laika.

Lēkta un rieta momenti rāda spīdekļa augšējās malas redzamā lēkta un rieta momentu. Par satumšanas laiku nosacīti pieņemts laiks, kad Saule sasniedz 12° dziļumu zem apvāršņa. Šis pats lielums pieņemts par rītausmas parādīšanās momentu. No 27. maija līdz 19. jūlijam pilnīgs satumsums vispār neiestājas, jo Saule pat apakšējās kulminācijas brīdī (patiesajā pusnaktī) nerasniedz 12° dziļumu.

Tabulās vēl atzīmēts ik pēc 10 dienām Saules maksimālais augstums, t. i., Saules augstums kulminācijas brīdī. Bez tam laikā no marta līdz septembrim atzīmēti divi momenti, kuros Saules augstums ir tieši 30° (Rīgā). Starp šiem momentiem Saules augstums ir lielāks par 30° . Šis laiks ir vispiemērotākais, lai saulotos, kā arī vislabvēlīgākais krāsainajai fotogrāfijai. Ievērosim, ka jau marta beigās šie dati ir tādi paši kā ap 20. septembri un aprīļa vidū tādi paši kā augusta beigās.

Tabulās doti vēl Saules lēkta azimuti. Azimutu skaita no ziemeļu punkta austrumu virzienā, tātad pašam ziemeļu punktam azimuts ir 0° , austrumu punktam — 90° , bet dienvidu punktam — 180° . Lai aprēķinātu Saules rieta azimutu, no 360° jāatņem tabulās dotais Saules lēkta azimuts.

A. Birznieks

PADOMJU PASTMARKAS, KURĀM IR SAKARS AR LATVIJAS PSR

Pirmās padomju pastmarkas 1918. gada 12. oktobrī tika izdotas ar latviešu mākslinieka R. Zariņa zīmējumu: roka ar zobenu, kas pārcērt važas. 35 kapeiku marka izgatavota zilā krāsā, bet 70 kapeiku marka — brūnā krāsā.

1940. gadā, pēc padomju varas atjaunošanas Latvijā, Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Sakaru tautas komisariāts izdeva pastmarku sēriju ar mākslinieka A. Apīņa zīmēto Latvijas PSR ģerboni. Sērijā ietilpa 13 markas: 1, 2, 3, 5, 7, 10, 20, 30, 35, 40 un 50 santīmu un 1 un 5 latu vērtībā. Pirmās oktobra vidū tika izdotas 20 un 40 santīmu markas, novembra sākumā — 2 un 10 santīmu markas, bet pārējās vērtības tika izdotas novembra beigās un decembra sākumā.

1947. gada februārī sakarā ar pirmajām pēckara Augstākās Padomes vēlēšanām izlaida pastmarku sēriju ar Padomju Sociālistisko Republiku Savienības un savienoto republiku ģerboņiem. Latvijas PSR ģerbonis atveidots uz gaiši brūnā krāsā iespiestas 30 kapeiku markas.

1947. gada novembrī izdeva pastmarku sēriju ar Padomju Savienības kūrortu attēliem (mākslinieka V. Andrejeva zīmējumi). Viena šīs sērijas marka — 30 kapeiku vērtībā — veltīta Ķemeru kūrortam. Zīmējumā parādīts Ķemeru sanatorijas galvenais korpuss. Marka iespiesta zilgani melnā krāsā.

1949. gada novembra mēnesī izdota mākslinieka I. Dubasova zīmēta gaisa pasta marku sērija. Uz vienas markas — 1 rubļa vērtībā — redzama PSRS Gaisa flotes satiksmes līniju shēma, un starp šajā shēmā uzrādītajām pilsētām ir arī Rīga.

1950. gadā sakarā ar Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas 10 gadu jubileju izdeva pastmarku sēriju ar Rīgas skatiem (V. Andrejeva zīmējumi).

Uz jūlijā izdotās 40 kapeiku pastmarkas parādīts Valdības

nams un markas kreisajā augšējā stūrī Latvijas PSR ģerbonis. Pārējās markas izdotas ar šādiem zīmējumiem:

25 kapeiku marka — Arodbiedrību nams,

50 kapeiku marka — Tautas dzejnieka Jāņa Raiņa kapa piemineklis,

60 kapeiku marka — Operas un baleta teātris,

1 rubļa marka — Latvijas Valsts universitāte,

2 rubļu marka — ēka, kurā tajā laikā atradās Latvijas PSR Zinātņu akadēmija.

1955. gada jūnijā sāka iznākt pastmarku sērija, kurā attēloti savienoto republiku paviljoni Vissavienības lauksaimniecības izstādē Maskavā. Uz vienas no 40 kapeiku markām redzams Latvijas PSR paviljons. Visas šīs markas iespiestas daudzkrāsu tehnikā.

1957. gada oktobrī un novembrī iznāca pastmarku sērija sakarā ar Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 40. gadadienu. Viena no 40 kapeiku pastmarkām veltīta Latvijas Padomju Sociālistiskajai Republikai. Zīmējuma centrā ir Latvijas PSR ģerbonis, strādnieks un kolhozniece tautas tērpos, aizmugurē lauku un jūras fons. Zīmējuma autors ir mākslinieks A. Zviedris.

No 1958. gada oktobra līdz decembrim izdeva savienoto republiku galvaspilsētām veltītu pastmarku sēriju. Uz vienas no 40 kapeiku markām parādīta Vecrīgas daļa skatījumā no Daugavas. Markas zīmējuma autors ir I. Saprnovs, un tā iespiesta ķieģel-sarkanā krāsā.

1960. gada jūlijā izdota Baltijas padomju sociālistisko republiku 20 gadiem veltīta pastmarku sērija. Viena no tām, 40 kapeiku marka, veltīta Latvijas Padomju Sociālistiskajai Republikai. Zīmējuma autors A. Zavjalovs parādījis Rīgas skatu no Daugavas puses, kreisajā pusē Latvijas PSR ģerbonis un karogs.

1961. gada decembrī sakarā ar Andreja Pumpura 120. dzimšanas dienu izdota 4 kapeiku pastmarka pēc mākslinieka V. Kovaļova zīmējuma. Markas labajā pusē dzejnieka A. Pumpura portrets, bet kreisajā — viņa eposa varonis Lāčplēsis ciņā ar melno bruņinieku.

1962. gada decembrī izdota 3 kapeiku pastmarka, kurā zīmējuma autors V. Pimenovs parādījis latviešu tautas tērpus.

1963. gada februārī izdota pilsoņu kara varoņiem veltīta pastmarku sērija. Uz vienas no 4 kapeiku markām parādīts Jānis Fabriciuss, pirmais četru Sarkanā Karoga ordeņu kavalieris.

1963. gada martā sakarā ar Rūdolfa Blaumaņa 100. dzimšanas dienu izdota 4 kapeiku pastmarka ar izcilā latviešu prozas meistara portretu. Zīmējuma autors A. Kalašņikovs.

1964. gada aprīlī apgrozībā laista pastmarku sērija «Raķešu teorijas un tehnikas pamatlicēji». Viena no šīs sērijas 3 markām ir veltījums F. Canderam. Padomju raķešu būves pionieris F. Canders dzimis 1887. gadā Rīgā, mācījies Rīgas reālskolā un Politehniskajā institūtā. Pirmā pasaules kara laikā evakuējies uz Maskavu. Pēc kara aktīvi darbojies Reaktivās kustības un raķešu lidobjumu pētīšanas grupā. Miris 1933. gadā Kislovodskā, nesagaidot viņa vadībā izstrādātās raķetes izmēģināšanu. Marka 10 kapeiku vērtībā izdota 2 variantos — robota un griezta.

1965. gada jūlijā sakarā ar Padomju Latvijas 25. gadadienu pēc mākslinieka Ģ. Vilka zīmējuma izdota 4 kapeiku marka. Zīmējuma centrā Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas ģerbonis, zem tā Latvijas PSR valsts karogs.

Tā paša gada septembrī sakarā ar Tautas dzejnieka Jāņa Raiņa 100. dzimšanas dienu izdota mākslinieka M. Ozoliņa zīmēta pastmarka 4 kapeiku vērtībā.

1965. gada beigās izdota pastmarku sērija, kas stāsta par Krievijas pasta vēsturi. Marku zīmējumu autors V. Zavjalovs. Uz vienas no 1 kapeikas markām, kas veltīta pasta pārvadājumiem XVII un XVIII gadsimtā, redzams pasta diližanss, bez tam markas augšējā daļā shematiski parādīts pirmais valsts pārziņā esošais pasta trakts starp Maskavu un Rīgu (nodibināts 1665. gadā).

1966. gada maijā izdota pastmarka ar Padomju Savienības Varoņa Imanta Sudmaļa attēlu. Marka izgatavota dobspiedes tehnikā pēc mākslinieka P. Bendeļa zīmējuma.

JAUNAS ROBEŽLINIJAS

Padomju Savienības Komunistiskās partijas XXIII kongress, kas ievadīja jaunu nozīmīgu posmu mūsu partijas un valsts vēsturē, kā arī starptautiskajā komunistiskajā kustībā, noteica svarīgākos politikas, ekonomikas, ideoloģijas un partijas organizatoriskās darbības uzdevumus laikam no 1966. līdz 1970. gadam.

Partijas kongresā noteikto iekšpolitikas un saimnieciskās darbības pamatvirzienu būtība — panākt visas sabiedriskās ražošanas efektivitātes krasu palielināšanos, darbaļaužu materiālās labklājības celšanos, mūsu Dzimtenes aizsardzības spēju tālāku nostiprināšanos. Svarīgākos uzdevumus, kas turpmākajos piecos gados veicami visās mūsu valsts tautsaimniecības un kultūras attīstības jomās, nosaka kongresa apstiprinātās Direktīvas, kas ir nozīmīgākais orientieris padomju ļaužu saimnieciskajā darbā jaunajā piecgadē.

Piecgades direktīvas paredz nozīmīgu mūsu zemes rūpniecības attīstības kāpinājumu, jo līdz 1970. gadam rūpniecības produkcijas kopīgajam apjomam jāpieaug apmēram 1,5 reizes. Tas nozīmē, ka visās padomju savienotajās republikās un apgabalos pacelsies jaunas rūpnīcas, tiks uzceltas jaunas elektrostacijas, kuras izmantos gan siltuma, gan ūdens enerģiju. Jaunajam piecgadu plānam raksturīga īpatnība ir tā, ka paredzēts straujos tempos visu tautas saimniecību apgādāt ar jaunu tehniku, bet novecojušos produkciju nomainīt ar jaunu, pilnīgāku un labāku produkciju. Lai celtu sabiedriskā darba ražīgumu, plaši ieviesīs zinātnes un tehnikas jaunākos sasniegumus, kam ir ļoti liela loma ražošanas efektivitātes kāpināšanā. Piecgadē tiks kāpināts darba ražīguma pieaugums salīdzinājumā ar iepriekšējiem pieciem gadiem — rūpniecībā tas līdzināsies 6 procentiem uz katru strādājošo salīdzinājumā ar 4,6 procentiem laikā no 1961. gada līdz 1965. gadam. Transporta un sakaru līdzekļu tālākā attīstība pilnīgāk apmierinās mūsu zemes ekonomikas un visu iedzīvotāju vajadzības pēc pārvadājumiem un sakaru pakalpojumiem.

PSKP XXIII kongresa Direktīvas izvirza noteiktus uzdevumus ne tikai katrai rūpniecības nozarei visā mūsu valstī kopumā, bet arī visām savienotajām republikām, paredzot konkrētus industriālās un lauksaimnieciskās ražošanas pieauguma tempus un svarīgākās nozares, kuru attīstībai tiks veltīta īpaša uzmanība. Padomju Latvijai, tāpat kā septiņgadē, arī turpmāk jānodrošina mašīnbūves, it īpaši radiotehniskās rūpniecības un aparātu būves,

kā arī ķīmiskās rūpniecības attīstība. Līdzās šīm nozarēm tālāk attīstīsies pārtikas rūpniecība, trikotāžas izstrādājumu un mēbeļu ražošana, bet lauksaimniecībā — piena un gaļas lopkopība. Pļaviņu HES būves pabeigšana dod iespēju ievērojami palielināt elektroenerģijas izstrādi, kam jāpieaug 2,2 reizes. Turpmākajos gados veicamo darbu sarakstā iekļauta arī Rīgas hidroelektrostacijas būve, lai vēl labāk izmantotu Daugavas vareno spēku un sekmētu mūsu republikas enerģētiskās bāzes nostiprināšanu. Padomju Latvijas kolektīvās lauku lielsaimniecības iegūs vairāk nekā pusmiljonu hektāru nosusinātas zemes platību, kurā līdz šim augsne bija pārlieku mitra un purvainā.

Svarīgākais saimnieciskais un politiskais uzdevums, ko Direktīvas izvirza jaunajā piecgadē, ir tautas labklājības celšana, padomju cilvēku materiālo un kultūras vajadzību pilnīgāka apmierināšana. Padomju valsts ražošanas spēku izaugsme dod iespēju strauji virzīt uz priekšu visas sabiedriskās ražošanas nozares, tāpēc īpaša vērība tiks veltīta, lai paātrinātu patēriņa priekšmetu ražošanas pieaugumu, kā arī lai turpinātu lauksaimniecības attīstības tempu tuvināšanu rūpniecības attīstības tempiem. Piecgadē stipri pieaugs kultūras, sadzīves un mājsaimniecības preču izlaide. Padomju darbaļaužu labklājības interesēs strādnieku un kalpotāju algas pieaugs vismaz par 20%, vispirms palielinot darba samaksu zemāk atalgotām darbinieku kategorijām. Celsies arī kolhoznieku ienākumi no sabiedriskās saimniecības; tiem piecgadē jāpalielinās par 35—40 procentiem. Līdzās ievērojamam darba algas pieaugumam vismaz par 40% palielināsies izmaksas naudā un dažādi atvieglojumi, ko iedzīvotāji saņem no sabiedriskā patēriņa fondiem, — pensijas, pabalsti, stipendijas, atvaļinājumu apmaksas, bezmaksas ceļazīmes veselības uzlabošanai utt. Tā rezultātā darbaļaužu reālie ienākumi uz 1 iedzīvotāju palielināsies apmēram 1,3 reizes.

Līdztekus iedzīvotāju materiālās labklājības līmeņa ievērojamam kāpinājumam piecgadē tālāk attīstīsies tautas izglītība. Nozīmīgākais rādītājs šajā nozarē būs vispārējās vidējās izglītības ieviešana, ko galvenajos vilcienos pabeigs līdz 1970. gadam. Mūsu valsts augstākās un vidējās speciālās mācību iestādes piecgades laikā sagatavos 7 miljonus speciālistu ar augstāko un vidējo izglītību — tas ir tāds kvalificētu darbinieku izlaidums, ar kādu nevar lepoties neviena cita zeme pasaulē. Paredzēti arī svarīgi pasākumi, kas tuvinās lauku ļaužu dzīves apstākļus pilsētnieku apstākļiem.

Jaunās piecgades uzdevumi prasa padomju ļaužu pašreizējai dzīvei darbu visās tautas saimniecības nozarēs. Mūsu līdzšinējie

panākumi komunistiskās sabiedrības veidošanā katrā mūsu cilvēkā vieš pārliecību, ka iespējams sekmīgi sasniegt partijas XXIII kongresa nospraustās robežlīnijas. Šo uzdevumu izpilde būs ieguldījums visas pasaules sociālistiskās sistēmas nostiprināšanā, tā sekmēs mūsu valsts nostiprināšanos un miera nodrošināšanu pasaulē.

V. Tumševics

PADOMJU LATVIJAS RŪPNIECĪBAS IZAUGSME

Padomju Latvijas darbaļaudis Komunistiskās partijas vadībā, ar citu savienoto republiku nesavtīgu atbalstu guvuši milzīgus panākumus savas republikas rūpniecības attīstībā.

Kopprodukcijas apjoms rūpniecībā 1965. gadā salīdzinājumā ar 1940. gadu pieaudzis vairāk nekā 17 reizes. Jāatzīmē, ka pirmskara līmenis rūpniecības produkcijas ražošanā tika sasniegts jau 1947. gadā, lai gan fašistiskā Vācija bija nodarījusi Latvijas PSR tautas saimniecībai lielus zaudējumus (20 miljardu rubļu 1941. gada cenās).

1948. gadā mūsu republikas rūpniecības kopprodukcijas apjoms pārsniedza arī 1913. gada līmeni, turpretī buržuāziskās Latvijas rūpniecība šo līmeni nesasniedza visos savas pastāvēšanas 20 gados.

Svarīgākie faktori, kas deva iespēju gūt tik ievērojamus Latvijas PSR rūpniecības panākumus, bija darba ražīguma kāpinājums, strādājošo skaita pieaugums un plaši izvērstie ekonomiskie sakari ar visām mūsu brālīgajām republikām.

Pēckara periodā tika veikti pasākumi jaunu uzņēmumu celtniecībā un esošo rekonstrukcijā, kā arī jaunas tehnikas un tehnoloģijas ieviešanā visās republikas rūpniecības nozarēs.

Svarīga loma darba ražīguma kāpināšanā un produkcijas ražošanas apjoma palielināšanā bija ražošanas procesu mehanizācijai un automatizācijai, kā arī ražošanas un darba organizācijas sistemātiskai uzlabošanai. Tikai septiņgadē vien mūsu republikas rūpniecības uzņēmumos uzstādītas vairāk nekā 900 mehanizētās plūsmas un automātiskās līnijas, kompleksi mehanizēti vairāk nekā 200 un automatizēti 50 ražošanas iecirkņi un cehi, veikta kompleksā mehanizācija 7 uzņēmumu pamatražošanā.

Šo pasākumu rezultātā darba ražīgums republikas rūpniecībā 1965. gadā, ja salīdzinām ar 1940. gadu, pieaudzis 5,1 reizi, bet septiņgadē — par 47 procentiem.

Darba ražīguma kāpinājums bija rūpniecības produkcijas pieauguma svarīgākais faktors. Ceturtajā piecgadē ar darba ražīguma kāpinājumu ieguva 73 procentus rūpniecības produkcijas pieauguma, piektajā piecgadē — 72 procentus, septiņgadē vairāk nekā 60 procentus.

Lai nodrošinātu paplašinātu atražošanu, sistemātiski realizētu tehnisko progresu un tādējādi panāktu nemitīgu sabiedriskā darba ražīguma kāpinājumu, ražošanas līdzekļu ražošanas tempiem ir jābūt augstākiem par patēriņa priekšmetu ražošanas tempiem. Sevišķi svarīga nozīme visu tautas saimniecības nozaru straujā kāpinājumā ir metālapstrādes un mašīnbūvniecības rūpniecībai. V. I. Ļeņins norādīja, ka «sociālisma vienīgais materiālais pamats var būt mašīnizēta lietrūpniecība, kas spēj reorganizēt arī zemkopību».

Visos Padomju Latvijas pastāvēšanas gados nopietna uzmanība pievērsta metālapstrādes un mašīnbūvniecības rūpniecības attīstībai. Kopprodukcijas apjoms šajā rūpniecības nozarē 1965. gadā salīdzinājumā ar 1940. gadu palielinājies 150 reizes.

Ievērojami attīstījušās arī citas republikas rūpniecības nozares. Tā, piemēram, kopprodukcijas apjoms minētajā laika posmā kurināmā rūpniecībā pieaudzis vairāk nekā 12 reizes, meža, papīra un kokapstrādāšanas rūpniecībā — vairāk nekā 6 reizes, būvmateriālu rūpniecībā apmēram 14 reizes, vieglajā rūpniecībā — apmēram 9 reizes, pārtikas rūpniecībā — vairāk nekā 6 reizes.

Mūsu republikā pēckara periodā uzcelti daudzi jauni moderni uzņēmumi, pie kam 60 no tiem septiņgadē. Šeit jāmin tādi lieli uzņēmumi kā Rīgas dzelzbūves rūpnīca, Rīgas autoelektroaparātu rūpnīca, Garkalnes dzelzsbetona konstrukciju rūpnīca, Daugavpils sintētiskās šķiedras rūpnīca, Valmieras stikla šķiedras rūpnīca u. c.

Republikas industrializācijas rezultātā ievērojami izmainījies rūpniecības struktūra. Ja 1940. gadā pēc nodarbināto strādnieku skaita pirmo vietu ieņēma meža, kokapstrādāšanas un papīra rūpniecība, otro — vieglā rūpniecība, trešo — pārtikas rūpniecība, bet mašīnbūve un metālapstrāde — tikai ceturto, tad 1964. gadā pēc nodarbināto strādnieku skaita pirmajā vietā bija izvirzījusies mašīnbūve un metālapstrādāšana.

Jaunu uzņēmumu celtniecība, esošo rekonstrukcija un paplašināšana un strauja rūpniecības attīstība prasīja ievērojami palielināt republikas rūpniecībā nodarbināto strādnieku, kalpotāju un inženiertehnisko darbinieku skaitu. Ja 1940. gadā rūpniecībā bija nodarbināti 113,6 tūkstoši cilvēku, tad 1964. gadā to skaits bija pieaudzis līdz 326 tūkstošiem jeb palielinājies gandrīz trīs

reizes. Rūpniecības attīstības rezultātā ievērojami pieauga republikas pilsētu iedzīvotāju skaits.

Ja buržuāziskajā Latvijā 1939. gadā pilsētu iedzīvotāju īpatnējais svars bija 35 procenti, tad Padomju Latvijā līdz 1965. gada 1. janvārim pilsētās dzīvoja 61 procents republikas iedzīvotāju.

Ievērojami palielinājusies svarīgāko rūpniecības produkcijas izstrādājumu ražošana. Piemēram, ja 1940. gadā ražoja 28 tūkst. tonnu, tad 1965. gadā — 139 tūkst. tonnu tērauda, elektroenerģiju attiecīgi 0,25 miljardi kilovatstundu un 1,4 miljardi kilovatstundu, papīru — 24,4 tūkst. tonnu un 105 tūkst. tonnu, radioaparātus — 21,5 tūkst. gab. un 1188 tūkst. gab., ādas apavus — 0,96 milj. pāru un 9,3 milj. pāru, dažādus konservus — 8,8 miljoni un 170 miljoni nosacīto kārbu, sviestu (bez kolhozu un iedzīvotāju mājas produkcijas) 23 tūkst. tonnu un 34 tūkst. tonnu utt. Zivju nozveja pieaugusi no 12,4 tūkst. tonnu 1940. g. līdz 291 tūkst. tonnu 1965. gadā.

Mūsu republikas rūpniecības uzņēmumi izlaiž daudz tādas produkcijas, ko neizgatavoja buržuāziskajā Latvijā. Pie tādiem izstrādājumiem pieder elektrovilcieni un tramvaju vagoni, universālie iekrāvēji, dīzeļi, automašīnu kontroles un mērīšanas aparāti, mopēdi, ledusskapji, elastīgās kaprondzijas zeķes, hlōrīnšķiedras triko veļa un daudz citu izstrādājumu. 1965. gadā vien mūsu republikas rūpniecības uzņēmumi apguvuši ap 100 jaunu izstrādājumu ražošanu.

Vairāku produkcijas veidu ražošanā Padomju Latvija ieņem nozīmīgu vietu attiecīgo izstrādājumu ražošanas kopīgā apjomā Padomju Savienībā. Tā, piemēram, 22,9 procenti radiouztvērēju, vairāk nekā 15 procenti tramvaja vagonu, 12,5 procenti veļas mazgājamo mašīnu, 3,1 procents papīra, 2,8 procenti mēbeļu 1965. gadā ražots mūsu republikā; 5,1 procentu zivju pērn nozvejojuši mūsu republikas zvejnieki.

Lielu ieguldījumu rūpniecības attīstībā devuši mūsu racionalizatori un izgudrotāji, pie kam ieviesto izgudrojumu un racionalizācijas priekšlikumu skaits gadu no gada aug. Ja 1958. gadā mūsu tautas, saimniecībā bija ieviesti 22 tūkstoši izgudrojumu un racionalizācijas priekšlikumu, tad 1965. gadā — vairāk nekā 40 tūkstoši.

1964. g. ieviestajiem priekšlikumiem aprēķinātā ekonomija saņiedza gandrīz 29 miljonus rubļu.

Visā pēckara periodā sistemātiski cēlies strādājošo materiālās labklājības līmenis.

Salīdzinot ar 1938. gadu, reālie strādnieku ienākumi rūpniecībā (ņemot vērā neapmaksājamus pakalpojumus, bezdarba likvidē-

šanu un darba dienas saīsināšanu), rēķinot uz vienu ģimenes locekli, pieauguši vairāk nekā divkārt.

Vairāku svarīgāko produkcijas veidu ražošanā uz vienu iedzīvotāju mūsu republika apsteigusi attīstītākās kapitālistiskās valstis. Tā, piemēram, ja Latvijas PSR 1964. gadā uz vienu iedzīvotāju ražoja 10,9 kilogramus sviesta, 4 pārus ādas apavu, 5,7 m² vilnas audumu, tad Vācijas Federatīvajā republikā attiecīgi 8,9, 2,1, 2,6, Francijā — 6,9, 2,2, 3,8, Amerikas Savienotajās Valstīs — 3,8, 2,7, 1,9.

Lieli uzdevumi mūsu republikas rūpniecībai izvirzīti 1966.—1970. gadā. Tās kopprodukcijas apjomu republikā paredzēts palielināt par 50 procentiem. Tālāk attīstīsies mašīnbūvniecība, it īpaši radiotehniskā rūpniecība, aparātu būvniecība, kā arī ķīmiskā, trikotāžas, zivju, gaļas un piena rūpniecība.

T. Vilciņš

1917. GADA FEBRUĀRA BURŽUĀZISKI DEMOKRĀTISKĀ REVOLŪCIJA LATVIJĀ

Šogad aprit pusgadsimts kopš tā neaizmirstamā pavasara, kad 1917. gada 27. februārī (12. martā) Krievijas strādnieku šķira kopā ar zemniecību uzvarēja revolūcijā un gāza nīsto, izkurtējušo cara patvaldības režīmu.

Pirmo lielāko triecienu muižnieku un kapitālistu varai, carismam deva 1905.—1907. gada buržuāziski demokrātiskā revolūcija. Pēc tās noslīcināšanas asinīs, P. Stučkas vārdiem runājot, valdīja «vairāk nekā 10 gadu tikai tumša reakcija un dobja apakšzemes dunoņa. Tā izlaužas uz āru, kad kara briesmas galīgi satriec patvaldības autoritāti. Kad patvaldība domā, ka viņa valda stiprāk nekā jel kad, tauta, t. i., strādniecība un zemniecība zaldātu šīneļos, galīgi grauj cara namu un tā patvaldību».

Revolucionārā krīze sevišķi asa kļuva 1917. gada februārī. Izšķirošie notikumi sekoja cits citam milzu ātrumā. Revolūcijas priekšgalā gāja Petrogradas pusmiljonu lielais proletariāts.

24. februāris (9. marts). Petrogradā streiko 200 000 strādnieku. Bolševiku partijas CK birojs dod direktīvu cīnīties par kareivju pāreju revolūcijas pusē.

25. februāris (10. marts). Vispārējs politisks streiks Petrogradā. Visur karogi ar aicinājumiem «Nost carul!», «Nost karul!», «Maizil!». KSDS(b)P izdod strādniekiem, zemniekiem un kareivjiem uzsaukumu, aicinot celties izšķirošā cīņā pret patvaldību.

26. februāris (11. marts). Streiki un demonstrācijas Petrogradā pāraug par sacelšanos.

27. februārī (12. martā) Petrogradas strādnieki un tiem pievienojušies kareivji, izpildot partijas aicinājumu, izlaužas līdz pilsētas centram. Triecienā ieņemts arsenāls. Turpat tiek apbruņoti 40 000 cilvēku. Strādnieki un kareivji ieņem arī valdības iestādes, arestē ministrus, ģenerāļus un citus cara varas pārstāvjus. Revolūcijas dienās ievēlētā Petrogradas Strādnieku deputātu padome sanāk savā pirmajā sēdē. Revolūcija ir uzvarējusi. Visur notiek grandiozi mītiņi, simtiem tūkstošu cilvēku ir ielās. Visur lasa KSDS(b)P Petrogradas komitejas manifestu, kurā paziņots par carisma krišanu. Pa visu plašo Krieviju telegrāfs iznēsā vēsti — gals cara patvaldībai.

28. februārī (13. martā) revolūcija uzvarēja Maskavā. Revolūcija uzvaroši izplatījās pa visu Krieviju. Lūk, cik vētrains bija tās notikumi Latvijā.

Pirmo telegrammu par carisma krišanu Rīgā pieņēma nakti uz 28. februāri (13. martu) XII armijas štābs. Pirmā pasaules kara gaitā Rīga bija kļuvusi par piefrontes pilsētu. Kurzemi bija okupējusi ķeizariskās Vācijas armija.

Pastiprināt policiju! Ievest Rīgā karaspēka papildu daļas! Pārtraukt pasta piegādi uz ierakumiem! Kara tiesām pasludināt un nekavējoties izpildīt nāves sodus visiem boļševiku aģitatoriem! Tā pavēles, cita par citu bargākas, tika izdotas gan ar frontes pavēlnieka, gan gubernatora, gan ar pārējo carisma balstu parakstiem. Taču tauta izteica savu gribu, ierakstot to vēsturē ar šautenēm un durkļiem. Revolūcija strauji pārņēma arī Latviju.

... Bija pagājušas tikai dažas dienas pēc cara varas gāšanas Petrogradā, kad Rīgā, Pārdaugavā, Kalnciema ielā, ļaudis satrauca neparasts un baismīgs gājiens. Vairāki desmiti policistu ar kailiem zobeniem rokās dzina 30 arestētus latviešu strēlniekus. Arestēti bija nupat rezervē pārceltie un no Ziemsvētku kaujās ar asinīm piemirkušā Tīrelpurva iznākušie karavīri. Brāļu kapos pie Ložmetēju kalna viņi bija aprakuši sasalušajā zemē vairāk nekā pusi savu ierakumu biedru. Par šo Rīgas aizstāvju vienīgo «noziegumu» tika uzskatīts tas, ka viņi bija bez atļaujas izgājuši no kazarmām, pie tam galvenokārt tādēļ, lai paziņotu piederīgajiem viņu kritušo tuvinieku likteni. Šo gājienu uz ielas sastapa viena no 4. latviešu strēlnieku pulka rotām, kas atgriezās kazarmās. Viens mirklis, un strēlnieku rotas belzienu izklidinātie policisti bēga. Biedri bija brīvi. Pēc pusstundas kazarmās ieradušos žandarmus strēlnieki aizdzina jau ar šauteņu zalvēm.

Sie notikumi kā slūžas pavēra ceļu ilgi krāto dusmu un cīņas apņēmības straumei Rīgā. Revolucionāro kareivju un strādnieku nodaļas boļševiku vadībā tai pašā dienā sāka policistu un žandarmu atbrūošanu, vecās kārtības balstu graušanu.

3. (16.) martā Rēzeknes stacijā ar vilcienu no Petrogradas ieradusies bruņota revolucionāro strādnieku vienība pēkšņi atbrūoja stacijas policistus. Tūliņ pēc tam noorganizētajā mitiņā sānāca tūkstošiem iedzīvotāju un zaldātu, kas pēc tam izgāja cauri pilsētai varenā demonstrācijā, atbrīvoja politieslodzītos un izkliadināja visus vietējos policijas spēkus. Zem demonstrantu kājām lūza pa logiem no iestādēm izmestie cara portreti un impērijas simboli — divgalvainie ērgļi.

5. (18.) martā 4000 Daugavpils darbaļaužu un pilsētā izvietoto kareivju Petrogradas strādnieku delegācijas vadībā demonstrācijas gaitā sagrāva veco varu šai senajā liela garnizona pilsētā.

Sai pašā dienā bruņotās tautas masas boļševiku vadībā sagrāva veco varu Valmierā. Carisms krita arī Limbažos; neredzēdams vairs nekādu glābiņu, no Rīgas bēga Vidzemes gubernators un pārējie augstākie ierēdņi. Bēga citu pilsētu žandarmi un policisti, uradņiki un tiesneši. Carisms bija kritis arī Latvijā.

* * *

Stāvoklis Krievijā pēc Februāra buržuāziski demokrātiskās revolūcijas uzvaras vēsturē nosaukts par divvaldību. Toreizējo šķiru spēku samēra apstākļos izveidojās īpatnējs stāvoklis, ka zināmu laiku pēc carisma krišanas paralēli pastāvēja gan proletariāta diktatūras orgāni — strādnieku un kareivju deputātu padomes, gan buržuāzijas varas orgāni: centrā, Petrogradā, buržuāziskā Pagaidu valdība, citur — tās ieceltie ierēdņi un apstiprinātās iestādes.

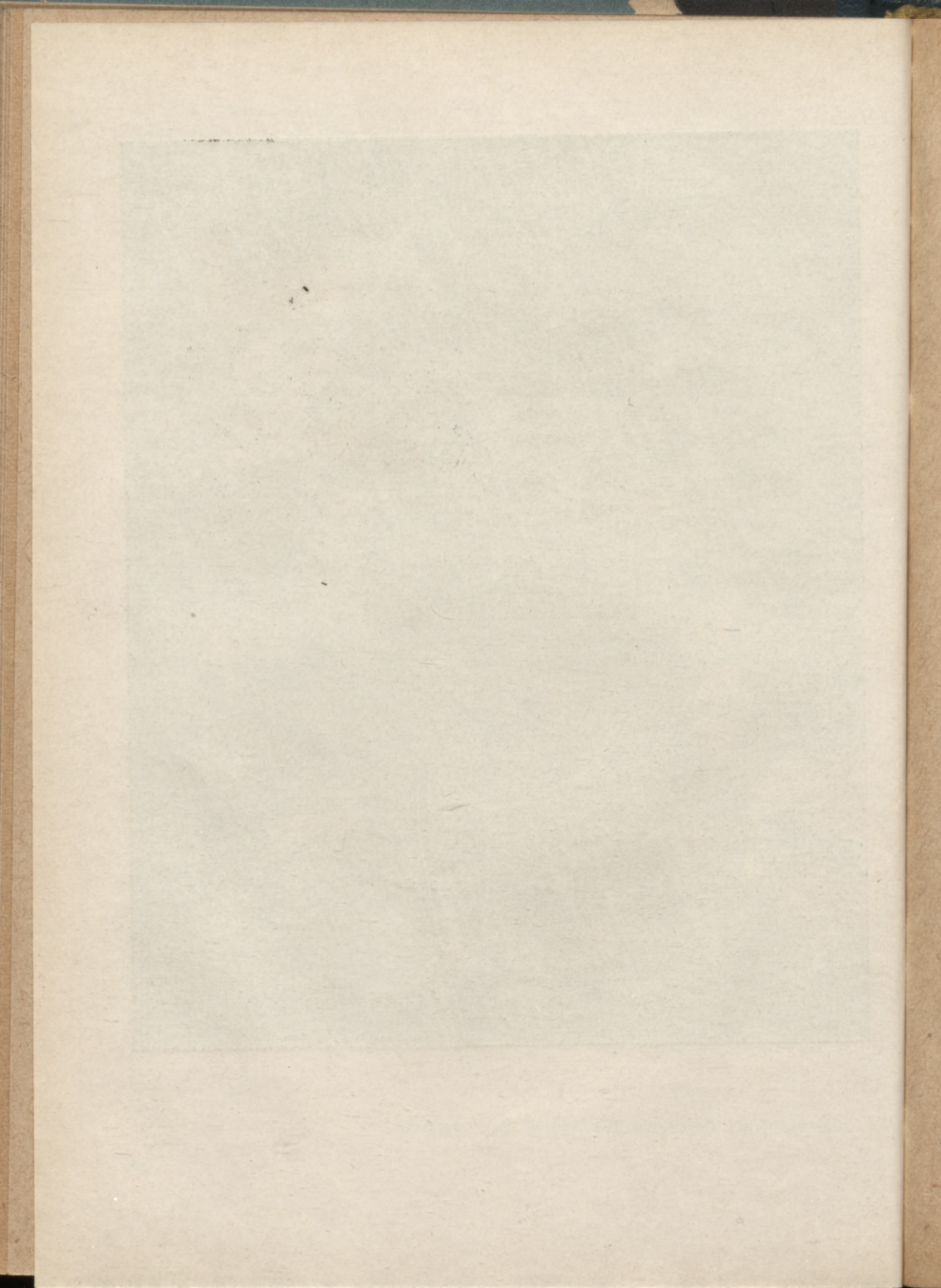
Latvijā buržuāziskā Pagaidu valdība 6. (19.) martā par Vidzemes gubernas komisāru iecēla Rīgas pilsētas galvu reakcionāru A. Krastkalnu, kas, balstoties uz gubernā izvietotās XII armijas kontrrevolucionāro pavēlniecību, centās saglabāt valsts iestādēs visu cara laiku ierēdņu aparātu un atturēties no radikālu demokrātisku pasākumu realizēšanas.

Ar latviešu nacionālistiskās buržuāzijas iniciatīvu izveidojās Rīgas Sabiedrisko organizāciju padome, kas pārņēma Rīgas pārvaldi vecās domes vietā, Valmierā radās lauku buržuāzijas nodi-

---

O. Skulme. «Leņins latviešu strēlnieku vidū Kremli».

binātā Vidzemes Zemes padome, ko buržuāziskā Pagaidu valdība tūliņ atzina par vietējo pašvaldības orgānu. XII armijā lielais vairums kareivju, sākumā nokļuvuši sīkburžuāzisko partiju ietekmē, ļāva izveidoties tādai XII armijas kareivju deputātu padomes Izpildu komitejai (Iskosol-XII), kas tūliņ kļuva par buržuāziskās Pagaidu valdības balstu. Tās bija buržuāzijas diktatūras varas sistēmas galvenās sastāvdaļas Latvijā.

Bet darbaļaužu masas radīja savas padomes. 7. (20.) martā Rīgas darbaļaudis ievēlēja Rīgas Strādnieku deputātu padomi. Tās darbību stipri ietekmēja boļševiku g upa ar R. Endrupu, J. Jūrmalnieku, J. Gobu un D. Lubušu priekšgalā. Padome pieņēma un realizēja vairākus revolucionārus lēmumus: likvidēja policiju un kārtības uzturēšanai nodibināja tautas miliciju, cīnījās par 8 stundu darba dienu pilsētas uzņēmumos un iestādēs. Padomes deputāti arestēja Pagaidu valdības komisāru A. Krastkalnu, kas pretojās padomes pieņemto revolucionāro lēmumu izpildei.

Arī citās Latvijas pilsētās izveidojās revolucionārie varas orgāni — strādnieku un kareivju deputātu padomes. Jau pašā sākumā Valmieras, Cēsu, Alūksnes u. c. padomēs vadošā loma piederēja boļševikiem.

Latviešu strēlnieku pulki marta beigās ievēlēja savu Izpildu komiteju (Iskolastrel), kas ātri kļuva par boļševistisku revolucionārās varas orgānu. Tādējādi pēc carisma gāšanas arī Latvijā izveidojās divvaldība.

V. I. Ļeņins bija norādījis masām vienīgo pareizo ceļu — cīnīties par visas varas nodošanu valsti Padomēm. Tūlīt pēc revolūcijas uzvaras boļševiki sāka cīņu pret buržuāzisko Pagaidu valdību un tās iestādēm, pret izlīdzēju partijām un to pārstāvjiem Padomēs.

Izpildot Ļeņina norādījumus, mūsu zemes strādnieki un zemnieki boļševiku vadībā attīstīja revolūciju tālāk. Viņu mērķis bija sociālistiskā revolūcija. Tās uzvaras sagatavošanā izcila nozīme bija carisma gāšanai Februāra buržuāziski demokrātiskajā revolūcijā 1917. gadā.

J. Druviņš

OKTOBRA DIENAS LATVIJĀ

Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas trauksmainajos notikumos aktīvi piedalījās arī Latvijas darbaļaudis. Trijos neokupētajos (Cēsu, Valmieras un Valkas) apriņķos piefrontes apstākļi

un nemitīgās rekvizīcijas bija izpostījušas lauku rajonus. Tomēr arī šajos smagajos apstākļos partijas darbs neapsīka, bet tā smaguma centrs pārvietojās uz armiju un laukiem. LSD CK un Iskolats pārcēlās sākumā uz Valmieru, tad uz Valku. Iskolastrels darbojās Cēsīs.

Boļševiku partijas CK sēdē 10. oktobrī tika pieņemta V. I. Ļeņina iesniegtā rezolūcija, kur bija izvirzīta prasība nekavējoties sākt bruņotu sacelšanos. Pieņemto lēmumu apstiprināja arī plašinātā CK sēde 16. oktobrī.

16. oktobra lēmumi tika paziņoti KSDS(b)P un LSD CK loceklim J. Bērziņam-Ziemeļim, un reizē LSD CK saņēma arī konkrētus norādījumus, kas partijas organizācijām Latvijā būtu darāms, atbalstot gaidāmo bruņoto sacelšanos Petrogradā. 16. (29.) oktobrī Valkā sanāca LSD Ārkārtējā konference, un tajā boļševiku partijas CK pilnvarotais V. Antonovs-Ovsejenko ziņoja par CK 10. oktobra lēmumu sākt bruņotu sacelšanos. No revolucionārajiem spēkiem Latvijā partija prasīja: ieņemt visus svarīgākos stratēģiskos punktus XII armijas aizmugurē, nepieļaut Pagaidu valdībai uzticīgu karaspēka daļu sūtīšanu no frontes uz Petrogradu, sagatavot revolucionāro karaspēka daļu sūtīšanu uz Petrogradu pēc pirmā Kara revolucionārās komitejas pieprasījuma. 17 delegāti, kas bija ieradušies uz konferenci no LSD organizācijām, vienprātīgi atbalstīja KSDS(b)P CK lēmumu par bruņotas sacelšanās gatavošanu. LSD CK vadošie darbinieki, piedaloties V. Antonovam-Ovsejenko, izstrādāja plānu, kā konkrēti jāatbalsta sacelšanās Petrogradā. Pieņemtajā rezolūcijā par pašreizējo momentu bija norādīts, ka, gatavojoties gaidāmajām cīņām, Latvijas proletariāta uzdevums ir uzturēt visciešāko vienību ar revolucionārās Pēterpils un Maskavas strādniekiem, izvirzot par savu uzdevumu viscaur, visiem spēkiem un līdzekļiem atbalstīt Krievijas proletariāta cīņu par valsts varu.

Konferencē pieņemtie lēmumi tika nekavējoties īstenoti. Naktī no 18. uz 19. oktobri LSD CK, Kara organizācijas, Valmieras, Cēsu un Valkas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomju pārstāvji Valmierā izveidoja XII armijas rajona Kara revolucionāro komiteju. Tā nodibināja sakarus ar revolucionārajām karaspēka daļām, sniedza tām informāciju par notikumiem un deva konkrētus uzdevumus.

Bruņotā sacelšanās Petrogradā sākās 24. oktobrī, un jau 25. oktobra rītā buržuāziskā Pagaidu valdība bija kritusi.

«Ledus ir ieplaisājis . . .

Upe sakustējusies . . .

Un neapturēt tās brāzmaino straumi nedz politiskiem sapņo-

tājiem, nedz kontrrevolucionāriem provokatoriem!...» Tā iesākās LSD XII armijas Kara organizācijas biroja aicinājums atbalstīt bruņoto sacelšanos Petrogradā.

25. oktobra vakarā Smoļņija institūta lielajā zālē sākās II Padomju kongress. No Latvijas tajā piedalījās 22 delegāti, viens no viņiem — P. Stučka — tika ievēlēts kongresa prezīdijā.

Laikā, kad notika II Padomju kongresa pirmā sēde, kas ilga visu nakti, tika ieņemta Ziemas pils un kontrrevolucionārā Pagaidu valdība beidza pastāvēt. Valsts vara piederēja strādnieku, kareivju un zemnieku deputātu padomēm. Kongresa divās sēdēs tika proklamēta padomju vara visā zemē, vienprātīgi pieņemti dekrēti par mieru un zemi. 26. oktobra sēdē II Padomju kongress nodibināja pirmo Padomju valdību — Tautas Komisāru Padomi — ar V. I. Ļeņinu priekšgalā. Ievēlētajā Viskrievijas Centrālajā Izpildu Komitejā bija arī Latvijas delegāti — P. Stučka, J. Bērziņš-Ziemelis, J. Peterss, K. Pētersons, S. Nahimsons un A. Vasiļjevs.

Tūlīt pēc kongresa pēdējās sēdes P. Stučkas vadībā notika Latvijas delegātu apspriede. Vajadzēja nekavējoties panākt revolucionāro spēku uzvaru XII armijā, lai paralizētu kontrrevolūcijas mēģinājumus organizēt uzbrukumu Petrogradai.

Vadošās partijas un padomju iestādes Latvijā par bruņoto sacelšanos Petrogradā uzzināja jau 25. oktobra rītā. XII armijas Kara revolucionārā komiteja aicināja neizpildīt nevienu kontrrevolucionāro štābu pavēli.

1. Daugavgrīvas un 3. Kurzemes latviešu strēlnieku pulks jau 27. oktobrī ieņēma Cēsis. Vajadzēja ieņemt arī Valmieru, Valku un Tartu, lai paralizētu kontrrevolucionāro štābu plānus. Valmieru drīz vien ieņēma 6. Tukuma un 7. Bauskas pulks, bet Tartu — Latviešu strēlnieku rezerves pulks. Palika tikai Valka, kur savu darbību turpināja XII armijas kontrrevolucionārais štābs un Iskosols, ar kuriem saistījās Ziemeļu frontes kontrrevolucionāro elementu pēdējās cerības.

Lai iznīcinātu pēdējo kontrrevolūcijas perēkli Latvijā, XII armijas Kara revolucionārā komiteja organizēja kāraspēka grupu, kuras sastāvā ietilpa 6. Tukuma latviešu strēlnieku pulks, 436. Novoladogas pulka 2. bataljons un smagās artilērijas baterija, un uzdeva tai ieņemt Valku. Uzzinājis par revolucionāro karaspēka daļu gatavošanos doties uz Valku, Iskosols steidzīgi publicēja uzsaukumu, kurā aicināja armiju būt neitrālai. Tā bija vāji maskēta viltība. Patiesībā Iskosols visu laiku aktīvi gatavoja XII armijas kontrrevolucionāro karaspēka daļu nosūtīšanu uz Petrogradu palīgā Pagaidu valdībai, bet tagad, kad armija bija pievienojusies revolūcijai, sāka sludināt... neitralitāti!

7. novembrī 6. Tukuma latviešu strēlnieku pulks bez kaujām iegāja Valkā.

Tagad padomju vara bija uzvarējusi visā neokupētajā Latvijas daļā, un to deklarēja Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padome, kas sanāca Valkā 1917. gada 8. un 9. novembrī.

Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas uzvaras rezultātā tika gāzta buržuāzijas un muižnieku vara, iznīcināts nacionālās un sociālās apspiestības jūgs. Partijas vadībā sākās jauns darba cēliens dzīves pārkārtošanā uz sociālistiskiem pamatiem vienotā saimē ar visas Padomju zemes tautām.

J. Kaimiņš

LATVIEŠU STRĒLNIEKI OKTOBRA SARDZĒ

Latviešu strēlnieku pulkus cara valdība ar latviešu buržuāzijas aktīvu līdzdalību nodibināja 1915. gadā, lai izmantotu karā pret Vāciju. Bet zaldātu šīņēlos gērbtie latviešu strādnieki, laukstrādnieki un darbaļaudis sekoja komunistu aicinājumam un pagriezta ieročus pret saviem apspiedējiem muižniekiem un kapitālistiem. 1917. gada 17. maijā latviešu strēlnieku II kongress pieņēma bolševiku platformu, ko bija izstrādājis V. I. Ļeņins. Par strēlnieku cīņas lozungu kongress pasludināja — «Visu varu Padomēm!» Kongress paziņoja, ka Ļeņins ir latviešu strēlnieku domu paudējs un vadonis revolucionārajās cīņās. Kopš II kongresa vēsturiskās rezolūcijas pieņemšanas latviešu strēlnieki palika uzticīgi sociālistiskās revolūcijas karogam un atdeva savus spēkus Padomju varai. Oktobra revolūcijas dienās latviešu strēlnieki veica svarīgus bolševiku partijas uzdevumus. 1917. gada novembrī Padomju valdība izsauca uz Petrogradu 6. Tukuma latviešu strēlnieku pulku un sevišķo bataljonu valdības rezidences Smolnija institūta apsargāšanai un revolucionārās kārtības uzturēšanai galvaspilsētā. Latviešu strēlniekiem uzticēja apsargāt arī vilcienu, kurā Padomju valdība un V. I. Ļeņins pārcēlās no Petrogradas uz Maskavu 1918. gada martā. Latviešu strēlnieki līdz pat 1918. gada beigām apsargāja arī jauno valdības un V. I. Ļeņina rezidenci Maskavas Kremli.

Latviešu strēlnieki nenolika ieročus un neizklīda, kad 1918. gada februārī vācu karaspēks okupēja visu Latviju. Viņi ar kaujām atkāpās uz Padomju Krieviju, lai aizsargātu strādnieku un zemnieku valsti un cīnītos par Latvijas atbrīvošanu. Padomju valdība apvienoja visus latviešu strēlniekus Latviešu strēlnieku padomju

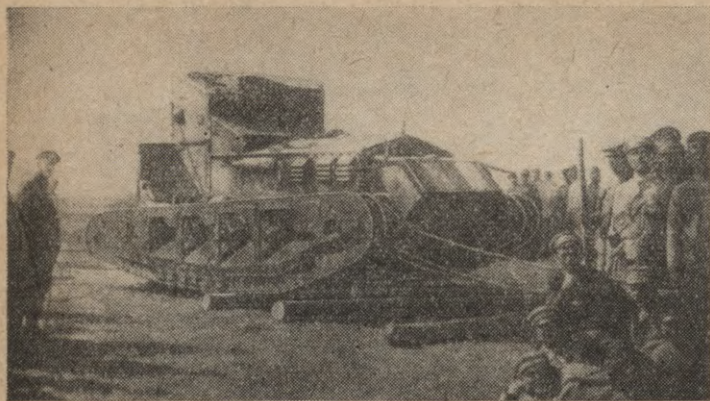

4. latviešu padomju strēlnieku pulks 1919. g. oktobrī dodas uz Kromiem, lai cīnītos pret baltgvardiem.

divīzijā (Latdivīzijā) un labi apbruņoja to. Par divīzijas priekšnieku iecēla 5. Zemgales pulka komandieri J. Vācieti. Pieredzējušo komandieru vadībā Latdivīzija varonīgi cīnījās pilsoņu kara frontēs pret iekšējās kontrrevolūcijas un ārvalstu interventu spēkiem Maskavā, Jaroslavlā, Vologdā, Urālos, pie Kazanā, Simbirskas, Petrogradas un citur.

Kreiso eseru dumpja apspiešanā Maskavā 1918. gada 7. jūlijā izcila loma bija Latdivīzijas 1. vieglās artilērijas divīziona baterijai. Artilēristi J. Bubergs, K. Zauls u. c. divīziona komandiera Ed. Bērziņa un komunistiskās organizācijas komitejas priekšsēdētāja J. Jansona vadībā tiešā tēmējumā sagrāva dumpinieku štābu, dezorganizēja un piespieda viņu spēkus panikā bēgt. Tajā pašā gadā ar Ed. Bērziņa līdzdalību tika izjaukta ārvalstu imperiālistu bīstama savvērestība, ko vadīja angļu diplomāts Lokarts.

Savas dzimtenes atbrīvošanu latviešu strēlnieki sekmīgi ievadīja 1918. gada beigās. Drīz vien viņi iztīrīja no iekšējiem ienaidniekiem un vācu okupantiem gandrīz visu Latviju. Latvijas darbaļaudis sāka veidot sociālistisko iekārtu pilsētās un laukos. Bet, ienaidnieka pārspēka spiestiem, strēlniekiem otrreiz bija jāatstāj Latvija. Toties aizstāvēt Padomju varu brālīgajās republikās, strēlnieki veica jaunus varoņdarbus. Pēc V. I. Leņina ieteikuma 1919. gada septembrī Orlas rajonā ap Latdivīziju kā ap kodolu izveidoja triecienu grupu, lai sakautu generāļa Deņikina armijas

Strēlnieki pie viena no iznīcinātajiem Vrangeļa tankiem
Kahovkas placdarmā 1920. g. oktobrī.

labākās divīzijas, kuras tiecās uz Maskavu. Plecu pie pleca ar sarkanajiem kazakiem un citu brālīgo tautu sarkanarmiešiem latviešu strēlnieki lieliski veica baltgvardu izlases divīziju sagrāvi un tādējādi ievadīja visas Deņikina armijas sakāvi un likvidāciju.

Varonīgo cīņu gaitas pilsoņu kara frontēs latviešu strēlnieki pabeidza ar piedalīšanos barona Vrangeļa armijas sakāvē Krimā 1920. gada vasarā un rudenī. Es biju šo kauju līdzdalībnieks un varu pastāstīt dažas spilgtas epizodes, kā latviešu strēlnieki grāva daudz labāk apbruņotos baltgvardu pulkus un divīzijas.

Vrangeļa armija plaši izmantoja tankus, ar ko mums vajadzēja cīnīties pie Perekopa vaļņa, kad 1920. gada 5. jūnijā baltgvardi pārrāva aizsardzību un piespieda mūs atkāpties līdz Dņepras upei. Bateriju, kurā es dienēju, sāka ielenkt tanki un kājnieku kolona. No tankiem uz bateriju sāka šaut ložmetēji, bet latviešu artilēristi atbildēja ar granātām. Divkauja ilga dažas minūtes, kuru laikā divi ienaidnieka tanki tika iznīcināti un trešais kopā ar kājniekiem glābās bēgot. Par šo uzvaru mūsu baterijas komandieri Ābolkalnu apbalvoja ar Sarkanā Karoga ordeni.

Augustā latviešu strēlnieki sekmīgi forsēja Dņepru, ieņēma Kahovku un izveidoja slaveno Kahovkas placdarmu, kura aizstāvēšanā latviešu strēlnieki parādīja izcilu drosmi, attapību un varonību. Baltgvardi centās par katru cenu likvidēt Kahovkas placdarmu un oktobra sākumā raidīja pret mums spēcīgu trieciena grupu ar daudziem tankiem. Sivā kauja, kas sākās tumšā naktī ar tanku ielaušanos mūsu aizsardzības joslā, gaismai austot, beidzās ar ienaidnieka pilnīgu sakāvi un viņa karaspēka atlieku panisku bēgšanu. Mēs saskaitījām kaujas laukā 15 sasistus tankus un bruņumašīnas.

Vienlaicīgi ar bruņoto cīņu pret kapitālistu, mužnieku un svešzemju iebrucēju karaspēku latviešu strēlnieki veica lielu izskaidrošanas un organizēšanas darbu, īpaši zemnieku masās.

Masu politisko darbu latviešu strēlnieki veica visur, kur nonāca saskarē ar strādniekiem un zemniekiem. Par Ukrainas darbaļaužu simpātijām pret padomju varu, Sarkanu Armiju un latviešu strēlniekiem liecina epizode, ko es personīgi piedzīvoju ceļā uz Perekopa fronti.

Mēs, divi strēlnieki, palikām pa nakti kādā lielā ciematā. Vēlu vakarā pie mums ieradās ciema revolucionārās komitejas sūtīts cilvēks un aicināja bez kavēšanās ierasties revkomā. Bijām nesaprašānā, kādēļ mūs aicina. Iegājām pārpildītā istabā, kur, varēja redzēt, visi gaida kaut ko nopietnu. Priekšsēdētājs atvainojās par traucējumu un paskaidroja, ka viņi noturējuši ciema trūcīgo zemnieku sapulci un izlēmuši savus vietējos jautājumus, bet nevarot sapulci slēgt bez Internacionāles, ko neviens neprotot. Tad atcerējušies latviešu strēlniekus, kas palikuši pārnakšņot ciematā, un nolēmuši aicināt mūs talkā. Visu sapulcējušos vārdā priekšsēdētājs ļoti lūdza mūs palīgā nodziedāt Internacionāli. Bijām drusku pārsteigti par tādu lūgumu. Aprunājāmies, izrādījās, ka mēs abi protam Internacionāli, un mēs tālāk piekritām. Norunājām, ka teiksim Internacionāles vārdus priekšā un visiem klātesošajiem jādzied mums līdz. Nostājāmies priekšā un pēc teksta nolasišanas sākām dziedāt. Pirmo pantu nodziedājām mēs divatā, bet tālākos pantus jau dziedāja arī sapulces dalībnieki. Tādējādi mēs palīdzējām Ukrainas ciema darbaļaudīm iemācīties starptautiskā proletariāta himnu. Visi mums sirsnīgi pateicās un tumšā Ukrainas nakti pavadīja mūs līdz ierādītajai mājai. Otrā dienā devāmies tālāk uz Perekopu, kur dārdēja lielgabali un izšķīras jautājums «kurš kuru?». Protams, darbaļaužu pašreizējais atbalsts pilsoņu karā vairoja mūsu spēkus kaujās pret baltgvardiem.

20. oktobrī Sarkanā Armija sāka pēdējo, izšķirošo uzbrukumu Vrangeļa armijai, līdz novembra vidum to pilnīgi iznīcināja un atbrīvoja Krimu. Latviešu strēlnieki aktīvi piedalījās šajās kaujās, ieņemot Perekopu, Jušuņas nostiprinātās pozīcijas un Eipatoriju.

Pēc Vrangeļa sagraves pilsoņu karš faktiski beidzās un latviešu strēlniekus demobilizēja.

Latviešu strēlnieki līdz galam izpildīja savu pienākumu cīņā par darbaļaužu atbrīvošanu no ekspluatācijas un apspiestības. Viņi uz mūžiem saglabāja godīgu un nelokāmu revolucionāru slavu. Latviešu strēlnieku rindās ir izauguši daudzi izcili komandieri, tādi kā J. Vācietis, Ed. Bērziņš, P. Bērziņš, J. Alksnis, J. Fabriciuss, J. Lācis un citi. No armijas demobilizētie latviešu strēlnieki aktīvi piedalījās un vēl šodien piedalās komunisma jauncelsmē.

ISKOLATA DARBIBA 1917. GADĀ

Pēc Februāra buržuāziski demokrātiskās revolūcijas Krievijā izveidojās proletariāta un zemniecības revolucionāri demokrātiskās varas iestādes — strādnieku un kareivju deputātu padomes, ko atbalstīja plašas tautas masas. Strādnieki, kareivji un bezzemnieki atrada savās padomēs to organizācijas formu, kas viņus apvienoja cīņā pret mantīgajām šķirām. Ļeņins atklāja padomēs proletariāta diktatūras valsts formu kapitālisma gāšanai un sociālisma celšanai. Latvijā visos Vidzemes pagastos līdzās strādnieku un kareivju deputātu padomēm radās īpašas bezzemnieku padomes, kas apvienoja lauku proletariātu un pusproletariātu. Pamatu šīm padomēm lika Vidzemes bezzemnieku kongress, kas no 16. līdz 18. aprīlim notika Valmierā.

2. jūnijā Vidzemes bezzemnieku padomju delegātu konference Rīgā izteicās par visu padomju apvienošanu Latvijā. Padomēm bija jāizvēl savas izpildu komitejas, kas diendienā aizstāvētu ekspluatēto intereses. Latvijas Sociāldemokrātijas V kongress, kas notika Rīgā no 9. līdz 19. jūlijam, uzdeva padomēm nekavējoties izveidot apvienoto Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomi un nosprauda padomju uzdevumus cīņā par sociālistisko revolūciju.

29.—30. jūlijā Rīgas pili sapulcējās Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padome. Padomes sēdē tika izvēlēta Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomes Izpildu komiteja — Iskolats, kas sastāvēja no 27 locekļiem, kuru skaitā bija O. Kārklīņš, J. Bērziņš-Andersons, J. Daniševskis, R. Endrups, J. Krūmiņš-Pilāts, J. Vilks u. c.

Iskolats kļuva par visu revolucionāro padomju centru Latvijā, kontrolēja 8 stundu darba dienas ieviešanu, izstrādāja darba aizsardzības noteikumus. Bet tas bija paspējis noturēt tikai četras sēdes, kad 20. augustā Rīga krita. Ģenerāļa Korņilova nolūks bija atvērt vācu armijām ceļu uz revolūcijas centru Petrogradu. Rīgas atdošana, pārtikas krājumu zaudēšana, neokupētās Latvijas daļas pārplūdināšana ar Pagaidu valdībai uzticīgām karaspēka daļām un bēgļu straume ļoti sarežģīja padomju darbību. Jaunu vērīenu tā guva pēc Oktobra revolūcijas uzvaras. Pieskaņojušies Petrogradas sacelšanās plānam, latviešu un krievu revolucionārie pulki ieņēma Cēsis, Valmieru un Valku, nesastopot bruņotu pretošanos.

---

* Bijušais Iskolata sekretārs un agrārās nodaļas vadītājs.

Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku padome sapulcējās 8. un 9. novembrī Valkā un deklarēja varas pāriešanu padomju rokās. Par Iskolata priekšsēdētāju ievēlēja Latvijas revolucionārās kustības veterānu F. Roziņu (Āzi).

Nepiedzīvoti liels un jo dienas augošs bezdarbs, pārtikas trūkums, ko cieta strādnieku un bezzemnieku masas un demobilizācijas noskaņu pārņemtā armija, atsevišķu karaspēka nodaļu patvarības, laupīšana, slepkavības — ar to visu padomju vara sadūrās jau pirmajās savas pastāvēšanas dienās. Šajos apstākļos vajadzēja nevilcinoties izstrādāt un ieviest dzīvē jaunas, sociālistiskas likuma normas, saimniecības formas, pārvaldes sistēmu, ievadīt sociālistiskās revolūcijas gultnē šķiru cīņu, organizējot un apbruojot strādnieku un bezzemnieku masas. Iskolats bija sociālistiskās revolūcijas štābs, kur darbs kūsāja ar maziem pārtraukumiem dienu un nakti. Ik dienas sprieda prezīdijs, trīs vakarus nedēļā — Iskolata plēnums F. Roziņa vadībā. Par Padomju Krievijas valdības norādījumiem, izņemot dažus arī Latvijas apstākļiem atbilstošus dekrētus, nebija vēl ne runas. Apmeklētāju plūsma un Iskolata darbinieku ziņojumi no vietām izvirzīja arvien jaunus jautājumus, kas prasīja principiālus, uz visu Latvijas neokupēto daļu attiecināmus lēmumus.

Iskolats bija atbrīvojušās darba tautas suverēnās gribas pau-dējs. Padomju vara balstījās uz apbruotu bezzemnieku un strādnieku masu. Nebija vēl ne konstitūcijas, ne likuma kodeksu, bet politiskais princips un augstākais likums, kas noteica Iskolata darbību, bija strādnieku un bezzemnieku šķiru intereses, ciktāl tās saskanēja ar sociālistiskās revolūcijas perspektīvām. Konflikta gadījumos likums tagad vienmēr bija strādnieku pusē. Ja uzņēmējs nepieņēma strādnieku prasības, Iskolats deva rīkojumu fabriku konfiscēt un strādniekiem turpināt darbu «uz savu roku». Iskolata pirmie lēmumi atcēla zemes privātīpašuma tiesības. Visa zeme tika pasludināta par valsts īpašumu, bet muižas līdz ar visu inventāru aprakstītas un konfiscētas. Kā bijušajiem gruntniekiem, tā arī rentniekiem bija noteikta vienāda zemes rente, kas līdz 12. decembrim iemaksājama valsts kasē. Ar 1918. gadu graudnieki tika atbrīvoti no visām kļaušām un pusgrauda atdošanas un pielīdzināti rentniekiem. Visa zeme pārgāja vietējo bezzemnieku padomju un muižas strādnieku komiteju rīcībā un apsaimniekošanā.

Lai nodibinātu padomju kārtību, reizē ar padomju varas deklarēšanu Iskolats ķērās pie Sarkanās gvardes organizēšanas pil-sētās, miestās un pagastos. Kamēr Valsts banka vēl nebija nacionalizēta, līdzekļus no tās ņēmām tikai Sarkanās gvardes vajadzībām. Ieročus dabūjām daļēji no XII armijas, daļēji no Petro-

gradas un Tulas. Saimnieku bandas un muižniekus līdz ar viņu dienderiem atbrūņojām. Agrāk izdotās ieroču nēsāšanas atļaujas anulējām un turpmāk izdevām tikai strādniekiem un bezzemniekiem.

Tai pašā laikā Iskolats, pamatojoties uz dekrētu «Par tiesām» (tieslietu tautas komisāra P. Stučkas izstrādātu un V. I. Ļeņina rediģētu), organizēja vietējās tiesas un apriņķos — revolucionāros tribunālus cīņai pret kontrrevolūciju.

Gandrīz vai katrā sēdē risināja pārtikas jautājumu: pakāpeniski ieviesa pārtikas produktu monopolu, noteica cietas cenas un sadali, pārņēma tās Pilsētu savienības bāzes, kas neapkalpoja armiju, kontrolēja bēgļu apgādes orgānus un pārtikas komitejas. Kaut gan laukos trūka pārtikas, no revizīcijām nebija iespējams atteikties: ja miljons vīru lielās Ziemeļu frontes armijas paliktu bez uztura, zaldāti atstātu fronti, patvarīgi atņemtu strādniekiem un bezzemniekiem pēdējo kumosu, zemi pārplūdinātu vācu armijas. Nedaudz pārtikas izdevās ievest no Padomju Krievijas. Bezdarbu un badu pārvarēt neizdevās, bet iespējamības robežās to mīkstināja. Pabalsti bēgļiem, kareivju ģimenēm un nespējniekiem tomēr pasargāja tos no bada nāves.

Iskolats panāca to, ka neizveda no Latvijas ne rūpniecības iekārtu, ne lopus, ne pārtiku. Tos, kas mēģināja to darīt, bezzemnieki uz vietas arestēja un nodeva tiesai.

Iskolats ievēroja visstingrāko taupību valsts aparāta uzturēšanā. Iskolats samazināja kalpotāju kopskaitu, iekļaujot padomju sistēmā Pagaidu valdības komisariātus, zemes padomes, pilsētu valdes, agrārkomitejas, likvidēja guberņas valdi, kamerālpalātu, cietumu inspekciju u. tml. masām nevajadzīgus orgānus un noteica algas minimumu 300 rbļ. un maksimumu 450 rbļ. Pārvaldes izdevumi samazinājās.

Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku II kongress 16.—18. decembrī Valmieras baznīcā iezīmēja jaunu laikmetu Padomju varas attīstībā Latvijā. Kongress īpašā manifestā pasludināja visiem Latvijas iedzīvotājiem padomju politikas pamatprincipus, nosprauda padomju uzdevumus, deva izvērstus lēmumus agrārajā un pārtikas jautājumā, Sarkanās gvardes izveidošanā un cariskās armijas demobilizācijā.

Iskolats sava darba organizēšanai izveidoja 18 nodaļas. Ar to prezīdijā atbrīvojās no atsevišķu jautājumu izskatīšanas un varēja pievērsties likumdošanai. Nodaļas vadīja attiecīgu nozaru darbu un izstrādāja vispārinošus lēmumus.

Latvijas pašnoteikšanās deklarācijā Iskolats vērsās pret vācu

imperiālistu mēģinājumu aprīt Kurzemi un apstiprināja lozungu «Brīva Latvija brīvajā Krievijā».

Iskolats izdeva pagastu un pilsētu satversmi, nolikumu par konfiscēto zemes īpašumu pārvaldi, kā arī par apriņķa padomes agrāro nodaļu un rajonu agronomu instruktoru institūtu, par mežu nacionalizēšanu un mežu valdēm. Iskolats izdeva arī nolikumu par labības, piena un gaļas monopolu, darba biržu statūtus, noteikumus par strādnieku kontroli uzņēmumos un instrukcijas par Sarkanās gvardes uzdevumiem, pārvaldi un organizācijas uzbūvi. Latvijā pirmo reizi sāka ievākt ienākumu nodokli un rūpniecības-tirdzniecības nodokli no ienākuma.

Beidzot Iskolats likvidēja Rīgas mācības apgabala valdi, darīja galu skolu rusifikācijai un noteica tajās mācības mātes valodā.

Sociālistiskās revolūcijas bīstamākais ienaidnieks bija imperiālistiskā Vācija. 18. februārī tā lauza pamiera līgumu. Pirmā padomju vara Latvijā krita, vācu papēža samīdīta.

Dz. Paeglīte

LATVIJAS SOCIĀLDEMOKRĀTIJAS II KONGRESS

Pirms 60 gadiem, 1907. gada pavasara beigās, Londonā notika Latvijas Sociāldemokrātijas II kongress.

Tikko bija beidzies KSDSP V kongress, kas rezumēja 1905.—1907. gada revolūcijas pieredzi un apstiprināja boļševiku taktikas pareizību revolūcijas vadīšanā. Kongress izlēma svarīgus proletariāta cīņas jautājumus un pieņēma boļševistiskas rezolūcijas jautājumā par attiecībām pret buržuāziskajām partijām, par arod-biedrībām, pret tā saucamā «strādnieku kongresa» ideju. Kongresa lēmumos un kongresa spēku samērā atspoguļojās Leņina ideju sekmīgā izplatīšanās un boļševiku panākumi masu iekarošanā.

KSDSP V kongress bija pirmais partijas Viskrievijas kongress, kurā ar lēmēja balsstiesībām piedalījās LSD delegācija. Kongresā piedalījās 26 LSD delegāti. To skaitā bija pazīstamie partijas darbinieki Jānis Lenčmanis, Rūdolfs Endrups, Fricis Roziņš, Eduards Zvirbulis, Roberts Pelše, Juris Gavēnis, Fricis Tiesnieks, Jānis Kronbergs, leģendārais kaujinieks Jēkabs Dubelšteins u. c.

KSDSP V kongresam, kas ilga divas nedēļas, bija ļoti liela nozīme LSD vadošo kadru idejiskā norūdišanā, boļševistisko pozīciju nostiprināšanā LSD. Kongresa delegāti savās atmiņās rakstīja, ka latviešu delegātus teorētiski audzinājušas kā kongresu plenārsēdes, kur boļševiki nesaudzīgi cīnījušies ar dažādu nokrāsu

oportūnismu, tā arī boļševiku frakcijas apspriedes, kurās LSD delegāti aktīvi piedalījušies jautājumu apspriešanā kopā ar krievu biedriem.

Sagatavojot šo kongresu, V. I. Ļeņins interesējās, kādu pozīciju kongresā ieņems LSD delegāti. Lai iegūtu informāciju un uzturētu sakarus ar LSD vadošajiem darbiniekiem, V. I. Ļeņins nosūtīja uz Rīgu J. Bērziņu-Ziemeli.

Kongresa laikā latviešu delegācijas boļševistiskā daļa cieši saistījās ar V. I. Ļeņina vadīto KSDSP boļševiku frakciju. Pēc kongresa V. I. Ļeņins atzīmēja, ka ar poļu un latviešu palīdzību izdevies panākt, ka kongresa dienaskārtībā uzņem jautājumu par attiecībām pret buržuāziskajām partijām. Šis jautājums, kā norādīja V. I. Ļeņins, ieņēma galveno vietu visā kongresa darbā.

KSDSP boļševistiskie lēmumi nosprauda konkrētus partijas turpmākās darbības uzdevumus, un LSD II kongress jau varēja balstīties uz KSDSP V kongresa principiālajām nostādnēm.

LSD II kongress notika Londonā no 1907. gada 21. līdz 25. maijam. Kongresa priekšvakarā, 1907. gada pavasarī, LSD rindās bija ap 14 000 biedru, no tiem Rīgas organizācijā — 8467 biedri.

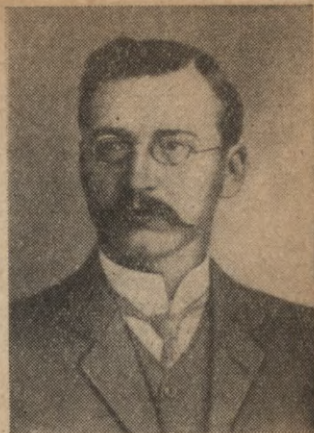
Darbodamās kā KSDSP novada organizācija, LSD veica lielu aģitācijās un propagandas darbu. Regulāri iznāca nelegālās avīzes «Ciņa» un «Borba». Lauku darbaļaudīm izdeva avīzi «Arājs». Liepājas komiteja izdeva nelegālo avīzi «Liepājas Strādnieks». Tika izdotas arī vairākas brošūras un citi nelegāli LSD izdevumi.

LSD kongresā ar lēmēja balsstiesībām no Rīgas organizācijas piedalījās 15 delegāti, no Liepājas — 4, no Jelgavas — 3, no lauku organizācijām — 4. Ar padomdevēja balsstiesībām kongresā piedalījās 10 delegāti un 3 viesi, kuriem kongress piešķīra padomdevēja balsstiesības. Starp delegātiem ar padomdevēja balsstiesībām bija arī viens no izcilākajiem latviešu boļševikiem Jānis Bērziņš-Ziemeļis, kurš piedalījās kā KSDSP Pēterburgas organizācijas pārstāvis, populārais revolucionārais publicists Janis Jansons-Brauns, ilggadīgie partijas biedri Jūlijs Daniševskis, Jēkabs Kovaļevskis, Eduards Zandreiters u. c.

Bija arī KSDSP CK, Bunda, Polijas un Lietuvas sociāldemokrātijas un Igaunijas sociāldemokrātu pārstāvji.

Kongresa darba kārtībā bija LSD CK un Revīzijas komisijas ziņojumi, referāts par krīzēm, lokautiem un bezdarbu, referāts par proletariāta uzdevumiem buržuāziski demokrātiskās revolūcijas pašreizējā momentā, jautājums par arodbiedrībām, vietējo pašvaldību, agrārais jautājums, aģitācija un propaganda u. c. jautājumi.

Referātu par proletariāta uzdevumiem demokrātiskās revolūcijas pašreizējā momentā nolasīja V. I. Ļeņins. «Par nožēlošanu,

kongresa protokoliskajās atzīmēs,» teica vēlāk J. Bērziņš-Ziemelis, «kuras saglabājušās līdz mūsu dienām, šis referāts ir atstāstīts pārāk neapmierinoši, un pēc tā nevar gūt ne aptuvenu nojēgumu par šo satura ziņā ārkārtīgi bagāto un formas ziņā spīdošo referātu.» Referātā un iesniegtajā rezolūcijā V. I. Leņins norādīja, ka Krievijas proletariāta galvenais uzdevums pārdzīvojamā vēsturiskajā momentā ir novest līdz galam buržuāziski demokrātisko revolūciju. Rezolūcijā bija norādīts, ka šo uzdevumu spēj veikt tikai proletariāts ar noteikumu, ja tas kā vienīgā līdz galam revolucionārā šķira vedis sev līdzī zemnieku masu nesaudzīgā cīņā pret muižnieku zemes īpašumu un dzimtbūtniecisko valsti. Rezolūcijā tika arī uzsvērts, ka cīņā par buržuāziski demokrātiskās revolūcijas uzvaru sociāldemokrātiskā partija nedrīkst ne mirkli aizmirst proletariāta sociālistiskos mērķus.

Šī rezolūcija faktiski deva LSD galvenos principiālos norādījumus turpmākajam darbam.

Rosīgās debatēs apsprieda CK darbības pārskatu. Meņševistiskie delegāti kritizēja partijas taktiku «mežabrāļu» cīņu posmā. Asas principiālas cīņas rezultātā boļševikiem izdevās nodrošināt sev vairākumu, kā arī noteikt visu kongresa darbības gaitu.

J. Bērziņš-Ziemelis, runājot debatēs, atzīmēja to lielo pozitīvo darbu, ko partijas vadītās revolucionārās masas veikušas revolūcijas atplūdu laikā. Viņš uzsvēra, ka kontrrevolūcijas visniknāko uzbrukumu apstākļos partija izdevusi vairāk nelegālās un legālās revolucionārās literatūras kā jebkad agrāk.

Interesants bija kongresā nolasītais boļševika Rožkova referāts par krīzēm, lokautiem un bezdarbu, kurā bija atsegti šo parādību cēloņi un būtība. Tam bija liela nozīme latviešu sociāldemokrātu teorētiskajā sagatavošanā.

Kongress aicināja LSD organizācijas vairāk uzmanības veltīt proletariāta ekonomiskajai cīņai, bezdarbnieku organizēšanai un arodbiedrībām.

Kongresā vēl pieņēma lēmumus par aģitācijas un propagandas izvēršanu, aicināja izskaidrot zinātniskā sociālisma principus un organizēt propagandistu audzināšanu pašu strādnieku vidū, pievērst uzmanību aģitācijai armijā. Kongress arī izdarīja nelielus grozījumus LSD statūtos.

LSD Centrālajā Komitejā ievēlēja F. Roziņu, J. Lencmani, R. Pelši, F. Tiesnieku, E. Zandreiteru, J. Gavēni, P. Doku, J. Tīni, K. Sulcu un J. Kronbergu.

Publicētajā manifestā «Visam Latvijas proletariātam!» jaunievēlētā CK norādīja, ka LSD darbosies KSDSP V kongresa direktīvu robežās un visiem spēkiem rūpēsies, lai proletariāts spētu izpildīt vadoņa lomu Krievijas buržuāziski demokrātiskajā revolūcijā.

J. Kadiķe

LATVIJAS SOCIĀLDEMOKRĀTIJAS V KONGRESS

1917. gada jūlijs. Krievijā turpinājās revolūcija. Darba tauta negribēja apmierināties tikai ar cara patvaldības likvidēšanu. Tā negribēja, ka muižnieku un cara birokrātijas patvaļu nomaiņu jauns buržuāzijas un tās sulaiņu jūgs. Par 1917. gada februārī izlietajām asinīm strādnieki un zemnieki prasīja īstu brīvību darba tautai. Pierādījums tam bija masu mītiņi un demonstrācijas ar demokrātiskām prasībām, masu iniciatīva jaunu organizāciju veidošanā, KSDS(b)P biedru skaita palielināšanās, boļševistisko uzskatu popularitātes pieaugums masās.

Nesnauda arī kontrrevolūcija. Buržuāzija, atjēgusies no pirmajiem triecieniem un ieguvusi sev sabiedrotos meņševiku un eseru personā, pārgāja uzbrukumā. 4. jūlijā cīņā pret strādniekiem Pagaidu valdība lietoja ieročus. Petrogradas ielās no jauna lija strādnieku asinis, sākās demokrātisko tiesību ierobežošana: atcēla personas neaizskaramības tiesības, slēdza demokrātisko presi, noteica nāves sodus, vajāja boļševikus utt.

Buržuāzija nedomāja apmierināt tautas prasības. Tā nedarīja neko, lai pārtrauktu Krievijas strādnieku un zemnieku slepkavošanu imperiālistu labā pirmā pasaules kara frontēs. Pagaidu valdība izvirzīja prasību turpināt karu līdz galīgai uzvarai, kaut gan valsts nebija tam militāri sagatavota un ekonomiskais stāvoklis ar katru dienu kļuva smagāks.

Sādos apstākļos KSDS(b)P, kuras sastāvdaļa bija Latvijas Sociāldemokrātija, izvirzīja uzdevumu organizēt strādniekus cīņai par sociālistisko revolūciju, par buržuāziskās varas likvidēšanu.

Lai Konkretizētu šo uzdevumu un izstrādātu partijas taktiku Latvijā, no 9. līdz 19. jūlijam (22. VII — 1. VIII) notika LSD V kongress.

Sis kongress atšķirībā no iepriekšējiem darbojās legāli. Tomēr kontrrevolūcijas uzbrukuma apstākļos tas varēja darboties tikai ar plašu masu atbalstu un tādēļ, ka tā darba vietu apsargāja latviešu un Sibīrijas strēlnieki.

Sajā laikā LSD apvienoja savās rindās 7672 partijas biedrus, tajā skaitā 1826 latviešu strēlniekus un 1700 no pārējiem XII armijas pulkiem. Šie biedri uz kongresu bija atsūtījuši 120 delegātus. Ar padomdevēja balsstiesībām piedalījās 33 delegāti no latviešu boļševiku grupām, kas pirmā pasaules kara laikā bija izkaisītas pa visu plašo Krieviju. Šie delegāti pārstāvēja 6497 latviešu komunistus. Kongresā kā viesi piedalījās arī boļševiki no Rīgas strādnieku padomes, no Bezzemnieku padomes, no Bēgļu padomes u. c. masu organizācijām.

Tāpēc LSD uzdevums bija izvērst aģitāciju pret šovinistiskajiem aizsardzībniekiem, par kara izbeigšanu.

Svarīgi arī bija apspriest, kā pārvarēt ekonomisko sabrukumu. Valsts atradās katastrofās priekšvakarā: rūpnīcas strauji sašaurināja ražošanu, dzelzceļa satiksme bieži tika pārtraukta, un pilsētas netika apgādātas ar pārtiku. Arī lauksaimniecībā trūka darbaspēka un darba rīku. Glābt valsti varēja tikai krasi revolucionāri līdzekļi, kurus buržuāziskā Pagaidu valdība nebija spējīga lietot. Par šādiem līdzekļiem kongress atzina kara izbeigšanu, strādnieku kontroles ieviešanu ražošanā un sadalē kā uz vietām, tā arī tajās organizācijās, kas šos jautājumus kārtoja valsts mērogā. Tāpat demokrātiskā ceļā bija nepieciešams izveidot pārtikas komitejas, kuras par savu darbību atskaitītos strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomēm. Pārtikas komiteju uzdevums bija produktu uzskaitē un sadalē visas valsts mērogā. Bija nepieciešams ierobežot uzņēmēju peļņu un tos uzņēmumus, kurus īpašnieki slēdza vai kuros boikotēja strādnieku prasības, pārņemt valsts rokās.

Laukos joprojām auga zemnieku neapmierinātība ar pastāvošajām agrārajām attiecībām. Februāra revolūcijas dienās zemnieki un kareivji prasīja mieru un zemi. Buržuāziskā Pagaidu valdība demagoģiskos nolūkos solīja agrāro jautājumu atrisināt, bet praksē visādi vilcinājās.

Sociāldemokrātija šajā jautājumā izstrādāja savu programmu. Tā prasīja tūlīt konfiscēt klosteru, muižu un apanāžas (cara ģimenes) zemes īpašumus un sagatavoties visas zemes nacionalizācijai.

Lai uzlabotu lauku proletariāta stāvokli un organizētu to sociālistiskajai revolūcijai, LSD prasīja dibināt bezzemnieku padomes, kas sadarbībā ar strādnieku un kareivju padomēm sāktu lauku dzīves pārkārtošanu. Šajā lēmumā partija izteica savu viedokli par lauksaimniecību. Tā izteicās par sabiedrisko lielražošanu, bet, tā kā sikzemnieks varēja arī neizprast lielražošanas lietderīgumu, tad atzina par nepieciešamu atbalstīt arī sīkražošanu.

Kongress izvirzīja uzdevumu panākt strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomju apvienošanu Latvijas strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomē. Šīs padomes uzdevums būtu izstrādāt Latvijas autonomijas projektu, saskaņot pašvaldības orgānu darbību utt.

LSD V kongress apsprieda arī partijas iekšējās dzīves jautājumus. Sakarā ar partijas legālo stāvokli bija jāpieņem jauni statūti. Lēmumos tika uzsvērts, ka LSD ir KSDS(b)P teritoriāla organizācija un patstāvīgi risina tikai tos jautājumus, kas attiecas uz Latviju.

Kongress jaunajā LSD Centrālajā Komitejā ievēlēja P. Stučku, J. Daniševski, R. Eihi, J. Lenčmani, J. Bērziņu-Ziemeli u. c.

Par kongresa darbu bija informētas plašas strādnieku un kareivju masas, jo tā materiālus publicēja «Cīņa», delegāti un viesi runāja mitiņos un sapulcēs, kurās piedalījās tūkstošiem Rīgas iedzīvotāju. Tāpēc arī LSD V kongresā pieņemtajiem lēmumiem bija tik liela nozīme masu mobilizācijā cīņā par sociālistiskās revolūcijas uzvaru Latvijā.

ĻENAS ASIŅAINO NOTIKUMU ATBALSIS LATVIJĀ

1967. gadā aprit 55 gadi kopš Ļenas zelta raktuvju strādnieku zvēriskās apšaušanas 1912. gada 4. (17.) aprīlī.

Ļenas zelta raktuves atradās Ļenas upes pietekas Vitimas krastos — taigā, apmēram divtūkstoš kilometru no Sibīrijas dzelzceļa maģistrāles. Angļu un krievu raktuvju īpašnieki ik gadus ieguva no tām pāri par 7 milj. rubļu lielu peļņu. To viņi panāca, maksimāli ekspluatējot strādniekus, piespiežot viņus strādāt 11 stundas dienā, bet ar virsstundām līdz pat 14 stundām. Netika ievērota darba aizsardzība, kas bija par iemeslu ļoti daudziem nelaimes gadījumiem. Alga bija zema, un to pašu strādnieki nesaņēma visu, jo tos krāpa, aprēķinot algu, uzliekot soda naudas, spiežot pirkst pārtiku zelta raktuvju īpašnieku veikalos utt.

Stāvoklis bija neciešams. Raktuvju strādnieki boļševiku vadībā 1912. gada martā sāka streiku un izvirzīja prasības: astoņu stundu darba dienu, paaugstināt darba algu par 30%, atcelt soda naudas, uzlabot apgādi ar pārtiku utt.

Sīs taisnīgās prasības netika ievērotas. Atbilde bija zvēriska irrēķināšanās ar streikotājiem — 270 nošauto un 250 ievainoto.

Traģiskie notikumi sacēla visā Krievijā sašutuma vētru, kas izpaudās daudzos politiskos streikos un protesta mītiņos.

Latvijas iedzīvotājus par apstākļiem Ļenas zelta raktuvēs informēja strādnieku un sīkburžuāziskā prese: «Arodnieks», «Jaunā Dienas Lapa», «Dzīve» u. c. Piemēram, 10. aprīlī «Jaunā Dienas Lapa» ziņoja, ka laikraksts «Zvezda» (8. nr.) iznācis sēru ierāmējumā, kam par iemeslu bijuši notikumi Ļenas raktuvēs. 11. aprīlī «Jaunā Dienas Lapa» rakstīja: «Otrā dienā pēc katastrofas strādnieki ar sievām un bērniem ielenkuši nošauto kaudzi un meklējuši savus piederīgos un tuviniekus. Briesmīgs uzbudinājums pārņēmis strādniekus... Ievainotie kā balķi sakrauti ragavās... un vesti uz trijām slimnīcām, kas atradās 29 verstu attālumā. Slimnīcās ievainotie samesti uz grīdas, kur tie vēl otru dienu gulēja bez kādas palīdzības.»

Minētie laikraksti samērā plaši apgaismoja arī protesta streiku kustību Krievijas pilsētās Kijevā, Pēterburgā, Maskavā, Harkovā, Jekaterinoslavā u. c.

Arī Latvijas proletariāts negribēja klusēt, tas sāka solidaritātes streikus un organizēja mītiņus. Nelīdzēja pat LSD CK (toreiz tā bija meņševistiska) norādījums apvienot šos streikus ar tradicionālajiem 1. Maija svētkiem. Pirmie protesta streiku pieteica

strādnieki lielajā Rīgas drāšu fabrikā — 12. aprīlī. Uz fabrikas direktora jautājumu strādnieki atbildēja, ka viņi nolēmuši pārtraukt darbu līdz nākamās dienas rītam, izteicot līdzjūtību nošauto ģimenēm un ievainotajiem strādniekiem. Streikotāji dziedāja sēru un protesta dziesmas. Tai pašā dienā darbu pārtrauca visi Maisnera nažu fabrikas strādnieki, streikam pievienojās vagonu rūpnīcas «Fenikss» (tagad RVR) strādnieki, Rīgas kokvilnas, diegu un lenšu fabrikas (bij. «Eikerts»), Langes un dēla kuģu būvētavas, mašīnfabrikas «R. Pole», Erbes amatniecības darba rīku fabrikas, Zaslauka manufaktūras un daudzu citu fabriku strādnieki.

Oficiālā ziņojumā norādīts, ka no 13. līdz 17. aprīlim Rīgā streikojis 16961 strādnieks. Būtībā streikotāju skaits bija daudz lielāks.

Protesta balsis pret asinsizliešanu Ļenas raktuvēs skanēja arī citās Latvijas pilsētās un novados. Piemēram, naktī no 16. uz 17. aprīli proklamācijas bija izkaisītas Skrīveros. Mītiņi notika vairākās Liepājas, Jelgavas un Rēzeknes fabrikās. Daugavpilī streikvoja ap 3000 strādnieku utt.

Tāpat kā visā Krievijā, arī Latvijā Ļenas drausmīgie notikumi iezīmēja pagriezienu no strādnieku kustības atdzīvināšanās uz uzplūdiem. Sos notikumus pareizi novērtēja «Cīņa» rakstā «Mēs, dzīvie, ejam atriebt Jūs»: «Ļenas flinšu zalves bija taisni kā ziņbeņa stars, kas šķēla smagās reakcijas nakts tumšos tvanus un spožās liesmās iededzināja Krievijas strādnieku masu cīņas sparū. Krievijas revolūcionārā kustībā sākas jauns laikmets — tuvojas jauni revolūcijas plūdi.»

Ļenas notikumi vēl vairāk mudināja strādnieku šķiru uz neatlaidīgu cīņu. V. I. Ļeņins norādīja, ka Ļenas notikumu izraisītā kustība padarīja šo atdzīvošanos nopietnu, šo interesi sevišķi aktuālu.

Cīņā pret carismu un kapitālismu strādnieku šķira boļševiku partijas vadībā katru gadu atzīmēja Ļenas traģēdiju, lai asinātu ieročus pret darba tautas apspiedējiem un iznīcinātu ekspluatāciju un ekspluatatorus. So uzdevumu atrisināja Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija.

Dz. Viksna

IZCILAIS PADOMJU VALSTS DARBINIEKS

Rīgā, Komunāru laukumā, garāmgājēju uzlūko mierīgas, nopietnas, mazliet piemiegtas acis. Uz pieminekļa pamatnes uzraksts: «Jānis Rudzutaks». Par šo cilvēku V. I. Ļeņins ir teicis: «Mums

visiem, cekistiem, kas daudzus gadus nav strādājuši arodkustībā, vajadzētu pamācīties no b. Rudzutaka.» Kas tad bija un ko paveicis šis cilvēks?

Jānis Rudzutaks dzimis 1887. gada 15. augustā Kuldīgas apriņķa Kursišu pagastā nabadzīga laukstrādnieka ģimenē. Jau 16 gadu vecumā pret vecāku gribu viņš no lauku vienmuļības un nenovēršamajām kalpa gaitām aizbēga uz proletārisko Rīgu. Pilsētā nebija viegli atrast darbu un maizi. Sākumā pusaudzis bruģēja ielas, strādāja par dārznieka palīgu un citus gadījuma darbus, kādu laiku bija skatuves strādnieks teātrī, un mūzika viņu savaldzināja uz visu mūžu. 1905. gada revolūcijas priekšvakarā viņš sāka strādāt darba rīku fabrikā «Otto Erbe», un te viņu aizrāva līdzī revolūcijas vilnis un strādnieku vienotā cīņa. J. Rudzutaks saskatīja cīņā dzīves jēgu, viņš iestājās sociāldemokrātiskajā partijā un drīz kļuva par profesionālu revolucionāru. Viņa vadībā veiksmīgi atsāka darbu cara valdības represiju sagrautā LSD Ventspils organizācija, bet 1907. gadā to izsekoja, un naktī uz 10. jūniju aiz drosmīgā un dzīvespriecīgā jauneklā uz 10 gariem, mokošiem gadiem aizvērās smagās cietuma durvis. J. Rudzutaks izturēja Rīgas Centrālcietuma bargo režīmu. Par piedalīšanos bada streika organizēšanā viņu nosūtīja uz Maskavas Butirku katorgas cietumu, no kura iziet dzīvam cerības bija tikai retajam. Viņš bija to vidū, kam važas un bads gan salauza veselību, bet gara apvārsnis paplašinājās un marksistiskā pārliecība tikai nostiprinājās.

Isi pirms piesprietā soda termiņa izbeigšanās 1917. gada Februāra revolūcija atvēra vieninieku kameras durvis, un Jānis Rudzutaks atkal varēja elpot brīvi. Viņš tūlīt iekļāvās partijas darbā un visus bezgala daudzus pienākumus pildīja ar milzīgu atbildības sajūtu, vienkārši un lietišķi. Savu pašai dziedīgo darbu viņš ieguldīja, radot vienu no pirmajām un lielākajām Krievijas strādnieku apvienībām — tekstilnieku arodbiedrību. Plašais tekstilnieku streiks Maskavā 1917. gada 21. oktobrī apliecināja strādnieku gatavību tvert ieročus un izcīnīt visu varu padomēm.

Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija ievadīja jaunu posmu J. Rudzutaka vienmēr darbīgajā un rūpju pilnajā dzīvē. 1918. gada sākumā viņu ievēlēja Maskavas apgabala Tautas saimniecības padomē, 1920. gadā KK(b)P Centrālās Komitejas sastāvā, tai pašā laikā viņam bija jāuzņemas arī Viskrievijas Arodbiedrību

Centrālās Padomes locekļa un ģenerāļsekretāra pienākumi. Starptautiskajā Dženovas konferencē 1922. gadā, kurā jaunā Padomju valsts pirmoreiz piedalījās kā līdztiesīgs loceklis, viens no tās pārstāvjiem bija J. Rudzutaks. Lieti noderēja katorgas laikā apgūtās valodu zināšanas, lieliskā orientēšanās ekonomiskajos jautājumos un ļeņiniskā principialitāte.

Padomju zemei un tautai grūtajā laikā 1923. un 1924. gadā, kad smagi slimoja un nomira Vladimirs Iljičs Ņeņins, J. Rudzutaks bija partijas Centrālās Komitejas sekretārs un nelokāmi realizēja dzīvē Ņeņina idejas. Jau pilsoņu kara gados iepazinis valsts iekšējo ūdensceļu izmantošanas iespējas, J. Rudzutaks 1924. gadā sāka darbu kā satiksmes ceļu tautas komisārs. Viņš iedziļinājās dzelzceļa transporta darba jautājumos, nostiprināja vienvadību šajā sarežģītajā sistēmā. Viņa vadībā transporta darbinieki nodrošināja nepieciešamo kravu pārvadāšanu un sapņoja par tām dienām, kad pa visām valsts satiksmes artērijām kursēs spēcīgas un ekonomiskās dižeļlokomotīves.

J. Rudzutaks veica arī citus svarīgus un atbildīgus pienākumus. 1926. gadā viņš bija PSRS Tautas Komisāru Padomes un Darba un Aizsardzības Padomes priekšsēdētāja vietnieks, no 1926. līdz 1932. gadam — VK(b)P CK Politbiroja loceklis, ar 1931. gadu — strādnieku un zemnieku inspekcijas tautas komisārs, 1932. gadā viņu ievēlēja par Komunistiskās Partijas Centrālās Kontroles Komisijas priekšsēdētāju utt. J. Rudzutaks aktīvi darbojās arī Latvijas Komunistiskās partijas CK Ārzemju birojā. Viņš bija kultūrizglītības biedrības «Prometejs» goda priekšsēdētājs. Par J. Rudzutaka popularitāti Padomju Savienības latviešu iedzīvotājos liecina kaut vai tāds fakts, ka no pusotra simta latviešu nacionālo kolhozu dažādās Padomju Savienības malās trīsdesmito gadu vidū sešus sauca J. Rudzutaka vārdā.

Jānis Rudzutaks visu savu dzīvi bez atlikuma ziedoja Padomju valsts ekonomikas plauksmei. Viņš bija vispusīgi apdāvināts cilvēks ar izcilām dotībām kinomākslā un fotogrāfijā, ar retu zīmētāja talantu, mīlēja un lieliski izprata mūziku, bet šīm nodarbībām varēja veltīt tikai retus brīvos brīžus.

Kādā 1937. gada maija vakarā viņš savā kabinetā ar draugiem māksliniekiem tērzēja par mākslu. Šajā liktenīgajā stundā atbrauca pēc viņa, un J. Rudzutakam vairs nebija lemts atgriezties savā kabinetā. Apmelojumu un nelikumību rezultātā personības kulta apstākļos pārtrūka šā lieliskā cilvēka mūžs. Paveiktais darbs ir skaistākais un vērtīgākais piemineklis Jānim Rudzutakam — komunistam, valstsvīram un cilvēkam.

J. Druviņš

J. ALKSNIS

1933. gadā Padomju Savienībā sekmīgi notika pirmais lidojums stratosfērā, bet gadu vēlāk pasauli iepriecināja padomju lidotāju varoņība, glābjot ledlauža «Ceļuskins» apkalpi un pasažierus. Vēl pēc dažiem gadiem V. Čkalova un M. Gromova lidojumi pāri ziemeļpolam uz ASV parādīja visai pasaulei, ka Padomju Savienība drīz vien varēs ieņemt vadošo vietu aviācijas tehnikas attīstības ziņā. Lielu nopelni padomju aviācijas attīstībā, visu šo nozīmīgāko lidojumu organizēšanā bija Sarkanās Armijas Gaisa kara spēku priekšniekam Jēkabam Alksnim.

Jēkabs Alksnis dzimis 1897. gada 27. janvārī Valmieras apriņķī kalpu ģimenē. Pēc Rūjienas draudzes skolas beigšanas viņš 1913. gadā iestājās Valmieras skolotāju seminārā. Te jau 1912. gadā bija nodibināts LSD Vidienas organizācijas Bērziešu (Valmieras) rajona pulciņš «Lāčplēsis». Pulciņa biedri ar lielu interesi lasīja marksistisko literatūru, laikrakstu «Cīņa», palīdzēja izplatīt uzsaukumus un lapiņas. Pulciņa atbalstītāju vidū bija arī Alksnis. 1916. gada septembrī viņš kļuva Latvijas Sociāldemokrātijas biedrs.

Februāra revolūcija Krievijā neatnesa tik ilgi gaidīto mieru. 1917. gada martā sešus Valmieras skolotāju semināru beigušos skolotājus (to skaitā arī J. Alksni) iesauca armijā un nosūtīja uz Odesas kājnieku kara skolu. Pēc skolas beigšanas 1917. gada augustā J. Alksnis tika nosūtīts uz 7. Turkestānas strēlnieku divīziju Rietumu frontē. Te viņš aktīvi piedalījās Oktobra revolūcijas vēsturiskajos notikumos.

1918. gada sākumā Alksnis atgriezās dzimtenē un sāka strādāt Valmieras apriņķa padomes Izpildu komitejā. Sākoties vāciešu uzbrukumam, viņš kopā ar partijas un padomju aktīvu atstāja Latviju un ieradās Brjanskā. Te J. Alksnis sāka strādāt partijas apriņķa komitejā un bija latviešu sekcijas priekšsēdētājs.

1919. gada maijā J. Alksni iesauca Sarkanajā Armijā un nosūtīja uz Orļu. Vajadzēja sasprindzināt visus spēkus, lai apturētu Deņikina virzīšanos uz Maskavu. Pēc Revolucionārās kara padomes pavēles tika organizēts Orlas nocietinātais rajons un Alksni iecēla par tā Kara padomes locekli.

Pēc Deņikina sagrāves J. Alksnis bija Donas apgabala kara komisārs, bet no 1920. gada janvāra līdz aprīlim (tikai 23 gadus vecs) izpildīja Orlas kara apgabala pavēlnieka pienākumus.

1921. gadā J. Alksnis iestājās Sarkanās Armijas Kara akadēmijā Maskavā (vēlāk nosaukta M. Frunzes vārdā) un jau 1924. gadā paralēli mācībām strādāja par Sarkanās Armijas Galvenā štāba organizācijas pārvaldes priekšnieka palīgu. Kara akadēmiju J. Alksnis beidza 1924. gada augustā un sāka strādāt par Sarkanās Armijas Galvenās pārvaldes karaspēka iekārtošanas un dienesta daļas priekšnieku un komisāru.

Jaunajā postenī J. Alksnis parādīja savas izcilās organizatora spējas. Viņa vadībā izauga daudzi jauni spējīgi Sarkanās Armijas komandieri. 1926. gada rudenī Revolucionārā kara padome J. Alksni iecēla par Sarkanās Armijas Gaisa kara spēku pārvaldes priekšnieka vietnieku. Vienlaikus viņš bija arī Gaisa flotes žurnāla «Vestņik vozdušnogo flota» redaktors.

Sākās spraigs darbs jaunajā postenī. 1929. gadā viņš beidza Kačas kara aviācijas skolu un ieguva kara lidotāja nosaukumu, daudz rakstīja par aviācijas tehnikas attīstību, disciplīnas un kadru audzināšanas jautājumiem. 1927. un 1930. gadā Alksnis apmeklēja Vāciju un Franciju un ar lielu interesi iepazinās ar ārzemju aviācijas rūpnīcām un jaunākajiem lidmašīnu paraugiem.

1931. gadā Vissavienības Centrālā Izpildu komiteja iecēla J. Alksni par Sarkanās Armijas Gaisa kara spēku priekšnieku un Revolucionārās kara padomes locekli. 1937. gadā viņš kļuva aizsardzības tautas komisāra vietnieks.

Partijas un padomju valdība augstu novērtēja J. Alksņa lielos nopelnus Padomju Savienības Gaisa kara spēku attīstībā, kadru audzināšanā un veiksmīgā kaujas apmācību vadīšanā. Viņš bija partijas XVII kongresa delegāts un par panākumiem militārajā darbā tika vairākkārt apbalvots — ar Ļeņina, Sarkanā Karoga un Sarkanās Zvaigznes ordeņiem.

1937. gada decembrī vajadzēja notikt pirmajām PSRS Augstākās Padomes vēlēšanām, un Mogiļevas vēlēšanu apgabals par savu kandidātu bija izvirzījis J. Alksni. Plašās darba ieceres pārtrauca negaidīts arests 1937. gada novembrī.

Tagad, kad Padomju Savienības aviācija attīstības ziņā ieņēmusi vadošo vietu pasaulē, kad padomju zinātnieki un strādnieki ir nodrošinājuši mūsu Dzimtenei vadošo vietu kosmosa apgūšanā, mēs ar dziļu cienību atceramies visus tos mūsu daudznāciju zemes dēlus un meitas, kuru pašizliedzīgais darbs licis pamatus šiem sasniegumiem. Un viņu vidū kā vienu no pirmajiem mēs minam Jēkabu Alksni.

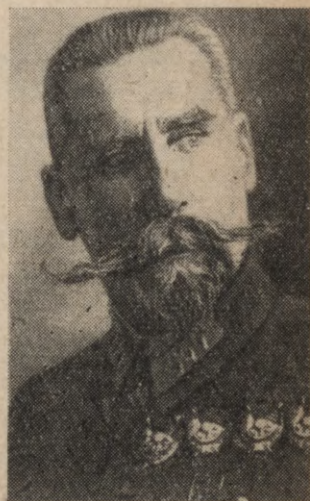
J. FABRICIUSU ATCEROTIES

Sogad aprit 90 gadi kopš izcilā karavadoņa un leģendārā pilsoņu kara varoņa Jāņa Fabriciusa dzimšanas.

Viņš dzimis 1877. gada 26. jūnijā Ventspils apriņķī Zlēku muižas kalpa ģimenē. Pateicoties paša neatlaidībai un uzcītībai, kā arī nesavtīgajai vecāku palīdzībai, J. Fabriciusam izdevās pabeigt Ventspils pilsētas skolu, bet pēc tam — Aleksandra ģimnāziju Rīgā. Šeit viņam bija sakari ar nelegālo studentu pulciņu. J. Fabriciuss lasīja «Dienas Lapu» un nelegālo literatūru, kam bija liela nozīme viņa pasaules uzskata izveidē.

Taču ģimnāzijas beigšana topošajam revolucionāram nepavēra spožas perspektīvas: viņš bija spiests strādāt par kalpu, tad V. Minuta mašīnbūves fabrikā Rīgā. Šeit viņš iepazinās ar revolucionāri noskaņotajiem strādniekiem. Pēc aresta 1901. gadā Rīgas rūpnīcu vārti viņam bija slēgti, tāpēc J. Fabriciuss devās atpakaļ uz Ventspili, kur izvērsa revolucionāro darbību strādnieku vidū un kļuva par Baltijas Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku organizācijas biedru. Jau 1904. gada februārī cariskā tiesa par nelegālo darbību piesprieda viņam 4 gadus katorgas cietumā, tomēr pat pēc soda izciešanas viņš nedrīkstēja atgriezties Latvijā. Uzturēdamies dažādās vietās Sibīrijā, jaunais revolucionārs nepartrauca nelegālo aģitāciju iedzīvotāju vidū. Februāra revolūcijas laikā Fabriciuss atradās Ziemeļsahalīnā, kur revolucionārās aktivitātes dēļ viņu labi pazina darbaļaudis, tāpēc viņš tika ievēlēts Sahalīnas salas Strādnieku un kareivju deputātu padomē. Drīz viņš iekļuva starp «nevēlamām» personām, no kurām vietējās varas iestādes pacentās atbrīvoties, nosūtot šos revolucionāros darbiniekus uz fronti. Tā J. Fabriciuss 1917. gada septembrī ieradās 1. Daugavgrīvas latviešu strēlnieku pulkā. Sākās jauns posms viņa darbībā — revolucionārā aģitācija armijā. Viņu ievēlēja par strēlnieku pulka komitejas priekšsēdētāja vietnieku un Latviešu strēlnieku pulku deputātu padomes — Iskolastrela — locekli.

1918. gada janvārī J. Fabriciuss piedalījās Viskrievijas Padomju III kongresā un tika ievēlēts par VCIK locekli. Kara sek-

cijā J. Fabriciuss veica lielu darbu jaunās Sarkanās Armijas formēšanā, bet drīz viņš atgriezās frontē. Ar sarkanarmiešu nodaļu J. Fabriciuss atbrīvoja Gdovu, apspieda kulaku dumpjus Lugas apkaimē, vadīja Pleskavas atbrīvošanas operāciju 1918. gada novembrī.

1918. gada beigās un 1919. gada sākums J. Fabriciussam, kas bija Pleskavas vidējā kaujas iecirkņa komisārs, aizritēja ciņās par Igaunijas un Latvijas atbrīvošanu no vācu okupantiem un baltgvardiem. 1919. gada pašā sākumā J. Fabriciuss ziņoja V. I. Leņīnam un J. Sverdlovam: «Šodien, 3. janvārī, mūsu varonīgie latviešu strēlnieki uzdāvināja Latvijas proletariātam Rīgu. Lai dzīvo šodien un mūžam sarkanā Rīgal!» Ar Kara revolucionārās padomes pavēli J. Fabriciussam «par nepārtrauktu pašreizējās dzīves darbu frontes ugunsliņijā» tika piešķirts pirmais augstākais militārais apbalvojums — Sarkanā Karoga ordenis.

Pēc Padomju Latvijas krišanas J. Fabriciuss cīnījās pret revolūcijas ienaidniekiem dažādās pilsoņu kara frontēs. Viņa vadītās vienības piedalījās Mamontova jātnieku sagraušanā un Skuro bandu apkarošanā. 1919. gada oktobrī Fabriciuss jau komandēja brigādi, vienmēr parādot izcilu drosmi, attapību, aukstasinību un prasmī atrast izeju vissarežģītākajos apstākļos, par ko sarkanarmiešu vidū klīda leģendas. Nākamā gada pavasarī Fabriciusa brigādi pārsveda uz poļu fronti, kur ciņās par ienaidnieka stipri nocietinātajām pozīcijām pie Smorgoņas no jauna izpaudās Fabriciusa karavadoņa talants. Ienaidnieks cieta smagu sakāvi un atkāpās. Par lieliski veikto militāro operāciju J. Fabriciuss saņēma otru Sarkanā Karoga ordeni. Smagajā atkāpšanās posmā viņa komandētā brigāde bieži vien nodrošināja visas armijas atiešanu. Lomžā J. Fabriciusa brigāde nokļuva aplenkumā, bet arī šoreiz brigādes komandieris atrada izeju: J. Fabriciusa vadītie drosmieki ielauzās stacijā, kurā atradās poļu ešelons, un, ieguvuši munīciju, sakāva baltpoļus. Par talantīgo karaspēka vadīšanu un drosmi J. Fabriciuss tika apbalvots ar trešo Sarkanā Karoga ordeni.

Kaut gan pilsoņu kara zalves bija aplukušas, J. Fabriciuss nešķirās no armijas. 1921. gadā viņš aktīvi piedalījās Kronštates baltgvardu dumpja apspiešanā. Viņa vadītā karaspēka daļa viena no pirmajām ielauzās Kronštatē, sadragājot dumpinieku pretesību. Par to J. Fabriciusa krūtīs rotāja ceturtais apbalvojums: viņš kļuva par pirmo četrus Sarkanā Karoga ordeņu kavalieri mūsu zemē.

Visa turpmākā izcilā karavadoņa darbība bija veltīta vienam mērķim — Padomju valsts aizsardzības spēju nostiprināšanai.

Viņš beidza Kara akadēmijas augstākā komandējošā sastāva kursus, pēc tam komandēja divīziju un korpusu Baltkrievijā un Ukrainā. Līdztekus tiešajam militārajam darbam J. Fabriciuss izvērsa plašu sabiedrisko darbību: viņu ievēlēja par Maskavas Strādnieku un zemnieku deputātu padomes locekli, PSRS CIK V sasaukuma locekļa kandidātu, partijas X un vēlāko kongresu delegātu, VK(b)P CKK locekli, viņš bieži lasīja referātus darbaļaužu sākšanās, publicēja žurnālos un avīzēs rakstus un atmiņas par pilsoņu karu.

No 1928. līdz 1929. gadam J. Fabriciuss strādāja Kaukāzā par Atsevišķās Sarkankarogotās Kaukāza armijas komandiera palīgu. 1929. gada 24. augustā Jānis Fabriciuss veica savu pēdējo varoņdarbu. Lidmašīna, kurā viņš no Sočiem atgriezās Tbilisi, netālu no jūras krasta cieta avāriju, bet J. Fabriciuss, palīdzēdams glābt citus pasažierus, pats nepaguva izglābties. J. Fabriciuss nekad nezudīs no padomju tautas piemiņas kā izcils cīnītājs par revolucionārā proletariāta mērķiem, kā ievērojams Sarkanās Armijas komandieris.

P. Laizāns

J. JANSONS-BRAUNS

Sogad aprit 95 gadi, kopš dzimis, un 50 gadi, kopš miris viens no marksistiskās domas un marksistiskās literatūras celmlaužiem Latvijā Janis Jansons (visbiežāk lietotais literārais un partijas pseidonīms — J. Jansons-Brauns). Atceroties J. Jansonu-Braunu, mēs godinām viņu kā vienu no LSDSP dibinātājiem, kā vienu no latviešu sociāldemokrātiskās preses un marksistiskās literatūras kritikas veidotājiem. Viņa asā, kaujinieciskā un talantīgā publicistika, viņa filozofiskais un estētiskais teorētiskais mantojums nav zaudējis savu nozīmi līdz pat mūsdienām. Viņš cirta jaunus ceļus gan politiskajā darbībā kā viens no Latvijas Sociāldemokrātijas vadītājiem, gan literatūrā, estētikā un publicistikā kā viens no marksisma teorētiskās domas pamatotājiem Latvijā.

Ejot pa vēl nestaigātu, bieži vien sarežģītu un bezgala grūtu ceļu, J. Jansons-Brauns dažkārt kļūdījās, taču ar savu aso prātu un talanta spēku vienmēr spēja pārvarēt nomaldus. Arī tad, kad viņa darbībā bija islaicīgi atplūdi, viņš vienmēr saglabāja ticību proletariātam, tautas neizsmejamajai revolucionārajai enerģijai un sociālisma ideāliem.

P. Stučka J. Jansona darbību, viņa pasaules uzskata attīstību sadala četros galvenajos posmos. Darbā «J. Jansona «Domu» jubilejas dienā» P. Stučka raksta: «Jansona dzīvē mēs izšķīram 4 laikmetus: pirmais — viņa pirmā uzstāšanās Jelgavā un viņa literāriskā un aģitatoriskā darbība... «jaunās strāvas» kustībā. Otrais laikmets — viņa noteikti sociāldemokrātiskā virziena darbība, kas iesākās izsūtījumā, sasniedza visaugstāko pakāpi Latvijas s.-d. priekšgalā 1905. g. revolūcijā Rīgā un turpinājās trimdā... Trešais laikmets ir b. Jansona šaubu laikmets, ne tai ziņā, it kā viņš būtu šaubījies par pašu sociāldemokrā-

J. Jansons 1897. gadā. Uzņēmums izdarīts cietumā.

tiju un viņas mācību galīgo virvaru, nē — tikai par viņas noteikto, kreiso virzienu... viņa politiskās darbības ceturtais laikmets, viņa **noteiktā, stingrā internacionālista loma**... tika spēji pārtraukta... no vācu apakšūdēns laivas mīnas sprādziena.»

J. Jansons-Brauns dzimis 1872. gada 18. martā Aizputes apriņķa Rāvas pagastā, Kaugaru mājās. Jau 80. gadu beigās, mācoties Liepājas Nikolaja ģimnāzijā, J. Jansons interesējās par sabiedriskiem jautājumiem, rosīgi piedalījās skolēnu pulciņa dzīvē, uzstājās Liepājas Latviešu biedrības rīkotajos jautājumu izskaidrošanas vakaros. Ģimnāzijas gados radās arī pirmā izdevība iepazīties ar sociālisma idejām. Un, kad 1890. gadā J. Jansons beidza ģimnāziju un Rāvas pagasts un daži vietējie muižnieki piedāvāja viņam naudas palastu teoloģijas studēšanai, jaunais Jansons jau bija izvēlēties citu ceļu. Viņš kategoriski noraidīja iespēju kļūt par melnsvārču kalpu. 1890. gadā J. Jansons iestājās Maskavas universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātē, kur studēja līdz 1895. gadam, bet 1895. gadā pārgāja uz Tērbatas universitāti, lai studētu tieslietas.

1892. gadā J. Jansons publicēja «Domas par jaunlaiku literatūru». Ar to tad arī sākās talantīgā publicista literatūrkritiskā darbība. 1893. gada 9. septembrī Kurzemes zemnieku brīvlatīšanas atceres svētkos Jelgavā J. Jansons nolāsīja referātu, kas bija gadu agrāk publicētā darba turpinājums. Droši veroties nākotnē, J. Jansons šausīja latviešu buržuāzijas mākslinieciski vājo literatūru, buržuāziskā nacionālisma šauros un sasmakušos ūdeņus. Viņa cīņa pret nacionālistiskās buržuāzijas literatūras bezidejiskajiem sacerējumiem, kas apjūsmoja pagātņi, ievadīja jaunu posmu latviešu demokrātiskās literatūras kritikas attīstībā. J. Jansons sāka nopamatot latviešu demokrātiskās literatūras tālākās attīstības programmu. Galvenās prasības demokrātiskajai literatūrai bija šādas: literatūrai jābalstās uz reālismu, jāatspoguļo dzīves patiesība, jārisina problēmas, ko izvirza dzīve. «Domas par jaunlaiku literatūru» gan vēl nebija marksistisks darbs, bet tajās jau iezīmējās pirmie, kaut arī vēl ļoti trauslie, marksistiskās domas asni. Un šis ceļš bija ceļš uz Jauno strāvu. J. Jansons kļuva par vienu no jaunstrāvnieceku vadošajiem darbiniekiem.

J. Jansona «Domas par jaunlaiku literatūru» augstu vērtēja latviešu progresīvie rakstnieki un revolucionārie darbinieki, piemēram, P. Stučka, V. Kņoriņš, A. Upītis.

P. Stučka 1918. gadā J. Jansona referātu Jelgavā 1893. gadā nosauca par «Latvijas sociāldemokrātijas uvertūras (priekšspēles) atklāšanu». P. Stučka rakstīja, ka te J. Jansons «ienaidnieku nometnē ar drošu krūti pirmo reizi atklāti sludinājis sociālismu». P. Stučka salīdzināja J. Jansona 1893. gada «Domas par jaunlaiku literatūru» ar A. Bēbeļa darbu «Sieviete un sociālisms». «Kā vācu sociālistiskajā literatūrā Bēbeļa «Sievietei» piekrita ilgus gadus pārvaldošā loma, kaut gan tāi tikai īsa nodaļiņa bija veltīta sociālismam tieši, tā arī Jansona «domā» pirmā vieta piekrita sievietēm un vispār ģimenes jautājumiem latviešu literatūrā. Un tikai starp rindiņām mēs izdzirdam to «jauno dziesmu» par «jauno valstību šinī pasaulē», ko mēs tagad atklāti saucam par sociālismu,» atzīmēja P. Stučka.

J. Jansona filozofisko uzskatu un estētisko principu attīstību 90. gados veicināja nopietnas Marksa, Engelsa, Plehanova, Mēringa, Bēbela un krievu revolucionāro demokrātu darbu studijas. Jaunās strāvas darbības laikā J. Jansons bija viens no visražīgākajiem «Dienas Lapas» līdzstrādniekiem. Ar saviem pēc 1893. gada uzrakstītajiem darbiem («Mūsu vecai paaudzei», «No jaunākās vācu literatūras», «Jaunākais virziens vācu literatūrā», «Mūsu mēnešraksti») J. Jansons jau uzstājās kā nopietns publicists marksists. Viņš aizstāvēja materiālistisko filozofiju, ateismu, parādīja, ka ideālisms nespēj sniegt pareizu pasaules izpratni. Ideālismu viņš raksturo kā «ērgļa lidošanu, kas tur augšā zilos augstumos šķietās pārskatām visu pasauli, bet... nespēj saredzēt un izprast patieso dzīvi». Ideālisma tendenču pastiprināšanos buržuāziskajā filozofijā, literatūrā un estētikā J. Jansons saistīja ar buržuāzijas bailēm no nākotnes. Buržuāzijai radās vajadzība apslēpt dzīves īstenību, tai bija vajadzīgs opijs, un šo opiju deva ideālisms.

J. Jansons parādīja, ka māksla kā viena no sabiedriskās apziņas formām ir šķiriska, ka demokrātiskai literatūrai jākalpo darbaļaužu atbrīvošanas cīņas uzdevumiem, ka tai jāieņem nozīmīga vieta proletariāta šķiru cīņā. Jau 90. gados, vēl pirms dekadences ieviešanas Latvijā, J. Jansons šausīja dekadenci un tās idejiskos pamatus un parādīja, ka dekadence raksturo progresējošo buržuāziskās literatūras krīzi. Tiesa, Jaunās strāvas posmā marksistiskie literatūras izpratnes principi J. Jansona darbos ieskicēti vēl tikai galvenajos vilcienos, tie vēl nav izstrādāti detaļās, un arī par daudzām šo principu detaļām vēl trūkst pienācīgās skaidrības, taču vēlākajos gados viņa estētiskie uzskati aizvien vairāk padziļinājušies un izkristalizējušies.

Pēc Jaunās strāvas sagrāves 1897. gadā J. Jansonu arestēja, notiesāja un nometināja Smoļenskā. 1900. gada beigās viņš no izsūtījuma tomēr atgriezās Latvijā un kādu laiku nelegāli darbojās Liepājā. Tad atkal sekoja ieslodzījums dažādos cietumos — Smoļenskā, Vitebskā, Pēterburgā. 1904. gadā J. Jansons stāvēja pie LSDSP šūpuļa, bija Centrālās Komitejas loceklis un «Cīņas» redaktors (1904.—1905.), aktīvi piedalījās 1905. gada revolūcijā.

Kad Latvijā sāka trakot soda ekspedīcijas, J. Jansons-Brauns bija spiests emigrēt, vairākus gadus dzīvoja Somijā, tad Beļģijā, bet, pasaules karam sākoties, pārcēlās uz Angliju. Emigrācijas gados J. Jansons turpināja rosīgi darboties dažādos sociāldemokrātiskajos izdevumos, bija «Cīņas» atbildīgais redaktors (1910.—1914.), LSD ārzemju komitejas loceklis, kādu laiku lasīja lekcijas V. I. Ļeņina organizētajā partijas skolā Lonžimo Parīzes tuvumā.

Emigrācijas apstākļi, zināma atrautība no revolucionārās kustības Krievijā noveda J. Jansonu pie dažām kļūdām politiskajos un teorētiskajos jautājumos. No 1907. līdz 1914. gadam cīņā pret likvidatoriem viņš nostājās samierinātāja pozīcijās, reakcijas gados pieļāva dažas mahistiskas kļūdas, dažkārt nekritiski atsaucoties uz Maha un Avenariusa darbiem. Taču Jansons-revolucionārs un dialektiskais materiālists uzvarēja Jansonu-samierinātāju. Jau pirms pirmā pasaules kara viņš pārvarēja nekonsekvences filozofijā, pasaules kara gados nostājās leņinisma pozīcijās, tuvinājās boļševikiem un 1915. gadā Londonā iekļāvās krievu boļševiku grupā.

Tikko līdz Londonai nonāca pirmās ziņas par to, ka Krievijā uzvarējusi Februāra buržuāziski demokrātiskā revolūcija un gāzta ienistā cara tirānija, J. Jansons posās uz dzimteni, lai, kā vienmēr, atrastos tur, kur rit izšķirošie revolucionārie notikumi. 1917. gada aprīlī sākumā izdevās dabūt angļu iestāžu atļauju atgriezties dzimtenē, un 6. aprīlī J. Jansons kopā ar vairākiem Krievijas emigrantiem kāpa preču tvaikonī «Zara». Taču 13. aprīlī Ziemeļjūrā netālu no Norvēģijas krastiem tvaikonī torpedēja vācu zemūdene. Tā traģiski aprāvās Latvijas revolucionārās tautas tribūna dzīves pavediens. Latvijas revolucionārais proletariāts J. Jansona personā zaudēja drosmīgu, enerģisku, gudru un

vīrišķīgu cīnītāju, oriģinālu domātāju. Sēras par lielo zaudējumu izteica Latvijas bolševistiskie preses izdevumi «Cīņa» un «Sociāldemokrāts». Nekrologu par J. Jansonu uzrakstīja G. Pļehanovs.

J. Jansona 10. nāves dienas atcerē, uzsverot domu, ka J. Jansons-Brauns 1917. gadā uz dzimteni devies kā ļēņinietis, viņa draugs un cīņu biedrs P. Stučka rakstīja: «Ja bija kādreiz bijuši kādi novirzieni, tie bija pārdzīvoti. Jansons-Brauns bija galīgi ierakstījies ar sirdi un dvēseli b. Ļeņina leģionos, ar b. Ļeņina paša svētību... viņš brauca kā atjaunots cilvēks, kā norūdīts ļēņinietis, ko... apliecināja pats b. Ļeņins.»

Līdzīgu J. Jansona vērtējumu deva avīzē «Pravda» 1917. gadā ievietotais nekrologs: «Sīnī karā... b. Jansons pieņēma krasi internacionālistiskus uzskatus un pievienojās tai pozīcijai, kurā ieņēma b. Ļeņins.» Tālāk bija norādīts, ka J. Jansons «krita par upuri savai mīlestībai uz proletariāta lietu, savam ienaidam pret kapitālistisko iekārtu».

J. Jansona teorētiskajā darbībā, ja neņem vērā dažas kļūdas, ļoti nozīmīgs bija posms pēc 1905.—1907. gada revolūcijas. Izcils notikums cīņā pret buržuāzisko ideoloģiju bija J. Jansona-Brauna darbs «Fauni vai klauni?» (1908.). Tas ir viens no nozīmīgākajiem ieguldījumiem latviešu literatūras kritikā un vienlaikus vismonolītākā un teorētiski visvairāk nobriedusī viņa filozofiskā grāmata. Kad pēc 1905.—1907. gada revolūcijas sakāves marksisma «kritika» kļuva par modes lietu, J. Jansons ar savu talantīgā publicista spalvu cēlās aizstāvēt dialektisko un vēsturisko materiālismu, grāva dekadentu idejiskās koncepcijas. Atsevišķu dekadentu darbu kritika J. Jansonam nav pašmērķis, bet tikai līdzeklis nopamatot svarīgus teorētiskus secinājumus, aizstāvēt dažus nozīmīgus marksistiskās estētikas principus. Viņš parāda, ka dekadentu «jaunā» māksla, «jaunā» filozofija nav nekas cits kā buržuāziskās mākslas krīze, idejiskais tuksnesis, kurā nonākusi buržuāziskā kultūra. Pret dekadences filozofiskajiem savārstājumiem un to trubadūru Latvijā M. Valteru bija vērsti J. Jansona darbs «Vēsturiskais materiālisms» (I daļa, 1909. gadā). Savos darbos J. Jansons deva latviešu literatūras vēstures nozīmīgāko parādību marksistisku analīzi. Viens no klasiskajiem marksistiskajiem darbiem par daudzām svarīgām latviešu literatūras vēstures problēmām ir viņa apcerējums «Latviešu sabiedriski kulturālā attīstība un latviešu literatūra».

E. Andersone

«DZIVOT IR CĪNĪTIES!» —

— šos vārdus teicis pirmais latviešu revolucionārais dzejnieks E. Veidenbaums. 1967. gada 3. oktobrī aprit simt gadu kopš viņa dzimšanas.

E. Veidenbauma atstātais literārais mantojums ir neliels, toties izcili nozīmīgs. Tajā ietilpst galvenokārt dzejoļi, bez tam atsevišķi publicistiski un populārzinātniski apcerējumi, no kuriem nozīmīgākais ir «Gabals iz tautsaimniecības», kur viņš šķiru cīņas jautājumus pastāvošās kapitālistiskās iekārtas apstākļos sāk risināt uz marksisma atziņu pamatiem, propagandē strādnieku šķiras marksistiskas cīņas organizācijas nepieciešamību.

Galvenais E. Veidenbauma ieguldījums latviešu literatūras un sabiedriskās domas attīstībā ir viņa dzeja. Viņam dzīvam esot, tā sava revolucionārā satura, daļēji varbūt arī dzejnieka pārliecīgās kautrības un paškritikas dēļ netika iespiesta. Toties plaši tā izplatījās rokkrastos, un to lasīja revolucionāri noskaņotie studenti un skolnieki, augošā latviešu intelīgencē, bet visvairāk strādnieki. Strādnieku nelegālajos pulciņos, plašos masu sarīkojumos dzejoļus deklamēja, jaunatne mācījās tos no galvas. Iespiesti E. Veidenbauma dzejoļi sāka parādīties atklātībā tikai pēc dzejnieka nāves pagājušā gadsimta 90. gados. Visplašāko atbalsi progresīvajā sabiedrībā tie guva 90. gadu otrā pusē, kad sāka nobriest 1905.—1907. gada revolūcijas notikumi.

E. Veidenbauma dzeja spilgti apgaismo 80. gadu dzīves īstenības drūmās ainas, parāda darba cilvēka smago stāvokli, apsūdz ekspluatatorus un varmākas. Viņa tēlojums ir reālistiski tverts, panti konkrēti, šķautnaini. Saturs vērstš pret pastāvošo iekārtu un tajā valdošo ideoloģiju. Dzejnieks stāsta par to, ka taisnība tiek kājām mīta, ka bagātnieki izmanto savā labā darba tautu, ka vieniem šai sabiedrībā pieder viss, otriem — nekas; vieniem atļauts viss, otriem nav nekādu tiesību. Rūgti šais dzejoļos skan katra vārsmā, katrs vārds:

Kur dzelži un cirvji bez rimšanas klauz,
Pēc maizes, pēc pārtikas vergi kur sauc,
No stiprākā samīts, vājāks kur lūst,
Un asins, un sviedri ik dienas kur plūst.

Kritiski reālistiskais pastāvošās iekārtas vērtējums, izsūcēju un varmāku atmaskojums E. Veidenbauma dzejā nereti ir asi satīrīks. Attīstot tālāk jaunlatviešu iedibinātās latviešu satīras tradīcijas, ko sākuši veidot «Pēterburgas Avīžu» pielikumi «Dzirkstele» un «Zobugals», E. Veidenbaums tās padziļina. Viņš ir viens no latviešu revolucionārās satīras tradīciju pamatlicējiem. Plaši ir viņa mākslinieciskie vispārinājumi, dzēlīgs sarkasms. Satīrisko asmeņu smailes notēmētas pret visām tām laikmeta negatīvajām parādībām, ko rada un balsta bagāto vara pār nabagajiem.

Ar sevišķu sašutumu E. Veidenbaums nosoda valdošo šķiru morāli, tikumus, paradumus, ko nosaka pašlabums, ieraušanas kāre, zemisks egoisms, kur «vēders dievs visaugstākais, katris pats sev vistuvākais». Dzejnieks sarkastiski pamāca:

Ej un dzenies tik pēc naudas,
Krāp un blēdi, cik tik jaudas,
Skaties tik uz savu labu,
Rauj no citiem, rauj, kur dabū!

Ar svelošu naidu un nicinājumu izskan tās E. Veidenbauma dzejas vārsmas, kurās atmaskota kristīgā morāle. Baznīcai dzejnieks norauj liekulības apsegu, parādot, ka tā ir ekspluatatoru un apspiedēju varas balsts. Cienīgtēvi, rāda E. Veidenbaums, cieši sadarbojas ar «naudas maisiem» un palīdz tiem krāpt vienkāršo tautu. Sāpīgā izjūtā par to tiek teikti patiesi, bargi vārdi:

Virš zemes nav taisnības, dūrei tik spēks,
Kas varmākiem skādi dar, nosaukts tiek grēks;
Par tiesnešiem cienīti blēži sēž
Un «godīgi» ādu nost citiem plēš;
Un cienīgtēvs, zaglis, teic sprediķus:
«Tik pacieties, debesīs labāki būsi!»

Ar dziļu pārlicību kritizējot reliģiskos māņus, E. Veidenbaums parāda arī, cik cieši nabadzīgo ļaužu prātos iesakņojusās baznīcas sludinātās dievbijības, pazemības un pieticības mācības, kas valdošajām šķirām dod iespēju turēt masas tumsā un verdzināt (dzejoļos «Vienkāršie ļautiņi», «Daudz godīgu cilvēku pasaulē dzīvo» u. c.). Svētie liekuļi, kanceļu krāpnieki, tumsoņi — ar tādiem un līdzīgiem apzīmējumiem raksturoti baznīcas kalpi. Visos šajos dzejoļos spēcīgi izpaužas E. Veidenbauma aktīvais, karojošais humānisms. Pret kapitālistiskās sabiedrības valdošajām šķirām vērsta apsūdzība grauj šo šķiru varu un morāli, bet reizē apliecina gribu palīdzēt apspiestajam darba cilvēkam atbrīvoties. Kādā vēstulē 1888. gadā dzejnieks raksta: «Dzīvot ir cīnīties, un labākais cilvēks pasaulē ir tas, kas aizstāv sevi un citus pret pārestībām, kas mūžam karo pret netaisnību.» Visā savā dzejā E. Veidenbaums ir karotājs. Dziļi nīstot varmācību un netaisnību, viņš aicina «atpestīt cietējus brāļus». Revolucionārs protests un cīņas spars apgāro katru viņa spriedumu par kapitālistiskās pasaules varenajiem, par visiem tiem «prātīgajiem ļaudīm», kas

... manīgi citu pūliņus slauc;
Ar maņšētēm baltām un apkakli stīvo
Tie sadzīves drūzmā kā valdnieki brauc.

Viens no E. Veidenbauma visspēcīgākajiem darbiem, kurā izteikts viss viņa daiļrades saturs, ir klasiskais dzejolis

Mosties, mosties reiz svabadais gars,
Celies un salauzi kalpības spaidus,
Atpestī cietējus, klusīni vaidus —
Mosties reiz brīvības cēlajais gars!

Tumšos varmākas zemē triec,
Svētos liekuļus, garīdzniekus,
Kuri melš krāpdami debesu niekus!
Ticības māņus pie malas liec!

Zemē kungus, kas lepnībā sēž,
Šķērdībā putina miljonu sviedrus!
Zemē kundzības draugus un biedrus,
Kas savus brāļus spaida un plēš!

Līdzīgs tiešs aicinājums izteikts dzejolī «Kur klusā naktī lakstīgalas dzied» un dažos citos.

Liels E. Veidenbauma nopelns ir tas, ka viņš jau 80. gados, kad strādnieku šķiras apziņa vēl tikai modās un revolucionārās kustības spēki auga, pratis saskatīt šīs kustības galveno spēku un balstu darbaļaužu, it īpaši strādnieku masās. Viņa cīnītāja balss ir drosmīgi atklāta, kategoriski prasīga. Dzejnieks nemeklē izlīgumus un vidusceļus, bet noteikti un dedzīgi prasa celt dzīvi uz jauniem pamatiem. Veidenbauma pasaules uzskatam gan vēl trūkst stingra zinātniska rūdījuma, daudz vēl neatrisinātu jautājumu, kas rada pretrunas viņa dzīves uztverē. Tās jūtamas arī viņa daiļradē. Līdzās revolucionāram protestam te dažkārt dzirdamas nepārvaramas skumjas, kad šķiet, ka cīņa veltīga un sapņi par labāku dzīvi slīgst tumsā. Taču dzejnieks neatlaidīgi cīnās pret skumjām un nevarību, un traģiskos meklējumos, šaubās un sāpēs izkristalizējas viņa daiļrades patiesais, cildenais saturs, nostiprinās viņa revolucionāri demokrātiskie sabiedriskās dzīves vērtējuma pamati.

E. Veidenbauma dzejas mākslinieciskā izteiksme ir vienkārša, koncentrēta. Tā nežilbina ar spilgtām krāsām, bet ar svaigu, dziļu domu bagātību, kas bieži vien izteikta vienkāršā, darba cilvēkam ierastā ikdienas valodā. Nav viņa izteiksmē tomēr nekā vienmuļa. Tā bagāta ar intonācijām, jūtu un domu noskaņām, daudzveidīgu asociāciju plūsmu zemtekstā. Brīžiem viņa dzeja skan sirsnīgi, ar siltu lirismu («Jau ziediem rotātas pļavas»), nereti iegūst filozofisku nokrāsu («Nost reiz metiņu skumību tumšo»), bet visparastākais tai ir dzelžaini cietais, skarbaais tiesātāja tonis un liesmainais cīnītāja aicinājums. «Mosties, mosties reiz, svabadais gars!» — šo cīņas saucienu Veidenbaums iesviež 80. gadu drūmajā dzīves tumsā kā degošu lāpu, kas vairs nenodzies. To augstu paceļ un, ejot savas tautas revolucionāro rakstnieku cīnītāju priekšgalā, tālu nes Rainis un Andrejs Upīts. Ar viņu darbiem uz E. Veidenbauma aizsāktā pamata izveidojas latviešu revolucionārās, sociālistiskās literatūras lielā, gaišā pirmsoktobra laika celtne. Arvien tuvs savai tautai bijis, ir un paliek arī E. Veiden-

baums. Viņa trauksmīgi bargā balss atgādina neaizmirst ciņu par brīvību, taisnību, attīstību un progresu, māca nīst tumsonību, atpalcību, mietpilsonību, aizspriedumus un māņus. Tā arvien sek-mējusi idejiskas, tautai tuvas literatūras augšanu.

E. Veidenbaums ir arī ievērojams atdzejotājs. No viņa at-dzejojumiem zīmīgākie ir romiešu literatūras klasisko dzejnieku Horācija un Vergīlija, vācu klasiķu F. Sillera («Jātnieku dziesma»), H. Heines un citu autoru darbi. E. Veidenbaums at-dzejojis arī «Marseljēzu» (dažus pantus).

S. Ziemelis

J. ĢIRUPNIEKS

(1887. 2. V — 1964. 9. VIII)

Fiziķis, progresīvais skolotājs un sabiedriskais darbinieks Jānis Ģirupnieks dzimis bij. Bauskas apriņķa Rundāles pagastā. No 1906. līdz 1915. g. strādāja Naudītes pagasta skolā (pie Dobeles) par skolotāju un skolas pārzini. Kad 1911. gadā Rīgā izveidojās progresīvā Skolu muzeju biedrība, tajā pulcējās daudzi tā laika progresīvākie pedagogi un sabiedriskie darbinieki. Seit kopīgi strādāja Vilis Jansons, Zelmārs Lancmanis, Jānis Grete, Jānis Ģirupnieks un citi. Biedrība sabiedriskā kārtā izvērta plašu darbu, lai zinātnes atziņas no šauru aprindu privilēģijas padarītu par visas tautas ieguvumu. Tika izgatavoti un nosūtīti uz provinces skolām daudz mācības līdzekļu, organizētas izstādes, priekšlasījumi un ekskursijas. Lielu popularitāti tautā guva plaši organizētie tolaik tradicionālie bērnu svētki, kuru iniciatori bija V. Jansons un J. Ģirupnieks. Ipatnējās, saistošās nodarbībās tūkstošiem skolnieku un pieaugušo svētku viesu šeit iepazinās ar jaunākajām atziņām dažādās zinātnes un mākslas nozarēs.

1919. gadā pie Padomju Latvijas Izglītības komisariāta tika nodibināts Mācības līdzekļu institūts, kura darbinieki E. Eferts, Z. Lancmanis un citi J. Ģirupnieka vadībā ar valsts atbalstu izvērsa agrākajā Skolu muzeju biedrībā sākto darbu. Bez tam šī institūta darbs cieši savijās ar 1919. gadā dibinātās Latvijas Zemes un tautu pētišanas biedrības darbu, kura kā tagadējās Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības priekštece rūpējās par dabas un kultūrvēsturisko vērtību un pieminekļu pētišanu un aizsardzību.

Nav liels, bet ar entuziasmu bagāts to ļaužu pulks, kuri pirmie

sākuši darboties biedrībās, lai vāktu ziņas par mūsu dabu un sabiedrību un ar šīm ziņām darītu bagātāku visu tautu. Viņu vidū viens no pirmajiem bija J. Ģirupnieks.

Vēlākajos gados J. Ģirupnieks strādāja par fizikas skolotāju Jēkabpils un Jelgavas 2. vidusskolā. Kopā ar citiem progresīviem skolotājiem organizēja Latvijas skolās pirmos fizikas un citu mācību priekšmetu kabinetus. Jelgavas 2. vidusskola pilnīgi pārgāja uz kabinetu sistēmu. Pēc Ulmaņa apvērsuma 1934. gadā J. Ģirupnieku no skolotāja darba atlaida.

J. Ģirupnieks beidzis Latvijas Universitāti. Sadarbībā ar Veselības departamentu un Meteoroloģisko biroju viņš organizējis un veicis pirmos nozīmīgākos Latvijas klimatisko apstākļu aktinometriskos pētījumus, kam ir praktiska nozīme kurortoloģijā un lauksaimniecībā. (Šo pētījumu iss kopsavilkums atrodams 1966. gada «Dabas un vēstures kalendārā».) Piedalījies arī kopā ar Zemes bagātību pētīšanas institūtu organizētajos ledus kušanas režīma pētījumos Ķeguma ūdenskrātuvē.

Pēc Padomju Latvijas atjaunošanas strādājis par Rīgas Ģeofiziskās observatorijas Aktinometrijas daļas priekšnieku un fizikas skolotāju.

Sarakstījis vairākas mācību, metodiskas un populāri zinātniskas grāmatas.

A. Raškevics

DROŠSIRDĪGO PULKS

Asinains ausa 1941. gada 22. jūnija rīts: hitleriskā Vācija uzbruka Padomju Savienībai. Pār mūsu Dzimteni nolaidās nāves ēna.

Fašistiskie iekarotāji loloja tālejošus nodomus. Par saviem agresijas, kolonizācijas un tautu iznīcināšanas plāniem viņu barveži runāja un rakstīja ciniski valširdīgi, pamatodami tos ar t. s. nepieciešamību iekarot «dzīves telpu augstākajai vācu rasei».

Arī latviešus fašisti plānoja iznīcināt kā nāciju. Fašisti bija iecerējuši tikai nelielu daļu no Baltijas tautām atstāt tepat un ģermanizēt, daļu aizsūtīt vergu darbos uz Vāciju un uz izpostītajiem Baltkrievijas apvidiem, bet lielu daļu fiziski iznīcināt.

Iebrokuši mūsu zemē, fašisti nodibināja t. s. Ostlandi, kurā ietilpināja līdz šim brīvās padomju republikas — Igauniju, Latviju, Lietuvu un Baltkrieviju, un par Ostlandes reihskomisāru iecēla redzamu nacistu Hinrihu Lozi.

Padomju cilvēki, nokļuvuši vācu okupantu varā, zaudēja jebkuras tiesības, noticeji pār viņu mantu un dzīvību bija iebrucēji. Asinis plūda straumēm. Pastāvšie cietumi bija pārpildīti. Fašisti radija jaunus, visu Latviju pārklāja ar biežu jo biežu cietumu un koncentrācijas nometņu tīklu. Par niecīgāko nepaklausību draudēja arests vai nošaušana. Ieviešot šādu terora sistēmu, okupanti cerēja, ka latviešu tauta mierīgi ļaus sevi nokaut vai vergos vācu kungiem. Taču fašisti bija pārreķinājušies.

Jau 1941. gada vasarā Latvijā, tāpat kā citās republikās un novados, radās tautas pretestības kustība. Pirmie partizāņu bruņotie uzbrukumi bija cieši saistīti ar tikko notikušajām aizstāvēšanās kaujām pie Liepājas, Rīgas, Madonas un Liepņas, kuras izcīnīja Sarkanās Armijas daļas un kopā ar tām Latvijas darbaļaudis, kas cīnījās brīvprātīgo iznīcinātāju vienībās, Rīgas karaskolas un 24. (latviešu) teritoriālā strēlnieku korpusa sastāvā.

Sis kaujas, kā partizāņu kustība visā Latvijā, bija neorganizētas. Negaidītais un straujais ienaidnieka uzbrukums neļāva savlaicīgi un pietiekamā daudzumā sagatavot materiālo bāzi, ne arī sagatavot un atstāt ienaidnieka aizmugurē partizāņu kustības vadītājus. Tikai dažos Ziemeļlatvijas apriņķos, arī Rīgā un Daugavpilī LKP Centrālajai Komitejai izdevās atstāt nelielas komunistu un komjauniešu grupas partizāņu kustības organizēšanai uz laiku okupētajā Latvijas teritorijā. Tomēr arī stihiski radušās partizāņu grupas organizēja un vadīja komunisti, komjaunieši un padomju aktivisti, jo Latvijā palika daļa komunistu. Palika arī daļa Sarkanās Armijas komandieru un politdarbinieku, kas ievainoti vai citu iemeslu dēļ nebija tikuši līdzī savām daļām.

Tā Jēkabpils apriņķa Sunākstes pagastā palika robežsargu komandieris kapteinis I. Bogodistijs. Drīz viņš izveidoja pagrīdes grupu, no kuras savukārt izveidojās partizāņu vienība, kas 1943. gada rudenī pievienojās Otomāra Oškalna vadītajiem partizāņiem. Daudzas tādas stihiski radušās vāji apbruņotas grupas, cīnoties pret labi apbruņotu pretinieku, cieta smagus zaudējumus vai aizgāja bojā, neatstājot mums nekādas liecības par savu darbību.

Tomēr fašistu avīze «Tēvija» un citas bija spiestas rakstīt par varonīgo partizāņu cīņu. 1941. gada jūlijā un augustā «Tēvija» vairākkārt publicēja vācu pavēlniecības ziņojumus, ka Latvijas mežos vēl joprojām uzturas komunisti un sarkanarmieši, izsolija pat 3000 rubļu tam, kas uzrādīs komunistu atrašanās vietas.

1941. gada vasarā un rudenī LKP Centrālā Komiteja nosūtīja uz Latviju partizāņu darbam vairākas grupas. Taču to bruņojums bija pavājš, tām trūka radiosakaru un, cīnoties grūtos apstākļos, tās lielākoties aizgāja bojā, tikai atsevišķiem biedriem izdevās sasniegt savas darbības rajonus.

1941.—1942. gada ziemā, smagajos laika un terora apstākļos, partizāņu kustība Latvijā piekļuva, lai ar daudz lielāku spēku uzliesmotu 1942. gada pavasarī un vasarā.

Partizāņu kustības atdzīvināšanu Latvijā veicināja vispirms notikumi frontē — vācu armiju sakāve pie Maskavas 1941. gada decembrī — 1942. gada janvārī, kad fašisti, zaudējuši daudzas divīzijas, sāka Latvijas jauniešu piespiedu mobilizāciju vācu darba dienestā un policijā. Iesaucamie centās izvairīties no mobilizācijas, slēpās mežos un organizējās partizāņu nodaļās. Taču trūka militāri sagatavotu komandieru, partizāņu kustības organizētāju, trūka arī ieroču un munīcijas. Ņemot vērā radušos labvēlīgos apstākļus, LKP Centrālā Komiteja 1942. gada pavasarī un vasarā organizēja brīvprātīgo sūtīšanu uz ienaidnieka aizmuguri. Pieteicās daudzi cīnītāji no Latviešu strēlnieku divīzijas, kas jau bija karājuši frontē vairākus mēnešus un guvuši zināmu kaujas pieredzi. So pieredzi papildināja pāris mēnešu virsnieku kursi, un, lūk, jau 1942. gada aprīlī nodibinājās latviešu partizāņu vienība «Par Padomju Lat-

viju», ko komandēja kapteinis G. Žuravļovs, vēlāk leitnants V. Laiviņš. Par vienības komisāru kļuva bijušais skolotājs, LKP Jēkabpils apriņķa komitejas sekretārs O. Oškalsns. Sākumā vienībā ietilpa ap 80 cinitāju. Tā savu darbību iesāka Ļeņingradas partizāņu novadā — trijstūrī starp Staraja Rusu, Holmu un Dno.

Te latviešu organizētās partizāņu kustības sākumā dzima ciešā krievu un latviešu partizāņu draudzība, kas auga un stiprinājās līdz Dzimitenes atbrīvošanai no fašistiskajiem iebrucējiem.

Te, Ļeņingradas partizāņu novadā, latviešu un krievu partizāņi kopīgi desmitiem reižu uzbruka apkārtnējiem vācu garnizoniem un karaspēka kolonnām, kas devās uz fronti, kopīgi aizstāvēja partizāņu novadu pret ienaidnieka uzbrukumiem. Te latviešu partizāņi apguva kaujas pieredzi no saviem Ļeņingradas biedriem, te arī Ļeņingradas partizāņi, īpaši N. Vasiljeva komandētā partizāņu brigādē, apgādāja latviešu partizāņus ar ieročiem un municiju, palīdzēja ievainotajiem.

Pirmā lielākā vienības «Par Padomju Latviju» kauja notika 1942. gada 15. maijā Boļšoje Zapolje sādžā. Jau 12. maijā kļuva zināms, ka Ļihačovs stacija izkāpuši ap 7000 hitleriešu un ka tie, tanku un bruņumašīnu atbalstīti, virzās uz Staraja Rusu pa ceļu, kura krietns posms, ieskaitot Boļšoje Zapolje sādžu, bija partizāņu rokās. Ceļš ienaidniekam bija ļoti vajadzīgs, lai pa to piegādātu rezerves savam Demjanskas ielenkuma karaspēkam. Kauja kļuva neizbēgama. Jau 13. maijā ienaidnieks uzbruka sādžai dienvidrietumos no Boļšoje Zapolje. Krievu un latviešu partizāņi cīnījās sivi, taču, pārspēka spiesti, atkāpās.

Brigādes vadība Boļšoje Zapolje sādžas aizstāvēšanu uzticēja latviešu vienībai. Partizāņi ierakās zemē, uzstādīja lielgabalu, kas, starp citu, bija bez mērķekļa, un sāka gaidīt. Stāvoklis bija neapskauzams: sādža atradās gan uzkalnā, tomēr atklātā vietā, 70 vīriem nebija pat droša atkāpšanās ceļa. Tomēr partizāņi nenodrebēja, kad 15. maija pēcpusdienā izdzirdēja tuvojamies motoru rukoņu. Drīz parādījās 12 vidējie un vieglie tanki, kā arī dažas bruņumašīnas. Fašisti sēdēja uz tankiem, citi gāja aiz mašīnām, citi blakus, veidojot pusluku, kurš centās aptvert sādžu.

Kad tanki bija apmēram 600 metru no sādžas, fašisti iededzināja prožektorus, lai iebiedētu partizāņus. Taču partizāņi, izmantojot redzamos mērķus, atklāja uguni no lielgabala un diviem mīnmetējiem. Jau otrais lielgabala šāviņš trāpīja kādu tanku, un tas apstājās. Turpat sprāga arī izšautās mīnas. Fašisti sagūla pērnajā kūlā un ar pārskrējieniem mēģināja tikt uz priekšu, taču trāpīgā partizāņu ložmetēju un šauteņu uguns tos spieda pie zemes.

Ienaidnieka tanki, šaujot ar termiskajiem lādiņiem, aizdedzināja sādžu — koka mājas ar salmu jumtiem liesmoja kā lāpas. Aizvien tuvāk nāca fašistu mašīnas un reizē ar tām kājnieki. Pārspēks bija liels, taču latviešu partizāņi turpināja cīnīties, līdz beidzot pēc atkārtotas brigādes komandiera pavēles atstāja jau nodegušo sādžu, ko ilgāk aizstāvēt partizāņiem tikpat vairs nebija nozīmes. Šajā kaujā partizāņu vienība pierādīja, ka spēj cīnīties ar daudz

stiprāku pretinieku. Bija arī upuri. Krita partizānis Jānis Babra, kurš brīvprātīgi uzņēmās divkauju ar ienaidnieka tanku un meta zem tā kāpurķēdēm pret-tanku granātu saišķi.

Jūnija sākumā Ļeņingradas partizāņu novadā ieradās vēl divas latviešu partizāņu vienības. No visām trijām vienībām izveidojās latviešu partizāņu pulks «Par Padomju Latviju». Pulkā bija ap 200 cīnītāju. Par pulka komandieri tika nozīmēts V. Laiviņš, par komisāru O. Oškalsns, par štāba priekšnieku — M. Muravskis. Pirmo vienību komandēja Hugo Vinde, otru — Jānis Bonda, vēlāk Arturs Balodis, trešo — Vilis Samsons.

Pie pulka darbojās arī LKP Centrālās Komitejas operatīvā grupa, kuras sastāvā bija Ieva Paldiņa (vadītāja), Grieta Peterse un Otomārs Oškalsns.

Pulka operatīvās grupas galvenais uzdevums bija doties uz okupētās Latvijas teritoriju, organizēt un vadīt tur partizāņu kustību. Tā bija maiņa un papildinājums tiem partizāņu kustības sācējiem, kas jau cīnījās Latvijā.

Naktī no 19. uz 20. jūniju pulks devās savā legendārajā reidā pa ienaidnieka aizmuguri. Sākumā pulks cīnījās kopā ar divām Ļeņingradas partizāņu brigādēm. Pirmais uzdevums bija Sudomas augstienē, bijušajā Šlavkoviču rajonā, radīt jaunu partizāņu novadu.

Sajā laikā pulks izcīnīja vairākas smagas kaujas.

Jau pirmajā pārgājiena naktī, šķērsojot Cihāčovas—Starajā Rusas ceļu, partizāņi sadūrās ar spēcīgiem ienaidnieka slēpņiem. Ievainoja vairākus partizāņus. Kaujas laikā pulks sašķēlās divās daļās. Viena daļa, kurā ietilpa pirmā vienība un viena trešās vienības rota, V. Laiviņa vadībā pārgāja ceļu un apmetās meža pudurī netālu no Sudomas stacijas, otra daļa komisāra O. Oškalsna vadībā pārgāja ceļu tikai nākamajā naktī. Diennakts laikā partizāņi, nesot smagas municijas, ieroču un pārtikas nastas, veica ap 40 kilometru pārgājieni un sasniedza Lučno ezera ziemeļu galu — rajonu, kur vajadzēja izveidot jaunu partizāņu novadu.

21. jūnijā V. Laiviņa vadītajiem partizāņiem uzbruka apmēram rota fašistu ar vienu tanku. Atkāpšanās ceļa nebija, un partizāņi pieņēma kauju, nelaižot

Latviešu partizāņu brigādes komandieris V. Laiviņš un komisārs O. Oškalsns.

fašistus mežā. Uzbrukumu atsita. Kā stāsta arhīva dokumenti, pretinieks šajā kaujā zaudējis ap 50 kritušo un ievainoto, partizāni iznīcinājuši ienaidnieka tanku un ieguvuši bagātīgas trofejas. Taču arī partizāni zaudēja dažus drošsirdīgus vīrus. Krita trešās vienības komisārs I. Bagrads, pirmās vienības štāba priekšnieks Z. Dimenšteins, partizānis A. Bērziņš. Bērziņš krita brīdī, kad viņš kopā ar savu biedru A. Kiri svieda granātu saišķi zem tanka kāpurķēdēm.

Braši latviešu partizāni «aplīgoja fričus» 1942. gada 23. jūnija vakarā, uzbrūkot Gorbovas garnizonam starp Beloje un Cornoje ezeriem. Šajā kaujā, ko vadīja V. Samsons, latviešu partizāņu rota ar krievu partizāņu palīdzību sagrāva ienaidnieka garnizonu, iznīcināja 25 un saņēma gūstā 8 fašistus un savukārt no gūsta atbrīvoja kādu Leņingradas partizāņu izlūku, kas pirms nošaušanas bija turēts komandantūras pagrabā.

Seit jāpiemin viena no lielākajām kaujām, ko pulks «Par Padomju Latviju» izcīnīja 1942. gada reidā, proti, kauja pie Sorokino sādžas. Šajā sādžā jau 24. jūnijā izvietojās V. Samsona vadītie partizāni, apmēram 100 cilvēku. Uzdevums bija noturēt sādžu. Jau 25. jūnijā kļuva skaidrs, ka ienaidnieks nodomājis sādžu ieņemt un vispār likvidēt tikko radušos partizāņu novadu. Tas sāka koncentrēt lielus spēkus, kas ieradās no Pleskavas un Ostrovas.

26. jūnijā ap pulksten četriem pēcpusdienā Sorokino sādžai no ziemeļiem tuvojās apmēram 15 vīru ienaidnieka grupa. Partizāni pielaida ienaidnieku tuvu sādžai un atklāja uguni, taču tikai 4 fašisti palika guļam, pārējie aizbēga, pametot divus pajūgus, ložmetēju un šautenes.

Ap to pašu laiku pie Gusino sādžas ar ienaidnieku sadūrās V. Laiviņa vadītie partizāņi, kas bija ceļā uz Sorokino. Kauja bija īsa, partizāņu uguns nāvējoša. Krita 16 fašisti, partizāņi saņēma bagātīgas trofejas — 22 velosipēdus, ložmetēju, vairākas šautenes, zaudēja divus ievainotos. Ceļš bija brīvs, bet, tikko visi latviešu partizāņi bija iegājuši Sorokino sādžā, no Slavkoviču puses tai tuvojās ienaidnieka riteņbraucēju vads — ap 40 vīru. Tos pielaida pavisam tuvu un visus iznīcināja.

Taču uz Slavkoviču ceļā vēl nebija aplusuši šāvieni, kad no pretējās puses tuvojās milzīga ienaidnieka kolona — ap 1500 vīru, kas, tanku un bruņumašīnu atbalstīta, gandrīz ieskrēja sādžā. Visi partizāņu spēki tika sviesti pret šo uzbrucēju vilni. Kauja nonāca līdz tuvcīņai. Kā vienmēr, fašisti aizdedzināja sādžu. Partizāņi atšaudīdamies atkāpās Harino virzienā. Vēl šodien apkārtnē par latviešu partizāņu kaujām stāsta leģendas. Pie Sorokino palika guļam ap 140 kritušo fašistu. Partizāņi zaudēja ap 20 cilvēku. Kritušo vidū bija arī trešās vienības partorgs J. Kaupužs.

Starp nozīmīgākajām kaujām, ko pulks izcīnīja reida laikā, vēl jāpiemin kauja pie Garbovkas sādžas 6. jūlijā. Partizāņi sakāva divas ienaidnieka soda rotas, iznīcināja 35 fašistus, tajā skaitā divus virsniekus, apkārtējo garnizonu

komandantus. Si arī bija lielākā un pēdējā kauja, ko pulks izcīnīja vēl saliedēts. Pēc nedaudz dienām pulks, nonācis Latvijas pierobežā, sadalījās sīkās grupās, kurām nepamanītām vajadzēja virzīties pa bezmežu rajonu uz savām darbības vietām. Nelielās grupiņas nebija spējīgas atstāt lielākus ienaidnieka spēkus, tādēļ vairākas no tām gāja bojā nevienlīdzīgā cīņā.

Lai arī šis pasākums 1942. gada vasarā nedeva iecerētos rezultātus, reidam tomēr bija liela nozīme. Latviešu partizāņu pulks «Par Padomju Latviju» deva vairākus spēcīgus triecienus ienaidnieka karaspēkam un policijas vienībām, nodarot gan krietnus dzīvā spēka, gan tehnikas zaudējumus. Tika iznīcināts vairāk nekā 400 fašistu, sagrauti vairāki garnizoni, iegūts daudz ieroču un citu kara materiālu. Ienaidnieks bija spiests atvilkt no frontes un turēt aizmugurē viņam tik nepieciešamās karaspēka daļas.

Pulka reidam bija liela politiska nozīme dienās, kad vācu daļas lauzās uz Volgu un fašisti ribināja uzvaras bungas. Pēkšņi dziļā iebrucēju aizmugurē bija parādījusies spēcīga padomju bruņoto spēku daļa, graužot ienaidnieku, iedvešot fašistiskajā verdzībā nokļuvušajiem cilvēkiem jaunu sparū. Pulks bija arī teicama kadru kalve. Seit rūdījās pazīstamie partizāņu kustības vadītāji V. Samsons, O. Oškals, V. Laiviņš, V. Ezernieks, M. Muravskis, A. Balodis un daudzi citi.

Ja arī viss pulks nenonāca paredzētajā darbības rajonā, tad atsevišķām grupām un nodaļām tas izdevās. Piemēram, Valkas apriņķa mežos nobazējās ap 20 cilvēku liela nodaļa, no kuras izauga Ziemeļlatvijas partizāņu vienība ar komandieri V. Ezernieku, komisāru A. Raškevicu, štāba priekšnieku A. Savicki. Netālu no Kārsavas Ruskulovas mežā nobazējās A. Baloža grupa, Kauņatas pagastā — V. Rubuļa grupa. Uz Rīgu devās V. Jauntirāns. Visi šie biedri izvērša intensīvu pagrīdes darbu cīņā pret okupantiem.

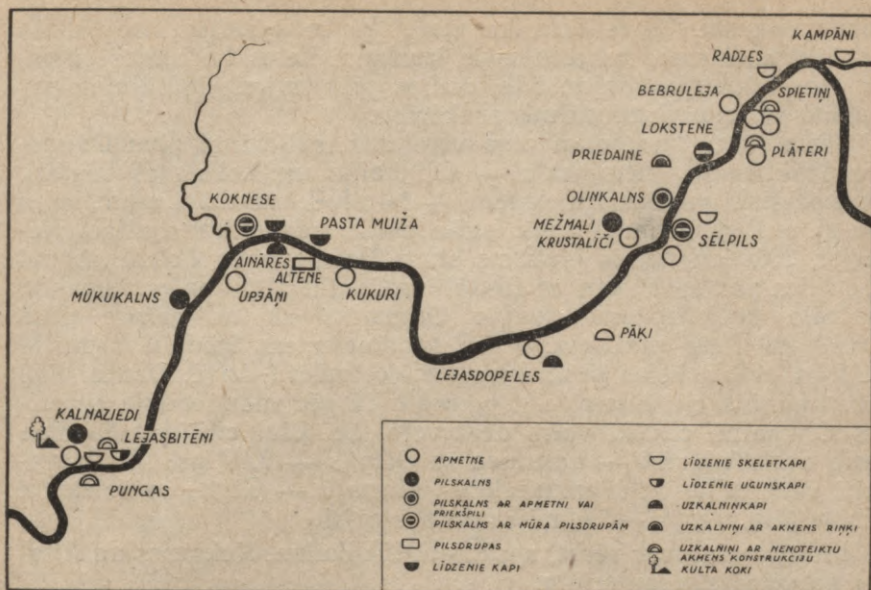
Daļa pulka karavīru atgriezās padomju aizmugurē, lai pēc nelielas atpūtas un rindu pārkārtošanas un papildināšanas 1942. gadā nogalē no jauna atgrieztos ienaidnieka aizmugurē. Vasaras kauju pieredze partizāņiem lieti noderēja. Partizāņu pulka «Par Padomju Latviju» reidam 1942. gadā vienmēr būs paliekoša vieta latviešu partizāņu kustības vēsturē.

Ē. Mugurevičs

ARHEOLOĢISKIE IZRAKUMI PĻAVIŅU HES APPLŪDINĀMAJĀ ZONĀ BEIGUSIES

Pēdējos septiņus gadus Latvijas arheologiem bija liels un atbildīgs uzdevums — izpētīt vairāk nekā 40 arheoloģisko objektu, kas situēti gar Daugavu posmā no Aizkraukles līdz Pļaviņām. Šie pieminekļi pēc Pļaviņu HES uzcelšanas lielākā vai mazākā mērā atradīsies zem upes ūdens līmeņa.

Arheoloģiskie izrakumi Pļaviņu HES applūdināmajā zonā ir visplašākie pētījumi Latvijas arheoloģijas vēsturē. Ja novietotu citu pie cita visus izpētītos izrakumu laukumus, mēs dabūtu 3 ha lielu platību, kas iedziļināta par 1 m. Pēc izrakumu pabeigšanas arheologu fondi palielinājušies par 25 500 senlietām, 84 500 māla trauku lauskām. Fiksācijas nolūkā izfotografēts ap 20 000 kadru,

uzzīmēts vairāk nekā 2000 plānu. Tātad šo izrakumu rezultātā radīts jauns ārkārtīgi svarīgs fonds tālākām zinātniskām studijām.

Iegūtais materiāls ir ļoti plašs, tā vispusīga izvērtēšana prasīs vēl daudzus gadus, bet jau tagad ir iespējams izteikt dažas jaunas atziņas par mūsu senču dzīvi Daugavas krastos.

Ne ar vienu upi latviešu tautas likteņi nav savijušies tik cieši kā ar Daugavu. Ne velti par Daugavu sacerēts tik daudz dziesmu, Daugavai centrālā vieta arī vairākās teikās un pasakās. Viens no cēloņiem šai parādībai ir tas, ka jau gandrīz pirms 4000 gadiem latviešu tautas priekšteči par savām dzīves vietām izraudzijušies Daugavas krastus (auklas keramikas kultūras atradumi Lejasbitēnos), lai gan visumā šai periodā cilvēki priekšroku devuši apmetņu vietām mazu upīšu un ezeru krastos.

Daugavas krastos jau zināma vesela virkne seno apmetņu, kur pirms 2000—3000 gadiem dzīvojuši senie balti (Mūkukalns, Koknese, Sēlpils, Plāteri). Pēc plašā mikrorajona arheoloģiskās izpētes var droši apgalvot, ka dzīve te ritējusi nepārtraukti, mainījušies tikai nocietinājumi, ēku konstrukcija. Protams, ir gadījumi, kad kādā vietā dzīve apsīkst, bet pāris kilometru tālāk savu-

kārt uzplaukst. Te redzam, ka atsevišķu centru attīstība jāskata ciešā kopsakarībā. Arheoloģiskie izrakumi lielos laukumos objektos, kas ir netālu cits no cita, dod iespēju izvirzīt jautājumu par dažādu periodu pieminekļu kopsakarību.

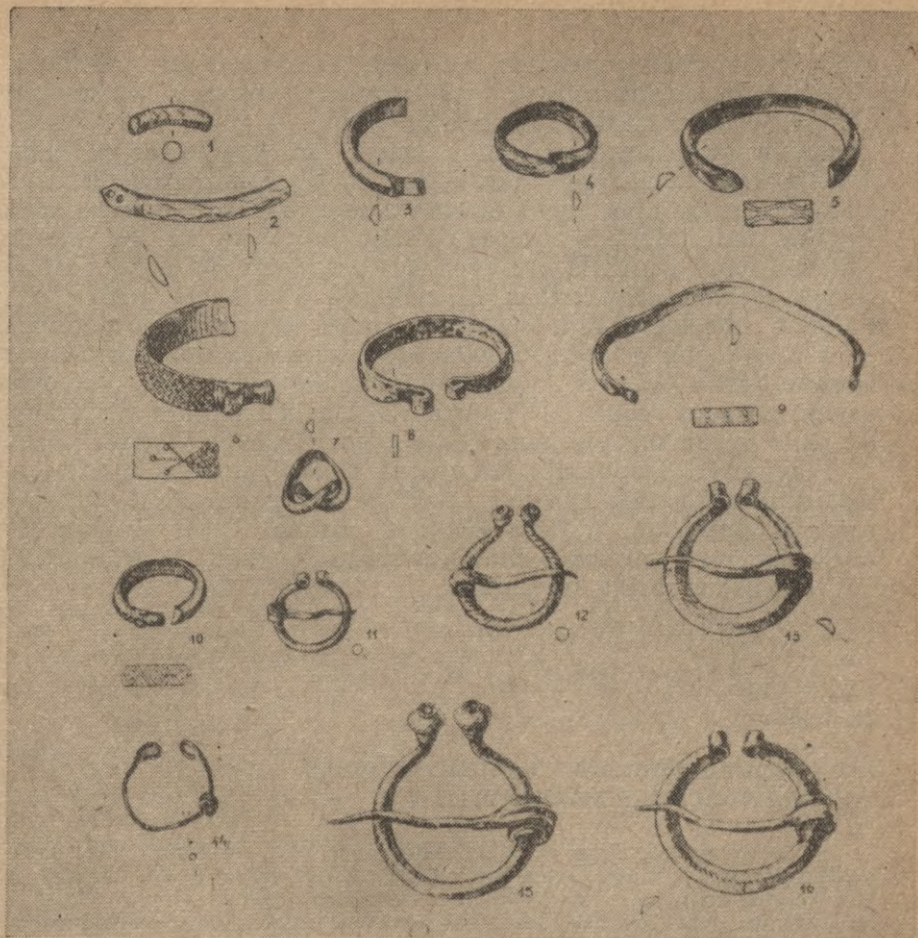
Piemēram, interesanta aina vērojama, salīdzinot divu Daugavas labā krasta pieminekļu — Oliņkalna un Lokstenes vēsturi. Hronoloģiski vecāka ir Lokstene — te cilvēki uz dzīvi apmetušies jau m. ē. I gs. pirmajā pusē. Laika gaitā, iedzīvotāju skaitam pieaugot, 3000 m² lielais plakums starp Daugavu un Lokstiņas upi izrādījies par šauru, un ar feodālo attiecību attīstību par novada centrālo nocietinājumu kļuvis Oliņkalns ar tā vairāk nekā 20 000 m² lielo plakumu. Vācu krustnešu un feodāļu agresija XIII gs. radīja lielas pārmaiņas vietējo tautību dzīvē. Daudzi lieli centri panīka, citi tika pilnīgi pamesti. Tā pēc vācu feodāļu agresijas Oliņkalnā cilvēki vairs nedzīvoja, bet divi citi tam tuvākie senie nocietinājumi — Lokstene un Sēlpils — XIV gs. tika izraudzīti vācu mūra piļu celtniecībai (pirmajā — Rīgas arhibīskapa vasaļu pils, otrajā — Livonijas ordeņa pils).

Līdzīgu ainu var vērot, apskatot Mūkukalna, Kokneses un Altenes arheoloģisko materiālu.

Mūkukalnā un Altenē ar X gs. dzīve panīka, turpretī Koknese kļuva par centrālo nocietinājumu. Pēc vācu feodāļu nošpiņināšanās Koknesē tika uzcelta Rīgas bīskapa, bet Altenē — ordeņa pils, turpretī Mūkukalnā iedzīvotāji vairs neatgriezās.

Plašais arheoloģiskais materiāls no Pļaviņu HES zonā pētītajām dzīvesvietām izvirza jautājumu par agrā feodālisma senlatviešu pilskalnu un vācu mūra piļu savstarpējām attiecībām. Jau minējām, ka vācu mūra pils bieži celtas uz senajiem pilskalniem. Ja agrāk, īpaši pirmspadomju periodā, bija pieņemts mūra pils un ar tām saistīto materiālu uzskatīt par vācu feodāļu kultūras nedalītu mantojumu, tad tagad šis viedoklis ir jārevidē. Izrakumi šais pils lielos laukumos rāda, ka vairākās no tām, īpaši arhibīskapa vasaļu pils (piem., Lokstenē), atskaitot apkārtmūri, ēkas bijušas no koka, pie kam ēku izkārtojumā un apkures sistēmā vērojams latviešu materiālās kultūras iespaids. Arī senlietu materiālā izsekojama vietējo rotas lietu tālākā attīstība. Acīmredzot liela daļa pils amatnieku un apkalpojošā personāla bijuši vietējie. Tātad ir skaidrs, ka arī šo mūra piļu izveidē vietējās tautības, bieži vien pret savu gribu, ir devušas savu ieguldījumu.

Pļaviņu HES applūdināmās zonas izrakumi pavēruši jaunu lapaspusi vietējo tautību un kaimiņzemju iedzīvotāju ekonomisko un politisko sakaru izpratnē. No rakstu avotiem un atsevišķiem izrakumiem jau bija zināms, ka agrā feodālisma periodā Dauga-

Oliņkalna arheoloģiskajos izrakumos iegūtās rotas lietas: 1—10 — aproces, 11—16 — saktas.

vas lejteces baseinā pastāvējuši no krievu kņazistēm atkarīgi politiski veidojumi. Pārsteidzošie atklājumi Kokneses pilī, kur lieliski saglabājušās koka celtnes un daudzpusīgs senlietu materiāls, rāda, ka Koknese XI—XII gs. bijusi ievērojams vietējo tautību (latgaļu un sēļu) feodāls centrs ar augstu kultūras līmeni. Sākot ar XI gs., Koknesē konstatējams krievu etniskais elements, pie kam vietējo iedzīvotāju un krievu saskares rezultātā izplatījušies ne tikai

krievu celtniecības paņēmieni, bet veidojusies arī atšķirīga kultūra. Tāpat stiprs austrumslāvu, īpaši radimiču, iespaids jūtams arī Oļņikalna arheoloģiskajā materiālā.

Jaunu interesantu materiālu sniedz arī kapulauku pētījumi Lejasbitēnos, netālu no Aizkraukles, kur pilnīgi izpētīts viens no plašākajiem Baltijas kapulaukiem (atsegti 459 kapi). Kapulaukā iegūtais materiāls, kas attiecas uz laiku no X līdz XII gs., palīdz pētīt iedzīvotāju mantisko diferenciāciju šai periodā, noteikt iedzīvotāju vecumu un slimības. Lejasdopeļu kapulaukā pirmo reizi Latvijas arheoloģijā bija iespējams iepazīt sēļu kultūras īpatnības agrā feodālisma periodā. Sēlpils kapulauks, kur apbedīti Sēlpils novada XIII—XVII gs. iedzīvotāji, rāda latviešu tautas stāvokļa pasliktināšanos vācu feodāļu jūgā. Vairums iedzīvotāju miruši līdz 50 gadu vecumam, pie kam $\frac{1}{6}$ daļa no mirušajiem bijuši bērni.

Plaviņu HES applūdinājuma zonā iegūtajam arheoloģiskajam materiālam, kas dod iespēju izsekot ap 4000 gadu garam Latvijas vēstures periodam, ir Vissavienības nozīme. Tāpēc iecerēts šo plašo materiālu pilnībā publicēt vairākos sējumos, kā arī sagatavot tematiskus rakstu krājumus.

M. Atgāzis

JAUNAS ARHEOLOĢISKO IZRAKUMU LIECĪBAS PAR DRAVNICĪBU SENAJĀ LATVIJĀ

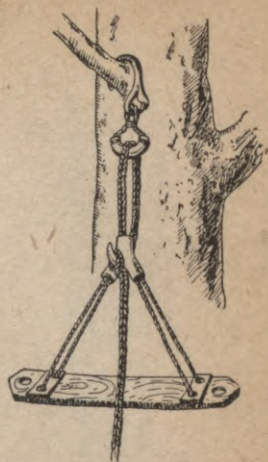
Iegūt vēsturiskas ziņas par dzīvi tajos gadsimtos, no kuriem nav uzglabājušies rakstīti vēstures avoti, arheologiem palīdz katra izrakumos atsegtā konstrukcija, katrs atrastais priekšmets. Dažkārt arheologa lāpstai laimējas izcelt dienas gaismā sevišķi nozīmīgas senlietas. Reizēm kāda senlieta palīdz izskaidrot desmitiem citu atradumu un daudz pilnīgāk spriest par veselām saimniecības nozarēm.

Tāda nozīme ir priekšmetam, ko atrada 1965. gada vasarā A. Stubava vadītajos arheoloģiskajos izrakumos Kokneses pilskalnā. Senlietu sarakstā ar 6000. inventāra numuru reģistrēta «dzeiņa detaļa — no raga izgatavots liedzējs». Šī senlieta atrasta II. slānī, kas, spriežot pēc tajā atrastajiem pārējiem priekšmetiem, datējams ar XI gadsimtu.

Arheoloģisko atradumu iztulkošanā ļoti svarīgi ir etnogrāfiskie materiāli, jo daudziem vēl nesenā pagātnē lietotiem darba rīkiem, rotas lietām, iedzīves priekšmetiem, kā arī darba paņēmieniem ir ļoti senas tradīcijas.

Latvijā vēl pagājušā gadsimta beigās bija sastopamas meža dravas. Dzeiņis ir dravnieka jeb bitenieka ierīce kāpšanai bišukokos, lai nokļūtu pie dorēm, kā sauca speciāli bišu mājokļiem kokos iecirstus dobumus, kurus visbiežāk ierīkoja priedēs, ozolos un eglēs. No pagājušā gadsimta beigām un XX gs. sākuma tad arī muzeju kolekcijās un aprakstos saglabājušās liecības par dzeiņa lietošanu.

1. att. Zarā uzkarināts un uzvilks dzeinis.

Dzeiniem ir divas galvenās sastāvdaļas. Pirmā no tām — ierice, ar kuras palīdzību dzeini nostiprina kokā. Viena paveida dzeiniem (1. att.) tā sastāv no kāša, kura osai izvērtā cauri īsa, izturīga virves cilpa ar savienotiem galiem; uz šīs virves uzlikts un nostiprināts koka «liedzējs» — vienkāršs bloks, kam apakšā iegriezta iedobe virvei, bet augšpusē ieapaļa un vidū ielikta. Dzeiņa otra sastāvdaļa ir virve, ar kuras palīdzību bitenieks uzvilka sevi bišukokā. Sajā virvē ar sadalitāja — trīszuburu koka «vārnas» palīdzību bija iesiets dzeiņa dēlis sēdēšanai, strādāšanai un darba riku un piederumu novietošanai. Dzeiņa virvi izvēra caur kāša osā iesieto cilpu, kurai liedzējs neļāva sakļauties. Pa liedzēja ielikto, apaļīgo virsmu dzeiņa virve labi slīdēja. Nostiprinājis dzeiņa kāsi bišukoka zarā, bitenieks uzsēdās uz dzeiņa daļa un, saņēmis dzeiņa virves vaļējo galu, ar kājām pret ņoka stumbru balstīdamies, uzvilka sevi dores augstumā; pēc tam apmeta īpašu cilpu ap «vārnas» kāsi, lai neslidētu atpakaļ un atbrīvotu rokas darbam. Dzeiņa «vārņai» bija virvju sadalitāja un saturētāja loma. Tā nodrošināja diezgan sarežģītās virvju sistēmas ērtāku lietošanu.

Sādas bitenieka ierices konstatējums XI gs. slānī nav nejaušība. Jau 1938. gadā Ā. Karnupa izrakumos Talsu pilskalnā, kādas dzīvojamās celtnes piebūvē, kas, spriežot pēc tajā atrastajām rotas lietām un Vācijā (Emdenā) kaltās monētas (denāra), datējama ar XI gs., atrastas divas citas dzeiņa detaļas — no alņa raga gatavotas «vārņas». Šīs detaļas ir pusgatavas un nav lietotas. Tādēļ pirms Kokneses atraduma varēja šaubīties, vai dravnieki dzeini pazinusi jau tik sirmā senatnē.

Ņemot vērā minētos atradumus un to, ka pārvietojamo vienkoča stropu gatavošana un novietošana māju tuvumā Latvijā un citur Austrumeiropas mežu joslā plašāk ieviesusies tikai ar XVI gs., varam apgalvot, ka XI—XIII gs. Latvijā pastāvējušas galvenokārt meža dravas.

Gadsimtu gaitā, uzkrājoties darba pieredzei, dzeiņa detaļas, protams, ir izmainījušās, bet nedaudz. Tas tādēļ, ka dzeinis, mūsu biškopības speciālista P. Rīzgas vārdiem runājot, savā laikā bija patiešām «ģeniāls izgudrojums». Tas ievērojami cēla bitenieka grūtā, bet ienesīgā darba ražīgumu. Kļuva vieglāk ierīkot dores, uzraudzīt bites un ievākt medu. Tādēļ daudzās latviešu tautasdziesmās dzeini piemin ar tik sirsniem vārdiem.

Varbūt senie dravnieki ar dzeiņa palīdzību tikai uzmeklējuši bišu mājokļus cauros kokos? Kād sākti bišukoku mākslīga izdabšana?

Galveno priekšnoteikumu dravniecības sekmīgai attīstībai radīja vietējās dzelzs ražošanas attīstība m. ē. pirmajos gadsimtos. Tad pirmatnējā bitenieka rokās parādījās dzelzs cirvis un citi dzelzs rīki, ar kuriem bija iespējams koku dobumus pielāgot dravas vajadzībām.

Taču nepārprotami bišu mājokļu izdabšanu jeb tā saucamo «dorū dēšanu» Latvijā varam pierādīt kopš VI gs.: zemgaļu VI—X gs. kapos, Tērvetes pilskalna XIII gs. slānī, kā arī atsevišķās vietās sēju un latgaļu zemēs atrasti dzelzs uznavas kalti, kas pilnīgi atbilst dravju kaltiem, kādi Dundagas apkārtnē lietoti vēl pagājušā gadsimtā (2. att.). Dravnieku lietotajiem kaltiem bijuši pagari kāti, un tos dēvējuši par vedgām — tāpat kā ziemas zvejā ālīngu cērtamos rikus.

2. att. VI gs. uzmavas kalts, kas atrasts Dobeles Ošu kapulauka 30. apbedījumā.

Turklāt bagātajās Kokneses, Asotes, Jersikas, Daugmales, Mežotnes, Tērvetes, Talsu un citu pilskalnu senlietu kolekcijās uz XI—XII gs. attiecināmajos atradumos pārstāvēti arī visi citi doru dēšanai nepieciešamie darba rīki: dažāda izmēra kalti, cērte (kaplis dobšanai), cirvis, urbis, dobumgreblis, slimests un klaugis (koka veseris).

Pilskalnu izrakumos konstatēti arī dravniecības produkti — medus un vasks. Vasks Tērvetes pilskalnā atrasts vairākkārt XI, XII un XIII gs. slāņos, Talsu pilskalnā — XII gs. slānī. Tērvetes pilskalna XII gs. slānī starp ugunsgrēkā pāroglotiem graudiem, kādreizējā klēts vietā, konstatētas šūnas ar periem. Ar tāsīm apšūta kriju vācele, kas bijusi pildīta ar medus kārēm, atrasta Rīgā, Alberta laukuma izrakumos, kādā XII gs. celtnē.

Tiklab «bišu kāpšanai», kā medus uzglabāšanai parasti lietoti koka trauki, kādi XI—XIII gs. slāņos uzietī Kokneses, Mežotnes, Tērvetes, Talsu pilskalnu un Rīgas Alberta laukuma izrakumos.

Dravniecība agrā feodālisma laikmetā bija nozīmīga saimniecības palīdzība. Cukuru tolaik nepazīna, un medus bija galvenā saldviela, ko, starp citu, izmantoja iecienītā reibinošā dzēriena medaļu gatavošanai. Parāžu vārit medaļu un dzert to svinīgos gadījumos piemin Indriķa Livonijas hronika, stāstot par lībiešu apspriedi 1198. gadā. Bez tam jau no seniem laikiem medus ir tautā atzīta dziedniecības viela, kas lietota dažādu slimību ārstēšanai.

Galvenie apgaismošanas līdzekļi viduslaikos bija svece un skals. Pilskalnos iegūtie dzelzs un koka svečturu atradumi liecina, ka, sākot ar XI gs., vairāk lietotas sveces. Sevišķi iecienītas bijušas vaska sveces: tās dega ilgāk nekā no taukiem lietās un deva pilnvērtīgāku apgaismojumu. Tādēļ vaska sveces parasti lietotas svētkos.

Seno dzīvesvietu pētījumos atrastās māla veidnes runā par to, ka ne tikai XI—XIII gs., bet jau kopš pirmā gadu tūkstoša p. m. ē. vasku lietojuši rotkālī bronzas, kā arī citu krāsaino un dārgmetālu priekšmetu atliešanai gaistošā formā pēc vaska modeļa. Senajiem amatniekiem nav bijusi sveša arī diegu vaskošana: Tērvetes priekšpils XII gs. slānī atrasta dzivnieka riba, kas izmantota vaskota diega gludināšanai. Latgalē līdzīgu diegu vaskošanas paņēmieni daži kurpnieki un seglinieki lieto vēl šodien.

Krievu hronists Nestors vēsti, ka 969. gadā, Kijevas kņaza Svjatoslava laikā, krievi un Baltijas tautas tirgojušās ar zvēradām, vasku, medu un vergiem. Vasks un medus agrā feodālisma laikmetā bija Rietumeiropā un Krievzemē plaši pieprasīta tirgus prece. Arī vēlāk vēstures avoti, piemēram, «Rīgas parādu grāmata», kas iesākta 1286. gadā, liecina, ka vasks ieņēmis pirmo vietu Livonijas eksportā, sastādot apmēram 1/4 daļu no tā.

Vaska pieprasījums tirgū, pirmkārt, bija saistīts ar kristīgās ticības kulta attīstību: vaska sveces bija nepieciešamas baznīcai. Sevišķi tas izpaudās, sākot ar X un XI gs., kad lielākā daļa Baltijas kaimiņtautu bija pieņēmušas kristīgo

ticību. Otrkārt, daudz vaska prasija feodālās kancelejas izdevumi: rakstīšana uz vaska plāksnītēm, vaska piekaramo zīmogu gatavošana, vaska sveču lietošana apgaismošanai un tiesas sežu ilguma noteikšanai.

Ievērojama medus pieprasījums tirgū bija saistīts ar feodāļu dzirēm lietoto dzērienu un ēdienu gatavošanu.

Dravniecības piederumu un ražojumu atradumi pilskalnos — feodālajos centros — nav nejausi. Feodāļi, kā to apliecina Indriķa Livonijas hronika 1206. g., runājot par lībiešu vecāko Kaupo, bija arī bišukoku īpašnieki. Viņi centās kontrolēt dravniecību un tirdzniecību ar tās produktiem, tomēr vēl XIII gs. sākumā lielākā daļa dravņu piederēja saimju kopienām un šo īpašumu sargāja ieraduma tiesības. Kad 1212. gadā Cēsu vācu bruņinieki bija piesavinājušies Autīnes latgaļu laukus un bišukokus, notika latgaļu un lībiešu sacelšanās, kuras rezultātā bišukoki tika atdoti agrākajiem īpašniekiem. Medu un vasku feodāļi ieguva galvenokārt ar naturālām nodevām, jo nodevās un meslu maksājumos šie produkti bija obligāti un ieņēma vienu no pirmajām vietām.

Dravniecības senākā vēsture Latvijā pēc arheoloģiskiem materiāliem pagaidām nav pētīta, un tādēļ tās saimnieciskā nozīme agrā feodālisma posmā dažkārt tiek vērtēta pārāk zemu. Ir skaidrs, ka XIII gadsimtā, kad dravniecība ieņēma nozīmīgāku vietu nekā medības un zveja, dravniecība savu nozīmi nebija radusi pēkšņi.

V. Pāvulāns

LEDUS KAUJU ATCEROTIES

Pēc smagās sakāves Saules kaujā 1236. gadā Zobenbrāļu ordeņa atliekas izmisīgi meklēja iespēju, kā noturēties iekarotajās Baltijas (lībiešu un igauņu) zemēs. Uzliesmoja sacelšanās Kursā; nepakļāvīgie kurši nogalināja bīskapu Engelbertu. 1237. gadā, nesaskatot citu izeju, Zobenbrāļu ordenis lūdza Romas pāvestu apvienot to ar Vācu ordeni (tas kopš XIII gs. 30. gadu sākuma nodarbojās ar Prūsijas iekarošanu). Lūgums tika ievērots, un rezultātā izveidojās jauns Vācu ordeņa zars — Livonijas ordenis, kas kļuva par galveno spēku latviešu un igauņu zemju tālākā sagrābšanā un kam bija vēl tālāks mērķis — iekarot arī krievu un lietuviešu zemes.

Vācu agresoru alkatīgie skatieni vērsās uz bagātajām krievu tirdzniecības pilsētām Novgorodu un Pleskavu. Novgorodas zemi apdraudēja arī tatāri, kas, 1237. gadā izpostījuši Rjazaņas un 1238. gadā Vladimiras — Suzdaļas kņazisti, devās uz Novgorodu. No ziemeļiem pēc krievu zemēm tīkoja zviedri. Stāvokli vēl sarežģīja tas, ka pēc konflikta starp Novgorodas bajāriem un kņazu Aleksandru Ņevski pēdējais 1240. gadā aizgāja uz Suzdaļu. Vācu iebrucēji ne mirkli nevilcinājās izmantot situāciju. Jau 1240. gadā tie sagrāba krievu priekšposteni — cietoksni Izborsku netālu no

Pleskavas, bet pēc tam ar nodevēju palīdzību nostiprinājās arī pašā Pleskavā. 1241. gada sākumā vācieši arvien vairāk iespiedās Novgorodas zemēs, sagrāba Koporji un Tesovu un tieši apdraudēja Novgorodu. Novgorodas bajāriem neatlika nekas cits kā lūgt kņazu Aleksandru Nevski atgriezties Novgorodā, ko tas arī darīja. Balstoties uz savu pieredzi cīņā pret zviedriem, Aleksandrs padzina vāciešus no Koporjes un Pleskavas un devās uz Livoniju. 1242. gada 5. aprīlī vācu un novgorodiešu karaspēks satikās uz Peipusa (Pleskavas) ezera ledus. Vācieši izvietoja karaspēku savā parastajā kaujas ierindā — ķīļveida kolonā ar smaili uz priekšu. Ķīļa smailē un sānos izvietoja smagos bruņiniekus zirgos, bet vidū — vācu kājniekus un pakļauto tautu vienības (libiešus, igauņus, latgaļus ar varu piespieda piedalīties karagājienā). Sādu karaspēka izvietojumu sauca par «kuiļa galvu». Ar spēcīgo ķīļa priekšgalu vācieši centās sagraut pretinieka centru, kur arī parasti atradās spēcīgākās vienības. Aleksandrs, zinādams šo cīņas paņēmieni, izvēlējās citu taktiku — centrā atstāja kājniekus, bet stiprākās daļas izvietoja flangos. Vācieši sašķēla krievu karaspēka centru, taču galveno novgorodiešu spēku triecieni no flangiem izjauca ienaidnieka kolonu. Smagie vācu jātnieki sablīvējušies sāka ielūzt ledū. Vācieši zaudēja 500 bruņiniekus un panikā bēga. Krievi tos vajāja, nogalinot kājniekus un saņemot gūstā vēl ap 50 bruņinieku. Vācu sagrāve bija pilnīga. Livonijas ordeņa mestrs pārbijies gaidīja kņaza Aleksandra uzbrukumu Rīgai, taču Aleksandrs, padzinis vāciešus no Krievzemes, vajāšanu neturpināja. 1242. gadā vācieši norīkoja uz Novgorodu sūtņus. Tie atteicās no pretenzijām Krievzemē un apsolīja atdot arī Latgali (pēdējais solījums netika izpildīts).

Ar Ledus kauju Krievzeme apturēja vācu agresiju uz austrumiem, un vēlāk vācu iebrucēji aprobežojās ar sirojumiem, nekad vairs nopietni neizvirzot jautājumu par Novgorodas sagrābšanu. Bez tam šai kaujai bija liela nozīme Baltijas tautu likteņos. Vācu iebrucēju stāvoklis Livonijā vārda tiešā nozīmē bija kļuvis katastrofāls. Kursā turpinājās sacelšanās, un vācieši te pilnīgi bija zaudējuši savas pozīcijas; sakari ar ordeņa metropolī Prūsijā bija pārtraukti. Pret vāciešiem sacēlās arī senprūši: 1243. gadā tie smagi sakāva iebrucējus pie Rezavas ezera. Šāds stāvoklis satrauca Vāciju un pāvesta galmu, jo draudēja briesmas zaudēt pakļautās Baltijas zemes. Ar pāvesta un Rietumeiropas bruņinieku atbalstu vācieši Ledus kaujā zaudēto karotāju vietā sapulcināja jaunus laupītāru bruņinieku barus. Tādējādi agresoriem izdevās noturēties iekarotajās zemēs.

Vērtējot Ledus kaujas nozīmi Latvijas vēsturē, jāatzīmē, ka tā,

tāpat kā Saules un Durbes kaujas, manāmi palēnināja Latvijas teritorijas iekarošanas tempus. Sevišķi tas attiecināms uz Zemgali un Latgali. Diemžēl šo kauju rezultātus Baltijas un krievu tautas vairāku iemeslu dēļ nevarēja izmantot pilnīgi: tatāru-mongoļu jūgs un Baltijas tautu savstarpējās nesaskaņas traucēja kopīgu rīcību pret iebrucējiem. «Ja šīs ciltis būtu bijušas vienprātīgas,» rakstīja K. Markss, «tad kristīgā vācu lopiskā kultūra būtu tikusi iztriekta ārā.»

Vēsturnieki jau sen centušies atrast Ledus kaujas vietu. Pats nosaukums liecina, ka tā risinājusies uz ledus. Lielākā daļa padomju vēsturnieku pēdējā laikā pamatoti uzskata, ka tā notikusi pie Vārnu salas. Šī sala atrodas ziemeļu galā šaurumam, kas savieno Peipusa un Pleskavas ezerus. To apstiprināja arī pētījumi 1958. gadā, kad ekspedīcijā piedalījās ūdenslīdēji.

E. Čivkule, L. Jefremova

PĀRMAIŅAS DARBĀ UN SADZĪVĒ PADOMJU LATVIJAS ZVEJNIEKU KOLHOZOS

Jūras zvejniecība ir Latvijas piekrastes iedzīvotāju tradicionālā nodarbošanās. Taču tā attīstījās lēni. Attīstību kavēja muižnieku feodālās zvejas privilēģijas Rīgas jūras līcī, primitīvie satiksmes līdzekļi — buru un airu laivas un zemais tehniskais līmenis. Par zvejas tiesībām zemnieki maksāja muižniekiem augstu nomu. Tradicionālie zvejas rīki bija vadi, tikli, dažāda veida murdi, āķi. Līdz XIX gs. beigām spaili darināja lielāko tiesu paši zvejnieku ģimenes locekļi.

Arī buržuāziskās diktatūras gados zvejniecība Latvijā bija atpalikusi tautas saimniecības nozare, tās attīstīšanai netika veltīta vajadzīgā uzmanība. Zvejniecībai tāpat kā agrāk bija sezonas raksturs, un tā bija lauksaimniecības piedēklis. Sastinguma galvenais iemesls bija šaurais noieta tirgus un attīstītas zivrupniecības trūkums. Zvejniecības tehniskais līmenis palika zems, zvejoja ar mazproduktīviem pasīvās zvejas rīkiem.

Motori maksāja dārgi, vidēji 800—1200 latu, tāpēc lielākā daļa zvejnieku tos iegādājās kolektīvi vai uz kredīta. 1938. gadā tikai katriem 4,8 zvejniekiem bija 1 motors. Motori galvenokārt bija mazas jaudas, vidēji 5—7 zirgspēku. Daudziem zvejniekiem nepiederēja ne tikli, ne motori, un tie strādāja par zvejas pušiem pie turīgajiem. Primitīvā tehnika bija par iemeslu zemam darba

ražīgumam un zemiem lomiem. 1928. gadā viena zvejnieka vidējā nozveja bija 45,2 centneri. Buržuāziskajā Latvijā lomu realizāciju gandrīz pilnīgi pārzināja lielie starpnieki — spekulanti, kas uz zvejnieku rēķina guva milzīgus ienākumus. Tirgotāji uzpirka zivis par pusvelti, bet pilsētu tirgos pārdeva daudzkārt dārgāk. Ik gadus zvejnieku saimniecības cieta lielus zaudējumus — bojājās un aizgāja bojā riki. Zvejnieku pamatmasa bija iestīgusi parādos, joniecīgās peļņas pietika labi ja trūcīgai iztikai. Zvejnieku iedziyi nereti pārdeva ūtrupēs, lai dzēstu parādus.

Lielākā daļa zvejniekciemumu — Kolka, Roja, Pāpe, Kuiviži, Pāvilosta u. c. atradās piekrastes joslā un bija maz saistīti ar kultūras centriem. Ciemus parasti veidoja primitīvu koka māju rinda. Netālu no tās kāpās atradās tiklu būdas un žāvējamie namiņi. Vairumam zvejniekciemumu nebija ostu, laivas ūdenī iestūma un izvilka ar rokām. Dzīvojamās mājās trūka elementāro labierīcību, nebija elektrības, radio. Virtuvēs parasti laboja vecos un izgatavoja jaunus rīkus, žāvēja apgērbus.

Daļai zvejnieku bezzemnieku nebija savu māju, tie par augstu īres maksu vai atstrādāšanu īrēja dzīvokļus pie bagātņiekēm.

Pēc padomju varas nodibināšanās jūras zvejniecības loma Latvijas tautas saimniecības attīstībā strauji pieauga. Zvejnieku stāvoklis izmainījās pašos pamatos.

Zvejniecība no maznozīmīgas piekrastes iedzīvotāju blakus nodarbes pārvērtās par svarīgu sociālistiskās saimniecības nozari. Piekrastes joslas iedzīvotāji apvienojās kolhozos. Tagad Padomju Latvijā ir 17 jūras zvejniecības kolhozi, tās ir lielas sociālistiskās saimniecības.

Padomju valsts nemitīgi rūpējas par zvejnieku darba atvieglošanu un dzīves apstākļu uzlabošanu. Zvejniecības maksimāla mehānizācija ir nozīmīgs priekšnoteikums lomu un zvejnieku izpeļņas palielināšanai. Kolhozi jau pirmajā pastāvēšanas gadā saņēma no valsts modernu tehniku un spēcīgu floti. Aktīvās zvejas riki (traļi) arvien vairāk izspiež pasīvās zvejas rīkus. Izplatoties traļu zvejai, paplašinājušies arī zvejas rajoni. Ar traleriem zvejo visu gadu. Nepārtraukti aug zvejas flotes varenība. Ja 1940. gadā zvejniekiem piederēja 876 motorlaivas ar kopīgo jaudu 6327 ZS, 1964. gadā kolhozu rīcībā jau bija 763 dažāda tipa zvejas kuģi ar kopīgo jaudu 56 435 ZS.

1956. gadā iezīmējās lūzums kolhozu zvejniecības attīstībā. Šai gadā kolhozu zvejnieki kopā ar Valsts ekspedīcijas zvejniekiem pirmo reizi devās zvejā uz Atlantijas okeānu. Pašreiz kolhozu zvejnieki zvejo Ziemeļu un Norvēģu jūrā, Lamanšā, Ziemeļamerikas un Āfrikas piekrastē.

Zvejniecības organizācija uz sociālistiskiem pamatiem, jaunās, modernās tehnikas ieviešana ievērojami veicināja darba ražīguma un nozvejas pieaugumu. Viena zvejnieka vidējā nozveja no 1950. līdz 1964. gadam pieauga no 91 līdz 306,4 centneriem, bet salīdzinājumā ar 1938. gadu — vairāk nekā septiņkārtīgi.

Līdz ar darba ražīguma celšanos aug kolhozu un to biedru ienākumi. Zvejnieku kolhozu kopīgie ienākumi 1950. gadā bija 4,3 milj. rbļ., bet 1964. gadā — 41,2 milj. rbļ. Kolhoza zvejnieka vidējā gada izpeļņa no 1950. līdz 1964. gadam pieaugusi no 715,3 rbļ. līdz 2755 rbļ.

Sociālistiskais ražošanas veids pašos pamatos izmainījis zvejnieku apziņu, viņu attieksmi pret darbu. Padomju varas gados ir izveidojies jauna tipa zvejnieks — izglītots, kulturāls speciālists, kas pret savu darbu izturas radoši, kā saimnieks. Socialistiskā īstenība padziļinājusi zvejniekos kolektivismu un biedriskumu. Daudzi kolhozu zvejnieki par panākumiem darbā apbalvoti ar Padomju Savienības ordeņiem un medaļām. Sešiem zvejniekiem piešķirts godpilnais Nopelniem bagātā zvejnieka nosaukums.

Radikālās pārmaiņas zvejnieku darba apstākļos butiski ietekmēja arī viņu sadzīvi. Citāds kļuva zvejnieku ciematu izskats. Daudzi no tiem, piemēram, Roja, Kolka, Pāvilosta, Lapmežciems, Kuiviži u. c., jau atgādina pilsētas. Te notiek izvērsta celtniecība — veidojas modernas ostas un piestātnes, zvejas piederumu noliktavas, kuģu remonta darbnīcas, mehānizēti zivju pieņemšanas punkti. Gandrīz visos lielākajos zvejnieku ciematos ir zivju

Sagatavošanās sacensībām tīklu lāpīšanā zvejnieku svētkos Mērsragā.

pārstrādāšanas fabrikas vai cehi. Atrisināts kādreiz sāpīgais jautājums — par lomu realizēšanu.

Lapmežciemā, Rojā, Engurē, Skultē, Kuivižos u. c. tiek celti moderni kultūras nami ar plašām kino un sporta zālēm, bibliotēkām un atpūtas istabām. Zvejnieku kolhozi aktīvi iesaistījušies skolu celtniecībā. Moderna skola ar sporta zālēm, mehānisko darbnīcu un internātu uzcelta Skultē par kolhoza «Zvejnieks» līdzekļiem. Aug daudzstāvu dzīvojamās mājas ar visām komunālajām ērtībām. Padomju varas gados zvejnieku ciemati ir radioficēti un elektrificēti, bet daži kolhozi — piemēram, z/a «Dzintarjūras» centrs — arī gazificēti.

Zvejnieku kolhozi izdod lielus līdzekļus kultūras pasākumiem un sportam. Daudzos kolhozos ir labi iekārtoti stadioni. Par tradīciju kļuvis ik gadus rīkot republikas zvejnieku spartakiādes. 1964. gada spartakiādē piedalījās 1248 cilvēki.

Zvejnieku kolhozu bibliotēkās ir bagāts grāmatu fonds. 1964. gadā bija pāri par 120 tūkst. grāmatu. Daudziem zvejniekiem ir labi sakomplektētas mājas bibliotēkas. Ciematos bieži viesojas galvaspilsētas teātru aktieri. Savukārt zvejnieki kolektīvi

apmeklē koncertus un teātra izrādes gan Rīgā, gan citās republikas pilsētās.

Visas šīs pārmaiņas atspoguļojas jaunajās darba un sadzīves tradīcijās. Katru gadu vairāki republikas kolhozi kopīgi svin tradicionālos zvejnieku vai jūras svētkus. Svinībās rezumē zvejnieku darba panākumus, notiek pieredzes apmaiņa un pirmrindnieku apbalvošana. Noslēgumā tiek sarīkotas tradicionālās sacīkstes airēšanā, virves vilkšanā, tiklu aušanā, zivju izņemšanā no tikliem utt. Svētku viesi parasti ir igauņu un lietuviešu zvejnieki.

Ņemot vērā zvejnieku izcilos nopelnus tautas saimniecības attīstībā, 1965. gadā tika apstiprināti Vissavienības svētki — Zvejnieku diena, ko atzīmēja 11. jūlijā. Latviešu zvejnieki pirmo reizi visas mūsu republikas mērogā šos svētkus svinēja Mērsraga ciematā, kur ieradās zvejnieki no visiem zvejnieku arteļiem, valdības pārstāvji un kupls skaits viesu. Daudziem zvejniekiem par viņu pašreizējā darbu tika pasniegti valdības apbalvojumi.

Plaši tiek atzīmētas jauno zvejnieku dienas, kad darba veterāni nodod savas zināšanas un pieredzi jauniešiem, kuri līdz ar to it kā tiek uzņemti zvejniekos. Par tradīciju kļuvusi aizvadišana Padomju Armijā un pensijā, tāpat Bērnības svētki, Pilngadības svētki, laulību svinīga reģistrācija, mirušo piemiņas dienas, kas izskauž no sadzīves vecās, reliģiskās ceremonijas.

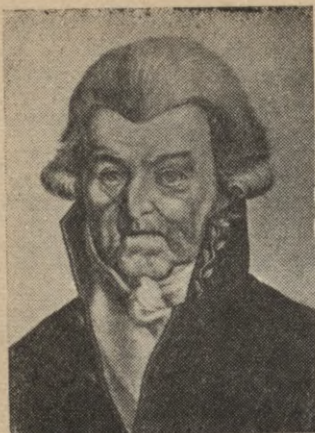
A. Caune

J. K. BROCE

(1742. 12. IX — 1823. 16. VIII)

Apritējuši 225 gadi, kopš dzimis izcilais senatnes pētnieks, Latvijas vēstures pieminekļu krājējs un kopotājs Johans Kristofs Broce.

J. K. Broce dzimis 1742. gada 12. septembrī Saksijas (tag. VDR) Augšlauzicas novadā Gerlicas pilsētas sāls svērēja ģimenē. Broces vecāki, pārvācoti čehi, bija ieceļojuši Saksijā no Bohēmijas. Pirmās skolas gaitas Broce sāka Gerlicas ģimnāzijā. 1763. gadā viņš iestājās Leipcigas universitātē, kur studēja teoloģiju un filozofiju. Līdzekļus studijām Broce bija spiests sagādāt, pasniedzot privātstundas, tulkojot, zīmējot. 1767. gadā viņš pārgāja uz Vitenbergas universitāti, kur 1768. gadā ieguva filozofijas doktora grādu. Jau studiju laikā Broce saņēma piedāvājumus doties par mājskolotāju uz Rīgu. 1768. gada decembrī viņš ieradās Rīgā,

kur strādāja sākumā par mājskolotāju un vēlāk par konrektoru Rīgas Ķeizarkajā licejā. Licejā Broce darbojās 46 gadus un 1815. gadā aizgāja pensijā.

J. K. Broce miris 1823. gada 16. augustā un apglabāts Rīgā, Lielajos kapos.

Strādādams visu mūžu par pedagogu, Broce interesējās un daudz rakstīja par Latvijas senatni. Jau dažus gadus pēc ierašanās Rīgā, 1771. gadā, viņš sāka vākt materiālus par Vidzemes vēsturi, pievēršot uzmanību arheoloģijai, numismātikai un etnogrāfijai. Būdams labs zīmētājs, Broce saglabājis attēlos raksturīgas vecās Rīgas,

Cēsu, Valmieras u. c. pilsētu un apvidu ainavas, celtnes, apģērbus, visdažādākos latviešu un igauņu kultūras pieminekļus. Rūpīgi strādājot gandrīz 50 gadus, Broce radījis unikālu, plašāko un nozīmīgāko viena cilvēka sakoptu Baltijas vēsturisko materiālu krājumu — «Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente, Prospective, Münzen, Wappen etc.». Krājums sastāv no 10 sējumiem ar 2400 lapām un ap 5000 dažādu pieminekļu attēliem un aprakstiem, kuriem gandrīz visiem autors ir Broce; darbu viņš veicis brīvajos brīžos, nesaņemot par to atlīdzību.

Sevišķa Broces savākto materiālu nozīme ir tā, ka, tajos attēloti, ne tikai saglabājušies senatnes retumi, bet parādīta arī XVIII gs. otrās puses Rīga un tās apkārtnes dzīve. Visiem zīmējumiem doti vērtīgi apraksti, kuros norādīta zīmēšanas vieta, sniegtas izsmeļošas ziņas pat par atsevišķām detaļām.

Brocem lieli nopelni arī kā arhīvu pētniekam, kurš daudz darījis paleogrāfijas, diplomātikas, heraldikas u. c. vēstures palīgzinātņu attīstībā. Broce vāca un pārrakstīja senas hronikas, dienasgrāmatas, arhīvu dokumentus. Šie materiāli sakopti krājumā «Livonica» 36 sējumos, «Rigensia» 3 sējumos u. c. Broces norakstos līdz mūsu dienām saglabājušies daudzi senraksti, kuru oriģināli gājuši bojā.

Kaut gan Broces sakoptie un apstrādātie arhīvu dokumentu noraksti neatbilst mūsdienu vēstures zinātnes prasībām, tie tomēr daudzkārt izmantoti vēlākās dokumentu publikācijās un veicinājuši vēstures zinātnes attīstību.

Broce nav parasts kolekcionārs, kas vācis senatnes priekšmetus sava prieka pēc. Viņš ir pētnieks, kas centies aizsargāt un saglabāt kultūras pieminekļus, atstājot savākto krājumu sabiedrības rīcībā. Jau 1821. gadā Broce savu krājumu, kas sastāv no

560 darbu nosaukumiem, nodeva glabāšanā Rīgas pilsētai. Krājums glabājās Rīgas pilsētas bibliotēkā. Tagad tas atrodas Latvijas PSR ZA Fundamentālās bibliotēkas Retumu nodaļā.

J. K. Broce ar savu mūža darbu devis ievērojamu ieguldījumu Latvijas vēstures pētniecībā. Daudzās zinātņu nozarēs, it īpaši vēsturē, šodien plaši izmanto Broces savāktos materiālus. Tāpēc jo vairāk izjūtams tas, ka vēl līdz šai dienai unikālais materiālu krājums nav publicēts un nav pieejams kuplākai lasītāju saimei.

H. Strods

ETNOGRĀFU EKSPEDĪCIJAS 20 GADOS

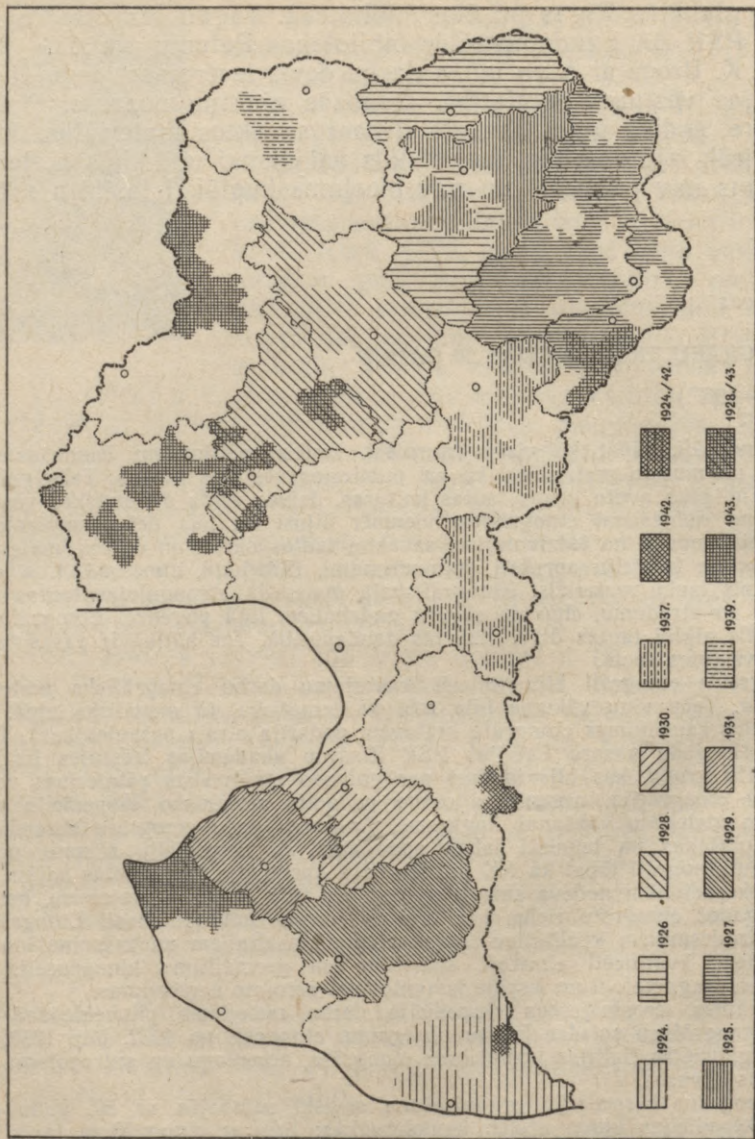
(1947.—1967.)

Etnogrāfi, tāpat kā visi vēsturnieki, saviem pētījumiem daudz izmanto arhīvu un muzeju materiālus, kā arī publicētos vēstures avotus. Taču galvenā un nozīmīgākā avotu grupa tautas kultūras, dzīves veida un etniskās vēstures problēmu risināšanai etnogrāfiem vienmēr bijusi un būs tiešos novērojumos pētāmajā novadā no iedzīvotājiem savāktie tautas darba un dzīves, materiālās kultūras un tradīciju apraksti, fotouzņēmumi, filmējumi, zīmējumi, t. s. etnogrāfiskais lauku materiāls. Etnogrāfiskajā materiālā atspoguļojas tautas meklējumu un atradumu, ciņu un uzvaru gadsimtiem ilgā pieredze. Etnogrāfiskais materiāls atklāj tautas dzīvi visā tās daudzpusībā. Tas būtībā ir pašas tautas radīts vēstures avots.

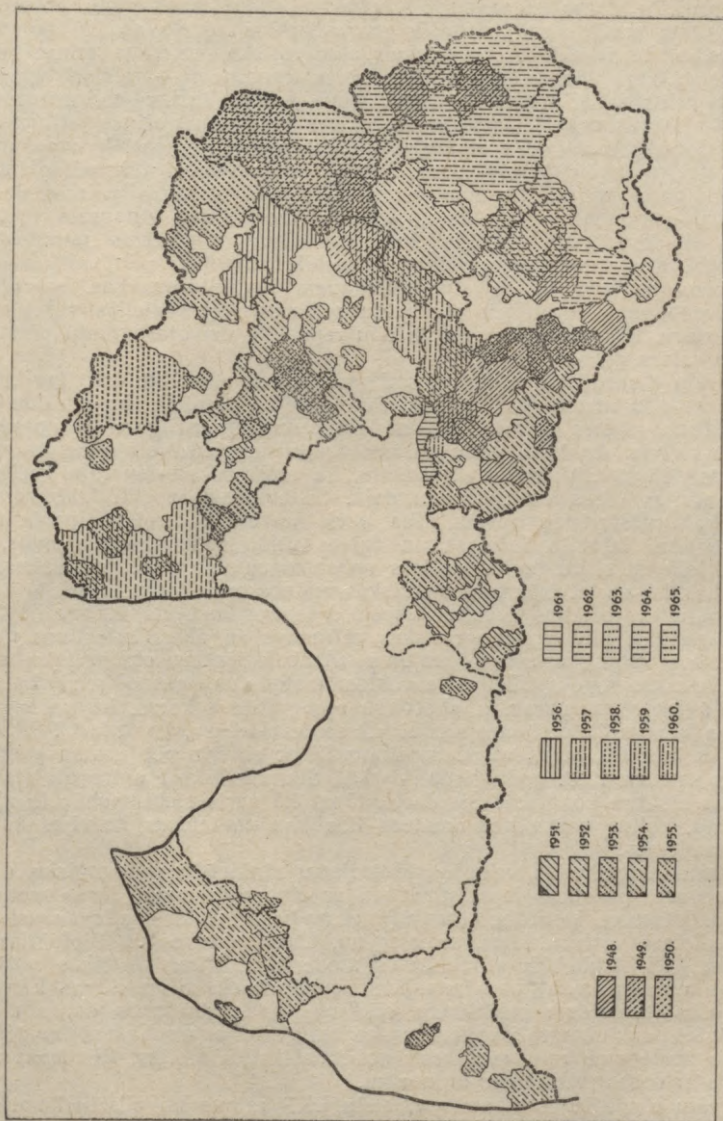
Agrākie etnogrāfi bija veikuši ievērojamu darbu etnogrāfisko materiālu vākšanā. Taču viņu vākumā bija robeži kā tematiskā, tā metodiskā ziņā. Bez tam lielus zaudējumus etnogrāfu krātuvēm nodarīja otrais pasaules karš. Tāpēc jau 1947. gada vasarā Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta etnogrāfu grupa, kas bija kļuvusi par galveno zinātniskās pētniecības centru latviešu etnogrāfijā, organizēja pirmo padomju zinātnisko ekspedīciju etnogrāfisko materiālu vākšanai Augšzemē. Ar katru gadu etnogrāfu ekspedīcijas kļuva plašākas un tehniski labāk apgādātas. Ja ekspedīciju sākuma posmā padomju etnogrāfi tāpat kā XX gs. 30.gados apstaigāja lauku sētas kājām, tad vēlāk ekspedīcijām nodeva smago mašīnu, ar 1959. gadu — autobusu, bet pēdējos gados etnogrāfu rīcībā bez tam vēl nodoti mikroautobusi. Etnogrāfiem tagad ir desmitiem kvalitatīvu fotoaparātu melnbaltajiem un krāsainajiem uzņēmumiem, kvalificēti zīmētāji, šaurfilmu un normālfilmu kinoaparāti, zibspuldzes, magnētofoni un iespēja izmantot pat aerofoto uzņēmumus.

Zināmus ierosinājumus ekspedīciju darba metodikas pilnveidošanā latviešu etnogrāfiem sniedza krievu un igauņu etnogrāfi no 1952. līdz 1959. gadam organizētās Baltijas kompleksās etnogrāfu, arheologu un antropologu ekspedīcijas ietvaros.

Etnogrāfu ekspedīciju organizēšana sevišķi uzlabojās ar 50. gadu otro pusi, ekspedīcijas kļuva arvien kompleksākas: līdz ar etnogrāfiem tajās piedalījās valodnieki, vēsturnieki, arhitekti, medicīnas vēsturnieki, muzeju darbinieki, vietējie novadpētnieki, studējošā un skolu jaunatne. Sakarā ar to uzlabojās ekspedīcijās savāktā etnogrāfisko materiālu daudzums un kvalitāte. Ja pirmajā ekspedīciju darba piecgadē (1947.—1951.) bija savāktas 7600 glabā-

Etnogrāfu ekspedīcijas no 1924. g. līdz 1943. g.

Etnogrāfu ekspedīcijas no 1948. g. līdz 1965. g.

šanas vienības, tad ekspedīciju darba divdesmitgadē pēdējā piecgadē (1961.—1965.) savākts 42 000 glabāšanas vienību, t. i., sešas reizes vairāk nekā pirmajā ekspedīciju darba piecgadē. ZA etnogrāfu divdesmit gadu ekspedīciju darba rezultātā savākts un etnogrāfu grupas arhīvā nodots ap 100 000 glabāšanas vienību. Tā izveidojies bagātākais etnogrāfisko materiālu arhīvs republikā, kas savā ziņā līdzvērtīgs latviešu tautas lepnumam — folkloristu savāktajam latvju dainu arhīvam. Apmēram puse arhīva sastāv no etnogrāfisko parādību — tautas materiālās kultūras, dzīves veida un garīgās kultūras aprakstiem. Gandrīz trešo daļu arhīva veido dokumentāli fotoattēli kopā ar negatīviem. Arhīvā ir 15 000 zīmējumu. Seit glabājas vairāki tūkstoši plānu un karšu, audumu paraugu. Pēdējos gados tiem pievienojušies vairāki desmiti etnogrāfisku dokumentālo kinofilmu. Atšķirībā no agrāko etnogrāfu materiāliem šajā divdesmitgadē savāktajiem materiāliem ir precīzas norādes par pētāmās parādības etnisko, ģeogrāfisko un sociālo izplatību.

Līdztekus latviešu tautas etnogrāfiskajiem materiāliem, kas, saprotams, ieņem galveno vietu republikas etnogrāfu pētījumos, ekspedīcijās vākti materiāli par krievu, baltkrievu, igauņu un citu republikā dzīvojošu tautu pārstāvju kultūru un dzīves veidu.

Etnogrāfu ekspedīcijas pēdējā desmitgadē notiek atsevišķu Latvijas kultūr vēsturisko novadu materiālās kultūras, dzīves veida, tradīciju un etniskās vēstures problēmu izpētes formā. Galvenā ekspedīcija katru gadu monogrāfiski pēta vienu rajonu. Ar 1963. gadu pasākti arī pilsētu iedzīvotāju dzīves veida un kultūras pētījumi. Vairums ekspedīciju, kā redzams pievienotajā kartē, izvietojas Latvijas vidus un austrumu daļā. Sistemātiski izpēti Vidzemes un Latgales kultūr vēsturiskie novadi. Tas devis iespēju ievērojami pārvirzīt uz priekšu ne tikai latviešu kultūras un dzīves veida attīstības pētījumus, bet risināt latviešu un slāvu tautu, latviešu un somugru tautu kultūras sakaru un mijiedarbības, kā arī latviešu tautas etniskās vēstures problēmas.

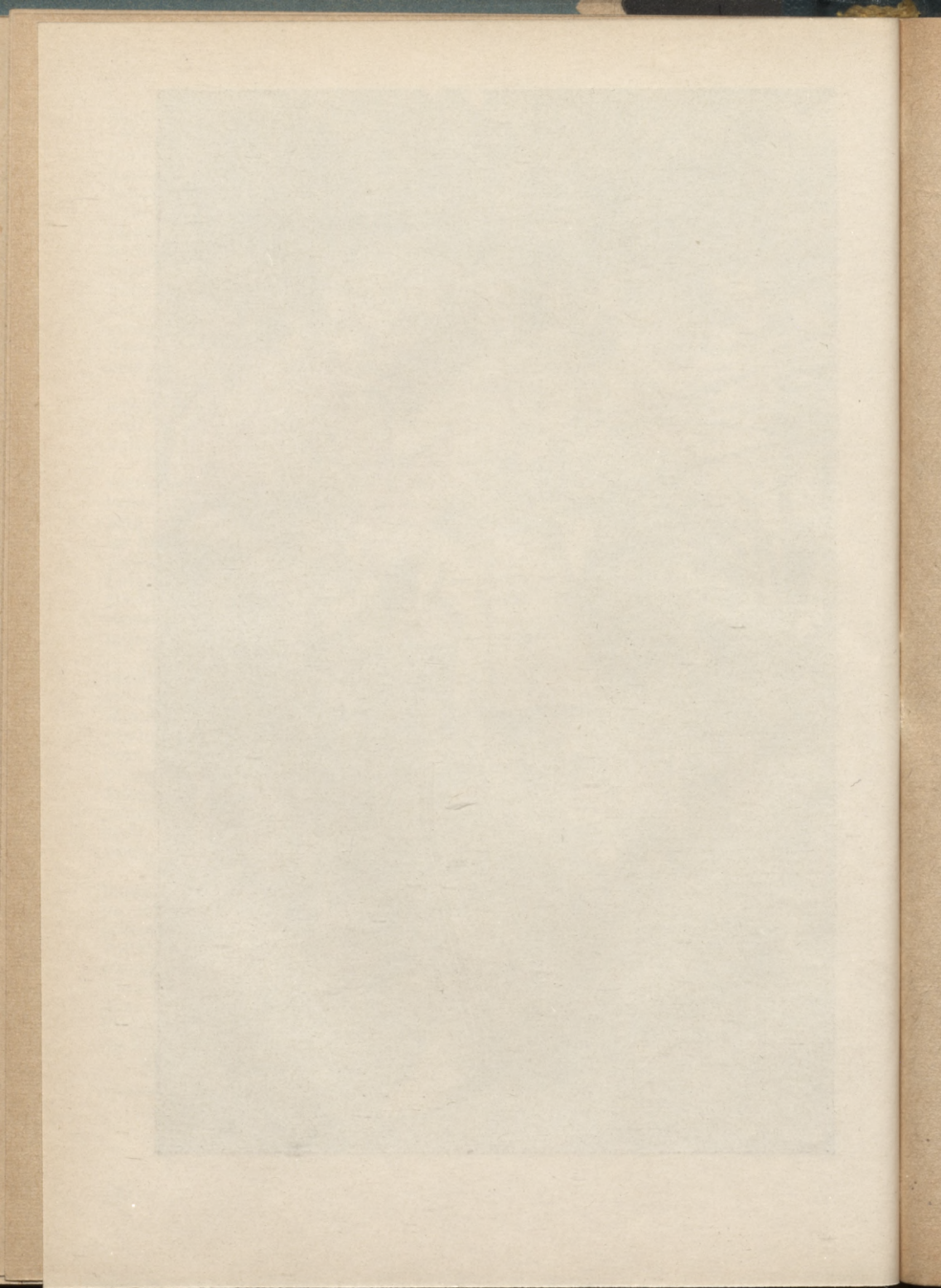
Etnogrāfu ekspedīcijas devušas iespēju Vēstures institūta etnogrāfiem uzrakstīt un publicēt piecus monogrāfiskus pētījumus un divas kolektīvas monogrāfijas, izdot tematisko rakstu krājumu «Arheoloģija un etnogrāfija» sešos sējumos. Izmantojot ekspedīcijas savāktos materiālus, pirmo reizi Latvijas vēsturē bija iespējams uzrakstīt «Latviešu etnogrāfijas» kursu, kā arī vispārinošo darbu «Latvieši» pētījumu sērijai «Pasaules tautas», ko izdod PSRS ZA Etnogrāfijas institūts Maskavā. Četri etnogrāfi ar saviem pētījumiem padomju delegācijas sastāvā 1964. gadā piedalījās VII Starptautiskajā antropoloģijas un etnogrāfijas zinātņu kongresā. Šie darbi, tāpat kā pāris simtu publicēto zinātnisko rakstu, palīdz noskaidrot daudzas līdz šim neskaidras Latvijas kultūr vēstures problēmas.

Etnogrāfu ekspedīcijas veikušas ievērojamu zinātniski pedagoģisku darbu jaunās etnogrāfu paaudzes iepazīstināšanā ar etnogrāfu lauku darba metodēm un tehniku. Vēstures institūta etnogrāfu ekspedīciju skola daudz devusi vairākiem medicīnas vēsturniekiem, sociologiem, LVU Vēstures un filoloģijas fakultātes un RPI Arhitektūras fakultātes studentiem, Rīgas lietišķās mākslas vidusskolas audzēkņiem, rajonu jauniešiem novadpētniekiem un citiem. Ekspedīcijas veikušas ievērojamu priekšmetu vākšanas un apzināšanas darbu republikas vēstures un etnogrāfiskajiem muzejiem, rajonu un tautas muzejiem. Ekspedīciju noslēgumā rajonos parasti notiek atskaites sesijas, kas iepazīstina darba audis ar darba rezultātiem un nozīmi.

Etnogrāfu ekspedīcijas vienmēr atbalsta LKP rajonu un pilsētu komitejas,

*Alsungas novada tautas tērpi.
M. Slavas krāsu foto.*

darbājušu deputātu padomju izpildu komitejas, rajonu izglītības un kultūras nodaļas, rajonu novadpētniecības muzeji, rajonu kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības nodaļas. Vairāki desmiti aktīvāko republikas skolotāju, bibliotekāru, pensionāru u. c. kļuviši par pastāvīgiem ZA Vēstures institūta ārštata korespondentiem un savā brīvajā laikā sistemātiski vāc etnogrāfiskos materiālus ar Vēstures institūta anketām. Ar tautas darba un dzīves pieredzi un tautas tradīcijām etnogrāfus ik gadus iepazīstina vairāki tūkstoši lauku un pilsētu iedzīvotāju, tā palīdzot uzrakstīt zinātniski pilnvērtīgu Latvijas vēsturi.

Tādējādi etnogrāfija kā zinātne par tautu saņēmusi visplašāko tautas masu atbalstu. Tauta dara visu, lai tās darba un dzīves vēsture nonāktu zinātnieku un pēc tam atpakaļ tautas rokās un kalpotu darbājušu kultūras un izglītības līmeņa un jaunās kultūras celšanai. Padomju tautas saprot, ka «var nezināt tūkstoš zinātņu un tomēr būt izglītots cilvēks», kā sacīja krievu revolucionārais demokrāts N. Cerniševiskis, «bet nemīlēt vēsturi var tikai garīgi neattīstīts cilvēks».

V. Rozenberga

LIELĀKU VĒRĪBU ETNOGRĀFISKO MATERIĀLU VĀKŠANAI!

Bagātākās, daudzveidīgākās un vērtīgākās republikas etnogrāfisko priekšmetu, dokumentu un fotogrāfiju kolekcijas — pāri par 75 000 vienības — glabājas Latvijas PSR Vēstures muzejā.

Latviešu etnogrāfiskās kolekcijas savāktas pēdējo 100 gadu laikā, sākot no XIX gs. 60. gadiem. Tās apvieno daudzu agrāko un tagadējo etnogrāfu, vēsturnieku, arhitektu, mākslinieku, studentu, kā arī citu entuziastu un interesentu rūpīgā, neatlaidīgā vākšanas un krāšanas darba augļus.

Latvijas PSR Vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļā pārstāvētas visas republikā sastopamās etnogrāfisko priekšmetu grupas: zemkopības, amatniecības, zvejniecības, dravniecības darba rīki, apģērbi, audumi, adījumi, keramika, rotas lietas, mēbeles, dažādi iedzīves un mājsaimniecības priekšmeti. Liela daļa šo priekšmetu šodien ir unikāli tautas radošā darba un mākslas pieminekļi, kas vairs nav atrodami. Bagāto etnogrāfisko materiālu muzejs izmanto, veidojot ekspozīcijas par latviešu tautas materiālo kultūru un dzīves veidu smagajos feodālisma un kapitālisma sociālās nevienlīdzības apstākļos. Tiek rīkotas tematiskas izstādes, kas parāda gan darba rīku, gan apģērba un iedzīves priekšmetu, gan arī tautas mākslas attīstību dažādos laika posmos.

Par latviešu padomju lietišķās mākslas straujo attīstību liecina tautas daiļamatnieku darbu klāsts Etnogrāfijas nodaļā, kas gadu no gada papildinās ar jauniem savdabīgiem un krāšņiem darinājumiem. Rīkojot mūsdienu lietišķās mākslas izstādes, muzejs propagandē daiļamatnieku darinājumus, veicina šīs mākslas

nozares attīstību un audzina padomju ļaužu gaumi. Ikviens daiļamata meistars, kura darbi glabājas muzejā, pēc gadiem un gadu desmitiem tajos kā īpatnējā spoguļi varēs saskatīt savu daiļrades ceļu.

Etnogrāfijas nodaļas fondu un arhīva materiālus plaši izmanto gan mūsu, gan brālīgo republiku zinātnieki saviem pētījumiem un publikācijām. Nodaļas fondos mācās topošie republikas mākslinieki — Mākslas akadēmijas studenti un Lietišķās mākslas vidusskolas audzēkņi. Tekstilrūpniecību mākslinieki un tautas daiļamatnieki atkal un atkal iegriežas Etnogrāfijas nodaļā, lai smeltos ierosmi jauniem krāsu un rakstu salikumiem, jaunām dekoratīvo izstrādājumu formām.

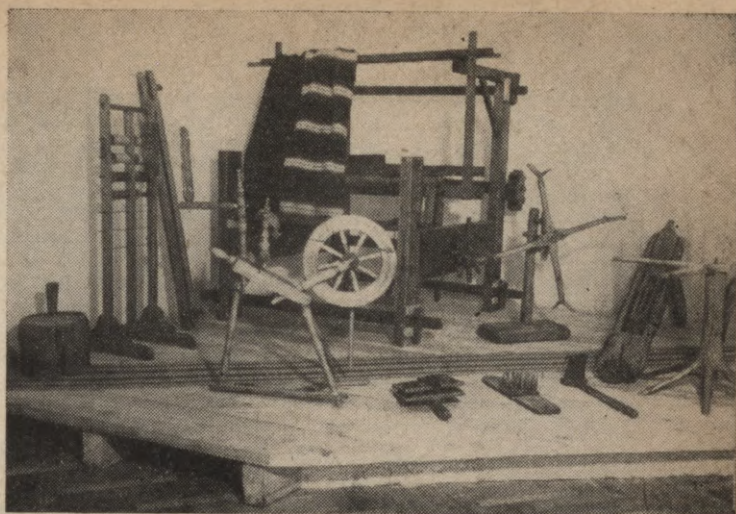
Mūsu republikā ir vēl daudz neapzināta vai līdz galam neizpētīta etnogrāfiskā materiāla. Rajonos un ciemos vēl saglabājusās daudzas etnogrāfiski vērtīgas senas lauku celtnes. Veco māju bēniņos un pieliekamajos vēl var atrast vairs nelietojamus pagājušo gadsimtu darba rīkus, traukus un iedzīves priekšmetus. Skapjos un lādēs vēl glabājas viens otrs vecmāmiņas apģērba gabals, krāšņa lauku audēja darināta gultas sega vai galdauts. Vecāko gadagājumu ļaudis vēl atceras, kā un ar kādiem darba rīkiem strādājuši viņu tēvi un vectēvi, kā ģērbusies, ko ēduši, kā svinējuši svētkus un godus, kādas tradīcijas un paražas ievērojuši ikdienas dzīvē un svētkos, kādi bijuši tautas ārstniecības paņēmieni.

Lielāka vēriba nekā līdz šim jāvēlti tieši mūsdienu etnogrāfiskā materiāla vākšanai. Šodiena rīt jau būs vēsture, un, ja mēs to nebūsim izsekojuši laikus, tad, ņemot vērā mūsu dzīves straujos attīstības tempus, šis materiāls neizbēgami pazudīs. Mums jāapzina un jāpētī mūsdienu etnogrāfiskās parādības un procesi, mums jāzina, kā padomju cilvēki strādā, ģērbjas, ceļ mājokļus, iekārto dzīvokļus, svin svētkus, kādas jaunas tradīcijas bagātina mūsu dzīvi, kā lauki tuvinās pilsētai, kā izpaužas tautu draudzība.

Tas viss prasīt prasa, lai etnogrāfisko materiālu vākšanā iesaistītos jo plaši sabiedrības slāņi. Ikviens no mums ir atbildīgs, lai darbatautas vēsture saglabātos nākamajām paaudzēm. Katrs pazudis tautas darinātais materiāls kultūras piemineklis ir kā izrauta vēstures lappuse, ko nākotnē vairs nevarēs restaurēt. Mūsu visu pienākums ir šos etnogrāfiskos pieminekļus saglabāt un nodot muzejiem.

Ar prieku jākonstatē, ka pēdējos gados sabiedrības atsaucība etnogrāfiskā materiāla vākšanā ir augusi. Tā, piemēram, 1965. gadā vērtīgus eksponātus LPSR Vēstures muzejam dāvinājuši Raiskuma skolotāja, tautas daiļamata meistare Marta Žagare (smilgu sienas segu), Rīgas Ļeņina rajona lietišķās mākslas pulciņa

Linu un vilnas ap-
strādes darba rīki
tautas tērpu izstādē.

«Rota» vadītāja, tautas daiļamata meistare Vilma Šterna (5 dekoratīvas sedziņas), tautas daiļamata meistars Harijs Lācis no Rīgas (batikotus lakatiņus, šallītes un dekoratīvus audumus), tautas daiļamata meistare Nora Grase no Rīgas (10 batikotus suvenīru lakatiņus), medicīnas māsa Zigrīda Zēberga no Talsiem (Rucavas kreklu, zeķes un prievītes), pensionāre Alma Apsīte no Rīgas (Vidzemes gultas segu), mākslinieks Jurgis Skulme no Rīgas (cimdus un zvejniecības darba rīkus), kolhozniece Anna Medvecka no Rēzeknes rajona (cimdus, vāceles un mežģīnes), Magda Krasīņa no P. Stučkas ciemata (Kuldīgas kreklu).

Vāksim senos un mūsdienu etnogrāfiskos materiālus un nodosim Latvijas PSR Vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļai Rīgā, Pionieru laukumā 3, tel. 223004!

L. Dumpe

BRĀLIGO TAUTU KULTŪRU MIJIEDARBĪBA

Ļeņinskā nacionālā politika garantē Padomju Savienības nāciju brīvu, patstāvīgu attīstību. Vienlaicīgi republiku ekonomiskās un politiskās iekārtas un tautas ideoloģijas vienotība nosaka padomju nāciju ciešus sakarus un pakāpenisku savstarpēju tuvināšanos. Padomju nācijas sevišķi tuvinās komunisma celtniecības laikmetā, kad strauji paplašinās republiku ekonomiskie un kultūras sakari.

Arī latviešu padomju kultūra aug un veidojas sadarbībā ar citu tautu kultūrām. Lūk, daži piemēri, kas atspoguļo sadarbību starp Latvijas PSR un Krievijas PFSR. Latvijā no 1940. līdz 1964. g. izdotas gandrīz 1000 krievu

rakstnieku grāmatas latviešu valodā un pāri par 200 grāmatām — krievu valodā. Savukārt no 1946. līdz 1964. g. Padomju Savienībā 30 valodās pārtulkotas un izdotas 1465 latviešu autoru grāmatas, tai skaitā krievu valodā — 1224.

1960. gadā krievu valodā iznākošos centrālos laikrakstus abonēja vai pirka Preses apvienības kioskos 120 741 republikas iedzīvotājs, 1964. gadā — 207 664. Centrālo žurnālu abonentu skaits šajā laikposmā gandrīz divkāršojies.

1964. gadā Latvijā viesojās 14 KPFSR teātri. Savukārt Krievijas Federācijā, kā arī citās republikās ik gadus izrādes snieguši 2—3 mūsu teātru kolektīvi. Šīs izrādes apmeklējuši desmitiem tūkstošu skatītāju. Tā, piemēram, Maskavas Padomes vārdā nosauktā teātra izrādes Rīgā 1961. gadā noskatījušies apm. 70 000 republikas iedzīvotāju, bet mūsu Operas un baleta teātra viesizrādes Ļeņingradā 1961. gadā — 48 695 skatītāji. Katru labāko centrālo kinostudiju filmu Latvijā gada laikā pēc tās nodošanas noskatījušies kinoteātros apm. viena piektā daļa republikas iedzīvotāju:

«Optimistisko traģēdiju»	— 431,1 tūkst.
«Dzimtas asinis»	— 332,7 „
«Klusumu»	— 498,4 „

Savukārt Rīgas kinostudijas filmas visā Padomju Savienībā noskatījušies:

«Vētru»	— 20,3 milj., t. i.,	9,1% visu PSRS iedzīvotāju.
«Salnu pavasarī»	— 23,5 „ „	10,5% „ „ „
«Zvejnieka dēlu»	— 21,6 „ „	9,7% „ „ „
«Uz jauno krastu»	— 30,6 „ „	13,7% „ „ „

Rīgas muzejos no 1945. līdz 1964. gadam sarīkotas 55 krievu un apvienotas padomju tēlotājas mākslas izstādes. Daudzas bijušas visai plašas, piemēram, 1948. gadā Tretjakova galerijas rīkotā krievu pirmsrevolūcijas un padomju mākslas izstāde (310 eksponāti), 1955. gadā V. Muhinas darbu izstāde (466 eksponāti), 1960. gadā izstāde «Padomju Krievija» (477 darbi). Ar krievu mākslinieku darbiem viesizstādēs iepazinušies daudzi republikas iedzīvotāji. Piemēram, 1959. gadā apvienoto PSRS republiku mākslinieku darbu izstādi apmeklēja 16 567 cilvēki, izstādi «Padomju Krievija» — 32 541 cilvēks. Brāliņajās republikās no 1955. līdz 1965. gadam bija sarīkotas pāri par 30 latviešu mākslas izstādes. Lielu atsaucību latviešu māksla guva Baltijas republiku tēlotājas un lietišķās mākslas izstādē Maskavā 1966. g. februārī un martā. Šo izstādi apmeklēja vairāk nekā 150 000 cilvēku.

Padomju Savienībā dzimušas un par tradīciju kļuvušas gluži jaunas nacionālo kultūru sakaru formas. 1948. gada decembrī Maskavā notika pirmā latviešu literatūras dekāde. Tās laikā bija noorganizēti daudzi latviešu padomju rakstnieku darbiem veltīti vakari, pārrunas un koncerti, kuros piedalījās tūkstošiem maskaviešu. 1955. gadā Maskavā notika otra, vēl plašāka latviešu literatūras un mākslas dekāde. Tajā piedalījās ap 1800 republikas rakstnieku, mākslinieku, teātru, muzikālo un pašdarbības kolektīvu dalībnieku. Tikai vienā dienā — 18. decembrī — notika 20 dekādes sarīkojumi un 6 latviešu teātru izrādes.

Pēdējo gadu laikā par regulāru un populāru nacionālo kultūru sadarbības formu kļuvušas kultūras nedēļas. Kopš 1959. gada, kad Latvijā tika ierosināts pirmais šāds pasākums, noorganizētas septiņas kultūras nedēļas. 1961. gadā republikā notika krievu literatūras nedēļa, uz kuru ieradās 20 krievu rakstnieku. Latviešu kultūras darbinieku pavadībā viņi apciemoja daudzas republikas pil-

sētas (Liepāju, Kuldīgu, Pāvilostu, Daugavpili, Alūksni, Krustpili, Cēsis). Apmēram 30 sarīkojumos kultūras namos un klubos, rūpniecās un kolhozos, skolās un pionieru nometnēs krievu rakstnieki tikās ar 13 tūkst. republikas iedzīvotāju. Literatūras nedēļas laikā krievu rakstnieki iepazinās ar latviešu tautas dzīvi un darbu, iegūdami daudz jaunu ierosmju. Latvijas iedzīvotāji savukārt labāk iepazinās ar krievu literatūras jaunākajiem sasniegumiem. Nodibinājās ciešāki personīgie kontakti starp abu republiku rakstniekiem. 1963. gada februārī notika krievu literatūras un mākslas nedēļa republikas mācību iestādēs. Latviešu jauniešiem bija 127 tikšanās ar viesiem. Tajās piedalījās apm. 95 000 skolēnu un studentu. 1963. gada jūnijā Krievijas Federācijā sarīkoja latviešu literatūras dienas, kas ilga divas nedēļas un noritēja Sibīrijas un Urālu pilsētās. Turp devās 17 cilvēku liela latviešu rakstnieku grupa. Kopā ar Maskavas rakstniekiem tie apmeklēja kolhozus un elektrostacijas, brauca pie rūpniecu strādniekiem un Baikāla zvejniekiem. Ik dienas notika 3—4 sarīkojumi. Brauciena laikā latviešu rakstnieki iepazinās ar Krievzemes tautu un tās darbu un savukārt iepazīstināja klausītājus ar latviešu literatūru.

Padomju nāciju kultūras sakari skaidri atspoguļojas dziļi nacionālo tautas svinību — Padomju Latvijas Dziesmu un deju svētku norisē. Jau pirmajos Padomju Latvijas Dziesmu svētkos piedalījās liels skaits viesu no citām republikām. Blakus latviešu komponistu un tautas dziesmām skanēja krievu, ukraiņu, igauņu u. c. melodijas. 1965. gada Dziesmu svētku repertuārā bija 20 cittautu un 34 latviešu komponistu dziesmas. Tai pašā laikā latviešu Dziesmu svētku pieredzi pārņēma citas tautas. Pēdējos gados pēc Latvijas parauga Dziesmu dienas sarīkotas Krievijas Federācijas pilsētās un apgabalos, Ukrainā, Baltkrievijā u. c. Tajās skanējušas arī latviešu melodijas. Tā latviešu tautas tradicionālie Dziesmu svētki padomju apstākļos kļuvi dziļi internacionāli, kļuvi arī par padomju kultūras sakaru jaunu formu.

Tādus faktus, kas liecina par padomju nacionālo kultūru sadarbību un šīs sadarbības formu dažādību, varētu minēt vēl un vēl. Taču galvenais nav piemēru daudzums. Galvenais ir šīs sadarbības būtība, kas veicina kultūru savstarpējo bagātināšanos. Grūti būtu šodien iedomāties mūsu republikas kultūras dzīvi bez citu tautu radītajām grāmatām, lugām, filmām un gleznām.

Nāciju literatūras un mākslas mijiedarbība uz labāko sasniegumu pamata iezīmē sākumu daudznāciju padomju kultūras izveidei, visu nāciju garīgo vērtību labākās daļas sintēzei komunistiskās sabiedrības kultūrā.

B. Ozola

CIŅU VIETAS STĀSTA

Sagaidot Lielā Oktobra 50. gadadienu, jāatzīmē, ka visās trijās Krievijas revolūcijās arī Latvijas darbaļaudis plecu pie pleca ar krievu proletariātu gājuši cīņā par tautu brīvību, par padomju varu.

Daudzas vietas Latvijas pilsētās un laukos stāsta par revolucionārajām cīņām pret cara patvaldību un Baltijas vācu baroniem, par pagrīdes cīņām buržuāziskajā Latvijā, par cīņām pret hitleriskās Vācijas karaspēku frontē un aizmugurē.

Mūsu republikas galvaspilsētā Rīgā, kas bija revolucionārās kustības centrs, ir ļoti daudz tādu vietu. Piemēram, pie Viestura dārza atrodas Aleksandra triumfa arka, kura kādreiz stāvējusi pie ieejas Aleksandra dārzā (*pie tagadējā Gaisa tilta Ļeņina ielā*). Šī arka saistīta ar pirmo plašāko Rīgas proletariāta sacelšanos 1899. gada maijā, t. s. Rīgas dumpja laikā.

Pie Aleksandra dārza vārtiem notika strādnieku sadursme ar policiju un karaspēka daļām; rezultātā nogalināja vairākus strādniekus.

Latvijas proletariātam bija ciešas saites ar krievu proletariātu un tā vadoni V. I. Ļeņinu. 1900. gadā V. I. Ļeņins apmeklēja Rīgu. Par to stāsta *V. I. Ļeņina Memoriālais muzejs Cēsu ielā 17*. Pie nama *Kirova ielā 18* ir memoriālā plāksne, kas liecina, ka šajā namā V. I. Ļeņins apspriedies ar latviešu sociāldemokrātiem.

1905. gadā pirmo reizi arī Latvijas proletariāts vienoti uzstājās pret caru. 13. janvārī Rīgā notika plaša strādnieku demonstrācija kā protests pret strādnieku apšaušanu Pēterburgā 9. janvārī. Cara zaldāti šāva arī uz Rīgas strādnieku demonstrāciju. Nogalināja 70 un ievainoja ap 200 cilvēku. Šiem upuriem *Komjaunatnes krastmalā* 1960. gadā atklāja tēlnieka A. Terpilovska veidoto pieminekli. Pēc 1905. gada revolūcijas apspiešanas Latvijas laukos un pilsētās siroja soda ekspedīcijas, aizraujot nāvē daudzus varonīgus cīnītājus. Rīgā, *Matisa kapos*, atdusas daži no tiem, piem., Z. Rītere, R. Podziņš, A. Hertelis, J. Dubelšteins, 17 nošautie Tukuma revolucionāri u. c. *Valtaiķos* ir piemineklis 36 revolucionāriem, *Jelgavā, Zālītes ielā* 1905. gada revolucionāru kapos guldītajiem cīnītājiem paceļas tēlnieces E. Leimanes piemineklis. *Rūjienas—Mazsalacas lielceļa malā* aug vītols, pie kura cara bendes nošāva revolucionāro strādnieku Jāni Goldi. Tāpat *Cēsu kapos* vēl tagad aug bērzs un priede, pie kuriem piesietos revolucionārus caururbušas kazaku lodes. Šajos kapos uzcelts neliels piemineklis 1905.—1907. gada revolūcijas cīnītājiem.

1905. gada revolūcijā asinis nebija lietas veltīgi. Tās sagatavoja ceļu Oktobra revolūcijai.

1917. gadā pēc Februāra buržuāziski demokrātiskās revolūcijas sākās pārejas periods uz sociālistisko revolūciju. V. I. Ļeņins norādīja, ka vara jāiekaro padomēm. 1917. gada martā izveidojās Rīgas Strādnieku deputātu padome un tās Izpildu komiteja, kura darbojās *Suvorova (tagad Kr. Barona) ielā 31-a*.

Līdzās strādnieku un kareivju deputātu padomēm Latvijā izveidojās īpašas bezzemnieku padomes, kas apvienoja lauku proletariātu.

Valmierā no 16. līdz 18. aprīlim tagadējā *L. Paegles Valmieras*

Drāmas teātra telpās, Padomju ielā 4, notika Vidzemes bezzemnieku kongress.

Kongress pieņēma rezolūciju par muižnieku zemju konfiscēšanu Latvijā, par 8 stundu darba dienu, par laukstrādnieku sociālo nodrošināšanu. Vidzemes bezzemnieku kongresam bija izcila nozīme revolūcijas attīstībā Latvijā. Tas saliedēja pilsētu proletariātu ar trūcīgo zemniecību.

1917. gada augustā sākās vācu karaspēka uzbrukums Rīgai. Tas bija kontrrevolucionāru savvērestības pirmais solis, lai sāktu revolūciju. Revolucionārie latviešu strēlnieki *pie Mazās Juglas* drosmīgi stājās pretī vācu pārspēkam. Sevišķi varonīgi cīnījās 5. Zemgales latviešu strēlnieku pulks, ko komandēja J. Vācietis. Rīgu nosargāt tomēr neizdevās. Armija ieņēma jaunas pozīcijas apmēram 30 kilometru no Rīgas un tur apturēja vācu uzbrukumu. Novadpētniekiem vajadzētu precizēt šo latviešu revolucionāro strēlnieku cīņas vietu un gādāt par piemiņas plāksnes uzstādīšanu šajā vietā.

Pēc Rīgas okupācijas par Latvijas revolucionārās kustības centru kļuva Valmiera un Cēsis. LSD CK un Iskolats pārcēlās uz Valmieru. LSD latviešu strēlnieku pulku organizācijas komiteja un Iskolastrels (Latviešu strēlnieku pulku apvienotā deputātu padome) atradās *Cēsis, Raunas, tagad Gagarina ielā 15.*

No 16. līdz 18. decembrim *Valmieras baznīcā*, tagadējā koncertzālē, Varoņu laukumā notika Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomju II kongress. Kongress rezumēja neokupētajā Latvijās daļā veiktos padomju varas pasākumus un ievēlēja jaunu deputātu padomi.

Pēc bruņotās sacelšanās uzvaras Petrogradā V. I. Ļeņins aicināja revolucionāros latviešu strēlniekus palīdzēt nosargāt Oktobra iekarojumus. Izpildot XII armijas Kara revolucionārās komitejas pavēli, 29. oktobrī Valmieras staciju ieņēma 6. un 7. latviešu strēlnieku pulks, lai aizkavētu kazakus un «nāves bataljonu», kas devās uz Petrogradu.

6. Tukuma pulks pēc tam devās uz Valku, kuru kopā ar 436. Novoladogas pulka daļām ieņēma 7. novembrī, un apmetās bijušajās XII armijas štāba telpās, tagad *Igaunijas PSR, Valgā, Voidu ielā 5* (šo adresi vēsturniekiem vajadzētu precizēt). Ar Valkas ieņemšanu padomju vara bija uzvarējusi vāciešu neokupētajā Latvijas daļā. Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padome, kas atradās Kungu (Raja) un Maskavas (Ļeņina) ielas stūrī, sanāca 8. un 9. novembrī. Tā deklarēja visas varas pāreju padomju rokās. Valkā no 1917. gada 13. decembra līdz 1918. gada februārim iespieda laikrakstus «Cīņa» (tipogrāfija atradās Kungu,

tagad *Igaunijas PSR, Valgā, Raja ielā 6*) un «Brīvais Strēlnieks» (*Maskavas ielā 27, tagad Ļeņina ielā 4*). Bet jau 1918. gada sākumā Latvijas teritoriju okupēja vācu karaspēks.

Visu okupācijas laiku LSD vadībā notika cīņa par padomju varas atjaunošanu. 1918. gada beigās revolucionārā kustība Latvijā sasniedza augstāko pakāpi. 17. decembrī Latvijā nodibinājās padomju valdība ar Pēteri Stučku priekšgalā. Tā publicēja manifestu, kurā bija proklamēta visas varas pāreja Latvijā padomju rokās. Latvijas Padomju valdība ar Pēteri Stučku priekšgalā neilgu laiku uzturējās Valkā Iskolata telpās (atrašanās vietu novadpētniekiem vajadzētu noskaidrot). 1919. gada 2. janvārī Rīgā sākās bruņotā sacelšanās. 3. janvārī pilsētā ienāca latviešu strēlnieki. 13. janvārī Rīgā, tagadējā *LPSR Valsts Akadēmiskajā operas un baleta teātrī*, notika I Apvienoto Latvijas strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku padomju kongress. Kongresā bija ieradies VCIK priekšsēdētājs J. M. Sverdlovs. Kongress svinīgi pasludināja Padomju varu Latvijā, apstiprināja Padomju valdību, pieņēma Padomju Latvijas konstitūciju.

14. janvārī *Esplanādes laukumā* zemes klēpī guldīja kritušos komunārus. Šajā brīdī Latvijas Padomju valdības priekšsēdētājs P. Stučka pasludināja laukumu par Komunāru laukumu.

Kontrevolūcijas spēkiem sadarbībā ar ārzemju interventiem izdevās gāzt Padomju varu Latvijā. To aizstāvojot, krita Latvijas Padomju valdības locekļi un labākie latviešu tautas dēli un meitas. Tiem Matīsa kapos uzcelts tēlnieka Ļ. Bukovska piemineklis.

Ventspilī iepretim ostai paceļas tēlnieka J. Zariņa piemineklis 1919. gadā baltgvardu nobendētajiem padomju varas aizstāvjiem (atklāts 1965. gada augustā).

Latvijas buržuāzijai nākot pie varas, sākās 20 gadus ilgs smagas cīņas posms. Latvijas KP atradās dziļā pagrīdē. Pret to vērsās viss buržuāzijas nīknums. Tā centās iznīcināt komunistiskās partijas vadītājus. 1921. gada jūnijā Rīgas Centrālcietumā nošāva 9 komunistus, to vidū LKP CK locekļus A. Bērci-Arāju un J. Šilfu-Jaunzemu. Viņu atdusas vietā Matīsa kapos 1946. gadā atklāja pieminekli.

Raiņa kapos atdusas F. Gailis, kuru 1933. gadā nogalināja politpārvalde, Lielā Tēvijas karā bojā gājušie Latvijas PSR padomju un partijas vadošie darbinieki R. Neilands un Ž. Spure, Lielā Tēvijas kara partizāņi I. Sudmalis, O. Oškalsns un daudzi daudzi citi.

Par hilteriskās okupācijas laika zvēribām stāsta *Salaspils*, kur kādreizējās koncentrācijas nometnes vietā izaugs vesels pieminekļu ansamblis. Taču ir bijušo koncentrācijas nometņu vietas,

kurās pamazām aizaug ar mežu un zāli. Tāda, piemēram, ir *ebreju koncentrācijas nometnes vieta Mežaparkā* un padomju karagūstekņu nometnes vairākās vietās Latvijā.

Arī *Rīgā, J. Asara ielā pie 16. nama* vajadzētu piestiprināt piemiņas plāksni, jo tur nevienādā cīņā ar esesiešiem 1942. gada 18. oktobrī kritīs padomju izlūks Mārtiņš Poga.

Pārstaigājot nelielo Latvijas teritoriju, var atrast aizaugušas nezināmu cīnītāju kapu kopaņas, kuras novadpētniekiem vajadzētu izziņāt un neļaut aizmirst. Revolucionāro cīņu pieminekļi stāsta mums par revolucionārajām tradīcijām, kas ir labs un gudrs ceļabiedrs šodienai. Šo pieminekļu saglabāšana un aizsardzība ir katra padomju pilsoņa svēts pienākums.

L. Plauciņš

KAS JĀZINA PAR KULTŪRAS PIEMINEKĻU AIZSARDZĪBU

Mūsu kultūras pamatos ir gan tagadnes sasniegumi, gan visu iepriekšējo paaudžu radošais darbs — mūsu kultūras mantojums. Šim mantojumam mūsdienās ir liela nozīme darbaļaužu ideoloģiskā un estētiskā audzināšanā.

Kultūras pieminekļu saglabāšana un pētīšana paplašina mūsu redzes loku un palīdz ne tikai pareizi noskaidrot vēsturisko notikumu gaitu, valstu sociālo un ekonomisko iekārtu, tautas dzīvi, tās zinātnes, kultūras un mākslas līmeni, bet, kritiski pārstrādājot veco, ar vēl labākiem panākumiem veidot jauno. Tādēļ arī pastāvošajā kultūras pieminekļu aizsardzības nolikumā ir teikts, ka «Visi PSRS teritorijā esošie kultūras pieminekļi, kam zinātniska, vēsturiska vai mākslinieciska nozīme, ir neaizskarams visas tautas īpašums un atrodas valsts aizsardzībā».

PSRS Ministru Padome 1948. gada 14. oktobrī pieņēma lēmumu «Par kultūras pieminekļu aizsardzības uzlabošanu». Līdzīgu lēmumu 1948. gada 29. oktobrī pieņēma arī Latvijas PSR Ministru Padome. Ar šo lēmumu Latvijas PSR teritorijā stājās spēkā PSRS Ministru Padomes apstiprinātais «Nolikums par kultūras pieminekļu aizsardzību».

Kultūras pieminekļi dalāmi 4 grupās: arheoloģijas, vēstures, arhitektūras un mākslas pieminekļos. Daudzus kultūras pieminekļus novieto muzejos vai citās speciālās glabātavās, kur tie pieejami visplašākajām aprindām. Bet ir arī tādi kultūras pieminekļi, kurus nevar novietot muzejos vai citās glabātavās. Tās ir dažādas celtnes, pilskalni, kapu lauki u. c., kas saglabājami uz vietas dabiskajā apkaimē.

Jo vairāk kādā zemē kultūras pieminekļu, jo saturīgāka un bagātāka ir šīs zemes tautas kultūra. Tādēļ arī mūsu uzdevums ir apzināt un aizsargāt visus kultūras pieminekļus. Patlaban Latvijas PSR valsts aizsardzībā atrodas 2724 kultūras pieminekļi, starp tiem 1383 arheoloģijas, 1093 vēstures, 198 arhitektūras un 50 mākslas pieminekļu.

Kultūras pieminekļu reģistrāciju, aizsardzību, restaurāciju un izmantošanu vada un kontrolē Latvijas PSR Kultūras ministrijas Kultūrizglītības iestāžu pārvalde (Rīgā, Leona Paegles ielā 2, tālr. 226040). Aizliegts pārveidot, pārvietot un nojaukt kultūras pieminekļus, apbūvēt šaudzējamās un pieminekļu teri-

torijas bez īpašas atļaujas, ko katrā atsevišķā gadījumā izsniedz Ministru Padome. Tajos izņēmuma gadījumos, kad šāda atļauja dota, jāveic zinātniskās pētniecības un fiksācijas darbi uz tās iestādes rēķina, kurai šāda atļauja izsniegta. Svarīgākos jautājumus par mūsu republikas pieminekļiem izlemj PSRS Kultūras ministrijas un Latvijas PSR Kultūras ministrijas kultūras pieminekļu aizsardzības zinātniski metodiskās padomes.

Ar Latvijas PSR Ministru Padomes 1948. gada 29. oktobra lēmumu vietējām darbaļaužu deputātu padomju izpildu komitejām uzdots uz vietām aizsargāt kultūras pieminekļus un uzraudzīt, lai tos uzturētu kārtībā. Bez tam izpildu komitejām, iestādēm, uzņēmumiem un organizācijām, kas pārzina vai izmanto kultūras pieminekļus, jāievēro un jāizpilda «Nolikums par kultūras pieminekļu aizsardzību», veicot ar saviem līdzekļiem šo pieminekļu remontu un restaurāciju.

Republikā kultūras pieminekļu zinātniskās pētniecības darbus veic un projektu tehnisko dokumentāciju tiem izgatavo Latvijas PSR Kultūras ministrijas Zinātniskās restaurēšanas projektēšanas konstruktoru birojs (Rīgā, Mazajā Pils ielā 17/19, tālr. 221437). Praktiski kultūras pieminekļu atjaunošanas, restaurācijas, remonta un konservēšanas darbus veic Latvijas PSR Kultūras ministrijas zinātniskās restaurēšanas remontu kantoris (Rīgā, Leņina ielā 42, tālr. 213991). Ar Latvijas PSR Ministru Padomes lēmumu pieminekļu īpašniekiem, nomātājiem un lietotājiem ir uzdots slēgt līgumu ar iepriekš minētajām organizācijām projektu dokumentācijas un remonta un restaurācijas darbu veikšanai.

Par mūsu tautas senāko pagātni runā arheoloģijas pieminekļi: pilskalni, senu apmetņu un senu pilsētu paliekas, zemes vaļņi, cietokšņu grāvji, senu celtnu vietas, senas kapsētas, kapenes, kapi, seni akmeņos un klintīs iecirsti zīmējumi un uzraksti, izraktu dzīvnieku kaulu atradumu vietas, kā arī atrastie senie priekšmeti.

Jebkurus zemes vai citus darbus arheoloģijas pieminekļu teritorijā drīkst izdarīt tikai ar speciālu Latvijas PSR Kultūras ministrijas atļauju.

Arheoloģiskās pētniecības darbiem vai izrakumiem jāsaņem attiecīgās atļaujas Latvijas PSR Zinātņu akadēmijā — atklātās lapas, kuras jāreģistrē LPSR Kultūras ministrijā un tajās izpildu komitejās, kuru teritorijā atrodas arheoloģijas pieminekļi. Bez šīm atļaujām izrakumi nav atļauti, un vainīgie jānodod milīcijai vai prokuratūrai saukšanai pie kriminālatbildības. Jāgādā, lai šos pieminekļus saglabātu neskartus, lai tos neizjauktu, neizraknātu vai citādi nesabojātu.

Ikvienam atradējam senie priekšmeti, kā arī depoziiti (noguldījumi) ar senām monētām jānodod muzejiem. Par atrasto arheoloģisko izrakumu priekšmetu piesavināšanos draud likumā paredzētais sods.

Aizsargājami šādi vēstures pieminekļi: ar svarīgākajiem vēsturiskajiem notikumiem PSRS tautu dzīvē saistītas būves un vietas, vēsturiski ievērojamas ciņu vietas, lauku nocietinājumu vai nocietinājumu līniju paliekas, sienas, torņi, vēsturisku pilsētu nocietinājumi, atsevišķas ēkas vai ēku kompleksi, kam bijusi liela loma kara gaitā vai tautu dzīvē, kara notikumu piemīņai uzcelti obeliski un triumfa arkas, izcilu kultūras darbinieku kapu pieminekļi un to kapi kopīgās un atsevišķās apglabāšanas vietās.

Pie vēstures pieminekļiem pieder ar revolucionāro kustību, pilsoņu un Lielo Tēvijas karu vai ar sociālisma celtniecību saistītas būves un vietas, tautu sacelšanās, pilsoņu un Lielā Tēvijas kara ciņu vietas; slavenu karavadoņu komandpunkti un novērošanas punkti, aizsardzības nocietinājumi — doti, dzoti u. c., partizāņu apmešanās un viņu varoņdarbu vietas, monumenti un obeliski, kas uzcelti pilsoņu un Lielā Tēvijas kara notikumu piemīņai, brāļu kapi un atsevišķu pilsoņu un Lielā Tēvijas kara varoņu kapi; ēkas, kurās atradušās pa-

grīdes tipogrāfijas, notikušas nelegālas sapulces un sēdes, Komunistiskās partijas un padomju vietējo organizāciju kongresi, pirmsrevolūcijas laika un nacionālās buržuāzijas kundzības laika masu sapulču vietas; izcilu revolūcijas darbinieku ieslodzījuma vietas, ar rūpniecības, saimniecības un kultūras attīstību saistītas vietas un ēkas utt.

Memoriālas nozīmes vēstures pieminekļi saistīti ar valsts vai politisko darbinieku, tautas varoņu un ievērojamu kultūras, zinātnes, tehnikas un mākslas darbinieku dzīvi un darbību: mājas, kurās minētās personas dzimušas, dzīvojušas, strādājušas un mirušas, viņu kapi un kapu pieminekļi, viņiem uzceltie pieminekļi utt.

Pie vēstures pieminekļiem pieskaitāmi arī tehnikas, kara lietu, saimniecības un sadzīves vēstures pieminekļi: vecu rūpniecību un fabriku ēkas, vērtīgas konstrukcijas mašīnas un aparāti; priekšmeti un būves, kas raksturo tehnikas, kultūras un sadzīves attīstības posmus.

Aizliegts izmantot vēstures pieminekļu ēkas un to apkārtnes teritoriju sprāgstvielām un ugunsdrošu materiālu noliktavām un ražošanai, sienas, griestu un grīdas smērējošu materiālu noliktavām un ražošanai, higroskopisku materiālu un materiālu ar kaitīgiem izdalījumiem uzglabāšanai un ražošanai, visāda veida noliktavām, kas bojā šo pieminekli.

Vēstures pieminekļos aizliegts izdarīt pārgrozības, tos pārbūvējot vai nojaucot bez speciālas atļaujas.

Latvijas PSR Ministru Padome 1958. gada 3. jūlijā apstiprināja «Instrukciju par arheoloģijas un vēstures pieminekļu uzskaites, reģistrācijas un uzturēšanas kārtību Latvijas PSR teritorijā», bet 1959. gada 22. aprīlī — «Kultūras (arheoloģijas, vēstures un mākslas) pieminekļu sarakstu Latvijas PSR teritorijā».

Mākslas pieminekļu uzskaitē mūsu republikā gandrīz nemaz nav sākti, un turpmāk tai jāvelti daudz lielāka uzmanība. Pie mākslas pieminekļiem pieskaitāmi stāglezniecības un skulptūras darbi, grafika, dekoratīvās mākslas priekšmeti, monumentālās glezniecības darbi u. c.

Arhitektūras pieminekļi ir celtnes ar zinātnisku, vēsturiski arhitektonisku vai vēsturiski māksliniecisku nozīmi, kas saglabājušas gan pilnīgi, gan daļēji, gan iebūvētas citās, vēlāku laiku celtnēs. Arhitektūras pieminekļos atspoguļojas tautas gadsimtos radītās mākslinieciskās gaumes, tehniskās prasmes, sociālā noslāņojuma un dzīves veida īpatnības. Arhitektūras pieminekļi ir civilas un kulta ēkas, cietokšņi, pilis, lauku mītnes, parki, drupas un seno arhitektūras celtnu atliekas, triumfa arkas, tilti, mauzoleji u. c., kā arī ar tiem saistītie monumentālās glezniecības, skulptūras, lietišķās mākslas un dārzu un parku mākslas darbi. Ir atsevišķi un grupu arhitektūras pieminekļi. Grupu arhitektūras pieminekļi iedalāmi ansambļos un kompleksos.

Ar Latvijas PSR Ministru Padomes 1962. gada 31. oktobra lēmumu apstiprināts mūsu republikas valsts aizsargājamo arhitektūras pieminekļu saraksts. Ar PSRS Ministru Padomes Arhitektūras komitejas 1949. gada 8. aprīļa pavēli apstiprināta «Valsts aizsardzībā esošo arhitektūras pieminekļu uzskaites, reģistrācijas, uzturēšanas un restaurācijas instrukcija», kurā noteikta arhitektūras pieminekļu izmantošana, to ekspluatācijas tehniskie noteikumi, pieminekļu uzraudzība, kā arī dokumentācijas noformēšanas kārtība un remonta-restaurācijas darbu veikšana. Ar minēto pavēli Rīga līdz ar 20 citām Padomju Savienības pilsētām (Maskavu, Ļeņingradu, Novgorodu, Tbilisi, Tallinu, Viņņu u. c.) ieskaitīta to vēsturisko pilsētu sarakstā, kas pakļautas arhitektūras pieminekļu saglabāšanas sevišķai kontrolei.

Sargāt un saglabāt senatnes kultūras vērtības ir katras valsts iestādes uzdevums. Bet, lai sekmīgāk to veiktu, ikvienu padomju pilsoņu un it īpaši

Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības biedra pienākums ir iedzīlināties savas dzimtenes vēsturē, iepazīt un sargāt tās kultūras pieminekļus. Ar visiem līdzekļiem jāvēršas pret atsevišķiem neapzinīgiem pilsoņiem, kas bojā vai iznīcina mūsu kultūras vērtības, jāvēršas, lai no tām nekas neietu zudumā. Katras tautas kultūras vērtības ir svarīgs ieguldījums visas cilvēces kultūras bagātību krātuvē.

F. Zagorskis

SENĀKIE CILVĒKI LATVIJAS TERITORIJĀ

Kad un no kurienes pirmais cilvēks ieņācis Latvijas teritorijā, kādus darba rīkus un ieročus lietojis, kāda bijusi viņa garīgā pasaule, kādam antropoloģiskajam tipam tas piederējis — visi šie jautājumi jau sen interesē ne tikai vēsturniekus, arheologus, antropologus un etnogrāfus, bet arī plašāku sabiedrību. Atbildēt uz šiem jautājumiem var tikai arheoloģiskajos izrakumos iegūtie materiāli, bet to līdz šim Latvijā bija ļoti maz.

Vissenākās Latvijas teritorijā konstatētās cilvēka pēdas ir apmēram 10 000 gadu vecas. Uz šo periodu attiecas dažas no ziemeļbrieža raga izgatavotas harpūnas. Viena šāda harpūna atrasta Dvietē, bet tai līdzīgas formas — Lubānas un Ludzas ezeros. No vēlākiem posmiem atrasto priekšmetu skaits lielāks. Kūdras purvos, kas veidojušies uz aizaugušiem ezeriem, ezeru un upju krastos savākti dažādi kaula un raga priekšmeti — harpūnas, šķēpi, bultu gali, raga kalti un cirvji, dunči u. c. Ievērojamākās šāda mezolīta priekšmetu atradumu vietas ir Lubānas un Ludzas ezeri, Dviete, Užavas upe, Ploču purvs Liepājas rajonā u. c.

Vel nesen cilvēku mezolīta mītnes Latvijas PSR teritorijā nebija zināmas. 1964. gadā sāka arheoloģiskos izrakumus Osas apmetnē, kas atrodas Lubānas ezera baseinā Balvu rajonā, Piestiņas upes krastā. Te atrada kaula harpūnas, šķēpu galus, īlenus, raga cirvjus, kā arī uzturam izlietoto zivju, putnu un meža dzīvnieku Kaulus. Cilvēki šajā apmetnē dzīvojuši pirms 5000—6000 gadiem.

Svarīgu materiālu par šo periodu ieguva arī arheoloģiskajos izrakumos 1964. un 1965. gadā Valmieras rajonā, Burtnieku ezera ziemeļu krastā. Grants paugurā netālu no Rūjas upes grīvas starp Zvejnieku un Bērzu mājām atklāja kapulauku, kura vecums saskaņā ar līdzšinējiem datiem ir aptuveni 5000—6000 gadu. Tas pagaidām ir senākais mums zināmais kapulauks ne tikai Latvijas PSR teritorijā, bet visā Austrumbaltijā.

Arēji šis paugurs ne ar ko nesaista garāmgājēju uzmanību. No ziemeļiem to ietver purvainas pļavas, austrumos paugurs ro-

bežojas ar Rūjas vecupes gultni, bet dienvidpusē stiepjas piezera krūmāji. Rietumu virzienā pauguru šķērso mazs celiņš, kas šo apkārtni savieno ar padomju saimniecības «Austrumi» centru.

Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta arheologi kapulaukā atklājuši un izpētījuši 61 apbedījumu, bet izpētītā teritorija aptver apmēram ceturto daļu no visa kapulauka. Arheoloģiskos izrakumus turpinot, nāks gaismā vēl daudz jauna, interesanta materiāla par šo seno mūsu vēstures periodu.

Raksturīga kapulauka īpatnība, ka, lai gan apbedījumi ir ļoti seni un sekli, cilvēku kauli un kaula priekšmeti tajā saglabājušies samērā labi. To, liekas, veicinājusi ar kaļķakmeņiem bagātā grants. Tikai daļu seklāko apbedījumu sapostījis traktors, noņemot velēnu grants karjera ierīkošanai.

Mirušie guldīti caurmērā 30—40 cm dziļās iegarenas formas kapu bedrēs, izstieptā stāvoklī. Dažu kapa bedru dziļums sasniedz 1 m. Nekādas speciālas kapu izbūves nebija novērojamas, tikai dažreiz virs mirušajiem nokrauti akmeņi. Kapu bedru kontūras atklājās pēc velēnas noņemšanas, kad gaišajā grantī iezīmējās tumšākas vai sarkanīgas zemes laukumi.

Zvejnieku kapulaukā jau konstatētas noteiktas mirušo apbedīšanas tradīcijas, piekopti dažādi reliģiski rituāli. Pie tādām tradīcijām jāpieskaita kapulauku ierīkošana atsevišķi no dzīves vietām — apmetnēm. Mirušie parasti guldīti izstieptā stāvoklī uz muguras, un tikai vienā gadījumā mirušais atradās kapā izstieptā stāvoklī uz vēdera. Tam virs galvas bija nolikts liels akmens. Vairāki pusaudzī un bērni aplabāti uz sāniem.

Ar dažādiem reliģiskiem ticējumiem jāsaista paraža mirušos apbērt ar sarkano okeru. Divas trešdaļas no kapulaukā izpētītajiem apbedījumiem nobērti ar okeru. Tā intensitāte ir dažāda — sākot ar nelielu okera daudzumu galvas rajonā līdz 10 cm biežai okera kārtai visā kapā. Ar okeru vispirms nobēra izrakto kapa bedri, tajā ielika mirušo un tad apbēra arī to. Rezultātā okers nokrāsoja ne tikai apkārtējo zemi, bet arī pašu skeletu un kapā novietotos priekšmetus.

Sarkanais okers ir dzelzs oksīds, kas atrodams dažādās vietās zemes iežos. Zvejnieku kapulauka tuvumā šāda atraduma vieta ir Burtnieku ezera pretējā krastā pie Bauņiem. No šīs vietas, domājams, arī senie Burtnieku ezera piekrastes iedzīvotāji ņēmuši sarkano okeru, kas izmantots rituālu vajadzībām.

Ar ko izskaidrojams fakts, ka ne visi apbedījumi nobērti ar okeru? Uz šo jautājumu precīzi atbildēt pagaidām nevar. Iespējams, ka šīs atšķirības daļēji izskaidrojamas ar hronoloģisko starpību starp viena un otra veida apbedījumiem, daļēji varbūt arī ar

to, kādu stāvokli katrs no mirušajiem ieņēmis pārējo kopienas locekļu vidū.

Mirušajiem kapā līdzī doti dažādi priekšmeti — rotas lietas, ieroči un darba rīki. Vismasveidīgākais atradums ir meža dzīvnieku — meža cūkas, aļņa un brieža zobu piekariņi, kas noderējuši par rotas lietām. Izšķirami divējāda veida zobu piekariņi. Vienu grupu veido zobi, kam saknes vietā izurbti caurumiņi. Urbts ar krama urbi vai griezni no abām pusēm. Šie zobi savērti kā kreļļu rota un nēsāti gan ap kaklu, gan pāri plecam. Sādas rotas visbiežāk atrastas bērnu kapos. Otru grupu veido zobi, kam nav caurumiņa, bet saknes vietā ar krama nazi visapkārt iegriezts robiņš. Šie zobi piestiprināti tieši pie apģērba un noderējuši par apģērba rotājumu.

Bez priekšzobiem kā šādi piekariņi lietoti arī briežu dzerokļi, kas ērtības labad sašķelti sīkākos gabalos. Sādus šķeltus zobu piekariņus parasti atrod uz krūtīm vai leļpus jostas vietai. Priekšzobus atrod vīriešu kapos pie galvas un pleciem, sieviešu un bērnu kapos — uz krūtīm, jostas vietā u. c.

Visvairāk zobu piekariņu atrasts bērnu kapos. Tā, piemēram, 24. kapā atrasti 67. Pieaugušu cilvēku apbedījumos zobu piekariņu skaits ir neliels.

Bez zobu piekariņiem kapos atrasti arī dažādi citi priekšmeti — kaula īleni, dunči, šķēpu gali, akmens kalti, krama naziši un kasīkļi. Šie priekšmeti doti līdzī kā pieaugušajiem, tā bērniem.

Inventāra ziņā īpaši atzīmējami divi pieaugušo cilvēku apbedījumi, kas atšķirās no pārējiem ne tikai ar bagātajām kapu piedevām, bet arī ar to, ka tiem bija visdziļākās kapu bedres (līdz 1 m).

Vienā no šiem apbedījumiem (Nr. 45) mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī ar galvu uz rietumiem. Pēc kaulu stāvokļa spriežot, tas bijis sasiets. Labajā pusē pie kājām nolikta maksts ar kaula šķēpu galiem. Tajā līmeniski atradās seši šķēpi ar augšup vērstām smailēm. Šķēpu forma un garums dažāds. Septītais šķēpa gals nolikts pie labās kājas pēdas. Maksts bijusi rotāta ar zobu piekariņiem. Viss kaps intensīvi nobērts ar sarkano okeru.

Otrs apbedījums (Nr. 57, sk. att.) atradās turpat tuvumā. Mirušais guldīts kapā uz muguras izstieptā stāvoklī ar galvu uz ziemeļrietumiem. Kapa piedevu ziņā tas atšķirās no iepriekšējā. Galvas labajā pusē nolikts akmens kalts, kas acīmredzot bijis ietīts ar aļņa zobu piekariņiem izrotātā ādas maisiņā. Aļņa zobu piekariņu grupa atradās arī pie kreisā pleca. Nākamā zobu grupa bija pie kreisās rokas virs elkoņa. Puslokā izvietota aļņa zobu virkne atradās pie kreisās kājas augšpus ceļgala.

Šo grupu izvietojums norāda, ka mirušajam kapā līdzī doti vēl kādi koka vai cita materiāla priekšmeti, kas nav saglabājušies, bet par to atrašanās vietu liecina tikai zobīņu rotājums. Vairāki zobu piekariņi atrasti leļpus bļodas kauliem, un tie, iespējams, piederējuši pie apgērba rotājuma.

Sevišķu interesi izraisa pie kreisās kājas ceļgala iekšpusē līmeniski novietotais kaula duncis ar rokturi uz leju. Rokturim ir ne tikai praktiska, bet reizē arī mākslinieciska un kultiska nozīme. Tas darināts aļņa galvas izskatā ar labi iezīmētu mutes šķēlumu un degunu. Dunča tuvumā atrasts krama nazis un kasīklis; pie labās rokas — krama šķila ar apstrādājuma pazīmēm.

Apgērba paliekas kapos nebija saglabājušās. Acīmredzot apgērbs bijis izgatavots no zvērādām. Pie dažiem mirušajiem konstatētas netiešas liecības, ka tie bijuši ietīti ādās. Gar kapa bedres malu šiem apbedījumiem bija pa pāriem izvietoti dzīvnieku zobi.

Interesantas liecības Zvejnieku kapulaukā iegūtas arī par citām apbedīšanas paražām. Konstatēti atsevišķi, dubulti un pat vairāki vienkopus guldīti mirušie. Kapi orientēti dažādos virzienos, un tajos nav izsekrojama noteikta likumsakarība.

Interesants ir pusaudžu pāra apbedījums (Nr. 11 un 12). Pusaudži guldīti viens otram blakus ar galvām pretējos virzienos. Tie bijuši ietīti zvērādā, kas gar malām izrotāta ar zobu piekariņiem, un nobērti ar okeru. Uz krūtīm nolikti kaula ileni.

Kādā okerētā kapa bedrē ar galvām uz austrumiem guldīti trīs bērni. No tiem vidējais — pusaudža gados, bet malējie jaunāki (Nr. 32, 33 un 34). Centrālais apbedījums atradās izstieptā stāvoklī uz muguras, malējie — nedaudz uz sāniem sagriezti. Kapā

atrada dzīvnieku zobu piekariņus, caunas žoklīti un slīpētu akmens cirvi.

Citā kapā, liekas, guldīta māte ar saviem trim bērniem. Visi šie apbedījumi (Nr. 27—30) nobērti ar sarkano okeru. Tiem iešķēršām pāri atradās vēl viens pieauguša cilvēka apbedījums, kas bija bez okera (Nr. 31). Sieviete guldīta uz muguras izstieptā stāvoklī ar galvu uz ziemeļaustrumiem. Tai kreisajā pusē pie galvas guldīts mazs bērns, zemāk pie kājām — otrs, nedaudz vecāks bērns. Šie abi bērnu apbedījumi orientēti tai pašā virzienā, kādā māte. Sieviete labajā pusē pie kājām guldīts trešais bērns, vecāks par pārējiem. Tas orientēts ar galvu uz dienvidrietumiem un nolikts nedaudz uz sāniem. Šī apbedījuma galvas, krūšu un jostas vietas apvidū atrada 47 zobu piekariņus, pie kreisās kājas — ornamentētu kaula šķēpa galu, krūšu apvidū — kaula dunci.

Zvejnieku kapulaukā iegūtais materiāls sniedz liecības arī par Latvijas PSR teritorijas iedzīvotāju antropoloģisko piederību, viņu fizisko tipu. To stāsta pašu cilvēku kaulu atradumi.

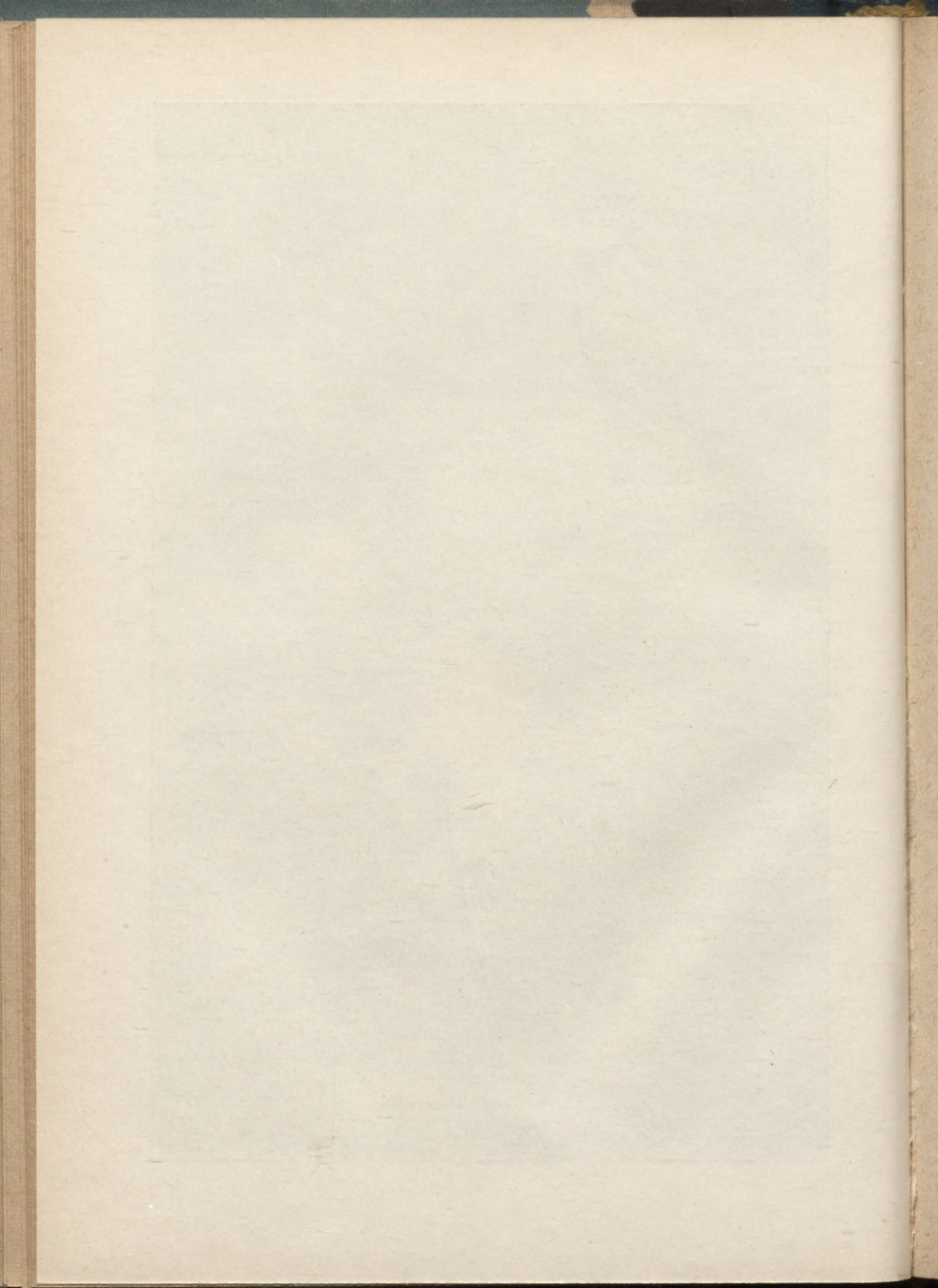
Antropoloģiskais materiāls tika rūpīgi apstrādāts. Dažus galvaskausus nodeva ievērojamajam antropologam māksliniekam prof. M. Gerasimovam, kurš pēc tiem atveidos senā cilvēka izskatu. Un, lūk, mums būs iespēja ar savām acīm skatīt cilvēku, kas apdzīvojis mūsu republikas teritoriju pirms vairākiem tūkstošiem gadu.

Novadpētnieki var daudz palīdzēt arheoloģisko un etnogrāfisko materiālu vākšanā. Dabas un vēstures draugu uzdevums ir reģistrēt nejausi atrastas senlietas, fiksēt vēl saglabājušās senās celtnes un priekšmetus, kam ir etnogrāfiska nozīme, tos fotografēt, zīmēt, uzmērot, kā arī pierakstīt atmiņas par seniem darba paņēmieniem, paražām, ticējumiem. Tā novadpētnieki palīdzēs arheologiem un etnogrāfiem atklāt līdz šim nezināmas senvietas, palīdzēs papildināt muzeju kolekcijas un aprakstus — saglabāt šīs kultūras vērtības nākamajām paaudzēm.

---

*Kurzemes pakalni aicina līdot.
O. Kalēja krāsu foto.*

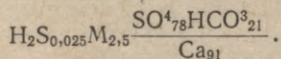

MINERĀLŪDENS AVOTI LATVIJĀ

Nokrišņiem iesūcoties ledāja kušanas ūdeņu un dažādu senu baseinu pārskalotos smiltajos, ko vēlākajos gadu tūkstošos turpinājuši izskalot podzolēto augšņu veidošanās procesi, rodas ļoti tīrs gruntsūdens, kas noderīgs rūpniecībā un garšīgs dzeršanai, bet ne tik efektīvs organisma apgādē ar minerālvielām. Šāds ūdens, nokļuvis dziļākos, mazāk izskalotos zemes slāņos, ceļā uz sava dabiskā izplūduma vietām šķīdina un uzņem dažādas vielas. Faktu, ka Latvijas dziļākajās upju ielejās augu valsts ir bagātāka nekā ārpus tām, prof. P. Galenieks izskaidroja ar apstākli, ka ieleju veģetācija palielinātā daudzumā saņem augu barības sāļus un visdažādākos mikroelementus no tur izplūstošajiem dziļāko slāņu ūdeņiem. Viņš izteica domu, ka tur ievāktie augļi un katra lapiņa zaļbarības veselības stiprināšanai ir nesalīdzināmi vērtīgāki nekā tikpat daudz tādu pašu produktu, kas auguši vienpusīgākos barošanās apstākļos. Analīzes liecina, ka Latvijas avotos ūdens vienmēr ir ķīmiski bagātāks nekā seku aku ūdens nokrišņu iesūkšanās rajonos. Daļā mūsu avotu ir tik mineralizēts ūdens ar fizioloģiski tik iedarbīgu atšķīdušo vielu sastāvu, ka to ar panākumiem lieto dziedniecībā. Tie ir mūsu minerālūdeņi. Diemžēl lielākā daļa šo ūdeņu aizplūst neizmantojot.

Tālu ārpus republikas robežām iecienīti mūsu sērūdeņi, kas rodas, ar organiskām vielām bagātiem purva ūdeņiem iesūcoties augšdevona Salaspils svītas gipsakmens slāņos un tur pārveidojoties sulfātreducējošu baktēriju iedarbības rezultātā. Ķīmiski tos var īsi raksturot ar Ķemeru galvenā ekspluatējamā avota (Parka avota) ūdens analīzi, kas izteikta Kurlova formulas veidā

Tas nozīmē, ka specifiskā sastāvdaļa ir sērūdeņradis — 0,025 g jeb 25 mg/l. Kopīgais minerālvielu saturs ir 2,5 g litrā ūdens, pie kam sulfāta un bikarbonāta jonu ir 78% un 21% no anjonu summas, kas izteikta miligram-ekvivalentos, bet no katjoniem kalcijs viens pats aizņem 91%. Pārējos procentus sastāda citi joni. Bet minerālūdens vērtību nenosaka lielākās sastāvdaļas vien. Kā atzīst prof. J. Kupcis (1925. g.) un prof. J. Miķelsons (1948.g.), galveno ārstniecisko efektu dod dažas mūsu sērūdeņos sastopamās organiskās vielas — proteīnu derivāti, kas, līdzīgi sērūdeņradim, ir sulfātreducējošu baktēriju vielu maiņas produkti.

Prof. J. Miķelsons pierādīja, ka Latvijas sērūdeņiem piemīt žults dzinēja

spējas pat tad, ja tos attīra no sērūdeņraža. Inž. ķīm. M. Rozenfelde (1965. g.) Ķemeru un Baldones sērūdeņos konstatēja organiskas vielas 40—130 mg/l — humīnus, fenolus, taukskābes — un šie pētījumi vēl tiek turpināti. Kopš XVIII gs. ir sakrājušies plaša literatūra par sērūdeņū lietošanu reimatisma, trauma, ādas un citu slimību ārstēšanai. Kā liecina prof. J. Miķelsona pētījumi, šie ūdeņi, iekšķīgi lietojot, labvēlīgi regulē patoloģisku kuņģa sekrēciju, hiperaciditātes gadījumos sekrēciju samazinot, bet subaciditātes gadījumos to pavairojot. Fizioloģe L. Cepika noskaidrojusi, ka Ķemeru sērūdeņi, iekšķīgi lietojot, ir pilnīgi nekaitīgi un spēj samazināt iekaisuma procesu aknās.

Ķemeru un apkārtnē izplūst vairāk nekā 30 sēravoti. Lielākie no tiem ir ekspluatējamais Parka avots Ķemeru 50 m uz dienvidiem no ūdens torņa un Lielais sēra grāvja avots Zaļā purva ziemeļrietumu malā, ar debītu ap 10 l/sek. H₂S koncentrācijas rekordu — 51 mg/l starp visiem Latvijas avotiem sasniedz vistālāk uz ziemeļiem izvīzītais no Lūžņu grāvja avotiem (1,5 km uz austrumiem no Ķemeriem).

Vājāki sēravoti ir Baldonē un pie Jūdažu Zušiem (12 km uz dienvidaustrumiem no Siguldas). Pie Kandavas sērūdens sūcas mākslīgā bedrē no apkārtējā purva. Drošāk nekā pēc smakas sērūdeņus var pazīt pēc sēra baktēriju veidota balta pusšķidra nosēduma avota strautiņā, kas satur līdz 50% sēra.

Ķīmiski līdzīga sastāva, bet praktiski bez sērūdeņraža un organiskām vielām ir ģipsavoti, piemēram, «Velna acs» pie Kandavas, Bārbeles kādreizējais sēravots, avoti pie Nīzeres, pie Baldones, pie Smārdes, pie Majāniem uz ziemeļiem no Lejasciema, bet lielākais no tiem un laikam no visiem Latvijas avotiem ir Kaprāļu—Kalnavēnu avots pie Sudes upes starp Jūdažiem un Mālpili. Tā debīts aptuveni ir no 50 līdz 100 l/sek.

Šī tipa ūdeņi nav tik vērtīgi kā no īstajiem sēravotiem, bet Krainkas kūrviētā (Tulas apgabālā) vannām un dzeršanai izmanto arī ģipsūdeņus.

Lietuvā bija sālsūdens avoti jau pirms urbumu ierīkošanas Birštonā un Druskininkos. Tiek minēti nostāsti, ka tādi kādreiz bijuši arī Ziemeļrietumvidzemē, tomēr mūsu dienās tie Latvijā nav zināmi, kaut gan vidusdevona palēninātās ūdens kustības zonā 200—400 m dziļumā zem liela spiediena atrodas mineralizēti hlorīdu-nātrija tipa ūdeņi. Tie pazīstami no fontanējošiem urbumiem Valmierā, Līču sanatorijā netālu no Valmieras, Ķemeru, Dzintaros un

citur. Valmieras minerālūdens sastāvs ir $M_{6,3} \frac{Cl_{90}}{Na_{64}Ca_{20}Mg_{11}}$. Vērtīgākais tajā

ir nevis vārāmā sāls, bet dinamiskās fizikāli ķīmiskās īpašības, sarežģītais jonu sastāvs, kas spēj izraisīt līdzsvara maiņu organisma jonu sastāvā, un mikroelementi, piem., broms ar katalītiskām īpašībām bioloģiskos procesos. Prof. J. Alksnis, prof. J. Miķelsons u. c. noskaidrojuši, ka šie ūdeņi labi palīdz, ja ir kuņģa katars un trūkst sālsskābes, un ka minerālūdens iedarbojas dažādi atkarībā no lietošanas režīma.

Dzelzs ūdens avoti sastopami Siguldā pie Līcišiem un Cūkaņiem, Salacas krastā pie Staiceles, Pēterupes krastā pie Pabažu Zaķiem, pie Aknīstes un citur. Saimnieciska nozīme kā okera zemes veidotājam ir Kazulejas avotam Vaidavas krastā, 7 km no Apes. Dzelzs ūdeņu izplūduma rezultātā veidojušās arī mūsu purva rūdas atradnes. Kā dzerams minerālūdens visvairāk pētīts ir Līčišu

ūdens, kura sastāvs $Fe_{0,004}M_{0,3} \frac{HCO_{98}^{3-}}{Ca_{63}Mg_{33}}$. Mūsu dzelzs ūdeņi ir vāji, bet šo

apstākli kompensē tas, ka gandrīz pilnīgi trūkst sulfātu, kuru klātbūtne traucē dzelzs asimilāciju.

Kā atzīst prof. J. Miķelsons, mūsu dzelzs ūdeņi ir noderīgi pret mazasinību. Līcīšu ūdeņi ieteikusi lietot arī LPSR Veselības aizsardzības ministrijas Zinātniski medicīniskā padome.

Daži dzelzs avoti izplūst no devona smilšakmeņiem, citi no seklākiem mālu, smilšu vai krāsas nogulumiem. Visos gadījumos dzelzs avotus var pazīt pēc sarkanbrūniem nosēdumiem avotu strautiņā; nosēdumi sastāv no dzelzs baktērijām sajaukumā ar izgulsnēto dzelzs hidroksīdu. Kur ūdens tek lēnām, tas arī no virspuses var pārklāties ar brūnu rāvu. Ja ūdeņi klāj plānāka plēvīte, kas laistās varavīksnes krāsās kā eļļas plankums (bet atšķiras no eļļas ar to, ka sakustināta satrūkst stūrainos gabalos), dzelzs saturs ūdeņī nav liels.

No lielākās daļas Latvijas avotu izplūst hidrokarbonātu-kalcija ūdeņi, kas nav tik koncentrēti, lai pelnītu minerālūdeņu nosaukumu. Daudzreiz tie tomēr rada avotkalķu nogulumus un reizēm ir tik bagāti ar ūdeņi, ka spēj griezt pat dzirnavas, piem., pie Allažiem. Sai ūdeņu grupai radniecīgs ir hidrokarbonātu-kalcija-magnija minerālūdens Adamovā, 7 km uz ziemeļiem no Rēzeknes, ar ķīmisko saturu $M_{0,9} \frac{HCO^3_{66}Cl_{20}SO^4_{14}}{Ca_{54}Mg_{46}}$. Sis ūdens 1913. gadā tika eks-

portēts pat uz ārzemēm un tur guva lielu atzinību. Kā pierādīts M. Konovalovas (1960. g.) izmēģinājumos ar suņiem, tas veicina kuņģa sulas sekrēciju. Trūkst pētījumu par šī ūdens izcelšanos.

Latvijā ir vēl citi avoti, kurus tauta jau senatnē lietojusi dziedniecībai, bet kuri ir vēl mazāk pētīti un par kuriem pagaidām nav noskaidrots, cik lielā mērā to ārstnieciskais efekts izskaidrojams ar psihoterapiju un sugestiju un cik lielā mērā ar ūdens sastāvu. Tāds avots ir Alsviķu apkārtnē pie Vizikokiem, gan maz mineralizēts, toties ar daudzveidīgu ķīmisko sastāvu, kas atgādina divdesmitkārt atšķaidītu Rīcas—Avadharas minerālūdeņi Abhāzijā. Nav skaidru ziņu par Aglonas un Krāslavas tā saucamo sēravotu īpašībām. Ir norādījumi par dažiem sēravotiem teritorijā starp Baldoni un Lietuvas robežu, kurus ģeologi nav pārbaudījuši. Ka jaunus avotus atrod pat jau pētītā teritorijā, liecina šo rindu autora pieredze. Saskaņā ar Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības dabas sektora (I. Daņilāns) vērtējumu ir reģistrēti tikai ap 20% no visiem mūsu republikas avotiem. Neatkarīgi no ūdens tiešās izlietojamības vērtīgs ir katrs avots, jo sniedz informāciju par pazemes ūdeņiem plašākā teritorijā. Ņemot vērā virsējo pazemes ūdeņu horizontu, it īpaši kvartāro ūdeņu un grunstuēņu plašākas izmantošanas lietderību, ziņas par avotiem iegūst tieši praktisku nozīmi. Tāpēc Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības Centrālā valde 1966. gadā sāka Latvijas avotu uzskaiti.

Norādījumi avotu reģistrācijas veicējiem saņemami biedrības nodaļu valdēs vai arī tieši biedrības Centrālajā valdē Rīgā, Skārņu ielā 22.

I. Siliņš

KĀDAS TĒJAS IETEICAMAS

Tējas ir viens no izplatītākajiem un veselīgākajiem bezalkoholiskiem dzērieniem. Tējas sagatavošanai izmantojamo drogu asortiments ir tik liels, ka nezinātājam viegli var rasties izvēles grūtības. Šī raksta uzdevums ir īsumā informēt lasītāju par dažādu

tēju īpašībām un līdz ar to palīdzēt lasītājam izvēlēties piemērotu tēju.

Tējas var nosacīti iedalīt divās grupās. Pirmajā grupā ieskaitāmas tējas, kurām ir ļoti labas garšas īpašības, bet relatīvi maza dziednieciska darbība. Šīs tējas tiek lietotas kā nekaitīga baudviela. Otrā grupā ieskaitāmas tējas, kurām ir spēcīgāka ārstnieciskā darbība, bet kuras garšas kvalitātes ziņā parasti atpaliek no pirmās grupas tējām. Šīs tējas lieto kā palīglīdzekli dažādu veselības traucējumu novēršanā.

No pirmās grupas tējām kā svarīgākās minamas īstā jeb tējas augu tēja, liepziedu tēja, kumelišu tēja un dažādas augļu un ogu tējas.

«Isto» tēju gatavo no speciālos apstākļos žāvētām tējas lapām vai lapu pumpuriem. Tējas auga tēja ir ar patīkamu garšu, bet, tā kā tējas lapas satur ap 3% kofeīna, stipru tēju lielākā daudzumā nav ieteicams lietot, jo var rasties uzbudinājums, sirdsklauves un miega traucējumi. Īstā tēja satur samērā daudz miecvielu, tādēļ to var lietot caurejas apkarošanai.

Liepziedu (*Flos Tiliae*) tēja ir ļoti aromātiska, ja nav sagatavota pārāk stipra un ja tiek lietota tūlīt pēc sagatavošanas. Liepziedu tēja satur nedaudz vielas, kas veicina svīšanu.

Kumelišu ziedu (*Flos Chamomillae*) tēja ir ne vien aromātiska un garšīga, bet arī mazina vēdera uzpūšanos un uzlabo ēstgribu. Kumelišu tēju var lietot arī mutes skalošanai rīkles gļotādas vai mandeļu iekaisuma gadījumos. Tējai var izmantot ne vien ziedus, bet arī lakstus.

Rožu augļu (*Fructus Cynosbati*) tēju gatavo no sausā, siltā telpā žāvētiem mežrožu sarkanajiem paaugļiem. Rožu tējai ir ne vien patīkama garša un skaista sārta krāsa, bet tā satur arī samērā daudz A un C vitamīna. Vitamīnu saturs rožu tējā gan stipri atkarīgs no tējas sagatavošanas apstākļiem, jo žāvēšanas un glabāšanas laikā liela daļa vitamīnu iet bojā.

No pārējām augļu un ogu tējām jāmin meža zemeņu tēja, meža aveņu tēja, upeņu un ābolu tēja. Upeņu un aveņu tējas var izmantot kā sviedrēšanas līdzekli.

Vairums tēju ieskaitāmas otrajā — ārstniecisko tēju grupā. Lietojot tējas ārstnieciskos nolūkos, der atcerēties, ka tēju dziednieciskā darbība ir samērā vāja, tādēļ tēja uzskatāma tikai par ārstēšanas palīglīdzekli, bet tā nekādā ziņā nevar aizstāt citus ārstēšanas paņēmienus.

Ēstgribas uzlabošanai var lietot rūgtas garšas tējas, kuras izdzer 5—10 minūtes pirms ēšanas. Izplatītākās no šīs grupas

tējām ir vērmelņu lakstu (*Herba Absinthii*), pelašķu lakstu un ziedu (*Herba et Flos Millefolii*), kliņģerīšu ziedu (*Flos Calendulae*) un apiņu ziedu ciekuru (*Strobili Lupuli*) tējas.

Pret vēdera aizcietējumu var lietot Aleksandrijas lapu (*Folia Sennae*) tēju. Pret vēdera uzpūšanos palīdz diļļu sēklu (*Fructus Anethi*), ķimeņu sēklu (*Fructus Carvi*) un piparmētru lapu (*Folia Menthae piperitae*) tējas.

Slimojot ar žultspūšļa iekaisumu vai žultsakmeņiem, var lietot dzeltenu kaķpēdiņu ziedu (*Flos Helichrysi arenarii*) tēju vai jau minēto piparmētru tēju.

Nomierinoša darbība ir baldriāna saknes (*Radix Valerianae*), adonisa lakstu (*Herba Adonidis vernalis*) un jau minētajai apiņu tējai.

Urīna izdališanos un tūsku mazināšanos veicina paegļu ogu (*Fructus Juniperi*), bērzu lapu (*Folia Betulae*), kosu lakstu (*Herba Equiseti*) un miltenāju lapu (*Folia Uvae ursi*) tējas. Miltenāju lapu tēja ne vien veicina urīna izdališanos, bet arī dezinficē urīnceļus, tādēļ to var lietot urīnpūšļa un nieru blodiņu iekaisuma gadījumos.

Krēpu atdališanos hronisku plaušu un bronhu slimību gadījumos veicina gaiļbiksišu ziedu un sakņu (*Flos et radix Primulae*), vijolišu sakņu (*Radix Violae odoratae*), mazo māršilu lakstu un ziedu (*Herba et flos Serpylli*) un Islandes ķērpja (*Certraria islandica*) tēja. Islandes ķērpja tēju gatavo, uzlejot ķērpim nevis karstu, bet gan vēsu vai remdenu ūdeni.

Dažu sirds slimību ārstēšanā var izmantot kreimenes lakstu (*Herba Convallariae majalis*) un jau minēto adonisa lakstu tēju.

Gandrīz visas minētās augu tējas bez grūtībām dabūjamas aptiekā, bet tās var sagatavot arī mājā, ievācot attiecīgo augu valsts materiālu, sasmalcinot to un žāvējot sausā un siltā telpā. Izžāvēto tēju glabā labi noslēdzamā traukā sausā vietā. Sagatavojot tēju dzeršanai, apmēram 1 ēdamkaroti sasmalcinātās drogas (tējas) aplej ar glāzi vāroša ūdens un pēc dažām minūtēm nofiltrē caur tējas sietiņu. Dažu tēju sagatavošanai ņem nedaudz mazāk tējas uz glāzi ūdens (tējkaroti vai desertkaroti). Tas it īpaši attiecas uz tējas auga tēju un rūgtajām tējām.

Dzeršanai sagatavotu tēju glabāt un izdzert pa daļām pēc dažām stundām vai pat pēc dažām dienām nav ieteicams, jo tikai svaigi sagatavota tēja pilnīgi saglabā tai raksturīgo garšu un ārstnieciskās īpašības.

ALĢES MEDICINĀ

Alģes ir ļoti plaša zemāko augu grupa, kas galvenokārt izplatīta saldūdeņos, tāpat jūrās un okeānos. Alģes un no tām iegūtos produktus cilvēks jau sen iemācījies izlietot gan pārtikā, gan arī dažādu slimību ārstēšanai.

Viena no populārākajām alģēm, ko lieto pārtikā, ir laminārija. No tās iegūto produktu sauc par jūras kāpostiem. Japānas laminārija (*Laminaria japonica*) ir arī mūsu veikalos dabūjamo konservu sastāvā. Šī alģe jau sen lietota gan pārtikā, gan kā labs dziedniecības līdzeklis tautas medicīnā. Šodien arī oficiālā medicīna atzīst lamināriju par ārstniecības līdzekli. Jūras kāpostus lieto nervu darbības traucējumu novēršanai, sklerozes, rahīta, reimatisma, cingas, hipertonijas, kākšļa un skrofulozes ārstēšanai.

Ir norādījumi, ka dažas alģes satur antibiotiskas vielas. Tādi dati iegūti par viensūnas alģi — parasto hlorellu (*Chlorella vulgaris*). Tā satur īpašu vielu, kas nosaukta par hlorelinu un kam raksturīgas izteiktas antibakteriālās īpašības.

Vairākas alģu sugas piedalās dziedniecības dūņu veidošanā.

Dažas alģes, piem., koralīnas, gelīdijas, cerāmijas, enteromorfas, jau no seniem laikiem pazīstamas kā cērmju izdzīšanas līdzekļi. Ir pat izteikti apgalvojumi, ka, lietojot pārtikā alģes, vieglāk izārstēt sifilisu.

Ar ko izskaidrojama šāda alģu darbība cilvēka organismā? Galvenokārt ar dažādu vērtīgu vielu saturu. Jūras alģes (tās pārtikā un arī medicīnā lieto visvairāk) satur jodu, bromu, dažādus vitamīnus. Bet jods, kā zināms, ir viens no galvenajiem preparātiem sklerozes un kākšļa ārstēšanai. Uz nervu sistēmu dziedinoši iedarbojas alģēs esošais broms. Alģēs atrodami visdažādākie vitamīni — A, B₁, B₂, B₃, B₆, C, D, E vitamīni. Tā, piemēram, pūšalģes (*Fucus vesiculosus*) satur līdz 6,4 mg% E vitamīna. 1 grams sārtaļģes porfīras satur 1,2 γ vitamīna B₂, kamēr analogi kartupeļos šī vitamīna daudzums ir 0,1 γ, kviešos 0,2 γ, bet

Japānas laminārija.

kāpostos un burkānos 0,5 γ. Tajā pašā porfirā 1 gramā aļģes vielas atrod 0,36—0,60 mg C vitamīna, kamēr citronos šis vitamīns ir 0,31—0,57 mg 1 gramā augļa.

Praktiski visas aļģēs ir karotīns, un līdz ar to visas ēdamās aļģes noder kā A vitamīna avots. Izrādījies, ka 300 mg svaigu jeb 46 mg žāvētu fukusu pieticis, lai mēģinājumā izārstētu žurkas no kseroftalmijas.

Minētie piemēri liecina, ka jūras aļģu nozīme medicīnā nebūt nav maza. Tālākie pētījumi, jādūmā, šo nozīmi palielinās un aļģes un to preparātus lietos vēl vairāk.

I. Skārds

«DZIVAIS ŪDENS»

Jau pagājušā gadsimta beigās Rentgens izteica domu, ka tikko kūstoša ledus ūdens īpašības var atšķirties no parastā ūdens īpašībām. Šo pieņēmumu apstiprināja pēc 40 gadiem publicētie polārpētnieku novērojumi par sevišķi intensīvu fitoplanktona attīstību ledus kušanas zonā. Šī parādība ir tik likumsakarīga, ka savā laikā to izmantoja sekmīgai ledus apstākļu prognozei arktiskajos reisos. Bez tam pēdējos gadu desmitos izdarītie eksperimenti liecina, ka no ledus atkusušā ūdens īpašības elektromagnētiskajā laukā atšķiras no parastā ūdens īpašībām.

Ar moderno pētīšanas paņēmieni palīdzību ir atrasts, ka ūdenim, kas tikko radies, ledum kūstot, ir sevišķa ķīmiskā aktivitāte. Tādā kārtā bioenerģētisko procesu norises iespējamība atkarīga no «ledus ūdens» esamības dzīvā organismā. Blakus šīm fizikālajām metodēm ir aprakstīti daudzi bioloģiska rakstura mēģinājumi par ledus ūdens izbarošanas ietekmi uz dzīvības procesiem. Tā, piemēram, Ņeņingradas biofizikāis Humans 1959. gadā izdarīja eksperimentus ar baltajām pelītiem, žurkām un cāļiem, kopsummā ar 252 dzīvniekiem. Pusei dzīvnieku tika dots līdz istabas temperatūrai atdzēsēts uzvārīts ūdens, otrai pusei — sasaldēts un 0° temperatūrā atkausēts ūdens. Lai ūdens temperatūra izbarošanas laikā nemainītos, ūdeni tika atstāti ledus kristāliņi. Eksperiments ilga 6 nedēļas. Atklājās, ka otrās nedēļas beigās novērojams lielāks svara pieaugums ar ledus ūdeni baroto dzīvnieku grupās. Turpmākās nedēļās svara starpība sāka nedaudz samazināties. Autors atzīmē, ka dzīvnieku, kas nobeigušies nejausi, kontroles grupā ir vairāk nekā ledus ūdens grupā. Tā kontroles grupā nobeidzās 20% cāļu, bet ledus ūdens grupā neviens. Peļu un žurku kontroles grupā nobeidzās divas reizes vairāk nekā ar ledus ūdeni baroto dzīvnieku. Līdzīgi novērojumi bijuši V. Beķerei LPSR ZA Bioloģijas institūtā.

Eksperimentu rezultāti liecina, ka organisma spēja piemēroties apkārtējai videi ledus ūdens grupā ir palielināta.

LPSR ZA Mikrobioloģijas institūtā noteica ledus ūdens izbarošanas ietekmi uz organisma spēju aizsargāties pret infekciju. Par eksperimenta dzīvnieciņiem ņēma 50 jūras cūciņas, ko sadalīja 2 grupās. Viena grupa kopā ar parasto barību saņēma ledus ūdeni, ko ieguva, izkausējot sasaldētu ūdensvada ūdeni, otra grupa tādā pašā daudzumā — parasto ūdensvada ūdeni, ko pirms izbarošanas atdzēsēja līdz tai pašai temperatūrai kā ledus ūdens. Ūdens iebarošana

ilga vienu nedēļu, pēc tam dzīvniekiem vēdera dobumā ievadīja ar radioaktīvo fosforu iezīmētas tuberkulozes mikrobaktērijas.

Tika atrasts, ka jau pēc 4 stundām ledus ūdens grupas dzīvnieku vēdera dobumā paliek gandrīz divas reizes mazāk baktēriju nekā kontroles grupā. Baktēriju pazušana no vēdera dobuma izskaidrojama divējādi: tai par cēloni var būt vai nu baktēriju iznēsāšana pa organismu, vai arī baktēriju noārdīšanās pašā vēdera dobumā. Izrādās, ka ledus ūdens grupā baktērijas tiek noārdītas daudz intensīvāk nekā kontroles grupā.

Ekspimenta tālākais mērķis bija noskaidrot, vai baktēriju palielinātā noārdīšanās ledus ūdens grupā ir saistīta ar iekaisuma parādībām. Par vietējām iekaisuma parādībām vēdera dobumā var spriest pēc pieplūdušo leikocītu daudzuma, pēc eksudāta, elektrolītu un olbaltumu sastāva. Ja ir iekaisums, samazinās leikocītu elektriskā un mehāniskā izturība. Laboratorijā veiktie pētījumi parādīja, ka ledus ūdens grupā iekaisuma parādības vēdera dobumā ātrāk izbeidzas. Laboratorijā veiktie pētījumi liecina, ka tas saistīts ar virsniņu funkcijas aktivāciju, kas nozīmē, ka organismā stiprāk darbojas atgriezeniskā saite, kuras rezultātā no ārpuses ierosinātās novirzes no līdzsvara kompensējas ātrāk. Tomēr teiktais vēl pilnīgi nepamato ledus ūdens lietošanas nepieciešamību. Amerikāņu pētnieks Selye jau vairāk nekā pirms 30 gadiem atrada, ka virsniņu atbildes reakcija tiek uzlabota, ja organisms iepriekš bijis pakļauts nelieliem kairinājumiem, ko autors nosauc par «stresu». Tāpēc nav neiespējams, ka organisma citāds iepriekšējais kairinājums, piemēram, saldēšana, ko tautā sauc par norūdišanos, var dot līdzīgu efektu. Šeit gan jāpiezīmē, ka visi dzīvnieki tika baroti vienādos apstākļos un ledus ūdens temperatūra manāmi neatšķīrās no kontroles ūdens temperatūras. Tāpēc ledus ūdenim tomēr jāpiešķaita specifisks efekts, kura dēļ tas darbojas kā kairinātājs.

Teorijai, ka ledus ūdens šeit darbojas kā «stress» veida kairinātājs, nerunā preti novērojumi, ka ledus ūdens grupā dzīvnieki bija samazinājušies svarā nedaudz vairāk nekā kontroles grupā. Nelielu svara samazināšanos abās dzīvnieku grupās radīja mazāk pilnvērtīgs uzturs, jo piena vietā dzīvniekiem tika dots ūdens. Nedaudz lielāka samazināšanās svarā ledus ūdens grupā liecina par vairāk izteiktiem noārdīšanās procesiem, kas raksturīgi palielinātai virsniņu funkcijai.

Virsniņu funkcijai ir galvenā loma atgriezeniskās saites mehānismā, kas darbojas, likvidējot iekaisuma parādības, tāpēc rezultāti tiešām apstiprina, ka ledus ūdens izbarošana stiprina šo atgriezeniskās saites mehānismu un organisms ātrāk atgūst bioloģisko līdzsvaru.

Ievērojams Leningradas biofizikis prof. Humans, balstoties uz saviem pētījumiem, ieteic lietot ledus ūdeni putnkopībā cāļu barošanai, norādot, ka jaunputnu nobeigšanās nejašu iemeslu dēļ ir samazināta. Tautu folklorā ir norādījumi par ledus ūdens, tā saucamā «dzīvā ūdens», izmantošanu tautas ārstniecībā. Pēdējā laika pētījumi liek domāt, ka tam varētu būt zināms pamats un ka dažos gadījumos tautas pieredze ar empīriskiem novērojumiem nokāusi pie līdzīgiem secinājumiem. Tā varētu izskaidrot bērnu tieksmi laizīt lāstekas un saldējumu. Tajā pašā laikā jāatgādina, ka *nevajadzētu ēst netīru sniegu. Arī šķietami balts sniega vai ledus gabals var saturēt daudz dažādu sīku putekļu, netīrumu un mikroorganismu.* Pavērojiet, cik netīrs dažkārt izskatās sniegs kušanas laikā!

SABIEDRISKIE KUKAIŅI ZIEMĀ

Sabiedriskie kukaiņi atkarībā no ziemošanas veida iedalāmi divās grupās: 1) kas aukstumam pretojas kolektīvi un 2) kas ziemo individuāli. Kolektīvos ziemotājus tālāk var iedalīt aktīvos un pasīvos. Aktīvi aukstumam pretojas mājas bites, paceļot ziemošanas kamolā temperatūru no 14 līdz 25 °C. Tas saistīts ar ievērojamu barības līdzekļu patēriņu: saimei ziemā vajag ap 20 kg medus. Aktīvā ziemošana gan dod iespēju bišu saimei nereti jau februāra beigās sākt strauju vairošanos, taču nepieciešamos ziemas barības krājumus ne katreiz tai izdodas savākt pietiekamā vairumā un kvalitātē, pie kam paši šie krājumi var būt par iemeslu saimes izpostīšanai (cauna, lācis).

Pasīvie ziemotāji paši neuztur paaugstinātu temperatūru. Seit minamas skudras, starp kurām vienas no sabiedriski augstāk attīstītām ir rūsganās meža skudras. Rudenī tās vēl neskartos augšnes slāņos izrok dziļas (pat 2 m) ziemošanas ejas, kur mātītes un darba skudras sagulst cieši blakus cita citai. Ligzdas kupolā un tā virsējā daļā arī šur tur paliek dažas skudras. Agri pavasari, marta beigās vai aprīļa sākumā, kad atkūst un sasilst ligzdas virspuse, šīs «dežurējošās» skudras sasildās pirmās un steidz iznest no ligzdas dziļuma vēl sastingušās darba skudras. Savukārt tās ligzdas virspusē saulainā laikā ātri sasildās un iznes uz apsaulēšanos pārējās ziemojošās darba skudras un beidzot arī mātītes. Arī ligzdu skudras sasilda, ienesot tajā ar ķermeņiem saules siltumu, bet pēc tam ligzdas siltajā kodolā temperatūra noturas ar organisko vielu sadalītāju mikroorganismu palīdzību. Šāds maksimāls ekonomiskums dod iespēju skudrām iztikt ar minimāliem barības vielu krājumiem ķermeņi.

Ir gadījies redzēt, ka vietās, kur skudras mājokļu būvei izmanto zāļu un lapu koku, it īpaši olbaltumiem bagāto alkšņu nobiras, ziemā ligzdas izkarst. Kā redzams, gulošās skudras nepaspēj noregulēt patvaļīgi pārkarsušo «reaktoru», tādēļ nereti pašas iet bojā.

Individuāli ziemo vientuļās bites, kameņes un lapsenes. Kameņu un lapsēņu ligzdās rudenī pēdējā paaudzē attīstās lielākā vairumā dzimuma īpatņi — tēviņi un mātītes. Apaugļotās mātītes izmeklē piemērotas ziemošanas vietas — meža zemsegā vai citās no tiešiem nokrišņiem, vēja un krasas temperatūras maiņas pasargātās vietās. Minētie kukaiņi visvairāk padoti vides apstākļu ietekmei, bet, tā kā ziemot ieiet stipri daudz mātīšu (nākamā gadā

katra ir jaunas ligzdas dibinātāja), tad vidēji pārziemojušo mātišu skaits katru gadu atkal nodrošina normālu šo kukaiņu daudzumu. Nereti tomēr gadās arī «lapseņu gadi» vai «kameņu nabadzībā».

Derīgos sabiedriskos kukaiņus būtu vēlams ziemošanas laikā ar visiem iespējamiem līdzekļiem aizsargāt. Mājas bites, bez šaubām, tiek uzraudzītas, toties rūsganajām meža skudrām cilvēks nereti dara pāri: to ligzdas virsējo daļu — kūpolu nereti aizved pakaišiem, tādēļ ziemošanas ejās ieplūst atkušņu ūdens un daļa skudru noslikst vai iesalst ledū. Arī zaļās dzilnas ziemā izkasa skudru ligzdās dziļus caurumus, meklējot ziemojošās skudras. Melno dzilnu bojājumi sastopami retāk, parasti tikai tur, kur celmu, kas atrodas ligzdas pamatā, pilnīgi nenosedz ligzdas kūpols.

Būtu noziegums necīgā vairumā iegūstamo pakaišu dēļ postīt ligzdas rūsganajām meža skudrām, kuras efektīvi iznīcina tādu bīstamu meža kaitēkļu kā priežu pūcišu, priežu sprīžotāju, egļu mūķeņu u. c. lapu un skuju grauzēju kukaiņu kāpurus.

Ne velti VDR dabas aizsardzības likums paredz stingri sodīt rūsgano meža skudru ligzdu postītājus. No zaļo un melno dzilnu bojājumiem meža skudru ligzdas ieteikts aizsargāt, uzliekot tam virsū pinuma piramīdas. Mūsu apstākļos ir izmēģināts skudru ligzdas aizsargāt pret dziļiem dzilnu bojājumiem, vasarā vai arī ziemā nosedzot tās ar piegulošiem egļu zariem. Dzilnas šai kārtai cauri nekārpās. Drīz vien skudras šos zarus iebūvē, un tie labi palīdz arī pret ligzdas sablivēšanos.

1. Lapiņa

PA JENOTSUŅA PĒDĀM

Ezeru, upju vai dīķu piekrastes mitrajā zemē nereti saskatāmi dzīvnieku pēdu nospiedumi. Pavirši aplūkojot, daudzi no tiem atgādina suņa vai lapsas pēdas, bet patiesībā pieder Usūrijas jēnotam jeb t. s. jēnotsunim (*Nyctereutes procyonoides* Gray.), kurš pēdējā gadu desmitā kļuvis mūsu republikā plaši pazīstams.

Šī suņu dzimtai (*Canidae*) piederošā plēsēja dzimtene un dabiskais izplatības areāls ir Tālo Austrumu mērenā josla. Tā kā jēnotsuņa āda labi noder dažādiem kažokizstrādājumiem, radās doma to aklimatizēt arī daudzos citos PSRS apgabalos, tajā skaitā Latvijā, kuras austrumu daļā 1948. gadā tika palaisti ap 100 dzīv-

nieki. Šeit gan jāpiezīmē, ka jau vairākus gadus iepriekš pie mums dažādās vietās novēroti un arī nomedīti atsevišķi jenotsuņi, kas ieklejojuši no citiem apgabaliem, kur tie ievesti jau agrāk.

Lielā interese par jenotsuni radusies galvenokārt tāpēc, ka šis dzīvnieks strauji savairojies (pašlaik tā aptuvenais daudzums Latvijā sasniedz 14 000), izplatījies pa visu republikas teritoriju un ieguvis negatīvi praktisku nozīmi, kuru jau grūti kompensēt ar tā kažokādas vērtību. Arī jenotsuņa dzīves veids ir diezgan savdabīgs, un ar to der iepazīties, it īpaši medniekiem.

Jenotsuns ir visēdājs, tomēr priekšroku dod dzīvnieku barībai, sākot ar kukaiņiem, gliemjiem, vardēm un zivīm, beidzot ar putniem un zīdītājdzīvniekiem. No pēdējiem jenotsunim par laupījumu var krist ne vien sīkie peļveidīgie grauzēji, bet arī zemē ligzdojošie vērtīgie medību putni (medņi, rubeņi, dažādas pīles u. c.), kā arī zaķu, stirnu u. c. dzīvnieku mazuļi. Gada siltajā periodā jenotsunim nav pastāvīgas dzīves vietas (izņemot mazuļu audzēšanas laiku). Tas klejo apkārt un uzturas tur, kur tam visizdevīgāk tikt pie barības. Nereti par šādām vietām izrādījušās putnu fermas, arī zivju dīķi, it īpaši rudenos, kad notiek galvenā apzveja un ūdens līmenis dīķos zems. Lai jenotsuņa «grēku saraksts» būtu pilnīgs, atliek vēl pieminēt, ka tam ir liela nozīme arī bīstamu infekcijas un parazitāro slimību (trakumsērgas, trihinelozes u. c.) izplatīšanā. Šie fakti liecina, ka jenotsuņu skaits pie mums stingri regulējams.

Sākoties pirmajam rudenš salnām, jenotsuns meklē piemērotu ziemošanas vietu. Ja vasaras mēnešos tas visbiežāk sastopams gar dažādu ūdensbaseinu piekrastēm, tad rudenī šī dzīvnieka

...un tā pēdu nospiedumi.

ceļš ved uz mežaudzēm, kur parasti atrodamas āpšu un lapsu raktās alas.

Visčaklākais alu racējs ir āpsis. Jau pavasarī tas enerģiski paplašina un iekārto savu mitekli, izdzīdams lielas smilšu kaudzes. Rudenī āpsis vairāk rūpējas par silta midzeņa sagatavošanu ziemas guļai, iznesot veco ligzdas ma-

teriālu un sagādājot jaunu. Apdzīvotu āpšu alu apkārtne šajā laikā var redzēt rūpīgi savāktas sausas zāles un lapu kaudzītes, kuras pēc izžāvēšanas tiek sanestas alās. Nereti šo darbu pārtrauc jenotsuņi, kuri vislabprātāk apmetas tieši āpšu sakārtotos mitēkļos, padzenot īstos saimniekus. Parasti jenotsuņi ziemas guļā dodas pa pāriem — tēviņš un mātīte.

Jenotsuņu medības visizdevīgāk rīkot oktobrī un novembrī. Šajā laikā tie ir stipri uzbarojušies un neveikli, ar biezu, kuplu ziemas apmatojumu. Lai gan īstu ziemas miegu jenotsuns neguļ pat ziemas mēnešos un bieži vien iznāk no alām (sevišķi ziemās, kad barības trūkums iepriekšējā rudenī nav ļāvis tam uzkrāt pietiekamas tauku rezerves; dažreiz jenotsuns šajā laikā, izsalkuma spiests, tuvojas arī cilvēka mītnēm), tomēr tas kļuvis stipri miegains. Ja mednieka rīcībā ir piemērots alu suns (taksis, foksterjers) vai, vislabāk, suņu pāris, tad jenotsuņu medības nesagādā lielākas grūtības kā āpšu medības un būtībā arī neatšķiras no tām. Zināma iemaņa un novērojumi vajadzīgi vienīgi, lai pareizi noteiktu, vai alās patiešām apmeties jenotsuns. Šeit der rūpīgi pārbaudīt alu tuvākā apkārtne un pie to atverēm esošos pēdu nospiedumus, lai būtu drošība, ka nenotiks nevajadzīgs «uzbrukums» āpsim.

Iegūtā kažokāda, pareizi novilkta un apstrādāta, ir skaista medību trofeja, bet visnozīmīgākā ir labā atziņa, ka iznīcināts nevēlams plēsējs, kas ir ienaidnieks katram īstam dabas draugam. Mūsu dabas apstākļi ir jenotsunim ļoti piemēroti, ko visuzskatāmāk pierāda to skaita straujais pieaugums. Pēdējo lielā mērā sekmē arī tas, ka jenotsunim šeit gandrīz nav tā saukto dabisko ienaidnieku, t. i., lielo plēsīgo dzīvnieku (vilku, lūšu u. c.), kuru skaits tiek stingri regulēts. Tāpēc vienīgā jenotsuņu skaita samazināšanas iespēja ir cilvēka aktīva iejaukšanās, to pastiprināti izmedijot.

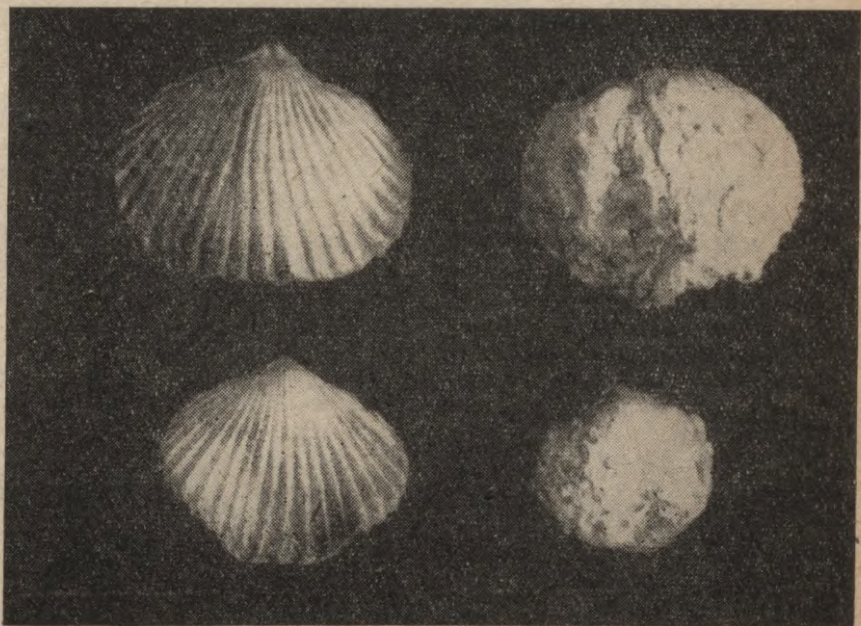
KĀ PIRMS 300 MILJONIEM GADU SLIMOJUŠI JŪRAS PLECKĀJI

Kuldīgā, Sabilē, Slokā, Katlakalnā, Līvānos, Ieriķos, Cēsīs, Gaujienā, Apē un citās vietās mēs redzam augšdevona frana stāva Sargajevas horizonta Pļaviņu svītas dolomītiskos iežus. Urbumi pierāda, ka pazemē šie paši ieži turpinās kā gandrīz nepārtraukta slāņkopa, kas aizņem apmēram pusi no Latvijas PSR teritorijas. Pirms apmēram 300 miljoniem gadu, devona periodā, šeit dolomītu vēl nebija. Seit bija jūra, kurā dzīvoja dažādi sīki jūras organismi un pamazām uzkrājās kaļķainas dūnas. Viens no šiem organismiem bija brahiopods (pleckājis) *Camarotoechia tshudovi* Nalivkin, ap 1—2 cm garš un plats jūras bentosa dzīvnieciņš, kas segts ar diviem vāciņiem, ārēji mazliet līdzīgs gliemenēm. Sastopamas arī citas *Camarotoechia* sugas. Šo dzīvnieciņu čauliņu nospiedumus dažkārt izdodas atrast Pļaviņu svītas dolomītos.

Bet apstākļi un ūdens ķīmiskais sastāvs senajā jūrā izmainījās. Kaļķaino dūņu vietā sāka nogulsneties mālaini nogulumi. Līdz ar to minētie pleckāji (brahiopodi) mūsu apvidū izzuda. Mālainajos nogulumos, kuri pārklāj iepriekš minētos dolomītus, pleckāju čauliņu nospiedumi vairs nav atrodam. Dažādas citas pleckāju sugas gan saglabājās dažos citos apgabalos.

Līdzīgā kārtā pleckāji *Camarotoechia tshudovi* Nalivkin izzuda arī kaimiņu Pleskavas apgabalā. Tomēr vietējo apstākļu dēļ šo pleckāju čauliņu atliekas tur saglabājušās labāk. Tas dod iespēju labāk izziņāt šīs pleckāju sugas bojā ejas apstākļus. Šeloņas upes krastos pie Saļcu pilsētiņas redzami kaļķakmeņu slāņi,

Attēlā pa kreisi redzami veselie, pa labi — slimie pleckāji.

kas izveidojušies devona jūrā no kaļķainajām dūņām un kuros atrodami pleckāju vāciņi. Virspusē nāk pārmaiņus mālu un kaļķakmeņu starpslāņi, kas izveidojušies sakarā ar apstākļu maiņu senajā jūrā.

Viršējos kaļķakmeņu starpslāņos atrodami diezgan daudzi *Camarotoechia tschudovi* Nalivkin un dažu citu pleckāju vāciņi. Tomēr lielāko daļu no tiem pārklāj citi organismi. Tie ir tārpī — *Serpula cf. devonica* Pacht, kas uzsēžas uz pleckāja vāciņiem un uzbūvē ap sevi turziņveida kaļķa caurulītes. Šīs caurulītes atveras tieši uz tās pleckāja vāciņa malas pusi, kuru pleckājis var atvērt. Tas norāda, ka tārpī barojušies ar dažādām atliekām, kuras palikušas pāri pleckājim. Tomēr tie pleckāji, kas vairāk aplipuši ar tārpjiem *Serpula*, ir stipri deformēti, ielocīti, sakropļoti, taču ne salauzīti. Vietām šie *Serpula* ir pilnīgi ieēdušies pleckāja vāciņu šaurajās un garenajās krokās un it kā saauguši ar tām. Jāsecina, ka tārpī *Serpula* ir izsūkuši kaļķi no pleckājiem un padarījuši viņu vāciņus mikstus, tā ka tie ieliekušies. Kaļķis bijis vajadzīgs tārpjiem savu čauliņu veidošanai. Tātad šos tārpjus *Serpula* var uzskatīt par parazītiem un viņu izplatīšanās starp pleckājiem uzskatāma par pleckāju saslīmšanu, ko varētu nosaukt par serpulozī. Līdz ar tādām jūras ūdens sāļuma un citām izmaiņām, kuras pleckājiem nozīmēja dzīves apstākļu pasliktināšanos, pleckāji tika novājināti un vairs nespēja izsargāties no saslīmšanas. Tās rezultātā pleckāji nikuļoja vēl vairāk, un beidzot zināmas sugas zināmos apgabalos aizgāja bojā. Vēlāk, apstākļiem atkal izmainoties, tajos pašos apgabalos uzplauka citas pleckāju sugas. So iemeslu dēļ dažādos slāņos tagad atrod dažādas pleckāju un citu organismu sugas. So organismu atlieku atradumi dod paleontologiem iespēju izsekot slāņu turpināšanos lielos attālumos, kaut arī slāņu ārējais izskats lielā attālumā būtu izmainījies. So paleontoloģisko metodi plaši izmanto zemes garozas «anatomiskās» uzbūves izpētīšanai, ģeoloģisko karšu sastādīšanai un dažādu derīgo izrakteņu, tai skaitā arī naftas, meklēšanai.

V. Grāivitis

VIETAS, KUR JĀBŪT PIESARDZĪGAM

Tūristus vilināt vilina augstās upju krastu kraujas. Tomēr, neuzmanīgi vai pārdroši kāpelējot gar stāvām irdenā smilšakmens vai saplaisājuša dolomīta klintīm, nejauši var sagraut pamats zem kājām. Krauju nogāzēs un pie avotiem vietām var būt arī izmirkuši un lejup slidoši māli, uz kuriem cilvēks nevar noturēties. Tādēļ, rāpjoties gar klintīm, vispirms klints virspuses izturība jāpārbauda ar āmuru (ģeologu āmuru) vai nūju. Bīstamākās vietās jāņem līdzi virve.

Rodoties pat nelieliem nobrukumiem, akmeņi kritot pakāpeniski sasniedz ļoti lielu ātrumu un nopietni apdraud lejā esošos cilvēkus. Nekādā ziņā nedrīkst pieļaut, ka kraujas piekāvē kāds uzturētos iepretim citiem, kuri kāpj pa nogāzi.

Ne mazāk piesardzīgam jābūt derīgo izrakteņu raktuvēs un lautzuvēs, kā arī dažādās būvbedrēs. Ikvienam ir jāiegaumē, ka mūsu republikas apstākļos visbiežāk brūkošais iezis ir grants, ar

ko saistās vislielākais smagāku nelaimes gadījumu procents. Nedrīkst staigāt pa grants raktuvju sienām — tas apdraud dzīvību!

Pazemes alas aizvien saista tūristu uzmanību. Lai nodrošinātos pret nelaimes gadījumiem, alās jānodrošina vairākiem kopā un jāturas vienkopus, jāatstāj vismaz divi dežuranti pie ieejas, jāņem līdzi gan kabatas baterijas, gan sveces un sērkokļi, kā arī izturīga lāpsta. Ja alas sazarojas, pa ceļam jānostiepj aukla, lai vajadzības gadījumā glābēji varētu pazudušos atrast. Sveču nodzišana norāda uz skābekļa trūkumu, kam sekas var būt samaņas zaudēšana, tāpēc tūlīt jāgriežas atpakaļ. Alās bieži mitinās aizsargājami dzīvnieki — sikspārņi. Pēdējā laikā konstatēts, ka sikspārņu mēslus nereti atrodas cilvēka veselībai un dzīvībai bīstami vīrusi, tāpēc alās sevišķi jāsauc par uzmanību un ieskrābājumiem un netīrumiem. Bez nopietnas vajadzības alās nekādā gadījumā nedrīkst neko rakt, jo tas var veicināt iegruvumus.

Sie noteikumi visumā neattiecas uz ļoti seklām alām vai arī tādām labi iekārtotām alām kā, piemēram, Gūtmaņa ala Turaidā. Turpretim dziļākajās alās atļauts iet tikai speciāli sagatavotu instrukturam vadībā. Latvijā tādas alas nav atrastas.

Upju krastos nereti **ūdens malā esošie akmeņi** ir pārklāti ar aļģēm un ir sevišķi glumi. Uz tiem var viegli krist, un šāds kritiens var piespiest tūristus pārtraukt sākot maršrutu.

Pārbrienot upes un peldoties jāsargās no veciem koku gabaliem ar asiem zariem, tāpat arī metāla lūžņiem, konservu kārbām, stikla lauskām, dzeloņstieņu gabaliem, virtuves un citiem atkritumiem. Tie biežāk atrodami **upju attekās**, kur nav straumes, kas tos aizskalotu vai apbērtu ar smiltīm. Tūristu pienākums būtu šādus «krājumus» nevaicot, bet visus atkritumus ierakt zemē. Vecas upju attekas var izrādīties negaidīti dziļas. Stāvošajā ūdenī dzīvo daudz mikroorganismu, tai skaitā arī kaitīgi. Tāpēc, attekās brienot, viegli var gūt ievainojumus un inficēties.

Dažu ezeru un lēno **upišu dūņainais pamats** nereti ir glums un lipīgs, vietām ar asiem koku gabaliem, tāpēc brienot ļoti jāuzmanās. Nolaistu dīķu un ezeriņu vietā reizēm atrodas neizbriens dūņu mūklājs, kurā nezinātājs var dziļi iestīgt.

Dažiem ezeriem gar krastu no saskalojumiem izveidojies smilšains **sliekšņveida sēklis**, virs kura ūdens mēdz būt rāmāks un siltāks. Sēkļa nogāze ir samērā stāva un brūkoša, bet tālāk ūdens ievērojami dziļāks un vēsāks, pie kam tur gadās arī avoti. Šādās vietās dažkārt slikt.

Dažu ezeru un lēno plāvu upju līču lēzenie krasti vietām ir **aizauguši vai pārauguši**. Visbiežāk aizaug koku vai reljefa aizvējā esošie ezeru rietumu krasti, turpretim austrumu krastus izskalo

vilņi valdošo rietumu un dienvidrietumu vēju ietekmē. Pie aizaugušā krasta uzreiz sākas vairāku metru dziļums, bet daudzās ūdenszāles stipri apgrūtina peldēšanu. Vietām arī uz šķietamā krasta var izkrist cauri pāraugušo augu slānim. Augu sega no devīgi slēpj dažu ezeriņu patieso lielumu. Līdzīgi apstākļi ir arī pilnīgi aizaugušajos ezeros — tagadējos purvos, kuros ir akači.

Ir nepieciešams pazīt dabas apstākļus, lai novērstu nelaimes gadījumus.

Vai jūs zināt, ka ...

...senatnē nozīmīgs medību dzīvnieks bija taurs jeb pirmatnējais meža vērsis, kas izmiris pirms apm. 300 gadiem? No taura ragiem tika pagatavotas taures, kā arī glīti apstrādāti dzeramie kausi — tauriņi. Vēl tagad parastais stikla dzeramais — vīna kauss lietuviski saucas *taure*. Ar seno medus dzērienu pildītu taura ragu nedrīkstēja nolikt uz galda — tas bija jādzēz tukšs. Iespējams, ka šī tradīcija vēlāk attiecināta arī uz stikla vīna glāzītēm. Glīti apstrādāti tauriņi atrasti arheoloģiskos izrakumos, bet tauru atliekas reizēm atrod purvu kūdrā. Par šādiem atradumiem lasītāji tiek lūgti ziņot redkolēģijai vai Valsts dabas muzejam Rīgā, Kr. Barona ielā 4.

*

...dziļākais Latvijas purvs ir Velna purvs pie Usmas ezera? Tā dziļums sasniedz 12,5 m.

*

...uz zemeslodes šodien sastop 500 000 augu sugu, no tiem 350 000 ir t. s. augstākie augi, pie kuriem pieder sūnas, papardes, kailsēkļi un segsēkļi, bet 120 000—150 000 ir zemāko augu? Pie tiem pieder aļģes, sēnes, baktērijas, gļot-sēnes un ķērpji.

*

...Latvijā līdz šim savvaļā konstatēts ap 6800 augu sugu, no tām augstāko augu ap 1200, bet zemāko — ap 5600 sugu? Latvijā atrastas ap 500 ķērpju, 2500 aļģu, 2500 sēņu un 50 gļotsēņu sugas.

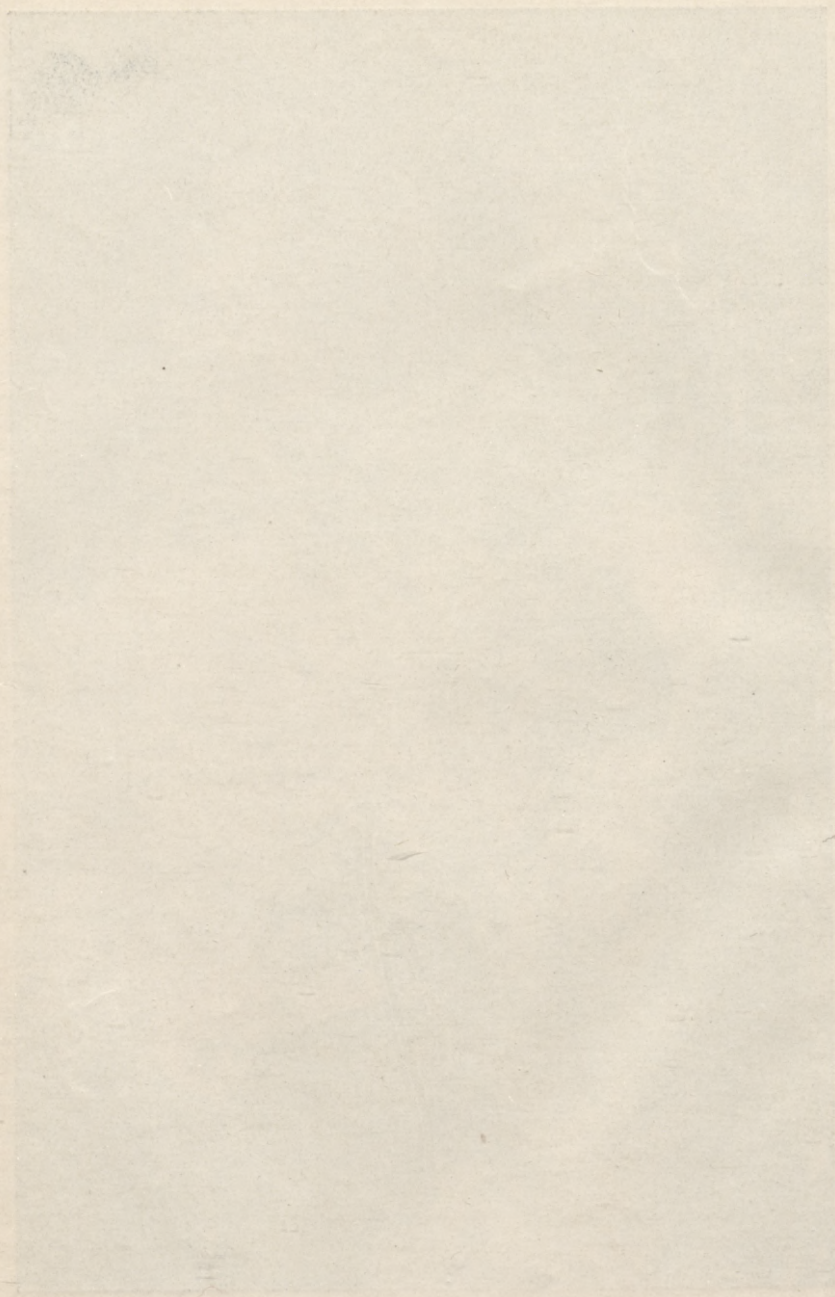
*

...Rīgas apstādījumos vietumis kultivē savdabīgu koku — divdaivaino ginku (*Ginkgo biloba*)? Tā vecākais eksemplārs aug iepreti P. Stučkas Latvijas Valsts universitātei Raiņa bulvāra apstādījumos un ir ap 65 gadus vecs. Uz zemeslodes ginki bija plaši izplatīti juras periodā, t. i., apmēram pirms 100 miljoniem gadu. Atcerēsimies, ka cilvēks uz Zemes parādījās tikai pirms apmēram 1 miljona gadu.

Ar Amatu pavasarī nav joki.
O. Kalēja krāsu foto.

G. Leiškalns

LODVEIDA ZIBENS

... Ārā plosījās pirmais pavasara negaiss. Pie atvērtā loga stāvēja astoņpadsmit gadus vecā Monika B. Pēkšņi istabā parādījās zilgani mirdzoša lode. Klusi sīkdama, tā lēnām apriņķoja apkārt meitenes galvai, tad tuvojās krāsniņ. Apdullinošs sprādziens, no sagrautās krāsns cēlās kvēpi...

Citreiz lodveida zibens telpā iekļūst pa dūmvadiem un neaiztaisītām krāsns durtiņām.

1951. gadā kādā Maskavas dzīvoklī lodveida zibens iekļuva pa aizvērtu logu, izkausējot stiklā apmēram 1 cm lielu caurumu.

Lodveida zibens diametrs parasti sasniedz 10—20 cm, retāk dažus centimetrus. Novērots arī kreilveida zibens, kas sastāv no veselas virknes noteiktā atstatumā izvietotu ložu. Visbiežāk lodveida zibens ir iesarkanā krāsā, ar blāvi zilganu, dzirksteļojošu apvalku. Gadās arī spilgti baltas vai zilganas lodes ar asi norobežotām kontūrām.

Parasti zibens pārvietojas skrejoša cilvēka ātrumā, dažreiz bez kāda redzama iemesla apstājoties un izdarot uz vietas vairākus lēcienus. Bieži, bet ne vienmēr, tas kustas vēja virzienā.

Lodveida zibens visvairāk ripo gar vadītājiem, piemēram, gar notekcaurulēm, dūcot vai viegli sprakstot.

Pēc dažām sekundēm, ilgākais pēc dažām minūtēm, tas ar sprādzienu vai bez trokšņa izzūd, atstājot brūnganu, asi smakojošu dūmaku.

Pieskaroties cilvēkam, lodveida zibens rada stiprus apdegumus, kaut gan apgērbs tajā vietā paliek neskarts. Interesanti, ka šķietami augstā temperatūra bieži neaizdedzina pat viegli aizdedzināmus priekšmetus, piemēram, aizkarus, sausu sienu utt.

Pastāv vairākas lodveida zibens izcelšanās hipotēzes. Vecākā no tām ir ķīmiskā teorija, kas uzskata, ka lodveida zibens ir kvēlojošu vai degošu gāzu virpulis.

Tomēr 1955. gadā padomju akadēmiķis P. Kapica ar aprēķiniem pierādīja, ka šāds spīdošs gāzes virpulis varētu pastāvēt ne vairāk kā $\frac{1}{100}$ sekundes, un secināja: «... Pamatojoties uz enerģijas nezūdamības likumu, jāpieņem, ka lodveida zibens spīdēšanas laikā tam nepārtraukti pieplūst enerģija.»

1958. gadā K. Gladkovs izvirzīja hipotēzi, ka lodveida zibens ir augstas temperatūras plazma, kurā starp ūdeņraža kodoliem notiek kodoltermiska reakcija, tāpat — dabiska maza izmēra ūdeņraža bumba.

Pēdējā laikā par lodveida zibeni interesējas enerģētiķi. Pašreizējiem kuriņām veidiem izsīkstot, tiek meklēti jauni enerģijas avoti. Izrādās, ka pat parastā jūras ūdens kubikmetrā ir daudz vairāk enerģijas nekā tādā pašā daudzumā benzīna, vajag tikai šeit esošo smago ūdeņradi 600—900 miljonu grādu

temperatūrā sadedzināt kodoltermiskā reakcijā. Bet tieši fantastiskā temperatūra, kurā momentāni iztvaiko jebkurš materiāls, sagādā vislielākās grūtības.

Lai varētu plazmu noturēt, par «trauku» tai izmanto sarežģītas sistēmas radītu magnētisko lauku. Tomēr arī tas līdzšinējās eksperimentālās iekārtās spēj noturēt plazmu tikai dažas sekundes simtdaļas.

Bet lodveida zibenī plazma bez kādas sarežģītas iekārtas palīdzības pati saglabā noteiktu formu pat vairākas minūtes. Varbūt, atminot šo noslēpumu, saņemsim atslēgu arī praktiski neizsmeļamam nākotnes enerģijas avotam.

Rakstnieks Nemcovs attēlo šādu gadījumu. Poligonā izmēģina jaunu ieroci. Radīta prāva izmēra zibens lode, tikai tā pēkšņi neklausā vairs vadībai un virzās nevis paredzētajā, bet gan pretējā virzienā — tieši uz blindāžu, kur atrodas zinātnieku grupa. Poligona komandieris izmisumā paķer vecu lāpstu, atvēzējas, un — notiek brīnums: zibens «izbistas», strauji virzās uz mežmalu, kur, nevienam nenodarot neko jaunu, detonē. Vēlāk izrādās, ka lāpsta izmēri saskanējuši ar nepieciešamajiem elektromagnētiskā ekrāna izmēriem.

Šis fantastiskais stāsts tomēr nav gluži fantastisks.

Jau 1942. gadā profesors G. Babts, atrodoties fašistu telenktajā Leningradā, ar augstfrekvences strāvas palīdzību ieguva spīdošas plazmas lodes. Tomēr šīs lodes nesprāga, un līdz šim nav izdevies pierādīt, ka tas tiešām būtu bijis mākslīgais lodveida zibens.

Lasītājs izdarītu lielu pakalpojumu zinātnēi, ja tam izdotos ar foto vai kino kameru uzņemt lodveida zibenī. Visbiežāk lodveida zibenī novēro negaisa laikā vasaras pēcpusdienās. Visvērtīgākie būtu uzņēmumi ar krāsaino filmu, kas uzņemti ar dažādām ekspozīcijām. Jārīkojas veikli, jo zibens var ātri izzust. Vēlams noslēdzamā traukā savākt pēc zibens palikušos dūmus, kā arī savākt un rūpīgi iesaiņot zibens skartos priekšmetus. Paraugus līdz ar aprakstu lūdzam piesūtīt kalendāra redakcijai.

Tomēr jāatceras, ka lodveida zibens ir bīstams, tādēļ tam pārāk tuvotes nebūtu ieteicams. Ja arī nokļūstam pārāk tuvu, nedrīkst no tā strauji attālināties, jo tad radīsies gaisa virpuļi un lodveida zibens sekos novērotājam. Šāds reizēs jāattālinās ļoti lēni.

A. Pētersone

PAR KOSĀM

Cik grūti dažkārt noskaidrot, vai augs ir indīgs vai nav, spilgti liecina kosas. Par kosu indīgumu izteiktas vispretrunīgākās domas. Tikai purva kosas samērā vienprātīgi tiek atzītas par indīgām. Tomēr purva kosas nebūt nav kaitīgas visiem mājdzīvniekiem. Gluži pretēji — dažviet tās vērtē kā ļoti labu lopbarību govīm, kas sekmē piena sekrēciju. Ziemzaļās kosas dažos Viduseiropas apvidos dēvē par «govju nāvi», «zirgu maizi» (der Kūhe Tod, der Pferde Brot).

Noskaidrojot kosu indīgumu, grūtības rada ne vien tas, ka atšķirīgs ir dažādu kosu sugu ķīmiskais sastāvs, bet arī ķīmiskā sastāva maiņas atkarībā no augtenes, auga attīstības fāzes. Sa-indēšanās atkarīga arī no apēsto kosu daudzuma, no zināma pieraduma pie tām, un mājdzīvnieka miesas stāvokļa un arī no tā, kādā veidā tās lopbarībai izmanto (svaigas, sienā vai skābētas).

Pašlaik dominē uzskats, ka upes kosu, purva un tīrumu kosu siens ir kaitīgs zirgiem. Pēc dažu pētnieku domām, svaigā veidā tās zirgiem nekaitē. Govis, kā arī aitas var saindēties ar purva kosām.

Ļoti atšķiras dati par to, vai dzīvnieki kosas ēd labprāt vai nē. Nav apšaubāms, ka purva kosu indīgumu rada alkaloīdi, kuru tajās diezgan daudz (galvenais no tiem — palustrīns). Bet kādēļ dzīvnieki saslīkst, ēdot tīrumu, pļavas, meža, ziemzaļās vai upes kosas? Izteiktas domas, ka šo kosu indīgumu nosaka saponīni.

Kosām kā lopbarības augam mūsu republikā nav nozīmes, tādēļ nav par tām arī nekādu novērojumu. Visi dati, kurus publicē lauksaimniecības literatūras grāmatās, pārņemti no citiem avotiem. Turpretī dažos citos Padomju Savienības apgabalos, it īpaši ziemeļos, problēma par kosu izmantošanu lopbarībai ir ļoti nozīmīga.

Tīrumu kosas izmanto medicīnā kā diurētisku līdzekli arī mūsu dienās. Senāk tautas medicīnā tās plaši lietoja, slimojot ar tuberkulozi.

A. Rasiņš

PESTICĪDI, CILVĒKA VESELĪBA UN DABA

Mūsdienās lauksaimniecībā, mežkopībā un medicīnā plaši lieto pesticīdus. Pesticīdi ir ķīmiskas vielas, ko lieto kultūraugiem kaitīgo dzīvnieku (kaitēkļu), slimību izraisītāju sēnīšu, baktēriju, nezāļu un nevēlamu kokaugu, kā arī cilvēka un mājdzīvnieku parazītu (kukaiņu, ērcu) apkarošanai. Visplašāk šobrīd lieto DDT un heksahlorāna preparātus, ko tautā pazīst ar nosaukumu «dusts», lai gan «dusts» nozīmē tikai sīkputekļus un šādā formā var sagatavot jebkuru ķīmisko vielu. DDT un heksahlorāna preparātu parasti netrūkst nevienā ķīmisko preču veikalā un pat aptiekā. Laikam mēs pārāk nemaldīsimies, apgalvodami, ka maz būs piemējas vai ģimenes dārziņi, kuri vismaz reizi nebūtu apkaisīti ar DDT vai heksahlorāna dustiem augu kaitēkļu apkarošanai. Tāpat šie preparāti bieži tiek lietoti blusu un gultas blakšu apkarošanai. Bez DDT un heksahlorāna pie mums lieto vēl daudzus citus insekticīdus (kukaiņu apkarošanai), fungicīdus (augu slimību izraisītāju apkarošanai), herbicīdus (nezāļu apkarošanai) un cita veida pesticīdus, patērējot Latvijā vien katru gadu daudzus simtus tonnu šo preparātu.

Vai šie pesticīdi cilvēkam, siltasiņu dzīvniekiem un apkārtējai dabai ir pilnīgi nekaitīgi? Nē, zināmos apstākļos šie pesticīdi var

būt cilvēkam, mājdzīvniekiem un savvaļas dzīvniekiem organismiem ne tikai kaitīgi, bet pat nāvējoši. Viss atkarīgs no tā, kā šīs ķīmiskās vielas lieto. Ja, piemēram, DDT un heksahlorāna preparātus lieto saskaņā ar noteikumiem, ievērojot individuālo un kolektīvo piesardzību, tiks iznīcināti attiecīgie kaitēkļi un saglabāta raža, pretējā gadījumā saindēsies pats lietotājs, saindējot arī pārtikas produktus, no kuriem var tālāk ciest jebkurš šo produktu lietotājs.

Šādu negadījumu dēļ pēdējā laikā aizvien biežāk atskan balsis, ka lietot pesticīdus vajadzētu pavisam noliegt. Mūsdienās šī prasība nav izpildāma, kaut vai tādēļ, ka nevaram atteikties no ikgadējas ražu kāpināšanas, tāpat kā nevaram atteikties no ikgadēgu audzēšanas lielās platībās, nereti neievērojot nepieciešamo augu seku. Te jāatzīmē, ka visbiežāk gan augu seku neievēro piemājas un ģimenes dārziņos, tā radot lieliskas iespējas augiem kaitīgo organismu masveida attīstībai. Gala rezultātā vienīgā izeja ir liela mēroga pesticīdu lietošana šādu kaitīgo organismu apkarošanai. Teiktais jo sevišķi attiecas uz kartupeļu nematodi, kas ieviešas Latvijā aizvien plašāk, bet kartupeļus turpina dārziņos audzēt vienā un tai pašā vietā gadu no gada...

Lai izvairītos no pesticīdu lietošanas nevēlamām sekām, iedzīvotājiem labi jāpazīst pesticīdu īpašības, to indīgums, stabilitāte (noturīgums) uz augiem, augos, augsnē un citur (dažas ziņas par šādām pesticīdu īpašībām atrodamas «Lauksaimniecības darbinieka rokasgrāmatā», «Liesma», Rīgā, 1965.), jāzina, kā pesticīdi var iekļūt cilvēka vai mājdzīvnieku organismā.

Mums pilnīgi jāapzinās, ka daži modernie pesticīdi zināmos apstākļos var būt akūtas vai hroniskas saindēšanās cēlonis vai izraisīt vēzi vai dzimumsterilitāti. Tajā pašā reizē der atcerēties, ka praktiski katra ķīmiska viela zināmos apstākļos tāpat var būt kaitīga mūsu veselībai vai apkārtējai dabai. Individuālai aizsardzībai pret pesticīdu kaitīgo iedarbību vienmēr jālieto tehniskie (nevis medicīniskie) gumijas cimdi un aizsargacenes. Aizsardzībai pret stipri putošām vielām (dustiem) obligāti jālieto putekļu maska, bet pret gaistošām vai gāzveidīgām vielām — īsta gāzmaska. Diemžēl bieži vien, lietojot izplatītās dzīvsudraba kodnes (piemēram, preparātus granozānu un merkurānu), gāzmasku tomēr negrib lietot, bet aizstāj to ar marles pārsēju, kas nespēj pasargāt elpošanas orgānus no dzīvsudraba tvaikiem. Augļukokus un ogulājus pēc to ziedēšanas un dārzenus vispār nedrīkst apstrādāt ar stabiliem pesticīdiem (piemēram, ar DDT vai heksahlorānu), lai izvairītos no to uzkrāšanās augļos, ogās un dārzenos. Stabils pesticīdus nedrīkst lietot arī pieaugušu lopbarības kultūru apstrādei, citādi pesticīdi, saglabājoties uz augiem vai

augos, nonāk mājlopu organismā un tālāk ar piena vai gaļas produktiem cilvēka organismā.

Jebkuros apstākļos jā rūpējas, lai no augiem iegūtās pārtikas vielas un lopbarība būtu brīva no nepieļaujamiem pesticīdu atlikumiem, kaut arī dažkārt būtu jā rēķinās ar zināmu ražas samazināšanos. Vispārējam lozungam jābūt: nevis par katru cenu produktus, kaut arī ar kaitīgu pesticīdu piedevu, bet par katru cenu no pesticīdiem tīrus produktus. Lietojot pesticīdus, jā novērš to nonākšana blakus teritorijās, atklātos ūdeņos vai lielos daudzumos augsnē. No augsnes stabilie pesticīdi var nonākt gruntsūdeņos un tālāk avotos vai akās. Pesticīdu nonākšana nevēlamās vietās var notikt, piemēram, izmantojot nelielu un neviengabalainu platību apstrādei aviāciju.

Pesticīdi, nokļūstot tiem neparedzētās vietās, var iznīcināt derīgo faunu (piemēram, kamesnes vai dziedātājputnus; putniem nāvīga ir 2,2 kg DDT deva uz ha), bet ūdeņos zivis (tām nāvīga ir 0,28 kg DDT deva uz ha, 15 mg atrazīna vai 25 ml dīzeļeļļas deva uz litru ūdens). Sevišķi jutīgi pret DDT ir laši, taimiņi un foreles. Par pesticīdu apkārtniņojumu dabā liecina šāds piemērs. Ziemeļamerikā mizgraužu apkarošanai uz gobām kokus naktī apputināja ar DDT preparātu. Naktī tādēļ, lai neapdraudētu putnus. Tomēr lietus ieskaloja DDT augsnē, pēc tam tas, nonācis slieku organismā, tur uzkrājās. Nākamā gadā dziedātājputni šīs sliekas savāca un izbaroja saviem mazuļiem, kas no DDT iedarbības nobeidzās. Līdzīgus piemērus varētu minēt vairākus, īpaši ņemot vērā to, ka DDT var saglabāties augsnē vismaz 10 gadus.

Pēdējā laikā sāk parādīties ziņas, ka arī daži emulgatori (deterģenti), kurus lieto pesticīdu emulsiju pagatavošanai un arī kā mazgāšanas līdzekļus, dabā var nesadalīties un izraisīt nevēlamas sekas, ja tos lieto nepareizi.

Daudzu pesticīdu nevēlamās īpašības ir labi zināmas, tādēļ zinātnieki pie mums un citur domā par jaunu, mazāk kaitīgu savienojumu radīšanu, taču šis darbs nav viegls un katrā ziņā nav ātri realizējams (ir pat izskanējusi prasība katru jaunu preparātu laist apgrozībā tikai pēc piecpadsmit gadu vispusīgas pārbaudes). Ļoti perspektīvi ir darbi tādu jaunu pesticīdu radīšanā, kuri iedarbojas tikai uz noteiktiem kaitēkļiem un pēc tam sabrūk, tāpat kukaiņu sterilizatoru un jo sevišķi kukaiņus pievilinošu vielu radīšanā. Padomju Savienībā un visā pasaulē aizvien vairāk tiek izvērsti pētījumi bioloģisko faktoru izmantošanai kaitīgo organismu, pirmām kārtām kukaiņu un ērcu, apkarošanai. Bet arī šeit skaidri jāapzinās, ka ātri panākumi nav gaidāmi, jo darbs saistīts ar sistemātiskiem ekoloģiskiem un iekšsugas pētījumiem.

KAS JĀZINA PAR ĀRSTNIECIBAS AUGU VĀKŠANU

Lai augus varētu vākt un izmantot ārstniecībā, tie labi jāpazīst, jābūt skaidrībā par to ievākšanas metodēm, sagatavošanu un uzglabāšanu, jo, drogu nepareizi sagatavojot, veselībai var nodarīt lielu ļaunumu.

Iedarbīgās vielas katrā augā atrodas tikai tam raksturīgā daļā, tādēļ katrai drogai ir noteikts ievākšanas laiks, kad iedarbīgo vielu daudzums ir vislielākais.

Pumpurus ievāc agri pavasarī — martā un aprīlī, kad tie piebrieduši, bet vēl nav sākuši plaukt. **Ziedus** ievāc pilnā plaukumā vai īsi pirms plaukšanas. **Augļus** un **sēklas** vāc pilnīgi gatavus vai īsi pirms pilnīgas nogatavošanās. To ieteicams darīt vislabāk no rīta vai vakarā, jo, dienas karstumā ievākti, tie zaudē daļu no savas labvērtības. **Mizas** parasti ievāc sulu laikā — aprīlī, maijā no divgadīgu un trīsgadīgu augu zariem vai stumbra. **Lapas** jāievāc ziedu laikā vai īsi pirms ziedēšanas. Tas sevišķi jāņem vērā gadījumos, ja augs satur ēteriskās eļļas. **Lakstus** vāc auga ziedu laikā vai īsi pirms ziedēšanas. Rudenī vai agri pavasarī vāc **saknes** un **sakneņus**, kamēr vēl nav attījušās auga virszemes daļas.

Pirms ziedēšanas ievāc arī **gumus** un **sīpolus**. Jāņem vērā, ka saknes, sakneņi un gumi pēc ievākšanas nomazgājami aukstā ūdenī.

Visas iepriekš uzskaitītās drogas parasti ievāc sausā laikā, izņēmums ir ķērpji un sūnas.

Drogas drīkst ievākt tikai no slimību un kaitēkļu nebojātiem augiem. Ievāktajās drogās nedrīkst būt citu auga daļu un augu, kā arī minerālu (smilšu u. tml.) piemaisījumu.

Ļoti liela vērtība pievēršama drogas žāvēšanai, jo galvenokārt no drogas pareizas sagatavošanas atkarīga tās labvērtība.

Telpai, kurā paredzēts žāvēt drogas, jābūt tīrai, labi vēdināmai. Ļoti vēlams drogu žāvēšanai uzstādīt speciālus statņus, uz kuriem uzliek stieņu sietus vai ar plānu drēbi pārvilkto rāmjus. Ja nav statņu, drogas var žāvēt, izklājot plānā kārtā uz tīra paklāja vai papīra (tikai ne uz apdrukāta).

Drogas žāvēt drīkst arī mākslīgā siltumā, mājas apstākļos šim nolūkam izmantojot cepeškrāsnis vai maizes cepamās krāsnis, tikai tādā gadījumā jāraugās, lai vajadzīgā žāvēšanas temperatūra nebūtu augstāka par pieļaujamo.

Augus, kas satur ēteriskās eļļas, žāvē apmēram 25—30 °C temperatūrā. Sulīgus augļus žāvē 70—90 °C temperatūrā.

Žāvēšanas laikā drogas vismaz vienreiz dienā jāapgroza, lai tās nesāktu bojāties. Par izžuvušām uzskata drogas, kuras, sauļā saspīestas, nesalīp, bet, viegli paberztas, sabirst pulverī (tas attiecināms uz ziediem un lapām).

Drogām nedrīkst pieklūt tieša saules gaisma, jo tās iedarbībā var izbalēt drogas krāsa, mainīties sastāvs, iet zudumā vitamīni, īpaši C.

Drogas jāsaugā no putekļiem un mitruma, tādēļ tās jāuzglabā tīros, labi noslēgtos traukos.

Nemot vērā, ka, ilgi uzglabājot neizlietotas, drogas zaudē savu labvērtību, pēc ievākšanas un sagatavošanas tās ieteicams nodot tuvākajās aptiekās vai iepirkšanas punktos.

Katram drogu vācējam jābūt vienlaikus arī dabas draugam — augi jāievāc piesardzīgi, nebojājot tās auga daļas, kuras nav vācamas, jāsaudzē retie augi, kaut arī tiem būtu ievērojama ārstnieciska nozīme.

KĀDUS ĀRSTNIECĪBAS AUGUS IETEICAMS VĀKT

Augi jau sirmā senatnē bija pirmais izejmateriāls, no kura ieguva dažādu slimību ārstēšanai nepieciešamos līdzekļus. Lai gan ķīmiskās rūpniecības straujā attīstība radījusi daudz sintezētu ārstniecības līdzekļu, mūsu dienās ārstniecības augi savu nozīmi nav zaudējuši, bet gan ieņēmuši paliekošu vietu farmaceutiskajā rūpniecībā. Tas tāpēc, ka prāva daļa no visiem medicīnā izmantojamiem zāļu līdzekļiem ir tie, kuru avots ir augu valsts un kuru izmantošana balstās uz stingri zinātniskiem pamatiem.

Ārstniecības augos atrod ļoti daudz iedarbīgu vielu un veselas to grupas, kuru ievadīšana cilvēka organismā ietekmē atsevišķu orgānu, kā arī visu dzīvības procesu norisi. Tā, piemēram, viena vielu grupa nomierina nervu sistēmu, cita darbojas kā urīndzinējs līdzeklis, cita regulē sirds darbību utt. Visvairāk vitamīnu satur tieši augu valsts produkti. Visbiežāk izmanto savvaļas ārstniecības augus, jo to rezerves pagaidām vēl ir pietiekami lielas, lai varētu apmierināt pieprasījumu pēc ārstniecībai sagatavotajiem augiem — drogām. Šajā ziņā daudz varētu palīdzēt paši iedzīvotāji, ievācot, sagatavojot un nodot gatavās drogas.

Tā kā nav iespējams šeit sniegt ziņas par visiem mūsu republikas ārstniecības augiem, minēsim un aprakstīsim tikai tos, kuru vākšanu un sagatavošanu organizē LPSR VAM Galvenā aptieku pārvalde. Pirmais jāmin visiem labi pazīstamais augs —

ārstniecības baldriāns,

kas galvenokārt sastopams mitrās vietās — slapjās pļavās, upju ielejās, krūmājos, purvos. Vāc baldriāna saknes septembrī un oktobrī, kad auga stublājs kļuvis brūns un sažuvis, jo šīnī laikā ievāktā droga ir visvērtīgākā. Izraktos sakneņus līdz ar piesaknēm nopurina, attīra no virszemes daļām, noskalo aukstā ūdenī un caurvējā apžāvē, pēc tam drogu pārvieta žāvējamās telpās, raugoties, lai tā nepārzūtu.

Gatavo drogu izmanto tinktūru, ekstraktu un novārījumu gatavošanai nervu sistēmas nomierināšanai.

Kreimene —

daudzgadīgs lakstaugs, aug ēnainās vietās starp krūmiem un mežos. Visvērtīgākā drogas daļa ir ziedi, kurus kopā ar lapām ievāc ziedēšanas sākumā — maijā, jūnijā, kad ziedi tikko atvērušies un kļuvuši balti. No kreimenēm gatavotos uzlējumus, tinktūras un no balastvielām attīrītos standartizētos izvilkumus lieto neurožu un sirdskaišu ārstēšanai, pret sirds vājumu un kā vieglu

Miltenājs.

Vērmele.

diurētisku līdzekli. Izmanto svaigu un žāvētu drogu. Žāvē atklātā gaisā vai labi vēdinātās telpās.

Liepu ziedi

sāk ziedēt jūnija otrā pusē un jūlijā. Vislabākais liepu ziedu vākšanas laiks ir tad, kad vairums ziedu ķekarā ir pilnīgi izplaukuši, bet pārējie pusplaukuši. Ievāc ziedu ķekarus kopā ar pieziedlapām.

Savāktā droga tūliņ jāžāvē, izklājot plānā kārtā labi vēdinātās telpās, jo nepareizi sagatavota droga zaudē daudz no savas labvērtības. Lieto sviedrēšanai un urīna dzīšanai, pret kuņģa un zarnu spazmām karstu novārījumu un tējas veidā.

Miltenājs

sastopams sausos, smilšainos mežu izcirtumos, pēc ārējā izskata atgādina brūkleni. Kā drogu ievāc lapas ar visu stumbru ziedēšanas laikā — maijā, jūnijā. Pēc tam žāvē vai nobrauka lapas un lieto novārījumu veidā dažādu urīnceļu slimību ārstēšanai.

Vērmele —

daudzgadīgs lakstaugs ar spēcīgu, rūgtenu smaržu, aug dārzos, ceļmalās, sētmalās. Kā drogu ievāc lakstus kopā ar lapām maija beigās un jūnija sākumā, kad augi pilnīgi attīstījušies, bet vēl nezied. Drogu lieto kā rūgtvielu ēstgribas uzlabošanai un gremošanas veicināšanai uzlējumu un tinktūru veidā.

Pelašķi —

daudzgadīgs lakstaugs, sastopams laukos, pļavās, krūmājos, ceļmalās. Ievāc ziedēšanas laikā no jūnija līdz oktobrim galotnes ar ziedu kurvīšiem un lapām vai arī tikai ziedu kurvīšus vai lapas. Žāvē atklātā vietā — ēnā vai labi vēdinātās telpās.

Drogu izmanto novārījumu un uzlējumu veidā pret klepu, kā arī zarnu un kuņģa slimību ārstēšanai.

Parastā ķimene —

Ļoti bieži izplatīts lakstaugs, aug pļavās, ceļmalās un grāvmalās, mitrās pļavās. Kā drogu ievāc sēklas jūlijā un augustā rītos un vakaros, kad augs ir ar rasu un sēklas tik viegli nenobirst. Ķimenes nogriež ar visu auga virszemes daļu, sasien slotiņās, ļaujot mazliet nožūt un ienākties, pēc tam nokuļ un attīra no piemaisījumiem.

Ķimeņu augļus medicīnā lieto karstu uzlējumu veidā kā vieglu caurejas, sviedrējošu un diurētisku līdzekli, pret zarnu gāzēm, ēstgribas un gremošanas veicināšanai. Lieto, lai veicinātu piena atdalīšanos un ārstētu rahītu.

Staipekņu sporas

ievāc no vālišu staipekņa; tas ir mūžzaļš sporaugs ar ložņājošu stublāju. Aug mežos. Ievāc sporas jūlija beigās, augustā, septembrī, ar šķērēm nogriežot visu sporofilu vārpu. Vislabāk sporas vākt no rīta, kamēr vēl ir rasa, jo tad sporas mazāk izbirst. Sporofilu vārpas žāvē krāsni (mērenā siltumā) vai siltā telpā, zem tām pakļājot tīru papīru, kamēr visi sporangiji atvērušies un sporas izbirusas.

Staipekņu sporas (likopodiju) lieto arīgi bērnu pūderu gatavošanai.

Mežrožu augļus

ievāc no savvaļā augošajām rozēm septembra beigās, kad augļi jau pārgatavojušies un sākuši iežūt, vai arī pirms augļu pilnīgas nogatavošanās, kad tie ieguvuši vajadzīgo krāsu, bet nav vēl

Vālišu staipeknis.

Krūklis.

mīksti. Žāvēt ieteicams 70—80° temperatūrā, lai izvairītos no lielākiem vitamīnu zudumiem.

Drogu izmanto kā ārstniecības līdzekli pret slimībām, kam raksturīgs vitamīnu trūkums, jo mežrožu augļi satur ievērojamu daudzumu C vitamīna, kā arī B₂, K, P vitamīnus un A provitamīnu (karotīnu).

Krūklis —

krūms vai koks, sastopams mežmalās, krūmājos. Medicīnā lieto krūkļa mizas. Mizu vākt ieteicams agri pavasarī — sulu laikā līdz lapu uzplaukšanai no jauniem dzinumiem, un to dara šādi: ar nazi izdara gredzenveida griezumu visapkārt zaram, šo griezuma daļu gareniski pārgriež, pēc tam mizu uzmanīgi atdala no koksnes. Droga jāžāvē atklātā gaisā vai nojumēs. Žāvējot jāraugās, lai mizas gabali cits ar citu nesaskartos, citādi saskares vietās droga kļūst melna un ātri bojājas.

Mizas uzlējumu, ekstraktu vai speciāli sagatavotu preparātu veidā lieto caurejas radīšanai un pret hroniskiem vēdera aizcietējumiem.

Viss iepriekš teiktais liecina par drogu noderīgumu, tādēļ vēlams, lai ikkatrs piedalītos ārstniecības augu vākšanā.

Z. Spuris

SPĀRNOTIE ASINSSŪCĒJI

Visi spārnotie asinssūcēji kukaiņi pieder pie kukaiņu grupas, kam ir tikai viens spārnu pāris un kurus sauc par divspārņiem. Tādi ir dzelējodi, knišļi, miģeles, dunduri un dažas mušas. Tā kā tie spēj veikt tālus pārlidojumus, meklējot piemērotu asins devēju, tiem nav nepieciešams vienmēr būt šī devēja jeb «saimnieka» tiešā tuvumā. Tādēļ to kāpuru attīstība notiek pilnīgi neatkarīgi no to saimniekiem vai pēdējo alām un ligzdām (izņēmums ir dažas mušas, kuru kāpuri attīstās dzīvnieku ekskrementos).

Minētie asinssūcēji divspārņi jeb «gnuss» sagādā cilvēkam ne mazumu nepatīkšanu. Kas gan nav izbaudījis «uz savas ādas» dzelējodu uzbrukumus vasaras pirmajā pusē mitrā mežā vai pat pilsētas parkā, kam gan nav iznācis atgaiņāties no dunduriem, vasaras vidū vācot sienu vai atpūšoties dienvidu ezera krastā, kurš laukos nepazīst sīvās mušas (*Stomoxys calcitrans*), kas uzrodas rudens pusē un dzeļ cilvēkam un mājlopiem! Tātad spārnotie asinssūcēji mūs vajā visā siltajā gada periodā. Sie parazīti moka arī mājdzīvniekus, medību zvērus utt.

Asinssūcēju divspārņu nodarītais posts tomēr neierobežojas ar to radītajām mocībām un zaudētajām asinīm, kuras to upuri, kaut nelabprāt, tomēr ik gadus atdod lidojošo parazītu uzturēšanai. Jau sen izzināts, ka, sūcot asinis, šie kukaiņi pārnēsā dažādas slimības. Pasaules mērogā izplatītākās no tām ir malārija, dzeltenais drudzis, miega slimība, kas vēl vienmēr plosās tropu rajonos un ne tik sen nereti vienā gadā vien atņēma dzīvību miljoniem cilvēku.

Agrāk malārija bija izplatīta arī PSRS teritorijā. Dažādu pasākumu rezultātā tagad tā praktiski likvidēta. Agrāk ar malāriju slimoja arī Latvijā, kur malārija daļēji bija vietēja, daļēji slimu iebraucēju ievazāta slimība. Tā, piemēram, 1884. gadā Rīgā reģistrēti 600 slimnieki, bet 1947. gadā visā Latvijā (kad pirmoreiz uzskaitīja visus slimos) 5600 slimnieki. Mūsu republikā malārija praktiski likvidēta ap 1956. gadu. Tā kā malārijas odi Latvijā plaši izplatīti, tad vienmēr pastāv iespēja pārnest malāriju no slimajiem uz veselajiem.

Dažādi Latvijā sastopamie divspārņi spēj bez malārijas izplatīt arī tularēmiju, Sibīrijas mēri, ērcu encefalītu, limfocitāro horiomeningītu, brucelozi, zirgu onhocerkozi u. c. Kaut gan šīs slimības šeit retas vai pat praktiski vispār nav sastopamas, asinssūcēju divspārņu plašā izplatība un bieži lielais daudzums rada potenciālus draudus mūsu un mājlopu veselībai.

Isumā aplūkosim galvenos cilvēka veselībai kaitīgos asinssūcējus divspārņus.

Dzēlējodu dzimtā (*Culicidae*) pie mums ir vairāk nekā 30 sugu. Kāpuri dzīvo nelielos stāvošos ūdeņos un pārtiek no sīkiem dzīvnieciņiem (zooplanktona) un aļģēm. Malārijas odu ir 4 sugas, no tām dažas droši var atšķirt tikai pēc olinām. Visvairāk sugu *Aedes* ģinti. Tie ir odi, kas mums masveidā uzbrūk no maija beigām līdz jūlija sākumam. Interesanti, ka tās sugas, kas izplatītas galvenokārt dienvidos un dzīvo vairāk vai mazāk atklātās vietās, uzbrūk arī saulainā laikā. Tās arī visumā gaišāk krāsotas, ar melnbalti joslotām kājām. Ar skuju koku mežiem saistītās sugas (starp tām arī mūsu masveidīgās sugas) ir tumšākas, no tiešas saules izvairās.

Knišu dzimta (*Simuliidae*) sastāv no sīkiem, 2—4 mm gariem, drukniem odiņiem. To kāpuri dzīvo tikai tekošā ūdenī. Straujās upītēs un strautos uz zemūdens priekšmetiem kāpuri dažkārt sastopami masveidā. Lido galvenokārt veģetācijas perioda sākumā, sevišķi uzbrūk ziditājdzīvniekiem. Latvijā reizēm atzīmēti atsevišķi mājlopu nobeigšanās gadījumi, kuru cēlonis bijis knišu uzbrukums. Līdz šim mūsu republikā nav pētīti.

Mīgeles (*Heleidae*) ir sīki, trausli odiņi. To kāpuri dzīvo ūdenī, mitrā augsnē, trūdošos augos, mēslos. Pieaugušie odiņi sūc citu kukaiņu asinis, dažas sugas arī siltasiņu dzīvnieku un cilvēku asinis. Tāpat kā kniši, Latvijā nav pētīti.

Dunduru dzimtu (*Tabanidae*) Latvijā pārstāv apm. 35 sugas. Olas dēj kaudzītēs uz augiem ūdens tuvumā, dažas sugas arī uz augu lapām, kas peld virs ūdens līmeņa. Kāpuri dzīvo ūdenī dūņās vai arī mitrā augsnē. Plēsīgi, pārtiek no citiem sīkiem dzīvniekiem. Tēviņi sūc ziedu nektāru, asinis — tikai mātītes. Lielāku sugu, piem., govju dundura (*Tabanus bovinus*) mātītes var vienā paņēmienā iesūkt līdz 0,2 g asiņu. Dunduri sūc asinis arī no nesen mirušiem dzīvniekiem, tādēļ var izplatīt to slimību, no kuras dzīvnieks nobeidzies. Dundurus reizēm jauc ar spindeļem. Tās asinis nesūc, to kāpuri parazitē govīm zem ādas, radot hipodermatozi, vai zirgu gremošanas orgānos.

Asinssūcēju divspārņu apkarošana ir sarežģīta un darbietilpīga. Izmantojot to, ka gandrīz visu dzēlējodu kāpuri elpo pie ūdens līmeņa, tos iznīcina, aplejot ūdeni ar naftu vai petroleju vai apputinot ar indīgām ķimikālijām. Knišu kāpurus apkaro, meliorējot strautus un upītes. Vienkāršs paņemiens pieaugušo dunduru iznīcināšanai ir t. s. nāves peļķes. Dunduri karstā laikā meklē dzert; ja peļķes aplej ar petroleju vai naftu, dunduri pielip pie tās un iet bojā. Lai izvairītos no dunduru masveida uzbrukumiem, kas traucē govīm ganīties un samazina izslaukumus, iesaka govīs vasaras vidū ganīt no rītiem un pievakarē. Kamēr vēl nezinaja par DDT un heksahlorāna kaitīgumu, govīs ieteica apmiglot ar šiem insekticīdiem. Tagad reizēm ieteic lietot īpatnēji smaržojošas, kukaiņus atbaidošas vielas, t. s. repellentus. Viens no labākajiem repellentiem dzēlējodu atvairīšanai ilgu laiku bija dimetilftalāts, kas dundurus tomēr neatbaida. Jauns

lielisks pretgnusa repellents ir dietiltoluamīds, kas atvairā visus minētos divspārņus, izņemot vienu vienīgu dunduru ģinti — zeltačūs (*Chrysops*). Cīņā pret gnusu var lietot insekticīdu aerosolus un dūmu sveces. Plaši lieto arī mehāniskus aizsarglīdzekļus, piem., sejas tīkliņus, marles apvalkus pār gultu utt. Tūristiem var ieteikt naktī ar repellentiem apstrādāt telts vēdatveres. Svarīgi, lai skolēnu vasaras darba nometnes, pionieru nometnes, telšu pilsētiņas utt. ierīkotu nevis mitrā, purvainā vietā, bet gan sausos mežos. Tālāk plānojot pilsētu u. c. apdzīvoto vietu iekārtošanu, nepieciešams paredzēt tuvākās apkārtnes (līdz 2—3 km) meliorēšanu un pavasara pelņu likvidēšanu, kas samazinās dzelējodu daudzumu.

Ļoti dažādi var būt paņēmieni cīņā pret asinssūcējiem divspārņiem. Tādēļ vienmēr ir iespējams konkrētiem apstākļiem izvēlēties labākos no tiem.

M. Lazdiņa

IZSARGĀSIMIES NO PARAZITĀRAJIEM TĀRPIEM

Līdz ar pavasara atnākšanu, kad augsnes virskārta atbrīvojas no sniega un ledus segas, sākas intensīvs darbs piemājas dārzos un laukos. Vienlaicīgi tiek uzposta arī mājas apkārtnē. Bieži vien šajā laikā piepilsētas rajonos individuālajās mājās, kā arī — retāk — kolhoznieku sētās, nomākdama pavasara ziedu smaržas, simtiem metru attālumā izplatās nepatīkama atejmēslu smaka. Lai gan visās pilsētās izdoti izpildu komiteju lēmumi, kas aizliedz izmantot nedezinficētus šķidros atkritumus dārzu augsnes mēslošanai, daudzās vietās šo lēmumu neievēro. Jāuzsver, ka šķidrie atkritumi satur milzīgu daudzumu dažādu kaitīgu mikroorganismu — infekciju slimību izraisītāju, kā arī parazitāro tārpu helmintu oļiņas. Izmeklējot laboratorijā šādi mēslotu augsni, 1 gramā augsnes var atrast desmitiem, bet vienā kilogramā — tūkstošiem cērmju un matgalvju oļiņu.

Cērmes cilvēka organismā mitinās tievajās zarnās. Vienas cērmju paaudzes dzīves ilgums ir caurmērā 1 gads. Matgalvji parazitē aklajā un resnajā zarnā; to dzīves ilgums apmēram 5 gadi. Šajā laikā no invadētā cilvēka organisma kopā ar fekālijām izdalās milzīgs skaits nenobriedušu cērmju un matgalvju oļiņu, kas ārējā vidē ir ļoti izturīgas pret sausumu, mitrumu un ķīmiskām vielām. Piemēram, cērmju oļiņas saglabā dzīvības spējas, atrodoties —22° C temperatūrā 10 dienas. Mūsu apstākļos cērmju un matgalvju oļiņas var arī pārziemot. Pavasara siltajā laikā cērmju un matgalvju oļiņās nobriest kāpuriņi. Ja šādas oļiņas nokļūst cilvēka organismā, attīstās parazitārie tārpi. Cilvēka organismā šo parazitāru oļiņas nokļūst visbiežāk ar netīriem dārzājiem (redīsiem, salātiem, lokiem, burkāniem, gurķiem), dažādiem

augļiem un it īpaši ar zemenēm, ja tie auguši ar atejmēsliem mēslotos dārzos. Invadēšanās ar cērmēm un matgalvjiem iespējama, arī notraipot rokas ar piemēsloto zemi. Parazitāro tārpu oliņas var izplatīt arī mušas.

Lai izsargātos no cērmēm un matgalvjiem, dārzāji, ogas un augļi pirms lietošanas svaigā veidā rūpīgi jānomazgā vai uz dažām sekundēm jāiegremdē verdošā ūdenī. Pēdējais pasākums pilnīgi garantē parazitāro tārpu oliņu iznīcināšanu. Arī bērnu rotaļlietas ieteicams laiku pa laikam nomazgāt ar ziepēm un noskalot ar verdošu ūdeni. Produkti jāšargā, lai tiem nepieklūtu mušas. Pirms ēšanas, pēc darba, kā arī pēc tualetes lietošanas rūpīgi jānomazgā rokas. Katrā mājā, sabiedriskās iestādēs un fermās obligāti jābūt labierīcībām, kurās jāievēro vislielākā tīrība. Lietot atejmēslus dārzu mēslošanai bez kompostēšanas nedrīkst. Pareizi iekārtotās komposta kaudzēs parazitāro tārpu oliņas aiziet bojā pēc apmēram 8—12 mēnešiem.

K. Rudzītis

SAULES DARBIBAS CIKLU IETEKME UZ BIOLOĢISKĀM NORISĒM

Saules diennakts cikls laikam bija pirmais, kas saistīja cilvēka uzmanību. Tas bija arī pirmais, kas noteica, kad jāmostas darbam un kad jādodas uz dusu. Bet dienas garums ir dažāds: decembrī tās ir īsas, jūnijā garas. Īsās decembra dienas parasti ir aukstas un drēgnas, bet garās jūnijā un jūlija dienas — siltas vai karstas. Jo tālāk uz ziemeļiem, jo īsākas dienas ziemā un garākas vasarā, līdz kamēr aiz polārā loka ziemā un garākas vasarā, līdz kamēr aiz polārā loka ziemas īsās dienas pilnīgi izzūd (iestājas pusgadgarā polārā nakts), bet vasaras dienas, saplūstot kopā, veido polāro pusgada dienu.

Polārajā naktī valda fizioloģisko funkciju, darba prieka depresija; garastāvoklis ir nospiests; polārajā dienā turpretim valda pacilātība. Tā rodas martā, kad saule lec, kad daba mostas un cilvēku pārņem pozitīvu emociju plūsma un dzīvotprieks. Tas atspoguļojas apstākļi, ka bērni aiz polārā loka dzimst vairāk decembrī. Septembrī, kad saule no apvāršņa nozūd, sākas depresijas periods, kas savu maksimumu sasniedz decembrī.

Depresijas minimumā (decembrī) mūsu zemē raksturīgs tas, ka pēc īsākas dienas tās garums sāk pieaugt un mēs sākam izjust to gaismas prieku, ko tālie ziemeļnieki pārdzīvo martā. Martā

diena sāk iegūt pārsvaru pār nakti, un tad dzīvā radība pauž darba, dzīves sparu un prieka spēju pieaugumu.

Dienas garumam sasniedzot maksimumu, mēs uzgavilējam dabai, bet, karstumam un sausumam pieņemoties, pārdzīvojam pagurumu, kaut ko līdzīgu tam, ko tropos eiropietis pārdzīvo kā t. s. tropu biastēniju. Gliemeži ielien zemē un tur iemieg vasaras dusā, dažas zivis (Indijā) paslēpjas mitrās dūņās (tad zvejojot iet ar spaini un lāpstu), bruņurupuči ierokas smiltīs un tur nogaida, kad uzlīs lietus un parādīsies zālite. Tālajos Austrumos smiltīs ierokas arī krabji. Bet cilvēkam vasaras atvaļinājums, «suņu dienas» ir dots, lai atpūstos. Atpūta vajadzīga tāpat decembrī, kas atbilst polārajai depresijai, un arī vasarā, kad mūsu klimatiskie apstākļi ir kļuvuši līdzīgi tropu apstākļiem. Ja polārais nogurums un depresija raksturo polāro nakti, tad tropos biastēnija pastāv cauru gadu, vismaz eiropietim.

Visdažādākajās kombinācijās ar ģeogrāfiskiem, klimatiskiem un meteoroloģiskiem apstākļiem saules ietekme tomēr ir galvenais faktors, kas dziļākos pamatos nosaka mūsu dzīves veidu, darba veidu, mūsu noskaņas, jūtas un bioloģiskās norises kā mūsu planētas, tā arī mūsu organisma dziļumā.

Bet pati saule? Vai tās ietekme uz zemeslodi, uz cilvēku atkarīga vienīgi no tā, zem kāda leņķa un uz kādu laiku tā nostādīta pret zemeslodi? Saule nav homogēna bumba ar vienmērīgu temperatūru, ar pastāvīgu izstarojuma plūsmu, ar vienmērīgu ietekmi uz apkārtni.

Saule ir mūžīgi mutuļojošs enerģijas avots ar savu iekšējo likumību; šī likumība izpaužas periodiskos aktivitātes uzliesmojumos, no kuriem visvairāk uzmanības mēs pievēršam t. s. saules plankumiem. Tie daudz pētīti, par tiem daudz rakstīts. Sis tas vēl liekas maz ticams, šis tas jau ieguvis zinātniski pierādītu patiesību raksturu.

Pie tādiem pieskaitāmas periodiskās izmaiņas klimatiskajos un meteoroloģiskajos apstākļos pie mums: karstas un vēsas vasaras, siltas un ļoti bargas ziemas. Ja uzmanīgi aplūkosim daudzgadīga nozāģēta koka celmu, varēsīm saskatīt, ka koka augšana resnumā katru gadu nav bijusi vienmērīga, bet gan — te straujāka, te lēnāka. Periodiskums šeit nesaskanēs stingri ar 11 gadu ciklu: te jāatceras, ka arī saules plankumu periodiskums tikai caurmērā atbilst 11 gadiem. Ilgstošos eksaktos un sikos novērojumos ir pierādījies, ka periodiski un atbilstoši saules plankumu aktivitātei mainās okeāna temperatūra, okeāna zivju bagātība un līdz ar to nozveja, mainās arī nozvejoto zivju vidējais svars. Mainās (it kā šūpojas) Kaspijas jūras līmenis. Mainās ērcu vairošanās Tālajos

Austrumos, mainās grauzēju migrācijas virzieni atkarībā no svārstībām barības (egļu sēkļu) daudzums vienā vai otrā novadā. Līdz ar to mainās ērcu pārnēsājamo sīkbūtņu daudzums un salīstība ar epizootiju.

Visāda veida atomu kodolu sairšanas produkti, kas kā pastāvīga plūsma apskalo mūsu zemeslodi ar 11 gadu caurmēra periodiskumu, okeānos ietekmē iztvaikojumus, uz sauszemes — nokrišņus, visu dzīvo radību, sākot ar mikrobiem un vīrusiem, padarot tos vairāk vai mazāk aktīvus un bīstamus dzīvniekiem un cilvēkiem, padarot tos vairāk vai mazāk spējīgus vairoties un cīnīties katram par savu eksistenci. Tie periodiski ietekmē vienā un otrā virzienā arī stādu valsti, kas kopā ar mikrobiem, dzīvniekiem un cilvēkiem veido vienu kopīgu, savstarpēji saistītu dzīvības masu (biosfēru), kurā ap kaut kādu vidējo līdzsvara stāvokli vērojamas tālejošas atkāpes vienā vai otrā, dažreiz neizprotamā virzienā.

Zināšanas dod mums varu. Zināt saules plankumu ietekmi uz cilvēkiem, dzīvniekiem un sīkbūtnēm un pareizi novērtēt šo ietekmi nozīmē pavērt jaunas perspektīvas dažādu ekonomisku, medicīnisku un bioloģisku jautājumu risināšanā, saules aktivitātes svārstību pareģošanā, kā arī izmantošanā.

J. Graudonis

LATVIJAS PSR VĒSTURES UN KULTŪRAS PIEMINEKĻU UN DABAS AIZSARDZĪBAS BIEDRĪBA UN TĀS UZDEVUMI

Grandiozā jauncelsmes darbā radikāli mainās vide, kurā mēs dzīvojam, kurā gadu tūkstošos uzkrājušās tautas kultūras vērtības — tās dzīves, darba un cīņu liecinieces.

Cilvēku augošo vajadzību apmierināšanai ražošanā jāizmanto jauni un jauni rajoni. Lai jauncelsmes darbs un paplašinātā ražošana neskartu tautas kultūras vērtības, nenodarītu ļaunu vidi, kurā jādzīvo mums un nākamām paaudzēm, valstiski nozīmīgi ir tautas kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības jautājumi. Šos jautājumus regulē īpaši padomju likumi, bet šos likumus nevar realizēt bez iedzīvotāju aktīvas darbības.

1959. gada 18. jūnijā darbu sāka pie Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas nodibinātā Latvijas Dabas un vēstures biedrība. Tā organizēja košuma krūmu, koku, augļu dāru stādīšanu, dabas un kultūras pieminekļu apzīmēšanu ar paskaidrojošiem uzrakstiem, kultūras darbinieku, revolucionāru, Lielā Tēvijas kara varoņu atdusas vietu apkopšanu. Pēc biedrības ierosinājuma radīta Baltijas jūras krastu aizsardzības zona, Vecrīga pasludināta par arheoloģisku pieminekli utt.

Viss veiktais vērtējams pozitīvi, bet tā vēl ir par maz. Partijas un valdības lēmumos atkārtoti uzsvērts, ka jāpaplašina darbs kultūras pieminekļu un dabas

aizsardzībā. Sakarā ar to Latvijas Dabas un vēstures biedrības III kongress 1965. gadā veica zināmu biedrības reorganizāciju.

Biedrība arī pēc reorganizācijas ir brīvprātīga darbaļaužu organizācija. Tās biedri var būt visi mūsu republikas pilsoņi neatkarīgi no profesijas un izglītības. Biedrība savu biedru darbu virzīs trīs lielās darba jomās, kurām katrai savas īpatnības, bet vienāda nozīme mūsu tautas dzīvē šodien un nākotnē.

Viena no šīm darba jomām ir dažādu kultūras pieminekļu pētīšana, sargāšana un apkopšana. Biedrības nodaļām jāpārbauda dabā šo pieminekļu atrašanās, to stāvoklis. Pieminekļu teritorija jānorobežo ar kopicām, jāpieliek paskaidrojoši uzraksti, bet ar zemes lietotājiem jānoslēdz saistības raksti par pieminekļu saglabāšanu. Jāparūpējas, lai visu pieminekļu apkārtne būtu uzņemta.

Pieminekļus pārbaudot, jāizgatavo to situācijas plāni, jāsaprot pieminekļu uzskaites kartītes un sīki apraksti. Katrai nodaļai jāiekārto darbības rajonā ietilpstošo pieminekļu pilnīga kartotēka.

Tikpat nozīmīgs biedrības uzdevums ir dabas aizsardzība. Dzīvā un nedzīvā daba veido cilvēku dzīves ietvarus, ir cilvēku eksistences līdzekļu avots. Dabas bagātības izmanto aizvien straujāk, taču tās nav neizsmejamas. Savlaicīgi jādomā par visu dabas resursu saudzīgu izmantošanu, par to saglabāšanu un vairošanu. Jādomā arī par to, lai dabas bagātību izmantošanas gaitā pievilcīgākas, krāšņākas kļūtu dabas ainavas, lai tās atbilstu arī nākamo paaudžu augošajām estētiskajām prasībām. Dabas aizsardzības jomā biedrības nodaļām jāuzskaita aizsargājami dabas objekti, iekārtojot to uzskaites kartotēku, aktīvi jāpiedalās mežu, dārzu un košuma krūmu stādīšanā, zaļo joslu veidošanā utt. Jāraugās, lai nenotiktu gaisa un ūdeņu piesārņošana.

Trešā darba joma — novadpētniecība. Augot cilvēku materiālajai labklājībai, ceļoties kultūras līmenim, saīsinoties darba dienai, arvien vairāk cilvēku ar dziļu interesi pēti dabas un kultūras parādības, vēsturi. Latvijas kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrībai šie entuziasti jāapvieno, jāsniedz tiem pētniecības darbā kvalitatīva palīdzība.

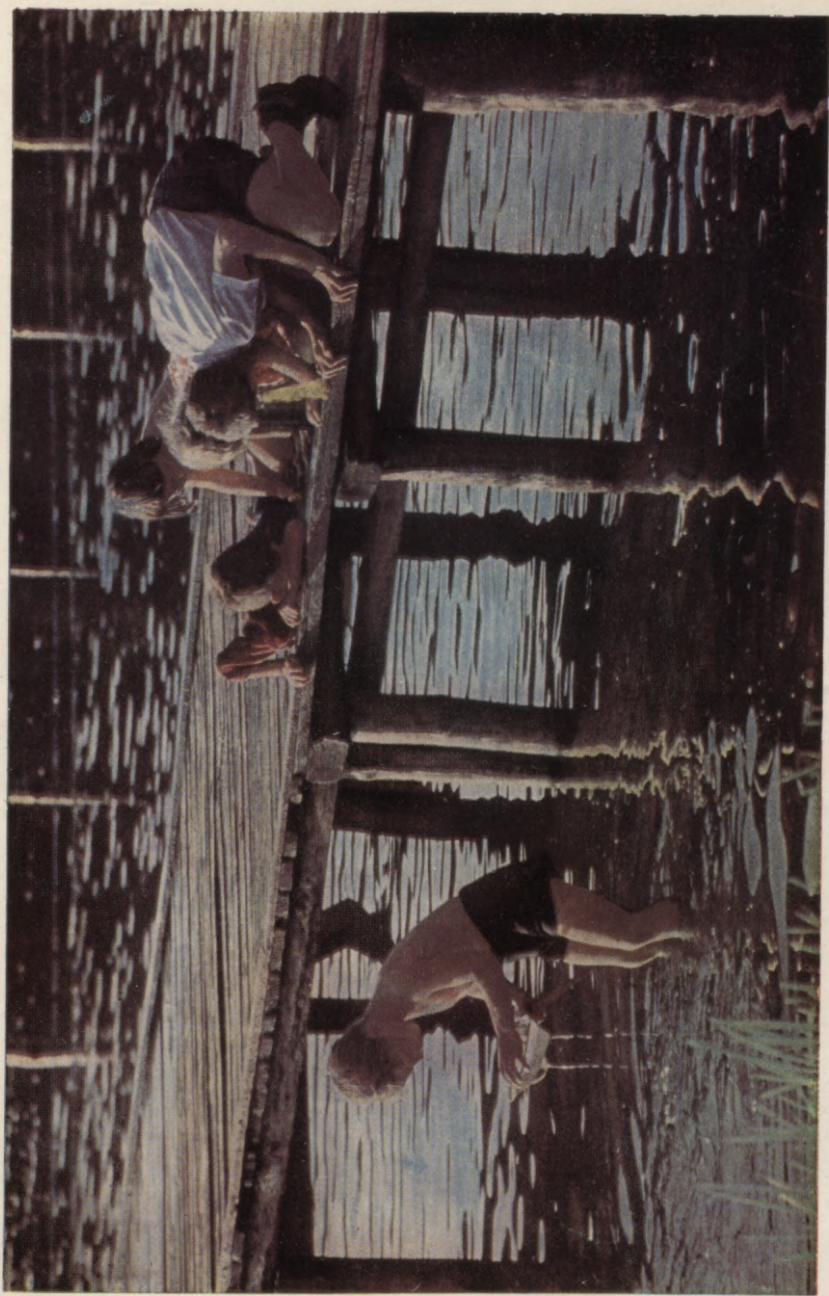
Biedrības nodaļās pastiprināti jāvēc dažādi vēstures dokumenti, attēli, ievērojamu notikumu aculiecinieku un laikabiedru atmiņas, ziņas par mākslas, zinātnes un sabiedriskiem darbiniekiem utt. Jāvāc arī senie darba rīki, sadzīves priekšmeti, arheoloģijas, etnogrāfijas materiāli, jāuzraksta tautas nostāsti, ticējumi, laika pārejošanas un tautas ārstniecības paņēmieni u. tml. Ļoti svarīgi ir rakstīt skolu, ciemu, rūpnīcu, kolhozu, pilsētu un rajonu hronikas, pētīt to vēsturi.

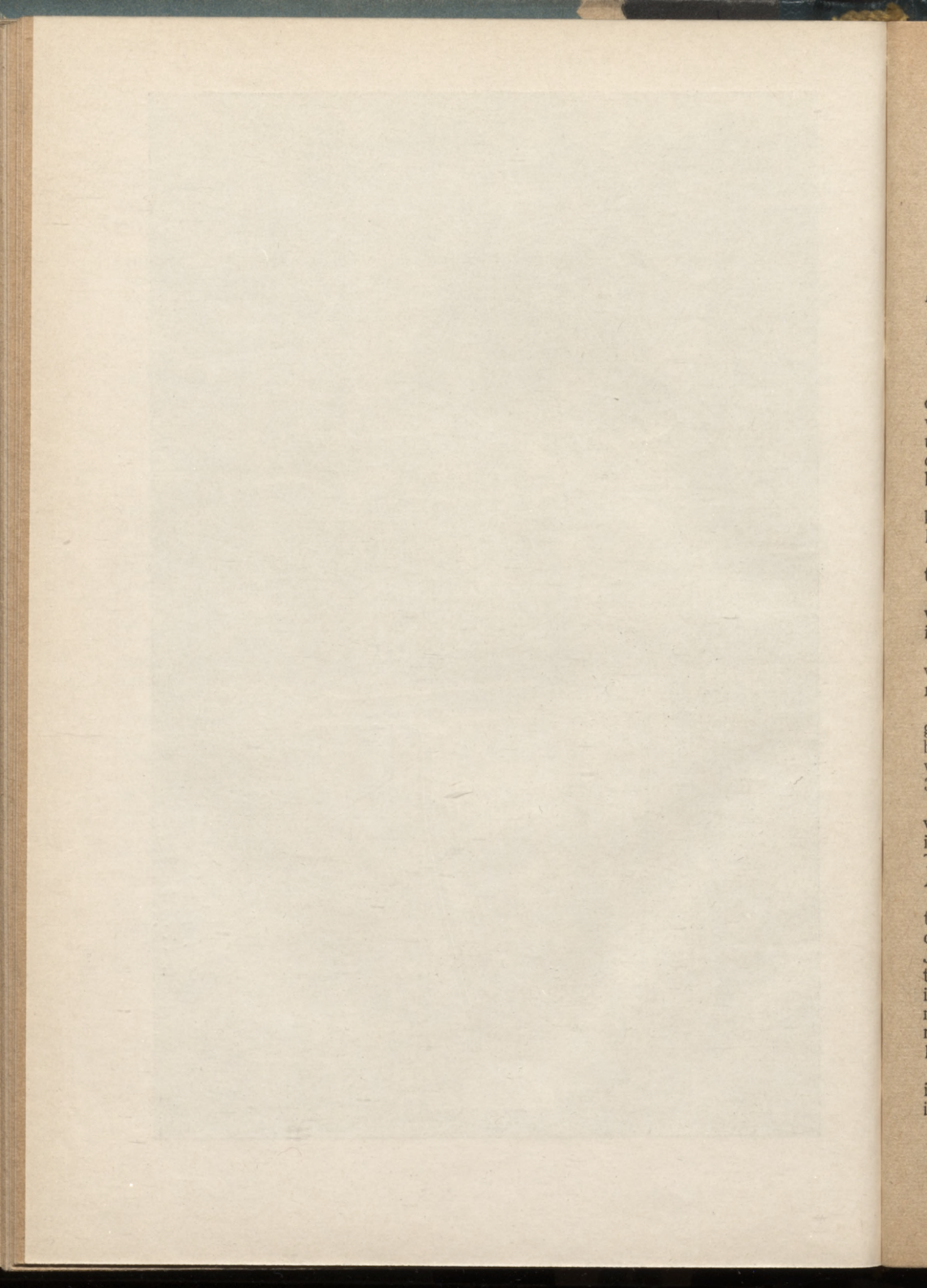
Kultūras pieminekļu, dabas bagātību, krāšņu ainavu un retu objektu propagandas nolūkos rīkojamas novadpētnieciskas ekskursijas, pārgājieni, ekspedīcijas, izstādes, konferences u. c. pasākumi.

Šis īsais izklāsts pārliecinoši parāda Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības uzdevumu plašumu un valstisko nozīmīgumu. Biedrības daudzveidīgajā darbā savu roku var pielikt kā skolu jaunieši un studenti, tā strādnieki, iestāžu darbinieki un zinātnieki. Vajadzīga tikai laba griba un patiesa padomju zemes un tautas mīlestība.

---

*Kur vasarā vēl labāk?
M. Mārtinsona krāsu foto.*

F. Grigorašs

PADOMJU CILVĒKA VESELĪBAS LABĀ

Ir pagājis tikai nedaudz vairāk par ceturtdaļgadsimtu kopš 1940. gada oktobra, kad Latvijas PSR Tautas Komisāru Padome nacionalizēja visas privātās slimnīcas un poliklīnikas, aptiekas, aptieku noliktavas un farmaceitiskos uzņēmumus, nododot tos Tautas veselības aizsardzības komisariāta pārziņā — darbaļaužu rokās. Tajā pašā gadā republikas Tautas Komisāru Padome pieņēma lēmumu par strādnieku, kalpotāju un darba zemnieku bezmaksas ārstēšanu.

Jau piemirstas pirmo padomju varas gadu sekmes, piemirstas Lielā Tēvijas kara gadu sūrumi. Pēc kara bija sagrauts ap 70% no medicīniskajām iestādēm. Latvijas teritorijā bija palikuši tikai 17% no pirmskara ārstu skaita.

Atjaunot un tālāk attīstīt medicīnisko dienestu republikā bija iespējams tikai sociālistiskā valstī, kas rūpējas par visu iedzīvotāju veselības aizsardzību.

Komunistiskā partija un Padomju Latvijas valdība ik dienas risina tautas veselības aizsardzības jautājumus, palīdz veselības aizsardzības iestādēm veidot iedzīvotāju medicīniskās apkalpošanas sistēmu.

Latvijas PSR veselības aizsardzībai ik gadus piešķir lielus asīgnējumus — vairāk nekā 11% no visa valsts budžeta. Buržuāziskās Latvijas valdība šiem mērķiem piešķirā nožēlojamas summas — 1,8% no valsts budžeta.

Buržuāziskās Latvijas laikā Latvijas Universitātes Medicīnas fakultāte ik gadus sagatavoja vidēji 50 ārstu. Tagad Rīgas Medicīnas institūtu vienā gadā beidz 300—350 jauno speciālistu (175—250 ārsti, 50—75 stomatologi, 50 provizori). Vidējās medicīniskās mācību iestādēs agrāk mācījās ne vairāk par 300 audzēkņiem, tagad — gandrīz 3000.

Kopš 1940. gada ārstu skaits republikā palielinājies vairāk nekā trīs reizes, vidējo medicīnas darbinieku skaits — vairāk nekā piecas reizes. Sodiens mēs ieņemam vienu no pirmajām vietām pasaulē — 1 ārsts uz 324 iedzīvotājiem! Turpretī Norvēģijā viens ārsts apkalpo 830, ASV — 824, Francijā — 926, Anglijā — 959, Zviedrijā — 990, Somijā — 1600 iedzīvotāju.

Vairums medicīnisko iestāžu kara laikā tika sagrautas. Tādēļ republikā ir tik daudz no jauna celtu ārstniecības iestāžu. Pēdējos gados vien Rīgas, Ludzas, Ogres, Gulbenes, Priekules, Preiļu, Ērgļu, Alūksnes, Ventpils, Krāslavas, Jēkabpils, Dagdas pilsētu un rajonu iedzīvotāji saņēmuši jaunas, labi iekārtotas slimnīcas; Rēzeknes un Saldus pilsētu un Rēzeknes rajona Audriņu ciema iedzīvotāji, kā arī Daugavpils sintētiskās šķiedras rūpnīcas strādnieki saņēmuši jaunas poliklīnikas. Salīdzinot ar buržuāzisko Latviju, vietu skaits slimnīcās uz 10 000 iedzīvotājiem palielinājies no 63 vietām 1940. gadā līdz 115 1964. gadā.

Republikas ārstniecības iestādes apgādātas ar nepieciešamo aparatūru un iekārtu, ko Latvija saņem no visām mūsu plašās Dzimtenes malām. Klīnikās ir tāda jaunākā aparatūra kā «mākslīgā niere», «mākslīgā sirds», elektroence-

falogrāfi, reogrāfi, ultraskaņas aparāti, aparāti plaušu, bronhu, kuņģa, lielo un sīko asinsvadu un nervu sašūšanai, jaunākā narkozes iekārta ar elpināšanas aparātiem un daudz citu.

Pēc pirmā aicinājuma pie slimajiem steidz ātrās un neatliekamās palīdzības mašīnas. Pie Rīgas Ātrās un neatliekamās medicīniskās palīdzības stacijas organizētas specializētas brigādes — trombemboliskā, terminālā un pediātriskā. Steidzamo medicīnisko konsultatīvo palīdzību republikas lauku rajonu iedzīvotājiem nodrošina vadošo republikas ārstnieciski profilaktisko iestāžu speciālisti, izlidojot ar sanitāro aviāciju.

Organizētas daudzas jauna tipa medicīniskas iestādes, kādu buržuāziskajā Latvijā vispār nebija. Tādas ir sanitāri epidemioloģiskās stacijas, medicīniskās un sanitārās daļas, feldšeru un ārstu veselības punkti rūpnīcās un sovhozos, meža skolas internāti, bērnu piena virtuves, sanitārās izglītības nami, dispenseri, nodibināts unikāls Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs.

Profilakse ir padomju veselības aizsardzības attīstības galvenais virziens. Slimība jākonstatē un jānovērš pašā sākumā. Republikas iedzīvotājiem ar katru gadu vairāk izdara profilaktiskās apskates, lai konstatētu tādas slimības kā tuberkuloze, vēzis, sirds un asinsvadu slimības un citas. Savlaicīga slimnieku nosūtīšana uz sanatorijām, atpūtas namiem un profilaktorijām, viņu racionāla iekārtošana darbā, diētiskā ēdināšana un profilaktiskā ārstēšana rada apstākļus sekmīgai cīņai pret šīm slimībām.

Pilnīgi likvidētas tādas slimības kā malārija, trahoma, atguļas tīfs, tularēmija, trakumsērga, poliomiēlīts. Plaši izvērsot profilaktisko potēšanu un lietojot jaunākās ārstniecības metodes, ir novērsta bērnu mirstība no masalām, garā klepus, difterijas un skarlatīnas, kā arī citām bērnu slimībām.

Pieaugot Latvijas PSR iedzīvotāju materiālajai labklājībai, pateicoties citu brālīgo republiku palīdzībai un veselības aizsardzības iestāžu, kā arī padomju, partijas un sabiedrisko organizāciju pastāvīgajām pūlēm, gūti ievērojami panākumi iedzīvotāju saslimstības un mirstības samazināšanā. Salīdzinot ar 1940. gadu, vispārējā iedzīvotāju mirstība samazinājusies gandrīz 2 reizes un bērnu mirstība gandrīz 3,5 reizes. Padomju Latvijas iedzīvotāju vidējais mūža garums palielinājies no 57 līdz 70 gadiem. Mūsu republika jau ievietojama ilggadības zonā.

Cilvēks un viņa veselības stāvoklis atrodas Komunistiskās partijas un Padomju valdības uzmanības centrā. Mūsu valstī katra padomju cilvēka veselība ir visas sabiedrības lieta.

KRISTAPS HELMANIS (1848. 3. VI — 1892. 10. III)

Ievērojams latviešu bakteriologs parazitologs. Pētījis un rakstījis par ļaunajiem ienāšiem, trakumsērgu un tuberkulozi.

No 1873. g. līdz 1877. g. Helmanis studēja Tērbatā veterinārmedicīnu. 1879. g. aizstāvēja maģistra disertāciju un kļuva par veterinārārstu leibgvardes jātnieku pulkā Pēterburgā, kur sāka pētīt ļaunos ienāšus un trakumsērgu.

1886. g. Helmanis devās uz Parīzi pie L. Pastēra iepazīties ar trakumsērgas ārstēšanu. Pēterburgā Helmanis ar Pastēra palīdzību 1886. g. nodibināja pasaulē pirmo Pastēra staciju. 1890. g. tā izveidojās par eksperimentālās medicīnas institūtu, ko Helmanis vadīja līdz savai nāvei. Kristaps Helmanis apglabāts Kalnamuižas kapsētā Zemgalē.

KAD VILTIGĀ GAUJA AICINA...

Upe, upe, Gauja, Gauja,
Valdi savu straujūdeni,
Daža laba mātes meita
Noraud savu arājiņu.

Māmiņa un tētis sauļojas Gaujmalā, bērni bradā gar smilšaino krastu. Vecāki, aizrāvušies sarunā, kādu brīdi nepievērš bērniem uzmanību. Pēkšņi viņi pamana, ka Jānīša nav. Meklē, meklē, bet vairs neatrod.

Baļķu plosts uzsēžas uz sēkļa. Lai to atbrīvotu, cilvēks plosta malā uzlec uz sēkļa un... kopā ar smiltīm ieslīd dzelmē.

Nereti Gaujā noslikst nevis iesācējs, bet gan labs peldētājs.

Jau no seniem laikiem Gauju dēvē par viltīgu upi. Bieži vien ūdens upuri atrod tikai pēc ilgāka laika. Kādi tam ir iemesli, un kā no nelaiemes izvairīties?

Ģeoloģiskie pētījumi rāda, ka, piemēram, Siguldas apkārtnē ledus laikmeta beigās ledāju kušanas ūdeņi izgrauzuši irdenajos devona smilšakmeņos dziļu gultni, vidēji ap 50 m dziļāku par tagadējo Gaujas līmeni. Dziļā senleja vēlāk piesērējusi ar upes sanesumiem, galvenokārt ar smiltīm. Šīs smiltis viegli padodas straumei un pamazām ceļo tai līdzī. Katru pavasari Gaujas gultnes forma stipri izmainās.

Ūdenim pārnēsot smiltis, izveidojas dažāda augstuma smilšu sliekšņi. Smiltis tiek dzītas līdz sliekšņa virsotnei un nobirst sliekšņa nogāzē. Tā šie sliekšņi virzās pa straumi uz priekšu līdzīgi ceļojošām kāpām. Sliekšņa nogāzē tikko nobērtās smiltis vēl nav sablīvējušās, tās ir brūkošas, un tajās cilvēks iegrimst. Šie sliekšņi vietām sasniedz dažu metru augstumu.

Ja peldētājs ir noguris un ļauj sevi nest pa straumi lejup, viņš var nonākt pie lielāka sliekšņa. Šeit straume ir stiprāka un rauj uz leju — uz sliekšnim sekojošo sliekšņa tipa atvaru. Pēkšņā apjukumā, mēģinot kaut kā noturēties pie smilšu sliekšņa, peldētājs var iegrimt nesaturīgajās smiltīs, un dažos acumirkļos smiltis to

Smilšu sliekšņu shematiskā uzbūve.

apber. Tā tad Gaujā var noslikt arī smiltis. No smiltīm, protams, nespēj izklūt pat labs peldētājs. Ja peldētājs pagūtu apdomāties, tad, iekļuvis atvarā, viņš ar slaidu loku ienirtu un iznirtu ārā atvara otrā, lēzenākajā malā.

Gaujas straumē, it īpaši likumos, kur atsevišķām ūdens strāvām ir nevienāds tecēšanas ātrums, nereti rodas vērpētes, kurās ūdens griežas un izveido vietām visai dziļus piltuvveida atvarus. Centrālās spēka darbības rezultātā vērpētes centrā ūdens spiediens ir stipri pazemināts; ūdens tiecas uz vērpētes malām, bet tā vietā no virspuses pieplūst jauns ūdens, kas plūst uz leju (par to katrs var pārliecināties, novērojot, kā, ātri maisot tēju, glāzes vidējā daļā tējas līmenis pazeminās). Pie tam ūdens dzen arī smiltis no pamata uz malām un padziļina atvaru. Tāpēc šādos atvaros noturēties virs ūdens ir sevišķi grūti. Atvaros var gadīties arī izskaloti veci koku stumbru gabali.

Iekļūstot šādā atvarā, jāienirst, tādēļ pēc iespējas ilgi jāaiztur elpa; jācenšas izklūt no atvara centrālās daļas, kur ūdens iet uz leju. Jācenšas izmantot ūdens centrālās strāvas, kuras griezumā tiecas uz atvara malām, lai varētu vieglāk uzpeldēt augšā.

Kur straume ir stiprāka un izskalo gultni un krastu, Gaujā izveidojas dzelmes. Tās viegli ievērot pēc straujā ūdens un stāvajiem krastiem, tāpēc maz var pārsteigt peldētāju. Tomēr šāda straume var ļoti nogurdināt peldētāju un ātri aiznest viņu tālu uz leju līdz kādai vietai, kur ir atvars vai arī strauji sākas lielāks dziļums, aukstāks ūdens, avotaina gultne vai nesaturīgas smiltis.

Gultnes reljefs un atvaru vietas ik gadus mainās. Tādēļ sevišķi bīstami ir peldēt nepazīstamā Gaujas posmā. Pirms peldēšanas vispirms ar garāku nūju jāiztausta un jāpārbauda izvēlētajā posma upes gultnes pamata stabilitāte. Pat mēģinot seklākā vietā pārbrist Gauju, vēlams iepriekš pārbaudīt tās gultni.

Daudz grūtāk, bet drošāk ir peldēt pret straumi. Ja arī gadās nokļūt pie kāda atvara, tad pati straume palīdz no tā izklūt.

Ūdens virsma stipri atstāro gaismu. Šī iemesla dēļ peldoties ir ļoti grūti redzēt tuvus atvarus, koku gabalus u. c. Vienīgi atsevišķus seklākus zemūdens akmeņus var manīt pēc īpatnējas ūdens vilņošanās virs tiem. Toties, pakāpjoties augstākā krastā, var labi pārredzēt visu upes gultnes reljefu. Jāievēro, ka vietām lieli Gaujas gultnes posmi izveidojušies no ceļojošiem sliekšņiem, kuru ir denajās, plūstošajās smiltīs var iegrimt.

Gaujā ir vietas, kur peldēt parastajā nozīmē nemaz nav iespējams. Lai izvairītos no nelaimes gadījumiem, nereti svarīgāk ir pārzināt upes ģeoloģisko uzbūvi nekā prast labi peldēt.

A. CAKS

DABA

Un vienā vasarā,
Kad man par daudz kļuva savāda sirds,
Es aizgāju laukos.

Veselām dienām
Klīdu mežos un pļavās,
Dzēru peļķes,
Ēdu mellenes,
Un manas pēdas kļuva biezas kā ozolu miza.

Un reiz,
Kad es, iegulies zālē,
Vēroju zilgmē, kā vēji auž mākonī mazu,
Mani satika vīrs,
Vecs,
Ar lāpstu pār pleciem.

Izdzirdis manu savādo sirdi,
Teica:
— Dēls, nāc man līdz,
Iesim strādāt. —
Un viņa vārdi nopūta pienenēm pūkas.

Un tā
Es visu to vasaras galu
Strādāju dziļi mežā,
Rokot ūdeņiem gultas.
Un tagad?

Tagad
Atkal es stāvu pilsētā bulvāra vidū
Un smaīdu,
Jo nekas mani neuztrauc.

Visu vasaru es esmu gulējis sūnās,
Glāstījis saknes,
Stāstījis pasakas sēnēm
Un lasījis rasu no lapām.

Visu vasaru mēness audis zeltu man acīs,
Un mūžība
Gulējusi man kā lapa uz pieres.

Vēl tagad
Pirksti man smaržo pēc medus,
Sirdi kā ābolā sēklas guļ miers,
Bet smadzenēs šūpojas
Ezeru mirdzošās mīglas un dienvidu dvingas.

KAITIGIE AUGI PĻAVĀS UN GANĪBĀS

Konstatēt, kādi augi izraisa mājdzīvnieku saslimšanu vai akūtu saindēšanu, nav tik viegli. Jānosaka ne vien, kādas indīgas vielas augš vispār satur, bet arī šo vielu daudzuma svārstības atkarībā no dažādiem augšanas apstākļiem, kā arī no auga attīstības fāzes, jo dažus augus jaunības stadijā mājlopi labprāt ēd un tie kaitīgi tikai tad, kad augš nobriedis un ienākušās sēklas. Tātad, kamēr sēklu nav, šādus augus nevar uzskatīt par indīgiem vai kaitīgiem. Dažreiz augā pašā nav kaitīgu vai indīgu vielu, bet to «saindē» mikroskopiskās parazitārās sēnes. Tādas sēnes ir, piemēram, melnie graudi, kas sastopami kā uz rudziem, tā uz daudzām savvaļas graudzālēm — vārpatām, molinijām u. c. Ja mājdzīvniekiem izbaro ar melnajiem graudiem inficētu zāļu sienu, tie var bīstami saindēties, kaut gan pašas zāles nav indīgas. Uz graudzālēm parazitē arī rūsas un melnplaukas. Ja augi stipri inficēti un tos ievāc sienam, mājdzīvnieki, ēdot šādu sienu, var saslimt un pat nobeigties.

Dažāda ir arī mājdzīvnieku sugu attieksme pret vielām, kas var izraisīt saslimšanu. Tā, piemēram, augs, kas bijis par cēloni zirga nāvei vai smagai slimībai, var būt pilnīgi nekaitīgs aitam u. tml. Tālab arī dati par vienu vai otru auga kaitīgumu nereti ir ārkārtīgi pretrunīgi. Vēl šobaltdien daudzu pļavu un ganību augu kaitīgums vai indīgums noskaidrots maz.

Mūsu republikas pļavās un ganībās ļoti kaitīgu vai indīgu augu nav daudz. Lielās izplatības dēļ bīstami var kļūt gundegu dzimtas augi — jaunās, kodīgās un rāvas gundegas, saulpurenes un purenes. Taču šos augus mājlopi parasti neēd, jo «pazīst» tos. Ja saindēšanās notiek, tad pavasarī tādās pļavās vai ganībās, kur šo augu ļoti daudz. Kamēr pavasarī zāle vēl maza un ļoti dažkārt stipri izsalkuši, tie steigā un augu īsuma dēļ nevar zāli «sašķirot» un kopā ar labiem augiem apēd indīgo gundegu piezemes lapas. Visi šie gundegu dzimtas augi satur anemonolu. Anemonols izraisa ādas un gļotādu, visa gremošanas trakta iekaisumu. Novēroti arī nervu sistēmas traucējumi.

Anemonolam piemīt ļoti spēcīgas baktericīdas un fungicīdas īpašības: atšķaidīts anemonols nonāvē Sibīrijas mēra nūjiņas veģetatīvās formas, aizkavē sporu augšanu, iznīcina pelējumu sēņu sporas. Augus kaltējot, anemonols sašķeļas, tādēļ gundegas un citi šīs dzimtas augi sienā nav bīstami. Taču ir norādījumi, ka purenes arī sienā var būt saindēšanās cēlonis.

Dažos augos noteiktos apstākļos var rasties brīva zīliskābe — viena no visindīgākajām organiskajām skābēm. Brīva zīliskābe atšķeļas, ciānglikozīdiem skābā vidē fermentatīvi hidrolizējoties. Ciānglikozīdi augu valstī samērā plaši izplatīti. No pļavu un ganību augiem ciānglikozīdus satur jūrmalas un purva āžļoki, dižās ūdenszāles, meduszāles, zilganās molinijas u. c.

Jūrmalas āžļoki (sk. 1. att.) sastopami jūras piekrastes pļavās un ganībās, purva āžļoki (sk. 2. att.) aug visā republikā. Mājlopi saindējas ganībās, retāk — ēdot sienu. Saindēšanās pazīmes (sirdsdarbības un elpošanas traucējumi, uzpūšanās, krampji, komatozs stāvoklis) parādās apmēram pusstundu vai ātrāk pēc ēšanas. Dzīvnieks iet bojā elpošanas paralīzes dēļ. Izdarot nobeigušos dzīvnieku sekciju, jūtama zīliskābes smaka. Saskaņā ar dažu autoru datiem dzīvnieki ar āžļokiem saindējas tikai tad, ja īsā laikā apēd tos ļoti daudz, t. i., ja apēd ap 2% āžļoku no dzīvnieka svara. Ja aita apēd āžļokus tikai apmēram 1% no sava svara, nav novērotas manāmas saindēšanās pazīmes. Prof. Larina konstatējusi, ka āžļokus ēd visi mājdzīvnieki un to sienam ir augsta barības vērtība. Daži autori tos pat ieteic kultivēt kā vērtīgu lopbarības augu!

1. att. Jūrmalas āžloki.

2. att. Purva āžloki.

Atmatās, kuras izmanto ganībām, tāpat dažās pļavās, bieži sastopami tīrumu tīteņi. Visas šī auga daļas satur glikozīdu konvolvulinu. Visvairāk tā ir sakneņos. Izraisa kuņģa iekaisumu, caureju, bet, ilgāk izbarojot, pat mājdzīvnieka bojā eju. Sevišķi bīstami tīrumu tīteņi zirgiem: 3 dienas izbarojot zirgam 26 kg svaigu tīteņu, parādījās stiprs vājums, strauji pazeminājās temperatūra, un septītajā dienā zirgs nobeidzās. Citi uzskata tīteņus par vērtīgu lopbarības augu, ko labi ēd visi ragainie mājdzīvnieki. Veterinārijā lieto kā caurejas līdzekli.

Kā svaigas, tā izžāvētas sienā indīgas ir zāļlapu virzas. Ja zirgs apēd ap 400 g zāļlapu virzas siena, jau apmēram pēc 4 stundām parādās saindēšanās pazīmes — stipra muskuļu trīce, gļotādu hiperēmija (pietūkums), pakāļējo kāju krampji u. c. Vieglas, kas izraisa saslimšanu, nav noskaidrotas, konstatēts, ka indīgas ir sēklas. Tāpat indīga ir purva virza.

Pie pļavu un ganību kaitīgajiem augiem jāpieskaita arī tie augi, kas gan neietekmē mājdzīvnieku veselību, taču bojā iegūstamo produkciju. Tādi augi ir, piemēram, madaras. Ja govīs apēd lielāku daudzumu madaru, piens kļūst sarkans un nelietojams.

No šiem nedaudzajiem piemēriem redzam, ar kādām grūtībām jā sastopas zāļu augu pētniekiem. Izdarīt plašākus eksperimentus kavē tas, ka mājdzīvniekiem izmēģinājumi ir bīstami, ka tie var ne vien saslimt, bet arī aiziet bojā, un tas radītu lielus materiālus zaudējumus. Bez tam izdarīt novērojumus, kādus augus lopi ēd pļavās un ganībās, var tikai tad, ja augus labi pazīst. Diemžēl, cik izdevies novērot, mūsu republikas zootehniskie darbinieki un veterinārārsti augus pazīst slikti un tāpat nevar arī novērot un eksperimentēt. Tādēļ bieži vien, ja saslimst kāds no mājdzīvniekiem, atliek tikai konstatēt, ka tas «kaut ko sliktu ieēdis», bet ko īsteni — tas paliek nezināms.

VAI JŪS PAZĪSTAT ARNIKU?

Kalnu arnika (*Arnica montana* L.) ir tautā ļoti populārs un iecienīts ārstniecības augs. Ārstniecībā lieto arnikas ziedus, dažreiz arī saknes un lapas. No šīm kalnu arnikas daļām gatavo tinktūru, ekstraktu, ūdens izvilkumus, kurus lieto gan arīģi dažādu ievainojumu ārstēšanai, gan arī iekšķīgi sirdsdarbības stiprināšanai.

Taču jāatzīmē, ka, lai gan ir daudz nostāstu, kalnu arnika Latvijā nav sastopama. Par kalnu arniku kļūdaini tiek uzskatīti un pieņemti dažādi citi kurvjziežu dzimtas augi, tādi kā britu staģe (*Inula britannica* L.), pļavas plostbārdis (*Tragopogon pratensis* L.) un zemā raudupe (*Scorzonera humilis* L.). Tālāk sniedzam īsus šo augu aprakstus līdz ar zīmējumiem.

Kalnu arnika (sk. 1. att.) — daudzgadīgs augs ar īsu sakneni. Stublājs stāvs, līdz 60 cm augsts, klāts ar īsiem matiņiem. Lapas pretējas, to žāklēs sānu zari, apakšējās lapas diezgan lielas, iegarenī olveida, ar 5—7 dzīslām. Ziedi lielos oranģi dzeltenos kurvīšos ar arnikas tinktūrai raksturīgo smaržu. Ziedu kurvīši pa vienam stublāja un atsevišķo nedaudzo zaru galos. Augs bez pienšulas. Padomju Savienībā kalnu arnika savvaļā sastopama Lietuvas dienvidos (uz dienvidiem no Viļņas), Baltkrievijā un Ukrainā.

1. att. Kalnu arnika.

2. att. Britu staģe.

3. att. Pļavas plostbārdis.

4. att. Zemā raudupe.

Britu staģe (sk. 2. att.) — daudzgadīgs lakstaugs ar stāvu, vienkāršu vai zarainu, 20—60 cm augstu stublāju. Lapas pamišus visgarām stublājam, vienkāršas, veselas, lancetiskas vai iegareni olveida. Ziedu kurviši pa vienam vai arī pa 2—4 čemurveida vai skarveida ziedkopās, 2—5 cm plati. Ziedi zelt dzelteni. Britu staģes aug kaļķainās augsnēs gar upēm, dažkārt ceļmalās, ne bieži. Vietām kļūdaini kultivēta kā arnika. Piensulas nav. Britu staģes arnikas vietā visbiežāk piedāvā zāļu tēju vācējas. Augam dziednieciskas īpašības nav konstatētas.

Pļavas plostbārdis (sk. 3. att.) — divgadīgs vai daudzgadīgs lakstaugs ar 30—70 cm garu, stāvu stublāju un cilindriski vārpstveida brūnu mietsakni. Lapas lineāri lancetiskas ar smailu galotni. Ziedi kurvišos pa vienam atsevišķo zaru galos, sastāv tikai no dzelteniem vai zelt dzelteniem mēlesziediem. Augs ar piensulu. Aug bieži pļavās, tīrumu malās u. c. augtenēs. Ārstniecībā nelieto.

Zemā raudupe (sk. 4. att.) — daudzgadīgs, 20—45 cm augsts lakstaugs ar stāvu, nezarainu, retāk vāji zarainu stublāju. Katra zara galā viens dzeltens, retāk bālgans, plats ziedu kurvītis. Apakšējās lapas lineāri lancetiskas vai olveida, galotnē sašaurinās smailē, stublājs bez lapām vai dažkārt ar dažām lancetiskām augšlapām. Augs ar piensulu. Sastopams pļavās, krūmājos, mežos, mežmalās. Ne bieži.

DĀRZKOPJA 90 GADI

1967. gadā dārzkopju saime atzīmē izcilā dārzkopja un pedagoga, Latvijas PSR Nopelniem bagātā skolotāja Pētera Dindoņa 90 gadu jubileju. Ar Pētera Dindoņa vārdu cieši jo cieši saistīta mūsu republikas dārzkopības attīstības vēsture. Daudzi simti dārznieku, kas patlaban strādā kolhozu, sovhozu un citu saimniecību dārzniecībās, ir sirmā mičurinieša audzēkņi. Un kur tad vēl lielais dārzkopības propagandista un popularizētāja darbs! Garajā un ražīgajā mūžā sarakstītās 27 grāmatas un vairāk nekā 400 dažādu populārzinātnisku rakstu nav mazs viena cilvēka devums. Vēl šodien daudzi dārzkopības entuziasti ar pateicību izmanto P. Dindoņa grāmatu «Puķkopība», kas 1960. gadā piedzīvoja savu 8. izdevumu.

Pēteris Dindonis dzimis 1877. gada 11. jūlijā Vecpiebalgā rentnieka ģimenē. Viņa pirmās skolas gaitas saistītas ar Vietalvas — Odzianas pagasta un Vecpiebalgas draudzes skolām. Dzimtās puses gleznainā daba un Dindoņu ģimenes darbs bija noteicošie faktori, kas ierosināja Pēteri Dindoni uz visu mūžu kļūt par lielu dabas draugu. Tā kā materiālie apstākļi pēc draudzes skolas beigšanas neļāva turpināt izglītību, astoņpadsmit gadu vecumā jauneklis sāka strādāt Vietalvas—Odzianas muižā par dārznieka mācekli. Četrus gadus vēlāk ar paša nopelnītajiem līdzekļiem Pēteris Dindonis devās uz Carskoslavjanskas dārzkopības skolu iegūt speciālo izglītību. Sajā skolā viņš mācījās no 1899. līdz 1902. gadam un beidza to ar ļoti labām sekmēm, saņemdamš Rēģeļa prēmiju, ko tajā laikā piešķīra izcilākajiem skolas absolventiem. Gadu pēc dārzkopības skolas beigšanas Pēteris Dindonis sāka patstāvīgas dārznieka gaitas Viļņā — Senkeviča muižas dārzniecībā, ko viņš vadīja līdz 1910. gadam. Jaunais dārzkopis strādāja ar lielu enerģiju un entuziasmu, izveidoja lielu ogulāju dārzu, dārzenkopībā ieviesa jaunas rentablas kultūras, pievērsās dārzkopības propagandai žurnālā «Progressivnoje sadovodstvo i ogorodņičestvo». Viļņas periodā P. Dindonis kļuva ne vien par labu dārznieku, bet arī par izcilu organizatoru.

Ne velti 1910. gadā Keizariskās Krievijas Dārzkopības biedrības Rīgas nodaļa uzaicināja Pēteri Dindoni uz Bulduriem, lai tur izveidotu priekšzīmīgu dārzkopības skolu, pomoloģisko dārzu, kokaudzētavu, nostiprinātu un padarītu rentablu saimniecību. 1910. gada vasarā P. Dindoņa vadībā Bulduros nodibināja pirmos dārzkopības kursus, kas arī uzskatāms par tagadējā Bulduru dārz-

kopības sovhoztehnikuma dibināšanas gadu. Šo paša dibināto dārzkopības skolu P. Dindonis vadīja līdz pat 1940. gadam.

Pirmais pasaules karš pārtrauca sekmīgi sāktu darbu, 1915. gadā dārzkopības skola evakuējās uz Pēterpili, bet 1921. gadā tā atjaunoja savu darbu Bulduros, un atkal skolu un saimniecību vadīja Pēteris Dindonis.

1940. gadā Bulduru dārzkopības skola tika pārveidota par Bulduru dārzkopības tehnikumu, kurā Pēteris Dindonis palika par speciālo priekšmetu pasniedzēju līdz pat 1956. gadam. Kaut arī šajā gadā Pēteris Dindonis oficiāli aizgāja pelnītā atpūtā, saites ar savu skolu viņš nav sarāvis vēl šodien. Spītējot gadiem, viņš vada un recenzē diplomdarbus, piedalās tehnikuma sabiedriskajā dzīvē. Arī 1966. gada kārtējā izlaiduma absolventi, kaut gan slimība jubilaru bija saistījusi pie gultas, dzirdēja sava iemiļotā skolotāja apsveikuma runu, kas bija ierakstīta magnetofona lentē.

Padomju valdība augstu novērtējusi izcilā dārzkopja darbu, apbalvojot P. Dindoni ar Darba Sarkanā Karoga ordeni, ordeni «Goda zīme», medaļām «Par izcilu darbu», «Par varonīgu darbu Lielajā Tēvijas karā 1941.—1945. gadā», ar 5 LPSR Augstākās Padomes Prezīdija Goda rakstiem, desmitiem dažādu organizāciju un biedrību goda rakstu un diplomu. Par savu izcilo pedagoga darbu kā viens no pirmajiem republikā Pēteris Dindonis saņēma Latvijas PSR Nopelniem bagātā skolotāja goda nosaukumu, viņš ir Latvijas Dārzkopības un biškopības biedrības goda biedrs. Daudzus gadus P. Dindonis bija Vissavienības Tautsaimniecības sasniegumu izstādes dalībnieks, kur eksponēja savus sasniegumus, par ko saņēmis daudzas medaļas un diplomus. Kā viens no nedaudzajiem republikā P. Dindonis saņēma I. Mičurina 100 gadu jubilejas atceres medaļu.

Pētera Dindoņa personā apvienotas gan dārzkopja, gan pedagoga, gan organizatora, publicista un oratora īpašības. Ikvienu jubilaru uzstāšanās sanāksmēs, semināros un konferencēs aizrauj ar savu degsmi. Nav mūsu republikā cilvēka, kurš nezinātu P. Dindoņa vārdu. Ja kādam nav gadījies dzirdēt P. Dindoņa uzstāša-

nos, tas noteikti būs lasījis viņa aizraujošos rakstus republikas periodikā.

Līdzās lielajam pedagoga darbam Pēteris Dindonis daudz laika veltījis dažādu kultūru selekcijai, izveidodams un uzlabodams daudzas vērtīgas dārzeņu un augļu šķirnes. Kurš dārzenkopis gan nepazīst slavenos 'P. Dindoņa ķekaru gurķus', kurus jubilārs izveidojis no 'Boravas', 'Muromas' un 'Kulenkampfa' gurķu šķirnēm. P. Dindoņa zaļie ķekaru gurķi ir vidēji agra šķirne ar vidējo ražu 147 cnt/ha, kas pārspēj populāros 'Nežinas' gurķus par 63 cnt/ha. Minētās šķirnes gurķiem ir augstas tirgus īpašības, augļi ir neuzņēmīgi pret slimībām, nedzeltē. Šķirne rajonēta 1961. gadā, bet PSRS Valsts šķirņu grāmatā reģistrēta 1965. gada 3. jūlijā. Minētās gurķu šķirnes izveidošanu dārzkopis uzskata par vienu no saviem lielākajiem sasniegumiem selekcionāra darbā.

Ilga selekcijas darba rezultātā P. Dindonis izveidojis vērtīgu cukura kukurūzas hibrīdu, kas ienākas 120 dienās un ko patlaban pārbauda.

Labi panākumi gūti arī sojas selekcijā. Vairāk nekā 35 gadu darba rezultāts ir vairāki perspektīvi hibrīdi ar mūsu klimatiskajiem apstākļiem piemērotām daudzsološām īpašībām.

Bez tam P. Dindonis uzlabojis vidēji agrās un vidēji vēlās galviņkāpostu šķirnes, radījis daudzus tomātu hibrīdus, uzlabojis un ieviesis dažādas zemeņu šķirnes, izstrādājis hiacinšu audzēšanas agrotehniku, popularizējis vērtīgo Sibīrijas smilšērķšķi, guvis panākumus istabas hortenzijas aklimatizēšanā utt. Grūti uzskaitīt visu, ko Pēteris Dindonis veicis savā garajā un ražīgajā mūžā.

Sirmā mičurinieša un pedagoga dzīve ir kā kinolente, kas parāda visu mūsu republikas dārzkopības attīstības vēsturi.

E. Vimba

MOSU INDIGĀKĀ SĒNE

Indīgākā sēne mūsu republikā ir zaļā mušmire (*Amanita phalloides*). Pirmās saindēšanās pazīmes parādās 7—40 stundas pēc sēņu ēšanas. Šīs pazīmes ir asas sāpes vēderā, ļoti stipra caureja un nepārtraukta vemšana. Šādos gadījumos nepieciešama ātra ārsta palīdzība.

Tālāk iepazīstināsim lasītāju ar mūsu indīgākās sēnes aprakstu, kā arī tai līdzīgajām ēdamo sēņu sugām.

Zajajai mušmirei cepurīte sākumā olveida vai zvanveida, vēlāk izpletusies, 7—10 cm plata, balta, gaišzaļa vai dzeltenbrūna, olīvkrāsā, gļotaina, ar baltām pārslveida plēksnēm. Mikstums balts, maigs. Lapiņas brīvas, vidusdaļā paplašinātas, vienmēr baltas. Kātiņš augšdaļā līdzens, vienmērīgs, pie pamata bumbuļveidā paplašināts, 8—12 cm garš un 1,5—2 cm resns, balts, retāk ar dzel-

Zaļā mušmire.

tenīgu vai olīvu nokrāsu, gluds ar piespiestām sīkām pārsļveida zviņām. Kātiņa augšdaļā balts gredzentiņš, kas uz leju paplašinās, svitrains, vairāk vai mazāk piespiests pie kātiņa. Kātiņa bumbuļveida paplašinājumu ietver kausveida plaša, liela maksts, kas augšdaļā parasti saraustīta 3—4 atsevišķās daļās. Sporas elipsoidālas vai ieapaļas, bezkrāsainas, 8—12×7,9 μ, ar eļļas pilieni. Vecām sēnēm pretīga smaka.

Pēc ārējā izskata šī sēne atgādina zaļo bērzlapi (*Russula virescens*), taču atcerēsimies, ka bērzlapēm ap kātiņu nekad nav gredzentiņa un arī pats kātiņš nekad pie pamata nav bumbuļveidā paplašināts. Atmatenēm (*Psalliota*) savukārt cepurītes apakšpusē esošās lapiņas pieaugušām sēnēm kļūst šokolādes brūnas, kamēr zaļajai mušmīrei tās (arī pieaugušām un pat vecām sēnēm) paliek baltas.

Zaļā mušmīre mūsu republikā sastopama paretī (Elejā, Cēsīs, Siguldā u. c.). Tās augtēnes dabā arvien saistītas ar ozoliem. Citādās augtēnēs zaļā mušmīre pie mums nav atrasta.

K. Arons

ATCERĒSIMIES PROFESORA PAULA STRADIŅA NOVĒLĒJUMUS!

Plaši pazīstamā padomju zinātnieka, ķirurga, onkologa, medicīnas vēsturnieka, profesora Paula Stradiņa pilnskanīgā dzīve, humānisms noderējuši par piemēru ikvienam ārstam, zinātniekam, cilvēkam. Jauzdams, ka viņa bezgalīgās ieceres viena, pat desmit cilvēku darbīgā mūžā nav piepildāmas, profesors nerimtīgi aicinājis jaunos zinātniekus, ārstus pilnveidot sākt.

Soreiz minēsim tikai dažus profesora P. Stradiņa novēlējumu — tos, kas veltīti tautas medicīnas materiālu vākšanai, pētīšanai un pārbaudei.

Līdztekus vispārējās medicīnas vēstures pētījumiem profesors aktīvi vāca un sakopoja latviešu tautas medicīnas materiālus. Viņš nenoliedza tos kā nekam nederīgu māņticību, kā pūšļošanu, viņš arī pārāk neidealizēja senos tautas ticējumus, tautas empiriskās zināšanas. Viņš ieteica saviem skolniekiem pētīt un pārbaudīt tautas medicīnas līdzekļus un dziedināšanas paņēmienus. Tā, piemēram, profesora klīnikā tika pārbaudīta sēne *Phallus impudicus* onkoloģisko slimnieku simptomatoloģiskai ārstēšanai.

Profesora sāktie pētījumi rosināja arī citus ārstus pievērsties tautas medicīnas līdzekļu pārbaudei. Ķirurgs, profesora J. Bunes klīnikā asistente M. Rusmane izdarīja plašus pētījumus un aizstāvēja medicīnas zinātņu kandidāta disertāciju par ceļmallapu sulas izmantošanu strutainā ķirurģijā (1953. g.).

Savā laikā, 40. gados, profesoram P. Stradiņam aktīvi palīdzēja M. Ferliņa — laba tautas medicīnas zinātāja. Kopā ar viņu topošajā medicīnas vēstures muzejā tika izveidotas 4—5 tautas dziedniecībai veltītas telpas: rekonstruēta latviešu pirts — «dzemdību istaba», «raganas istaba» un «zāļu istaba». Diemžēl M. Ferliņas un vēlāk profesora nāve pārtrauca sāktu, ļoti interesantu darbu.

Profesors P. Stradiņš aicināja galvenokārt vākt tautas medicīnas materiālus, nekavējoties ne dienu, apmeklēt vecus ļaudis, pierakstīt ziņas par tautas dziedniecību, materiālu kārtošanu un analīzi atstājot vēlākam laikam.

«Viss tas šodien no gada uz gadu aiziet mūžībā, un jādomā, ka pie mums vēlākais pēc 10 gadiem vairs neviens no zinātājiem nebūs dzīvs. Bēdīgākais ir tas, ka viņi aiznes sev līdzī kapā daudz interesanta, un ne tikai tāpēc, ka viņi negribētu to citiem nodot, bet tāpēc, ka viņiem jau 90 gadu, viņi slimo ar sklerozi un daudz ko vienkārši neatceras. Tādēļ daudz kas no latviešu tautas medicīnas pazūd bez pēdām,» teica profesors, aicinādams visus vākt tautas zināšanas.

Profesora novēlējums ir aktuāls vēl šodien. Tas veltīts visiem — studentiem, ārstiem, zinātniekiem, plašajam dabas un vēstures draugu pulkam, ikvienam, kam miļas un interesantas medicīnas pagātnes lappuses.

Ā. Karnups

TAUTAS DZIEDNIECĪBAS REMINISCENCES

ap 1930.—1940. gadu

Jau pagājuši turpat 75 gadi, kopš «Dienas Lapas» etnogrāfiskais pielikums sniedza «Dažas piezīmes tautas ārstniecības materiālu vācējiem». Tas bija aicinājums rūpīgi pievērsties tautas dziedniecības pieminekļu krāšanai, glābt tos no pazušanas un nodrošināt vispusīgai izpētei nepieciešamos materiālus. Šobrīd, atskatoties uz aizvadītajiem gadu desmitiem, varam sacīt, ka reti vairs būs sastopami tādi tautas ārsti, kas savas zināšanas mantojuši no vecākajām tautas ārstu paaudzēm, un ka viņu zināšanas nebūtu ietekmējusi modernā zinātniskā medicīna. Tāpēc vislielākā

nozīme piešķirama tām ziņām, kas sakrātas pagājušajā gadsimtā vai arī mūsu gadsimta pašā sākumā. Šī raksta turpmākās rindas tikko sacīto labi apstiprinās.

Pirms gadiem 30—40 tautas ārstes (vīrieši ārstēja reti) mēdza saukt visai dažādi: gan par zinātājām, zālotājām, ārstniecēm, ārstēm, gan arī pēc uzvārda vai māju vārda (Košķuliene Tūjā, Villu mamma pie Talsiem u. tml.).

Daudzās vietās par visnoderīgākajiem līdzekļiem slimību ārstēšanai uzlūkoja no stādiem iegūtos; tiem arī visbiežāk deva «zāļu» nosaukumu, to bija visvairāk, un tās gatavoja ļoti dažādi (vārot vai mērcējot karstā, siltā vai aukstā ūdenī, aprasinot ar ūdeni u. tml.). Dažādi bija arī izlietošanas veidi: dzēra tējas un līdzīgus šķidrumus, kā kompreses uzlika slapinātas vai karstas aplietas žāvētas zāles, zaļas ceļteku lapas lika sausas, tāpat sausas lika katlā karsētas un drāniņā iesietas linsēklas; ar karstu ūdeni apvietus, sāpošām vietām lika klāt siena smalkumus utt.

No dzīvniekiem iegūstamo līdzekļu bija daudz mazāk, tos arī retāk lietoja. Galvenie bija dažādu mājlopu un meža dzīvnieku — lāču, vilku, lapsu, zaķu, arī kurmju — vai putnu tauki, retāk asinis un žults. Mājlopu piens, krējums, sviests, piena sūkalas bija visbiežāk izmantojamie kosmētiskie līdzekļi. Minerālus un metālus pirms 40—50 gadiem vairs reti lietoja; veci ļaudis gan vēl atcerējās, ka pagājušajā gadu simtenī lietots sasmalcināts varš (āriģi, pret izmežģījumiem), sērs, sudrabs. Dziedniecībā tiem piešķirta tikai papildu nozīme.

Ap 1925.—1935. gadu gandrīz katrā novadā veci ļaudis vēl zināja stāstīt par zāļu vākšanas un sagatavošanas metodēm un paņēmieniem, tomēr reti vairs spēja pasacīt, kuras zāles kā īsti vācamas vai pagatavojamas. Zāles vāktas ziedēšanas laikā vai pirms ziedēšanas: ievākti ziedi, lapas, sēklas, stublāji, mizas un saknes. Ievākšanai bijis jānotiek agros rītos — ar rasu — vai dienā. Vērā liekams ir norādījums (Virgā, Aknīstē, Viesītē, Koknesē), ka ārstniecībai vajadzīgos stādus vai to daļas nedrīkst griezt ar metāla rīkiem, — tie nolaužami. Savāktos augus nesa mājā kādā audumā ietītus vai grozā ieļiktus; tos parasti žāvēja pavēnī un vējā, bez saules (uz uguns žāvēja tikai tad, kad vairs nebija krājumu un zāles vajadzēja tūlīt).

Ap to laiku daudzos novados vēl ticēja, ka ārstniecībai vajadzīgie augi vācami Zāļu dienā vai Jāņu dienā. Tomēr, ar ziņu sniedzējiem tuvāk aprunājoties, bija iespējams uzzināt, ka vākšana abās šais dienās nepavisam nav uzskatīta par likumu: piem., deviņvīruspēks, vīgriezēs, āboliņš jāvāc tad, kad tas zied, lācenes, dzērvenes, mellenes — kad nogatavojušās, u. tml. Vajadzējis pa-

visam noteikti zināt, kā kurās zāles pagatavojamas, jo nepareizi pagatavotas tās var nodarīt vienīgi ļaunumu («dzērvesacs», «zāģeņu» sīpoliņi, «dievrociņu» saknes un vēl citas). Asiņojošu ievainojumu pārsiešanai vajadzējis turēt krājumā — cibiņā — novārtas un izžāvētas sūnas (kādas — vairs nezināja; Aknīstē).

Zīmīgi bija daži slimnieku «turēšanas» noteikumi. Ja slimnieks, kas ilgi slimojis, nav spējīgs noiet uz pirti, mute, rokas un kājas viņam jāmazgā gultā, vienmēr dodama tīra veļa (daudzus novados). Dziedniecības vajadzībām pirts «labi jākurina» arī vasarās. Uz pirti bieži vedami tie slimnieki, kam «vecas asinis» (Ukros). Kad slimniekam drudzis, to nedrīkst vest pirti (Talsos, Krustpīlī, Mērdzenē un vēl citur).

Jau ap 1925. gadu gandrīz pilnīgi bija aizmirsusies ragu likšana («jaunā paaudze ar tādiem niekiem nekrāmējas», Neretā). Nebija nekas vairs zināms arī par ķirurģiskām operācijām un tām nepieciešamiem instrumentiem (ja neskaita ziņas par āderu laišanu un āderu cērtamajiem cirvīšiem). Tautas dziednieki savām dažādajām vajadzībām lietoja parastos rīkus — galda un kabatas nažus, dažādas šķēres un dzirkles, adatas, arī īlenus. Mēri zāļu mērīšanai katram dziedniekam bija tādi, kādi mājās atradās — karotes, krūzītes, pusstopi, stopi, ķipiši, «zāļu buntē pirtsslotas lielumā» u. tml. Ievainojumu pārsiešanai lietoja tīri mazgātus «nomazgātus» palagus vai veļas gabalus.

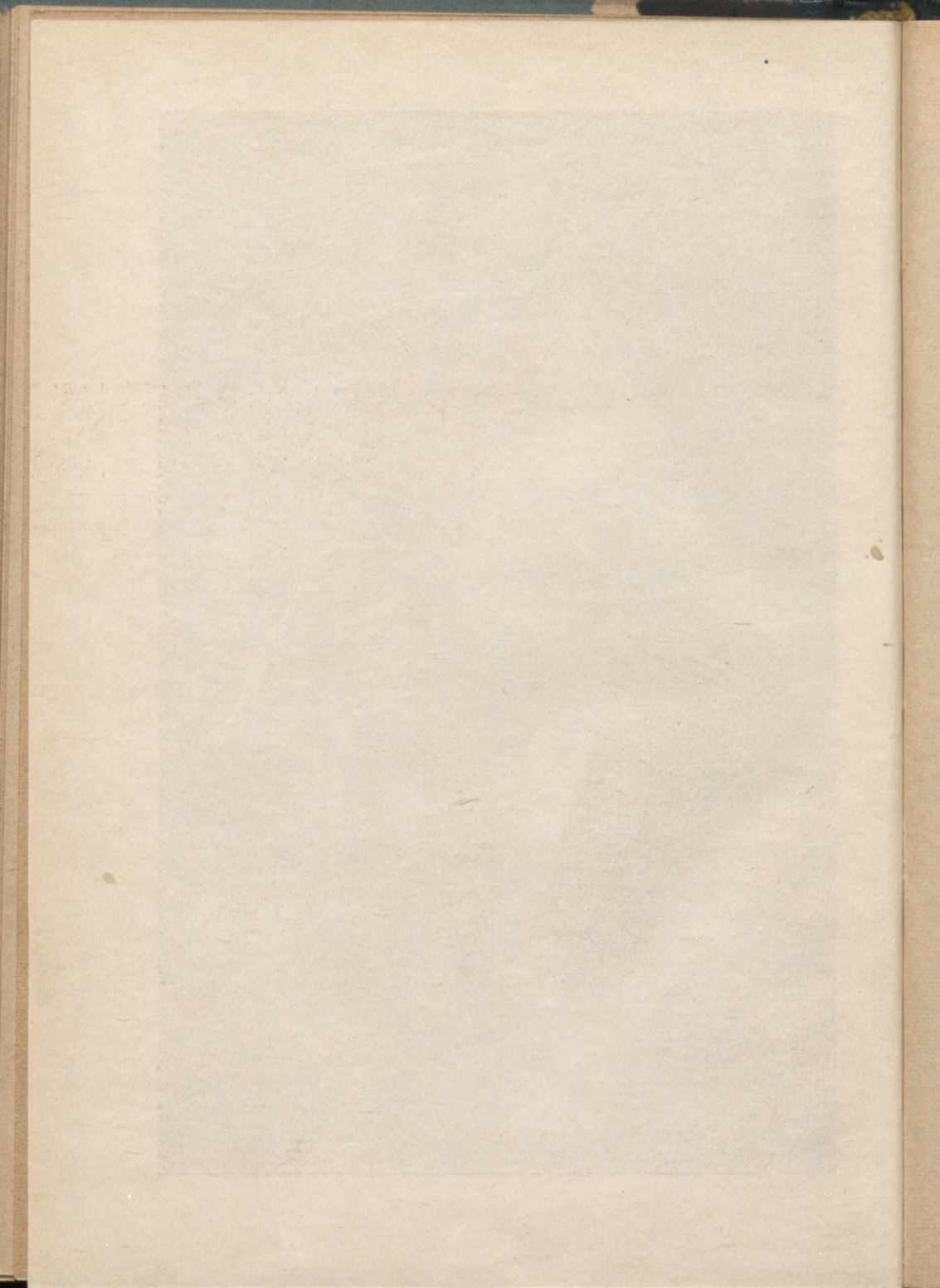
Pirms gadiem 30—40 gandrīz katra pagasta ļaudis atcerējās senāko laiku maģiskās izdarības slimību uzveikšanai, piem., sāpošs zobs jāspaida starp kādām no trim durvīm, kas novietotas cita aiz citas un pa kurām miroņi nesti. Pazina arī vārdotājus («vārdu zinātājus»). Slimības varējuši izdzīt gan uz krustcelēm, gan dodot dzert sadedzinātu «zilo papīru», gan izmantojot dzīvnieku izkārnījumus vai tamlīdzīgi. Raksturīgi, ka nekādas tuvākas, t. i., receptēm līdzīgas ziņas par šādām izdarībām vairs nebija zināmas; tās, cik vērojams, nekad arī nav tikušas turētas par nopietniem dziedniecības līdzekļiem.

Līdz pat Lielajam Tēvijas karam dažās vietās bija izplatīta ticība raganām vai burvjiem un viņu spējām darīt ļaunu cilvēkiem un dzīvniekiem.

---

*Mežā sanot ienāk rudens...
A. Purgaiļa krāsu foto.*

B. Vimba

MŪSU EZERU DZIĻU BAGĀTĪBAS

Vairāki tūkstoši republikas ezeru iepriecina ne tikai tūristus un makšķerniekus, bet ir ievērojama bāze zvejniekiem un ūdensputnu audzētājiem. Taču gadu no gada ezeru spoguļa platība samazinās. Tam par iemeslu ir ezeru aizaugšana, ko zvejnieki vēro ar bažām un domājot par to iztīrīšanu. Bez tam, dažkārt nepārdomāti nosusinot platības, ezera limeni pazemina līdz dūņu slānim un rezultātā pārvērš to par sliktāku dumbbrāju, kā, piemēram, Rēzeknes raj. Losu ezeru. Tādu ezera platību nevar izmantot, un tā pārvēršas par odu perēkli. Tāpēc zivsaimniecības organizācijas sākušas nopietni interesēties par aizaugošo ezeru iztīrīšanu un ezeru atjaunošanu, lai attīstītu intensīvu zivju audzēšanu. Vienlaikus izvirzās jautājums, vai ezera nogulumu, ko parasti sauc par dūņām, ir izmantojami tautas saimniecībā un kāda tiem vērtība. Arī šo jautājumu republikā pašlaik intensīvi risina zinātniskās iestādes, kopā ar ražošanas organizācijām meklējot iespējas izmantot «dūņas» tautas saimniecībā.

Ezeru «dūņas» ir ļoti sarežģīts organisko un minerālvielu koloīda rakstura nogulums, kurā raksturīgākā un vērtīgākā sastāvdaļa ir organisko vielu komplekss. Minēto nogulumu literatūrā sauc par sapropeli. Kā rāda pētījumi, sapropeli konstatēta lielākā daļa ķīmisko elementu, kas ietilpst daudzu un dažādu sapropeli veidojošu vielu sastāvā. Sapropēja masas galvenie veidotāji ir sīkie ūdens augi un dzīvnieki (planktons), kas atmirstot nogulsņējas ezera dibenā. Bez tam liela nozīme sapropēja veidošanā ir minerālvielām — kaļķiežiem, smiltīm, māliem u. c. Minētajām vielām nogulsņējoties, gadu tūkstošos mūsu ezeros izveidojušies prāvi sapropēja krājumi, kuru slānis vidēji svārstās starp 3—6 m, bet nereti ir vēl biežāks.

Sapropēja izmantošanas problēmas risina ķīmiķi, ģeologi, mediķi, lauksaimniecības speciālisti u. c. Kā rāda līdzšinējie pētījumi,

tad perspektīvākie sapropeļa izmantošanas virzieni ir ķīmiskā rūpniecība, lauksaimniecība un medicīna. Mūsu republikā pašreiz intensīvi domā par sapropeļa kompleksu izmantošanu lauksaimniecībā un medicīnā. Šai nolūkā tiek detalizēti pētītas atradnes, kā rezultātā noskaidroti sapropeļa krājumi un tā ķīmiskais sastāvs vairākos desmitos republikas ezeru. Kā ievērojamākās atradnes, kur nogulsņēties liels daudzums labas kvalitātes sapropeļa, var minēt Lielaucē, Aijažu, Numernes, Tauņa, Vilgales, Lobes, Rendas un Cirgaļu apkārtnes u. c. ezerus. Sapropeļa atradnes konstatētas katrā republikas rajonā. Ļoti lielu interesi rada pētījumi par sapropeļa ķīmisko sastāvu, it īpaši par bioloģiski aktīvu vielu — vitamīnu, mikroelementu u. c. saturu vietējos sapropeļos. Kilogramms republikas sapropeļu sausnas satur līdz 189 mg karotīna, 38 mg folskābes, 3500 mikrogramiem B₁₂ vitamīna u. c. Tāpat ievērojamā daudzumā tie satur fizioloģiski svarīgus mikroelementus: mangānu, varu, kobaltu, jodu, cinku, boru, molibdenu u. c. Tas rada pamatotu interesi par sapropeļa izmantošanu lopbarībā kā vitamīnu, mikroelementu un minerālvielu dabisku avotu. LLA veiktie izmēģinājumi rāda, ka sapropeļa piedeva dējējvistu un cāļu barībā palielina vistu dējību par 10—12%, salīdzinot ar grupu, kas saņēmusi tikai pamatbarību bez sapropeļa piedevas. Interesanti atzīmēt, ka ar sapropeļa piedevu baroto vistu un cāļu aknās bija gandrīz divreiz lielāks A vitamīna saturs. Tāpat gandrīz divreiz vairāk A vitamīna saturēja ar sapropeli baroto vistu olas.

Sapropelis ir perspektīva izejviela pilnvērtīga mēslojuma ražošanai, tāpat daudzu ezeru sapropelis ir vērtīgs medicīnā un veterinārijā kā ārstniecības dūņas, kam pievērš nopietnu vērību.

Lai noskaidrotu iespējas izmantot sapropeli lauksaimniecībā, medicīnā u. c., Latvijas PSR Meliorācijas un ūdenssaimniecības ministrija organizē sapropeļa rūpniecisku ieguvu pie Lielaucē ezera un Baložu kūdras fabrikas tuvumā esošā Titurgas ezera. Tur ražošanas apstākļos pārbaudīs republikas zinātnisko iestāžu ieteikumus par sapropeļa izmantošanu tautas saimniecībā — vispirms lauksaimniecībā, lai turpmāk varētu organizēt plašu sapropeļa izmantošanu republikas mērogā. Tā iegūs ne tikai vērtīgu izejvielu lauksaimniecības ķīmizācijai un ārstniecības dūņas medicīnai, bet reizē arī iztīrīs aizaugušos ezerus un paplašinās zivsaimniecības bāzi. Un, visbeidzot, — daba saņems atpakaļ savu ūdeņu krāšņumu.

APTIEKU BĒNIŅOS UN PAGRABOS

Visjaunākais muzejs Rīgā ir P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs, kas izveidots uz netaiķa prof. P. Stradiņa nodotās kolekcijas bāzes un durvis apmeklētājiem atvēris 1961. gada vasarā. Sajā mantojumā lielu vietu ieņem aptieku eksponāti, kurus savā laikā savācis netaiķis farmācijas profesors J. Maizīte. Ipaši te jāpiemin XVII, XVIII un XIX gs. aptieku iekārtas.

Kā medicīnas, tā farmācijas nodaļu tālākai veidošanai nepieciešami jauni materiāli gan par iespējami senākiem laikiem, gan par mūsu dienām. Šie materiāli ir jāvāc. To dara ne tikai muzeja darbinieki, bet arī muzeja aktīvisti, tos nodod dāvinātāji — privātpersonas. Šī darba veikšanā iesaistīto cilvēku tomēr ir par maz, un daļa materiālu, kurus varētu savākt, dažādu apstākļu dēļ iet zudumā. Sevišķi satrauc vēsturisko materiālu straujā samazināšanās aptiekās. Mainoties darba formām, aptiekā kļuvušas liekas agrāk lietotās ražošanas iekārtas, ierīces, trauki u. c. Pirmā kapitālremonta laikā, — bet Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrija Galvenajai aptieku pārvaldei šim un aptieku modernizēšanas nolūkiem ik gadus atvēl prāvus līdzekļus, — viss vecais tiek norakstīts un kā jau nevajadzīgs iznīcināts. Pie viena atbrīvojas arī no nevajadzīgā arhīva materiāla, grāmatām, fotogrāfijām u. c.

1964.—1965. g. muzeja uzdevumā vācu materiālus Valmieras rajonā (no 20 aptiekām uz vietas apmeklēja 12) un Talsu rajonā (no 17 aptiekām 10) un 1966. g. Latgalē (no 93 aptiekām 18). Gandrīz visās aptiekās pirmā atbilde par muzeju interesējošiem materiāliem bija noraidoša: «Nē, nav nekā. Pirms kapitālremonta gan bija, bet tagad vairs nav. Norakstījām. Esat nokavējuši.» Saskaņā ar ievāktajām ziņām vēl pagājušajā gadā bija, bet tagad vairs nav nekā. Bet varbūt tomēr vēl kaut kas ir patvēries? «Sakiet, — vai jums ir bēniņi, pagrabs vai šķūnītis, kur jūs glabājat vecos priekšmetus, arhīva materiālus u. c.?» es jautāju. «Jā, ir. Bet tur tiešām nav nekā tāda, kas varētu jūs interesēt. Nu jā... varbūt tā vecā, sarūsējusi tinktūrspiede? Ir tur arī dīvainas formas porcelāna stāvtrauks,» pēc īsa pārdomu brīža atbild aptiekas pārvaldnieks. Laipnais aptiekas pārvaldnieks vai pārvaldniece, — jāpiebilst, ka līdz šim esmu sastāpis tikai ar laipniem aptieku darbiniekiem, — ved pāri pagalmam uz šķūnīti. Sākas visu plauktu un stūru revidēšana. Bieži vien izrādās, ka šķūnītī bez jau pieminētajiem priekšmetiem ir vēl citi muzejam noderīgi materiāli.

Kādā kastē saglabājušās pat sadzeltējušas un pieputējušas šī gadsimta sākuma receptes, signatūras un dažādi dokumenti. Tad aptiekas pārvaldniekam ienāk prātā — kādā skapja atvilktnē vajagot būt vecajiem aptiekas zīmogiem, veidlapām u. c. Sadabūjam arī tās.

Maz gadījušās aptiekas, no kurām nekas nebūtu saņemts. Valmierā pirms 80. aptiekas (vecā aptieka Pils ielā) pārceļšanas uz jaunām, modernām telpām pilsētas centrā izdevās dabūt dažas senas aptiekas ierīces, daudz stāvtrauku u. c., kā arī vērtīgu arhīvu. Vecākā aptieku zāļu grāmata datēta ar 1830. g., vecākā recepšu, signatūru paciņa ar 1900. gadu. Arī šajā aptiekā neiztikām bez aptiekas bēniņu, šķūņa un šķūņa bēniņu pārmeklēšanas. Vērtīgi arhīva materiāli bija saglabājušies šķūņa pažobelē. Koka trauki, aptiekas priekšmetu katalogi, senās destilācijas iekārtas sastopamas ļoti reti. Rajonu aptiekās izdevās dabūt tikai dažus nelielus koka stāvtraukus (Valmierā un Kandavā), 1 koka mucīņu (Sabilē), 1 bļodveida koka piestu (Rūjienā). Mazsalacas aptieka vispār bija pirmā no līdz šim apskatītajām aptiekām, kur vēl tiku redzējis destilācijas iekārtu, kādas lietoja pagājušā gadsimta beigās un šī gadsimta sākumā. Protams, tā bija bojāta, bet saglabātas bija tādas sīkdaļas kā caurules, uzgriežņi utt. Arī šī iekārta uz muzeju tika pārvesta no šķūnīša. Tagad šī, domāju, ka nemaldīšos, teikdams, unikālā, iekārta eksponēta apskatei. Muzeja vienīgo aptiekas priekšmetu katalogu, 1912. g. izdevumu, dabūjām Ainažu aptiekā.

Kā jau minēju, 1964. un 1965. g. uz vietas apmeklēju tikai vienu Vidzemes, vienu Kurzemes rajona un 1966. g. daļu Latgales aptieku. Turpretim pārējās Vidzemes un Kurzemes, kā arī Augškurzemes, Zemgales un Latgales aptiekas nav apmeklētas. Esmu pārliecināts, ka daudzās jo daudzās aptiekās vai to bēniņos, pagrabos un šķūnīšos vēl saglabājušās unikālas vēstures liecības ne tikai farmācijas nozarē vien. Muzeja darbiniekiem vieniem pašiem bez plašākas sabiedrības palīdzības nav pa spēkam tikt galā ar visiem vākšanas uzdevumiem. **Aicinām sabiedrību talkā šajā darbā.** Vispirmām kārtām būtu vācami koka trauki (mucas, mucīņas, stāvtrauki, burkas, kausi, biķeri, mērtrauciņi, piestas, piestas u. c.), arhīva materiāli visplašākā nozīmē (zāļu un recepšu grāmatas, tirdzniecības grāmatas un sarakste, receptes, signatūras, etiķetes, skrejlapas, plakāti, diplomi u. c.), grāmatas un fotogrāfijas, aptieku simboli, ģerboņi, aptieku statujiņas, kaula, māla, fajansa, porcelāna un stikla aptiekas priekšmeti. To starpā varētu būt jebkuras formas un lieluma zāļu stāvtrauki un pudeles, krūkas, burkas, podi, kannas, ziežu trauciņi, liekšķeres, piltuves, infūžu

trauki, retortes, kolbas, kā arī visi iespējamie laboratorijas priekšmeti. Tāpat būtu vācami ražošanas iekārtas priekšmeti — oblašu, tablešu, globulu, pastilu, svečīšu un zirnīšu gatavojamās ierīces, piestas, miezeri, piestilas, tinktūrspiedes, zāļu griežamie un kapājamie naži, iztvaicētāji, destilācijas iekārtas, svāri un atsvari, tūbiņu pildīšanas un galu aizlocīšanas ierīces utt. Nedrīkstētu aizmirst arī visdažādākos no kartona izgatavotos priekšmetus. Vācamas būtu arī aptiekas mēbeles.

Savāktu materiālu lūdzam nodot vai par tāda esamību paziņot P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzejam Rīgā, L. Paegles ielā 1, tālrunis 222914.

KĀRLIS ERNSTS BĒRS (1792. 28. II — 1876. 28. XI)

Ievērojams dabas zinātnieks, embrioloģijas zinātnes nodibinātājs. Dzimis Igaunijā. Beidzis Tērbatas universitātes Medicīnas fakultāti. 1814. g. 10. septembrī Bērs kļuva par medicīnas doktoru un devās uz Vāciju. Ilgāku laiku uzturējās Virzburgā, kur risināja embrioloģijas problēmas. 1822. g. Bērs bija zooloģijas profesors Kēnigsbergā. 1834. g. Bērs pārcēlās uz Pēterburgu, kur strādāja vairāk nekā 30 gadu. Sākumā bija akadēmiķis zooloģijā, vēlāk pēvērs anatomijai, fizioloģijai, antropoloģijai.

No 1841. līdz 1852. g. K. Bērs lasīja salīdzinošās anatomijas lekcijas Medicīnas-ķirurģijas akadēmijā.

1837. g. Bērs no Arhangeļskas devās ekspedīcijā uz Novaja Zemļu ar nodomu pētīt floru un faunu.

Pēterburgā Bērs aktīvi veica arī sabiedrisko darbu: viņš ierosināja dibināt Krievijas ģeogrāfijas entomoloģijas biedrību, lasīja publiskas lekcijas attīstības vēsturē. Bērs izvirzījis individu vsturiskās attīstības galvenās likumības. Viņa nopelns ir mācība par dīglu kārtām jeb lapām. 1826. g. atklājis olšūnu.

Bērs miris 1876. gada 28. novembrī Tērbatā.

E. Žigurs

DZIMTENES SKAISTUMAM UN NĀKOTNEI

Jebkurā mūsu plašās Dzimtenes novadā sastopami daudzi nozīmīgi un tautai dārgi vēstures, arheoloģijas, arhitektūras, mākslas un citi kultūras pieminekļi. Lai to izpētīšanā, propagandā, aizsardzībā un izmantošanā komunistiskās audzināšanas darbā iesaistītu plašas darbaļaužu masas, visās PSRS savienotajās republikās, kur šādu biedrību vēl nebija, 1965. un 1966. gadā nodibinājās brīvprātīgas vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzības biedrības.

Tā kā Padomju Latvijā kopš 1959. gada ar labām sekmēm jau

darbojās tāda veida sabiedriska organizācija — Latvijas Dabas un vēstures biedrība, mums bija nepieciešams tikai vairāk akcentēt tajā kultūras pieminekļu aizsardzību. Šo jautājumu plaši apsprieda biedrības III kongresā.

LDVB trešais kongress notika 1965. gada 28. novembrī Rīgā. Tajā piedalījās 159 delegāti no 29 biedrības nodaļām, viesi no Maskavas, Kijevas, Tbilisi, Viļņas un dažādām mūsu republikas iestādēm un organizācijām. Pārskatu par biedrības darbību un turpmākajiem uzdevumiem nolasiņa valdes prezīdija priekšsēdētājs K. Sprīngis, revīzijas komisijas ziņojumu — tās priekšsēdētājs M. Bušs. Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks V. Krūmiņš savā apsvēikumā norādīja, ka biedrībai pēc LPSR Ministru Padomes Dabas resursu racionālas izmantošanas un aizsardzības komitejas likvidācijas jāpārņem daudzi šīs komitejas dabas aizsardzībā līdz tam veiktie uzdevumi.

Biedrības kongress veica zināmu biedrības reorganizāciju, pieņēma grozījumu biedrības statūtus, ievēlēja Centrālo valdi (35 locekļi) un revīzijas komisiju (7 locekļi). Centrālās valdes sastāvā — pārstāvji no Kultūras, Izglītības, Mežsaimniecības un mežrūpniecības, Veselības aizsardzības un Lauksaimniecības ministrijām, augstskolām, ZA institūtiem, muzejiem un citām iestādēm un organizācijām. Centrālā valde ievēlēja biedrības prezīdijā 11 locekļus: priekšsēdētājs K. Sprīngis, priekšsēdētāja vietnieki — J. Graudonis — zinātniskajos un K. Jalinskis — organizatoriskajos jautājumos, sektoru vadītāji — dabas — I. Dapilāns, vēstures — H. Strods un kultūras pieminekļu — F. Grauds, zinātniskais sekretārs — E. Žīgurs, kasīere — D. Zemzare, locekļi — S. Ziemeļis, A. Jansone un E. Smilškalns. Revīzijas komisija par savu priekšsēdētāju ievēlēja M. Bušu.

Biedrības jaunais nosaukums — **Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrība**. Tās statūtus apstiprināja Latvijas PSR Ministru Padome ar savu 1966. gada 29. marta 153. lēmumu. Statūtu 1. § norādīts, ka biedrība ir brīvprātīga sabiedriska masu organizācija un tās mērķis ir aktīvi atbalstīt partijas un valdības pasākumus vēstures un kultūras pieminekļu un dabas izpētes un aizsardzības darbā, kā arī dabas bagātību racionālā izmantošanā.

Biedrības Centrālajai valdei iegūtas pastāvīgas telpas Rīgā, Skārņu ielā 22 (tālrunis 212377), bijušā Ekes konventa 1. stāvā. Nams ir nozīmīgs Vecrīgas arhitektūras piemineklis. Biedrībai tagad ir divi valsts algoti štata darbinieki organizatorisku un tehnisku jautājumu kārtošanai, biedrības nodaļu darba aktivizēšanai.

Nozīmīgs pasākums 1966. gadā bija biedrības Centrālās valdes prezīdija organizētā Latvijas PSR avotu uzskaitē. Tās mērķis bija sagādāt geologiem papildu materiālus kvartāra ūdeņu pētniecībai. Šis jautājums, kā zināms, sakarā ar pazemes ūdeņu pastiprinātu izmantošanu pēdējos gados mūsu republikā ir visai aktuāls.

Lai veicinātu novadpētniecisko tūrisma un plašajai tūristu saimei sniegtu dziļākas zināšanas par savu republiku, biedrības pre-

zīdijs kopā ar Republikānisko tūristu klubu 1965. gada decembrī noorganizēja tūrisma tautas universitāti, kas ir pirmā tik plaša tāda veida tautas universitāte PSRS. Pirmajā kursā mācījās 160 tūristu. Attiecīgo nozaru speciālisti nolasīja lekcijas par dabas un vēstures nozīmīgākajiem jautājumiem, rādīja kinoamatiēru īsfilmas, izmantoja citāda veida uzskati lekciju padziļināšanai.

Tāpat biedrības prezīdijs par godu Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 50. gadadiēnai izsludināja konkursu starp biedrības pilsētu un rajonu nodaļām un atsevišķiem novadpētniekiem, lai pētītu revolūcijas sagatavošanas un norises perioda notikumus, aizsargājamās vēstures, kultūras un dabas pieminekļus, lai vāktu dabas, vēstures, valodniecības, folkloras un citus materiālus, pierakstītu atmiņas, palīdzētu kolhozu un sovhozu, uzņēmumu, rajonu, skolu un citu hronīku un vēsturu rakstīšanā utt.

Laikā no 1965. gada jūlija līdz 1966. gada jūlijam biedrības nodaļu darbā visumā uzlabojums un manāms biedru skaita pie-

Prof. Caterdži (1. rindā 4. no kreisās sanskrita valodas kursu dalībnieku vidū.

augums netika panākts. Vairums nodaļu organizatoriski ir ļoti vājas. Biedrības prezīdijš nenodrošināja tām efektīvu organizatorisku palīdzību.

Atsevišķu nodaļu darbā tomēr atzīmējami nozīmīgi pasākumi. Minēsim dažus.

Rīgas nodaļā (valdes pr-jš akadēmiķis A. Ozols, pr-ja vietn. V. Krūmiņš) ļoti aktīva bija filoloģijas sekcija. Tā katru nedēļu, izņemot vasaras periodu, organizēja referātus par nozīmīgiem valodniecības, literatūras un citiem jautājumiem, kā arī sanskrita valodas kursu valodnieka Pētera Kļaviņa vadībā. Šo kursu dalībniekiem sevišķi saistoša izvērtās 1966. gada 23. aprīļa nodarbība, kad pie viņiem ieradās ievērojamais Indijas valodnieks, Rabindranata Tagores draugs, Kalkutas universitātes profesors Suniti Kumars Čaterdži, lai nolasītu lekciju par sanskrita nozīmī salīdzinošajā valodniecībā. Profesors Čaterdži uzsvēra, ka no dzīvajām indoeiropiešu valodām baltu valodas sanskritam ir vistuvākās un ka nepieciešams izveidot ciešu sadarbību starp latviešu, leišu un indiešu valodniekiem.

Biedrības **Jelgavas nodaļa** (valdes pr-jš U. Krišjānis, pr-ja vietn. V. Putna) kopā ar Bauskas, Dobeles, Rīgas un Tukuma nodaļām 1966. gada 22. maijā Jelgavā noorganizēja 7. starprajonu novadpētniecības konferenci, kas bija veltīta Oktobra revolūcijas 50. gadadienai. Referātus nolasīja šo nodaļu pārstāvji. To temati skāra nozīmīgus un aktuālus jautājumus, kā, piemēram: mūsu uzdevumi jaunajā piecgadē, Jelgava šodien un rīt, Jelgavas atbrīvošana no fašistiskajiem iebrucējiem, dabas ainavu veidošanas un aizsardzības aktuālākie jautājumi, aizsargājāmie dabas un kultūras pieminekļi, ko Jelgavas skolas pēckara periodā paveikušas novadpētniecībā utt. Konferenci noslēdza saistoša ekskursija pa Jelgavu.

Dobeles nodaļa (valdes pr-jš V. Ziemelis) kopā ar LKP CK Partijas vēstures institūtu un LKP Dobeles rajona komiteju 1965. gada 23. aprīlī Dobeles kultūras namā noturēja zinātnisku konferenci, kas bija veltīta 1905.—1907. gada revolūcijas 60 gadu atcerei un V. I. Ļeņina 96. dzimšanas dienai. Par V. I. Ļeņinu kā revolūcijas vadoni referēja LKP Dobeles rajona komitejas sekretārs J. Kaktiņš, par revolucionāro kustību Dobelē un apkārtnē līdz 1906. gadam — vēstures skolotāja L. Ķestere un citi. Pēc tam pie nama Dobelē, Uzvaras ielā 9 bij. Dobeles skolotājiem — revolucionāriem D. Beikam, O. Feldmanim un R. Freibergam atklāja piemiņas plāksni. Vakarā Latvijas PSR Revolūcijas veterānu koris sniedza dobelniekiem plašu koncertu. Notika arī 1905.—1907. g. revolūcijai veltīta izstāde.

Siguldas nodaļas (pr-jis A. Švolkovskis) biedri sadarbībā ar Siguldas mežniecību iekārtoja perēšanas vietas pūcēm un savvaļas pīlēm — gaigalām un gaurām. Vairāki nodaļas biedri ir kaislīgi kolekcionāri, piemēram, A. Landorfam ir lieliska putnu kolekcija. Nodaļas biedri sāka Siguldas apkārtnes sēravotu izpēti.

Atzīmējot latviešu glezniecības lielmeistara Jaņa Rozentāla 100. dzimšanas dienu, biedrības **Saldus nodaļa** (valdes pr-ja Dz. Ausekle, pr-ja vietn. M. Zalupe) kopā ar citām rajona organizācijām 1966. gada martā noorganizēja vairākus sava izcilā novadnieka atceres pasākumus.

Bauskas nodaļa (valdes pr-jis E. Smilškalns) 1965. g. 14. novembrī Bauskā sarīkoja plašu sava novadnieka PSRS Tautas skatuves mākslinieka A. Amtmaņa-Briediša godināšanu sakarā ar viņa 80 mūža un 60 darba gadiem. Nodaļa ierosināja jubilāra dzimtajās mājās Valles ciemā ierīkot memoriālo istabu, kur atspoguļot viņa dzīvi un darbību. Baušķeniekiem labi izdevās arī revolucionārajai dzejniecei Astrai veltītais sarīkojums Bārbeles skolā 1965. gada 30. septembrī un dzejnieka Viļa Plūdoņa piemiņas plāksnes un memoriālās istabas atklāšana viņa dzimtajās mājās Lejniekos 1966. gada 5. jūnijā. Pēdējā pasākumā piedalījās vairāk nekā 1000 cilvēku no Bauskas, Jelgavas, Rīgas un citām republikas vietām. Runāja Rakstnieku savienības, LVU, ZA Valodas un literatūras institūta, Valsts Raiņa literatūras muzeja, LVKDAB Centrālās valdes prezīdija un citu iestāžu un organizāciju pārstāvji. Vērtīgu koncertu sniedza Bauskas un Jelgavas kultūras namu jauktie kori.

Baušķenieki iet pārējo nodaļu priekšgalā arī ar regulāri rīkoti savu biedru izbraukumiem uz dažādiem Latvijas un kaimiņu republiku novadiem, lai iepazītos ar to vēstures un kultūras pieminekļiem un skaistākajām dabas ainavām.

Minētais parāda, ka pārskata periodā biedrība paveikusi zināmu pozitīvu darbu Dzimtenes dabas skaistuma un kultūras vērtību saglabāšanā un aizsardzībā ne vien mūsu, bet arī nākamo paaudžu interesēs.

Tomēr ar tik niecīgiem panākumiem apmierināties nedrīkstam, ievērojot partijas un valdības milzīgo atbalstu biedrībai tās mērķu un uzdevumu īstenošanā. Biedrības rindās nepieciešams iesaistīt vismaz 1% no attiecīgā rajonā vai pilsētā dzīvojošo iedzīvotāju kopskaita. Tikai tad biedrība varēs saukties par masu organizāciju.

Kalendāra lasītāji! Iestājieties biedrībā un aktīvi darbojieties, «lai lielais darbs uz priekšu tiek»!

LATVIJAS PSR VĒSTURES UN KULTŪRAS PIEMINEKĻU
UN DABAS AIZSARDZĪBAS BIEDRĪBAS

STATŪTI

I. VISPĀRĪGIE NOTEIKUMI

1. Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrība ir brīvprātīga sabiedriska masu organizācija, un tās mērķis ir aktīvi atbalstīt Partijas un Valdības pasākumus vēstures un kultūras pieminekļu un dabas izpētes un aizsardzības darbā, kā arī dabas bagātību racionālā izmantošanā.

2. Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības galvenie uzdevumi:

a) palīdzēt valsts, sabiedriskajām un saimnieciskajām organizācijām veikt šādus pasākumus: izpētīt, aizsargāt dabas bagātības, pavairot un racionāli izmantot tās, saglabāt un izdaiļot dabas ainavas, stādīt un kopt mežu, zaļās joslas, augļu kokus, ogulājus un dekoratīvos stādījumus; pasargāt ievērojamus dabas pieminekļus; pasargāt no piesārņošanas gaisu un ūdeni; organizēt dažādu dabas parādību novērošanu;

b) apzināt, pētīt un popularizēt vēstures un kultūras pieminekļus un citas kultūras vērtības, kas atrodas Latvijas PSR teritorijā, kā arī palīdzēt pasargāt tos no sagrūšanas un bojāšanas;

c) pētīt tautas revolucionāro kustību, vēsturi un progresīvo kultūras mantojumu; palīdzēt rakstīt mācību iestāžu, kolhozu, padomju saimniecību, rūpniecības uzņēmumu, ciematu, rajonu un pilsētu hronikas, kā arī palīdzēt pētīt to vēsturi;

d) palīdzēt zinātniskās pētniecības iestāžu, republikānisko un novadpētniecības muzeju darbā, palīdzēt savākt ziņas par svarīgiem vēstures notikumiem, vēstures objektiem, arheoloģiju, etnogrāfiju, mākslu, arhitektūru, literatūru, folkloru, valodniecību, datus par rakstniekiem, māksliniekiem, zinātniekiem un sabiedriskajiem darbiniekiem;

e) vispusīgi attīstīt novadpētniecību, it īpaši mācību iestādēs; veicināt novadpētniecības tūrismu kā darbaļaužu komunistiskās audzināšanas un kultūras atpūtas līdzekli;

f) veicināt biedrības biedru zinātniskās pētniecības darbu vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības jautājumos;

g) propagandēt zināšanas un izplatīt jaunākās atziņas par vēstures un kultūras pieminekļu un dabas izpēti, kā arī propagandēt Partijas un Valdības lēmumus vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības jomā.

3. Lai veiktu savus uzdevumus, Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrība:

a) jautājumos par vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzību cieši sadarbojas ar ministrijām, resoriem, organizācijām un vietējo darbaļaužu deputātu padomju izpildkomitejām;

b) iesaista sabiedrību vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības darbā; c) organizē zinātniskas ekspedīcijas, ekskursijas, sesijas, konferences, diskusijas, kursus, lekcijas, pieredzes apmaiņas apspriedes, izstādes, pārgājienus un citus pasākumus;

d) noteiktā kārtībā izdod biļetenus, zinātnisku un populārzinātnisku rakstu krājumus, rokasgrāmatas, tūristu ceļvežus, aizsargājamo pieminekļu sarakstus, lozungus, plakātus, atklātnes un citus izdevumus par vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzību. Periodiskajā presē, pa radio un televīziju sistemātiski apgaismo biedrības darbības svarīgākās problēmas;

e) izstrādā un iesniedz attiecīgajām organizācijām priekšlikumus par vēstures un kultūras pieminekļu un dabas izpēti un aizsardzību, priekšlikumus par aizsargājamo pieminekļu saraksta precizēšanu, tāpat par dabas bagātību racionālu izmantošanu;

f) piedalās dabas izmantošanas un pārvairošanas komplekso pasākumu plānu, kā arī projektu izskatīšanā lielākajiem celtniecības objektiem, kuru celtniecība skar vēstures un kultūras pieminekļu un dabas saglabāšanas intereses.

4. Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības biedriem ir krūšu nozīmīte. Krūšu nozīmītes paraugu apstiprina biedrības centrālās valdes prezidijs.

5. Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrībai un tās rajonu un pilsētu nodaļām ir juridiskas personas tiesības, un tām ir zīmogs ar savu nosaukumu.

6. Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības darbību kontrolē Latvijas PSR Kultūras ministrija.

II. BIEDRĪBAS BIEDRI, VIŅU TIESĪBAS UN PIENĀKUMI

7. Par Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības biedriem var būt:

- a) PSRS pilsoņi, kas sasnieguši 16 gadus;
- b) valsts uzņēmumi, iestādes un organizācijas, kooperatīvās un sabiedriskās organizācijas.

Personas, kas jaunākas par 16 gadiem, var darboties vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības pulciņos mācību iestādēs, klubos, namu pārvaldēs, bērnu ārpusskolas iestādēs.

8. Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrībā par biedru uzņem pirmorganizācijas, bet, kur tādu nav, — biedrības rajonu vai pilsētu nodaļas, pamatojoties uz pilsoņa vai uzņēmuma, iestādes un organizācijas iesniegumu.

Ministrijas, Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas institūti un citas republikāniskās organizācijas par biedriem uzņem biedrības centrālās valdes prezīdijus.

9. Biedrības biedru tiesības:

- a) ar lēmēja balsstiesībām piedalīties biedrības biedru sapulcēs un apspriedēs;
- b) vēlēti un tikt ievēlētiem visos biedrības vadošajos un revīzijas orgānos;
- c) saņemt konsultācijas jebkurā biedrības organizācijā vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības jautājumos, kā arī izmantot pētniecības nolūkos biedrības materiālus;
- d) piedalīties biedrības rīkotajās ekspedīcijās, ekskursijās, izstādēs; biedrības izdevumos publicēt rakstus un materiālus;
- e) piedalīties biedrības sekciju darbā;
- f) nēsāt noteikta parauga biedrības krūšu nozīmīti.

10. Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības kolektīvie biedri savas tiesības realizē ar pilnvarotu pārstāvju starpniecību.

11. Biedrības biedru pienākumi:

- a) izpildīt biedrības statūtu prasības, aktīvi piedalīties biedrības darbā;
- b) nekavējoties ziņot biedrības vadībai vai attiecīgajai vietējās darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejai par jebkura kultūras pieminekļa vai dabas objekta iznīcināšanu vai sagrūšanās draudiem un darīt visu iespējamo, lai novērstu to sagrūšanu vai iznīcināšanu;
- c) iesaistīt biedrībā jaunus biedrus;
- d) regulāri maksāt biedru naudu.

12. Par aktīvu piedalīšanos biedrības uzdevumu veikšanā tās biedrus var apbalvot. Apbalvojuma veidi var būt šādi:

- a) pateicība;
- b) naudas prēmija vai goda raksts;
- c) tūrisma ceļa zīme.

13. Biedri var izstāties no biedrības, iesniedzot pieteikumu. Biedrus var izslēgt no biedrības, ja viņi neievēro tās statūtus vai ar savu rīcību kompromitē biedrību.

Lēmumu par biedra izslēgšanu no biedrības pieņem pirmorganizācija, pēc tam to apstiprina rajona vai pilsētas nodaļas valde.

Lēmumu par izslēgšanu var pārsūdzēt biedrības centrālās valdes prezīdijam.

Personām, kās izstājušās vai izslēgtas no biedrības, iestāšanās maksu un biedru naudu neatmaksā.

III. BIEDRĪBAS VADĪBAS UN KONTROLES ORGĀNI

14. Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības augstākais vadošais orgāns ir biedrības kongress, ko sasauc biedrības centrālā valde ne retāk kā vienu reizi 3 gados.

Arkārtējos biedrības kongresus var sasaukt pēc centrālās valdes iniciatīvas vai ja to pieprasa ne mazāk kā $\frac{1}{3}$ no visu biedrības vietējo nodaļu skaita.

Kongresa sasaukšanas laiku, pārstāvniecības normas un sēdes darba kārtību nosaka centrālā valde un paziņo visām nodaļām. Delegātus kongresam ievēlē biedrības rajonu un pilsētu nodaļu konferences, atklāti balsojot. Kongress ir pilntiesīgs, ja tā darbā piedalās ne mazāk kā $\frac{2}{3}$ ievēlēto delegātu.

15. Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības kongress:

- a) groza un papildina biedrības statūtus, tos pēc tam apstiprina Latvijas PSR Ministru Padome;
- b) ievēlē uz 3 gadiem biedrības centrālo valdi un revīzijas komisiju. Centrālās valdes un revīzijas komisijas skaitlisko sastāvu nosaka kongress;
- c) nosaka iestāšanās maksas un ikgadējās biedru naudas apmērus un to maksāšanas termiņus;
- d) noklausās un apstiprina biedrības centrālās valdes un biedrības revīzijas komisijas ziņojumus un pārskatus;
- e) izlemj citus biedrības organizatoriskos un darba jautājumus.

Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības kongresa sēdēs visus jautājumus izlemj, atklāti balsojot, ar klātesošo delegātu vienkāršu balsu vairākumu.

16. Kongresu starplaikos biedrības vadošais orgāns ir biedrības centrālā valde, kas savas sēdes sasauc ne retāk kā divas reizes gadā. Sēde ir pilntiesīga, ja tajā piedalās ne mazāk kā puse valdes locekļu. Centrālā valde visus jautājumus izlemj, atklāti balsojot, ar vienkāršu balsu vairākumu.

17. Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības centrālā valde:

a) no sava vidus ievēlē centrālās valdes prezidiju šādā sastāvā: priekšsēdētājs, viņa vietnieki, sektoru vadītāji, zinātniskais sekretārs un prezidija locekļi; prezidija locekļu skaitu nosaka centrālā valde;

b) vada visu biedrības darbību, pārbauda, kā biedrības vietējās nodaļas ievēro statūtus, kongresa un centrālās valdes lēmumus, sniedz nepieciešamo palīdzību biedrības vietējām nodaļām un pirmorganizācijām biedrības mērķu realizēšanā;

c) organizē sektorus biedrības darbam zinātnisko problēmu izstrādāšanā;

d) noklausās un apstiprina pārskatus par centrālās valdes prezidija, vietējo nodaļu un biedrībai pakļauto uzņēmumu un iestāžu darbu, apstiprina biedrības gada plānus un tāmes;

e) sasauc biedrības kongresu;

f) pieņem lēmumus par biedrības biedru apbalvošanu;

g) apstiprina Nolikumu par vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības pulcīniem macību iestādēs, klubos, namu pārvaldēs, bērnu ārpuskolas iestādēs.

18. Centrālās valdes sēžu starplaikā biedrības vadošais orgāns ir centrālās valdes prezidijs.

Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības centrālās valdes prezidija sēdes ir pilntiesīgas, ja tajās piedalās ne mazāk kā puse prezidija locekļu. Prezidija sēdēs jautājumus izlemj, atklāti balsojot, ar vienkāršu balsu vairākumu.

19. Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības centrālās valdes prezidijs:

a) organizē rajonu un pilsētu (republikāniskās pakļautības) biedrības nodaļas un vada to darbu;

b) ja nepieciešams, organizē komisijas un darba grupas, iesaistot tajās nepieciešamos speciālistus un aktivistus vai algotus darbiniekus;

c) biedrības vārdā slēdz līgumus, izsniedz saistību rakstus un pilnvaras, atver un slēdz reķinus bankās un krājkašēs, kā arī rīkojas ar mantu un biedrības naudas līdzekļiem likumdošanas aktos un šajos statūtos noteiktajos ietvaros;

d) pieņem darbā un atbrīvo no tā algotos biedrības darbiniekus saskaņā ar Latvijas PSR Ministru Padomes apstiprināto štatu sarakstu un darba algas fondu, nosaka šo darbinieku tiesības un pienākumus, apstiprina iekšējos darba kārtības noteikumus;

e) noteiktā kārtībā izdod literatūru vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības jautājumos; organizē ekspedīcijas, ekskursijas, izstādes un citus pasākumus;

f) vada biedrības administratīvo un saimniecisko, kā arī finansu darbību; biedrības vārdā pārstāv to administratīvajās, tiesu, arbitražās iestādēs un sabiedriskajās organizācijās;

g) sasauc biedrības centrālās valdes sēdes un sagatavo ziņojumus, pārskatus un citus materiālus sēdēm.

20. Prezidijs un tā locekļi par savu darbu sniedz pārskatus centrālās valdes sēdēs. Centrālajai valdei ir tiesības pārvelēt prezidija locekļus, ja viņu darbs neatbilst statūtiem.

21. Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības revīzijas komisija pārbauda biedrības pamatuzdevumu izpildi, administratīvo un saimniecisko, kā arī finansu darbību.

Biedrības revīzijas komisijas locekļi nedrīkst ieņemt biedrībā citus vadošos vai štata amatus.

Revīzijas komisija no sava vidus, atklāti balsojot, ar vienkāršu balsu vairākumu ievēlē priekšsēdētāju, viņa vietnieku un sekretāru; revīzijas komisijas sēdes sasauc pēc vajadzības, un tās ir pilntiesīgas, ja tajās piedalās ne mazāk kā puse komisijas locekļu.

IV. BIEDRĪBAS VIETEJĀS NODAĻAS UN ORGANIZĀCIJAS

22. Rajonos un republikāniskās pakļautības pilsētās tiek organizētas Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības rajonu un pilsētu nodaļas; tās apstiprina biedrības centrālās valdes prezidijs.

Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības rajonu un pilsētu nodaļu augstākais vadošais orgāns ir rajona un pilsētas konference. Konferenču sasauc ne retāk kā vienu reizi divos gados, un tās ir pilntiesīgas, ja to darbā piedalās ne mazāk kā puse ievēlētu delegātu.

23. Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības rajonu un pilsētu nodaļu konferences:

a) saskaņā ar statūtiem, kongresa, centrālās valdes un tās prezīdija lēmumiem izlemj visus nodaļas darba jautājumus;

b) atklāti balsojot, ievēlē uz 2 gadiem nodaļas valdi un revīzijas komisiju;

c) pieņem lēmumu par nodaļas darbības likvidēšanu. Lēmums par darbības izbeigšanu atzīstams par pieņemtu, ja par to balso $\frac{2}{3}$ konferences delegātu, un tas stājas spēkā, kad to apstiprinājusi biedrības centrālā valde.

24. Konferences sēžu starplaikā rajona un pilsētas nodaļas vadošais orgāns ir biedrības rajona un pilsētas nodaļas valde, kuras sēdes ir pilntiesīgas, ja tajās piedalās ne mazāk kā puse valdes locekļu.

25. Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības rajona un pilsētas nodaļas valde:

a) saskaņā ar biedrības centrālās valdes prezīdija apstiprināto tāmi rīkojas ar nodaļas naudas līdzekļiem, vada visu nodaļas darbību saskaņā ar statūtiem un augstāko organizāciju lēmumiem un norādījumiem;

b) sasauc konferences un nosaka to pārstāvēniecības normas;

c) sniedz pārskatu konferencei un biedrības centrālās valdes prezīdijam par nodaļas darbu;

d) valdēs organizē sekcijas, bet uzņēmumos, padomju saimniecībās, kolhozos, iestādēs un organizācijās — pirmorganizācijas.

26. Rajona un pilsētas nodaļas revīzijas komisija no sava vidus ievēlē priekšsēdētāju un sekretāru, ne retāk kā vienu reizi gadā pārbauda nodaļas darbu, sniedz pārskatu nodaļas konferencē un par revīzijas rezultātiem ziņo biedrības centrālās valdes prezīdijam un centrālajai revīzijas komisijai.

27. Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības pamats ir pirmorganizācijas, kas nodibinātas valsts, kooperatīvajos un sabiedriskos uzņēmumos un organizācijās, iestādēs, kolhozos, padomju saimniecībās, un teritoriālās pirmorganizācijas — ciematos un citās apdzīvotās vietās.

Ja ir vismaz 5 biedrības biedri, var nodibināt biedrības pirmorganizāciju, ko pēc tam apstiprina biedrības rajona vai pilsētas nodaļas valde.

Biedrības pirmorganizācijas augstākais orgāns ir tās biedru kopsapulce.

28. Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības pirmorganizācija, ja tajā ir vairāk nekā 10 biedru, ievēlē biroju uz vienu gadu. Ja biedru skaits ir mazāks, tad uz vienu gadu ievēlē biedrības pilnvaroto. Biroja locekļu skaitu nosaka biedrības pirmorganizācijas kopsapulce.

Kopsapulču starplaikā pirmorganizācijas vadošais orgāns ir birojs. Biedrības pirmorganizācijas birojs no sava vidus ievēlē priekšsēdētāju, sekretāru un kasieri.

V. BIEDRĪBAS LIDZEKĻI

29. Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības līdzekļi sastāv no:

a) biedru iestāšanās maksas un biedru naudas;

b) atskaitījumiem, kas izdarīti no ieņēmumiem par dažādiem biedrības rīkotajiem pasākumiem;

c) ieņēmumiem, kas gūti no biedrības izdotajiem un izplatītajiem iespieddarbiem;

d) ieņēmumiem, kas gūti no biedrības uzņēmumiem;

e) pārējiem ieņēmumiem, kas gūti sakarā ar biedrības darbību un dotācijām.

30. Biedrības rajonu un pilsētu nodaļas pārskaita centrālās valdes prezīdijam 50% no biedru naudas kopsummas un 25% no visiem pārējiem ieņēmumiem.

VI. BIEDRĪBAS DARBĪBAS IZBEIGŠANA

31. Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrība izbeidz savu darbību:

a) pēc biedrības kongresa lēmuma, ja par to balso ne mazāk kā $\frac{2}{3}$ kongresa delegātu;

b) pēc Latvijas PSR Ministru Padomes lēmuma.

32. Pēc Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības darbības izbeigšanas visa tās manta un līdzekļi nododami valsts iestādēm vai sabiedriskajām organizācijām pēc Latvijas PSR Ministru Padomes norādījuma.

Izbeidzot Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrības vietējās nodaļas darbību, tās manta nododama biedrības centrālās valdes prezīdijam.

LASITĀJI!

Savlaicīgi pieprasiet grāmatnīcās un kioskos Dabas un vēstures kalendāru! Ja kalendāru pie-
trūkst, steidzīgi rakstiet Latvijas PSR Vēstures un
kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedri-
bai Rīgā, Skārņu ielā 22.

SATURS

Priekšvārds	3
Kalendārijs ar hronoloģiskajiem, astronomiskajiem, hidrometeoroloģiskajiem un zooloģiskajiem datiem, medību un zvejas noteikumiem un datiem par ārstniecības augiem (autori: A. Caune, A. Asare, A. Pastors, I. Lapiņa, Z. Spuris, A. Gaross, A. Pētersone un E. Vimba)	4
Laika skaitīšana Latvijas PSR	52
A. Birznieks. Padomju pastmarkas, kurām ir sakars ar Latvijas PSR	53
J. Ruberts. Jaunas robežlinijas	57
V. Tumševics. Padomju Latvijas rūpniecības izaugsme	59
T. Vilciņš. 1917. gada Februāra buržuāziski demokrātiskā revolūcija Latvijā	62
J. Druviņš. Oktobra dienas Latvijā	65
J. Kaimiņš. Latviešu strēlnieki Oktobra sardzē	68
J. Vilks. Iskolata darbība 1917. gadā	72
Dz. Paeglīte. Latvijas Sociāldemokrātijas II kongress	75
J. Kadiķe. Latvijas Sociāldemokrātijas V kongress	78
J. Ripa. Ļenas asiņaino notikumu atbalsis Latvijā	81
Dz. Viksna. Izcilais Padomju valsts darbinieks	82
J. Druviņš. J. Alksnis	85
M. Birone. J. Fabriciusu atceroties	87
P. Laizāns. J. Jansons-Brauns	89
E. Andersone. «Dzīvot ir cīnīties!»	92
S. Ziemeļis. J. Ģirupnieks	96
A. Raškevics. Drošsirdīgo pulks	97
E. Mugurevičs. Arheoloģiskie izrakumi Pļaviņu HES applūdināmajā zonā beigušies	102
M. Atgāzis. Jaunas arheoloģisko izrakumu liecības par dravniecību senajā Latvijā	106
V. Pāvulāns. Ledus kauju atceroties	109
E. Cīvokle, L. Jefremova. Pārmaiņas darbā un sadzīvē Padomju Latvijas zvejnieku kolhozos	111
A. Caune, J. K. Broce	115
H. Strods. Etnogrāfu ekspedīcijas 20 gados	117
V. Rozenberga. Lielāku vēribu etnogrāfisko materiālu vākšanai	121
L. Dumpe. Brālīgo tautu kultūru mijiedarbība	123
B. Ozola. Ciņu vietas stāsta	125
L. Plauciņš. Kas jāzina par kultūras pieminekļu aizsardzību	129
F. Zagorskis. Senākie cilvēki Latvijas teritorijā	132
J. Galenieks. Minerālūdens avoti Latvijā	137
I. Silīņš. Kādas tējas ieteicamas	139
E. Vimba. Aļģes medicīnā	142
I. Skārds. «Dzīvais ūdens»	143

A. Kaucis. Sabiedriskie kukaiņi ziemā	145
I. Lapiņa. Pa jenotsuņa pēdām	146
V. Grāvītis. Kā pirms 300 miljoniem gadu slimojuši jūras pleckāji	149
V. Grāvītis. Vietas, kur jābūt piesardzīgam	150
G. Leiškalns. Lodveida zibens	153
A. Pētersone. Par kosām	154
A. Rasiņš. Pesticīdi, cilvēka veselība un daba	155
S. Kolmane. Kas jāzina par ārstniecības augu vākšanu	158
S. Kolmane. Kādus ārstniecības augus ieteicams vākt	159
Z. Spuris. Spārnotie asinssūcēji	162
M. Lazdiņa. Izsargāsimies no parazitārajiem tārpiem	164
K. Rudzītis. Saules darbības ciklu ietekme uz bioloģiskām norisēm	165
J. Graudonis. Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedriba un tās uzdevumi	167
F. Grigorašs. Padomju cilvēka veselības labā	169
Kristaps Helmanis	170
E. Svinka, V. Grāvītis. Kad viltīgā Gauja aicina	171
A. Caks. Daba	173
A. Pētersone. Kaitīgie augi pļavās un ganībās	174
E. Vimba. Vai jūs pazīstat arniku?	176
R. Kondratovičs. Dārkopja 90 gadi	178
E. Vimba. Mūsu indīgākā sēne	180
K. Arons. Atcerēsimies profesora Paula Stradiņa novēlējumus!	181
Ā. Karnups. Tautas dziedniecības reminiscences ap 1930.—1940. gadu	182
B. Vimba. Mūsu ezeru dziļu bagātības	185
E. Liepiņš. Aptieku bēniņos un pagrabos	187
Kārlis Ernsts Bērs	189
E. Zīgurs. Dzimtenes skaistumam un nākotnei	189

КАЛЕНДАРЬ ПРИРОДЫ И ИСТОРИИ 1967 Г.

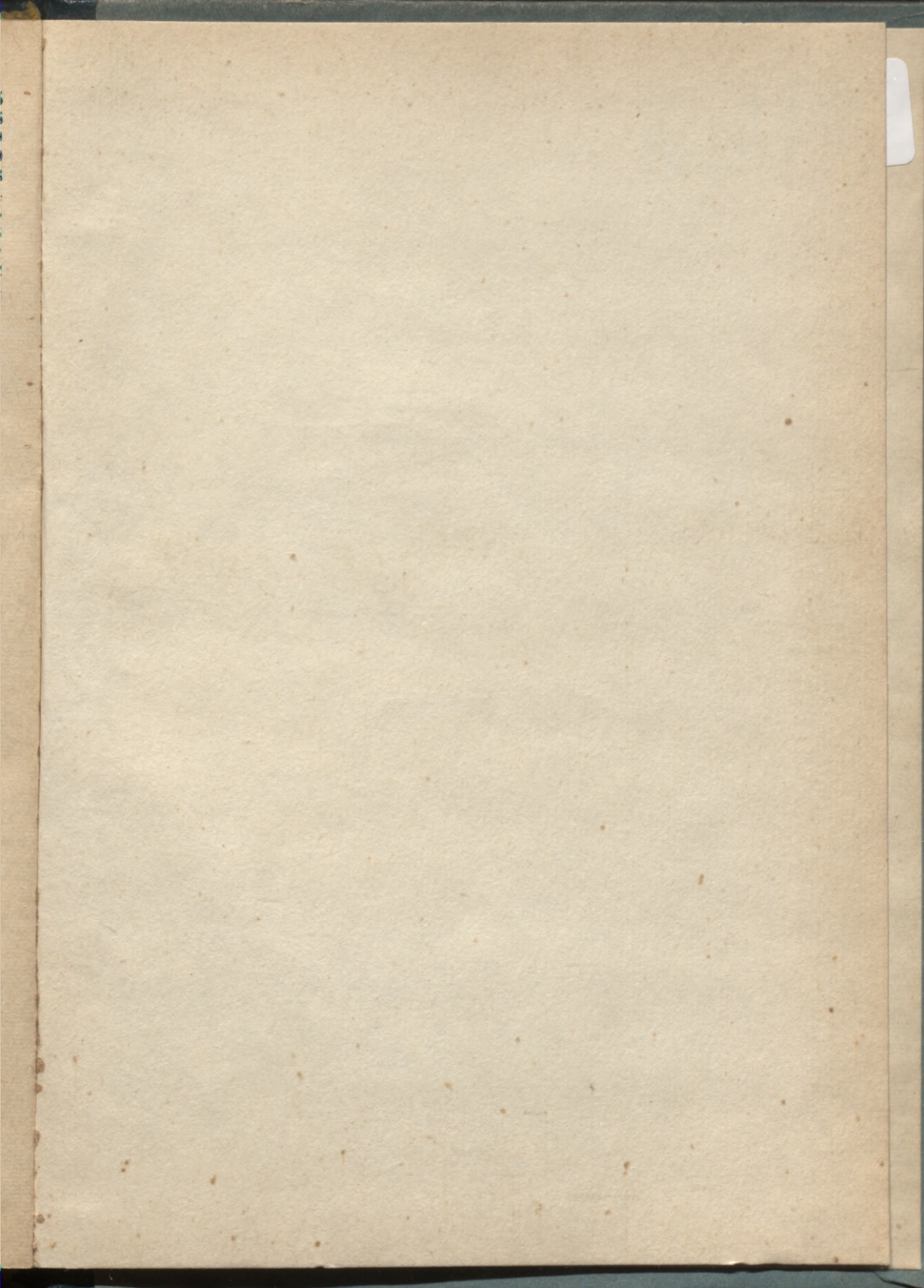
DABAS UN VĒSTURES KALENDĀRS 1967. G.

Vāku zīmējis I. Jansons, vinjetes zīmējis J. Kļavsons, ārstn. augus zīmējusi I. Seimane. Redaktors O. Jansons, Māksl. redaktors V. Zirdziņš. Tehn. redaktore Z. Pīlādze. Korektore A. Āva.

Nodots salikšanai 1966. g. 29. jūnijā. Parakstīts iespiešanai 1966. g. 15. oktobrī. Papīra formāts 60×84/16. 12,875 fiz. iespiedl.; 11,97 uzsk. iespiedl.; 15,36 izdevn. l. Metiens 30 000 eks. JT 19100. Maksā 71 kap.

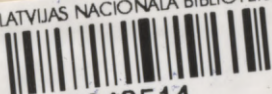
Izdevniecība «Zinātne» Rīgā, Turgeņeva ielā Nr. 19. Iespiests Latvijas PSR Ministru Padomes Preses komitejas Poligrāfiskās rūpniecības pārvaldes 3. tipogrāfijā Rīgā, Ļeņina ielā Nr. 137/139. Pasūt. Nr. 370.

5(059)

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305049514

0,71